

Παρουσίαση ενός βιομηχανικού μνημείου: «Μια καπναποθήκη της
Ξάνθης και οι μνήμες των Δεγκτησίδων».

Μεταπτυχιακή διατριβή

Εισηγήτρια : Πετρά Μαρία. ctma03007@ct.aegean.gr

Επιβλέπων καθηγητής: Δρ. Γεράσιμος Παυλογεωργάτος.

Συνεπιβλέποντες καθηγητές: Δρ Εύη Σαμπανίκου και ο κύριος
Δημήτρης Κουτσιαμπασάκος(κινηματογραφιστής- σκηνοθέτης).

Μυτιλήνη 2004-2005

στη γιαγιά μου την Κατίνα, που με μύησε.... στο λακριντί

Ευχαριστίες:

Θα ήθελα να ευχαριστήσω για την πολύ σημαντική βοήθεια για την μέχρι τώρα δουλειά και την ολοκλήρωση των γυρισμάτων, ορισμένους ανθρώπους που με στήριξαν και έδωσαν αφιλοκερδώς τις γνώσεις και τη βοήθεια τους. Χωρίς τους φίλους μου δε θα μπορούσα να κάνω τίποτα...ελπίζω το αποτέλεσμα να τους αποζημιώσει: Ευχαριστώ θερμά τους: κύριο Θωμά Εξάρχου χωρίς την ακάματη προσπάθεια του και τη συλλογή των ιστορικών πηγών δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί το ερευνητικό κομμάτι της παρούσας εργασίας, κύριο Φώτη Παπαδόπουλο, που υποδύθηκε τον ηλικιωμένο δεγκτζή, Δημήτρη Κουτσιαμπασάκο, Εύη Σαμπανίκου, Γεράσιμο Παυλογεωργάτο, Βασίλη Χαραλαμπίδη, Άννα Καραγιάννη, Δημήτρη Μπαλαμπάνη, Πασχάλη Ξανθόπουλο, Παύλου Παναγιώτη, Φρόσω Ηλιάσκου, Βασίλη Χριστίδη, Κώστα Τζαραλή, Βαγγέλη Μεταφά, Μουσή, Στρατή Γιαννούλη, Καραφύλλη Γιαννούλη, Δημήτρη Φωτιάδη, Γιάννη Κουτζαμάνη, Κατερίνα Πετρά, τους γονείς μου Ζώη και Θανάση, Αντώνη Καλπάκα, Χρήστο Μιχαλόπουλο, Δημήτρη Ψωμά, Δημήτρη Αποστολίδη, Πάρη Πεχλιβάνη, Αντώνη Βαρβατσούλια, τη Φιλαρμονική του Δήμου Ξάνθης για την ευγενική παραχώρηση των στολών, τους ηλικιωμένους Δεγκτζήδες –καπνεργάτες, και τη γιαγιά μου Κατίνα Κατσιλίδου(συνταξιούχος αγρότισσα στα καπνοχώραφα του Δοξάτου Δράμας και παρούσα στη μεγάλη σφαγή αμάχων από τα βουλγαρικά κατοχικά στρατεύματα –περί τους 3.000- στο χωριό Δοξάτο της Δράμας στις 28-29 Σεπτεμβρίου το 1941 -, για τη.....γλωσσολογική βοήθεια όρων και εννοιών του καπνού και όχι μόνο.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	σελ.16
Summary.....	σελ.16-17
1.1 Πρόλογος.....	σελ18-20
1.2 Στόχοι της εργασίας- μεθοδολογία.....	σελ 20-24
2. ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ:	
2.1. Βιομηχανική επανάσταση: οι δραστικές επιδράσεις μιας νέας εποχής και οι αλλαγές που επέφερε στις ανθρώπινες κοινωνίες.....	σελ. 25-26
2.2 Βιομηχανική αρχαιολογία:	
2.2.1. Ορισμός- σύντομη ιστορική αναδρομή- προβλήματα χρονολογικής οριοθέτησης.....	σελ.27-29
2.2.2.Τα αντικείμενα μελέτης της βιομηχανικής αρχαιολογίας.....	σελ 29-31
2.2.3 Μεθοδολογικά εργαλεία.....	σελ 31-33
2.3 Η διαμόρφωση της έννοιας της «βιομηχανικής κληρονομιάς»	σελ 33-35
2.5 Διαχείριση και προστασία της βιομηχανικής κληρονομιάς.....	σελ 36-38
2.5.1 Παραδείγματα διατήρησης και διαχείρισης πόρων της βιομηχανικής κληρονομιάς.....	σελ 38-45
2.5.2 Διεθνές πλαίσιο προστασίας και διεθνείς οργανισμοί.....	σελ 45-48
2.5.3. Τεχνική παιδεία και βιομηχανική κληρονομιά	σελ 48-50
2.6 Βιομηχανική κληρονομιά και ελληνική πραγματικότητα.	σελ 50-56
3. Ο ΚΑΠΝΟΣ:	
3.1 Η ιστορία του καπνού και η εξάπλωση του από την Αμερική στην Ευρώπη...σελ.57-58	

3.2 Η εισαγωγή του καπνού στην Οθωμανική αυτοκρατορία και η ανάπτυξη του εμπορίου ανατολικών καπνών.....σελ.58-61	
3.3 Ο καπνός στην Ελλάδα	σελ 61-62
3.3.2. Η βιομηχανική κληρονομιά του καπνού στην Ελλάδα.....	σελ 62-67
3.3.4 Το καπνικό ζήτημα.....	σελ 68-71
4. ΤΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΩΝ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΜΟΝΩΠΩΛΙΟΥ ΚΑΠΝΟΥ ΣΤΗΝ ΞΑΝΘΗ:	
4.1.1 Η Θράκη στη μυθολογία, αρχαιότητα, ρωμαϊκή περίοδος, βυζαντινή περίοδος.....	σελ 72-74
4.1.2 Γενικά ιστορικά στοιχεία για την Ξάνθη.....	σελ 75-80
4.2 Η σημασία της οικονομίας του καπνού για την πόλη.....	σελ.80-83
4.3 Η περιοχή των καπναποθηκών: πολεοδομικά, οικονομικά και κοινωνικά στοιχεία.	σελ 84-86
4.4 Το συγκρότημα καπναποθηκών του Οθωμανικού Μονοπωλίου καπνού (το «Π»)- διαδρομή στο χρόνο :	
A) 1890-1920: Ίδρυση και ακμή του καπνομάγαζου.....	σελ.87-93
B)1920-1939: Η κρίση της καλλιέργειας του καπνού και η ανάπτυξη του καπνεργατικού κινήματος.	σελ 93-99
Γ) 1940-1946: Β΄ Βουλγαρική κατοχή- απελευθέρωση-εμφύλιος.....	σελ 99-103
Δ):1948-1988:Παρακμή και νεότερες χρήσεις και λειτουργίες στο καπνομάγαζο.....	σελ.103-107
4.5 Το σήμερα-προοπτικές επαναχρησιμοποίησης του συγκροτήματος.....	σελ.107-112
5. Επίλογος- συμπεράσματα.	σελ 113-108

6. «ΜΝΗΜΕΣ ΔΕΓΚΤΖΗΔΩΝ»-ΤΑΙΝΙΑ-ΝΤΟΚΙΜΑΝΤΕΡ ΜΙΚΡΟΥ ΜΗΚΟΥΣ
(ΔΙΑΡΚΕΙΑ 30 ΛΕΠΤΑ)-ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ:

- 6.1 Εισαγωγή-Λόγοι επιλογής του ντοκιμαντέρσελ.119
6.2 Το ντοκιμαντέρ: ορολογία, είδη, ιστορική αναδρομή.σελ. 119-121
6.3 Παραδείγματα παρουσίασης της βιομηχανικής κληρονομιάς μέσω ντοκιμαντέρ.....σελ. 121-124.
6.4 Ανάπτυξη της εφαρμογής:
α) το θέμα,.....σελ 125
β) σύνοψη σεναρίου.....σελ 125
γ) Το γράμμασελ 125-130
δ) Διασκευή του γράμματος σε σενάριο.....σελ. 131-151

6.5 Δραματουργική και σκηνοθετική προσέγγιση.....σελ 151-154

7. Πηγές-εικόνων:.....σελ.155-197

Εικ 1. Υπόβαθρο από: Γεωργαντζής Πέτρος, «Τα χάνια της Ξάνθης και η συμβολή τους στη διαμόρφωση της πόλης, *Θρακικά Χρονικά*, τεύχος 38, 1983 σελ 132 και πληροφορίες από :Μελκίδου Χρύσα, «Τα μουσουλμανικά μνημεία της Ξάνθης και η συμβολή τους στην πολεοδομική εξέλιξη της πόλης , σελ 229, Διδακτορική διατριβή που υποβλήθηκε στο τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών της Πολυτεχνικής σχολής του ΑΠΘ. Τρίπολη 1999 και τελική επεξεργασία της εικόνας από την ομάδα εργασίας: Αργυροπούλου Χριστίνα , Μαυρίδου Αναστασία, Χατζηαβραμίδου Μαρία,» Πολεοδομική εξέλιξη της Ξάνθης στον 20^ο αιώνα. Το δίκτυο των ελευθέρων χώρων., σελ 31 Ερευνητική εργασία που υποβλήθηκε στο τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών της Πολυτεχνικής σχολής του ΑΠΘ ακαδημαϊκό έτος 2003-2004.

Εικ 2: Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρίας

Εικ 3: Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρίας

Εικ 4: Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρίας..

Εικ 5: Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρίας

Εικ 6: Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρίας

Εικ 7: Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρίας

Εικ. 8: Πηγή http://www.cnam.fr/home/presentation/present_angl.htm (τελευταία επίσκεψη, 12/01/2005)

Εικ. 9: Πανεπιστημιακή σωστική ανασκαφή βιομηχανικής θέσης από το πανεπιστήμιο της Οξφόρδης. Πηγή <http://www.oxfordarch.co.uk/pages/industrial.htm>(τελευταία επίσκεψη, 12/01/2005)

Εικ. 10 Το Νεώριο στην Ερμούπολη της Σύρου. Πηγή –φωτογραφία(video capture)-πηγή απόσπασμα από το ντοκιμαντέρ «Οι κληρονόμοι και η βιομηχανία», σειρά Αμήχανη Βιομηχανία», copyright NET

Εικ. 11: Αλευρόμυλοι Λούλη στο Βόλο. Πηγή –φωτογραφία(video capture)-πηγή απόσπασμα από το ντοκιμαντέρ «Οι κληρονόμοι και η βιομηχανία», σειρά Αμήχανη Βιομηχανία», copyright NET

Εικ 12: Φώτο-αναπαράσταση μετατροπής των Αλευρόμυλων Λούλη σε ξενοδοχειακό συγκρότημα- υπεύθυνος μελέτης Κώστας Αδαμάκης(αρχιτέκτονας). Πηγή – φωτογραφία(video capture)- απόσπασμα από το ντοκιμαντέρ «Οι κληρονόμοι και η βιομηχανία», σειρά Αμήχανη Βιομηχανία», copyright NET .

Εικ. 13: Εργοστάσιο Μουρτζούκου στο Βόλο, ανακαινισμένο.- Πηγή-φωτογραφία(video capture)-πηγή απόσπασμα από το ντοκιμαντέρ «Οι κληρονόμοι και η βιομηχανία», σειρά Αμήχανη Βιομηχανία», copyright NET

Εικ14: Μεταλλοβιομηχανία του Παπαρήγα στο Βόλο. Σήμερα στεγάζει δραστηριότητες του πανεπιστημίου Θεσσαλίας- Πηγή-φωτογραφία(video capture)-πηγή απόσπασμα από το ντοκιμαντέρ «Οι κληρονόμοι και η βιομηχανία», σειρά Αμήχανη Βιομηχανία», copyright NET

Εικ 15: Καταρράκτης στο Περιβαλλοντολογικό Πάρκο Aker River στο Όσλο της Νορβηγίας. Φώτο Samfoto ; <http://www.fmh.no/ifeh/English/programme3.htm>). (τελευταία επίσκεψη, 12/02/2005).

Εικ 16: Εργοστάσιο κλωστοϋφαντουργίας στο Lowell National Historical Park- <http://www.uml.edu/tsongas/index2.htm>) (τελευταία επίσκεψη, 15/02/2005)

Εικ. 17: Η γέφυρα στο Ironbridge- <http://www.aboutbritain.com/IronbridgeGorgeMuseum.htm>) (τελευταία επίσκεψη, 14/02/2005)

Εικ 18: Eco-museum Berslagen Σουηδίας-

<http://www.ekomuseum.se/english/index.html>

(τελευταία επίσκεψη, 12/01/2005)

Εικ. 19: χάρτης με τις σράντα θέσεις των πολιτισμικών τοπίων στο Berslagen-

<http://www.ekomuseum.se/english/index.html>

(τελευταία επίσκεψη, 5/01/2005)

Εικ 20, 21: Φωτογραφίες από τη θεατρική παράσταση- performance "Arbesdaer εργατών στο Βιομηχανικό μουσείο του Klevfos της Νορβηγίας-

<http://www.skogmus.no/innhold/klevfos/Arbesdaer.html>.

(τελευταία επίσκεψη, 6/01/2005)

Εικ. 22: Το βιομηχανικό συγκρότημα της Mass Mocca στις ΗΠΑ-

<http://www.artcom.com/Museums/vs/mr/647.jpg>

(τελευταία επίσκεψη, 9/01/2005)

Εικ. 23: Φωτογραφία από έκθεση installation του Cai Guo-Qiang: με τον τίτλο «Inopportune»

http://www.absolutearts.com/cgi-bin/news/arts-news-elaborate.cgi?output_number=20&find=7163

(τελευταία επίσκεψη, 12/02/2005)

Εικ. 24. Φωτογραφία από τη θεατρική παράσταση « Ο Σχοινοβάτης», στο θέατρα Χυτήριον. Εικονίζεται η ηθοποιός Ρουμπίνη Βασιλακοπούλου Πηγή –φωτογραφία(video capture)- απόσπασμα από το ντοκιμαντέρ «Οι κληρονόμοι και η βιομηχανία», σειρά Αμήχανη Βιομηχανία», copyright NET

Εικ. 25: Φωτογραφία από τους χώρους του θεάτρου. Εδώ εικονίζεται αφίσα της παράστασης « Ο Σχοινοβάτης», στο θέατρα Χυτήριον. Εικονίζεται η ηθοποιός Ρουμπίνη Βασιλακοπούλου Πηγή –φωτογραφία(video capture)- απόσπασμα από το ντοκιμαντέρ «Οι κληρονόμοι και η βιομηχανία», σειρά Αμήχανη Βιομηχανία», copyright NET 1998

Εικ. 26: Το Κέντρο Διάδοσης Επιστημών & Μουσείο Τεχνολογίας (πρώην Τεχνικό Μουσείο Θεσσαλονίκης-Αρχιτεκτονική προμελέτη: Π. Τζώνος, Γ. Χόιπελ, Ξ. Χόιπελ, Λ. Σπάνια. Διοίκηση και Τεχνική επίβλεψη Έργου: ένωση ΚΙΩΝ Α.Τ.Ε. – ΕΛΛΗΝΟΤΕΧΝΙΚΗ- <http://www.tmth.edu.gr/el/museum.html>

(τελευταία επίσκεψη, 19/01/2005)

Εικ. 27, 28 Πλινθοκεραμοποιείο Τσαλαπάτα (<http://www.demekav.gr/tsalapatas.html>)

(τελευταία επίσκεψη, 25/01/2005)

Εικ. 29 : Αποκατάσταση βιομηχανικού κτιρίου στο Λαύριο
(www.ntua.gr/vitruvius/tppl.htm)

(τελευταία επίσκεψη, 29/01/2005)

Εικ. 30: Αποκατάσταση βιομηχανικού κτιρίου στο Λαύριο (<http://www.ltp.ntua.gr/>)

(τελευταία επίσκεψη, 28/01/2005)

Εικ. 31 Το χρωματοουργείο Κατσιμάντη, κτίσμα του 1888, όπου στεγάστηκε ο πυρήνας του Βιομηχανικού μουσείου της Ερμούπολης

Εικ 32 Το βυρσοδευείο Κορνηλάκη (1880), όπως ήταν προ του 1950 (επάνω). Αργότερα κατέρρευσε, αλλά πρόσφατα αποκαταστάθηκε για να στεγάσει τη μόνιμη έκθεση του Μουσείου. (<http://www.spin.gr/spin/story.jsp?id=216>) (τελευταία επίσκεψη, 6/03/2005)

Εικ.33 Βιομηχανικός αργαλειός του 1925, αγγλικής κατασκευής. Από τα εκθέματα του Βιομηχανικού Μουσείου της Ερμούπολης (<http://www.spin.gr/spin/story.jsp?id=216>)

(Τελευταία επίσκεψη, 6/03/2005)

Εικ 34 Τμήμα του συγκροτήματος της Τεχνόπολις
(<http://www.nyloo.com/html/ent/077/ent.17077.2.asp>)

(τελευταία επίσκεψη, 25/03/2005)

Εικ.35 Τμήμα του συγκροτήματος της Τεχνόπολις

(<http://www.nyloo.com/html/ent/077/ent.17077.2.asp>) (τελευταία επίσκεψη, 6/03/2005)

Εικ. 36 Διεθνής Έκθεση Outlook 2003 (Arte rovera) στην Τεχνόπολις(πρώην εργοστάσιο φαταερίου, περιοχή Γκάτζι) (<http://www.spitia.gr/greek/exhibitions/outlook1.htm>)

(τελευταία επίσκεψη, 6/03/2005)

Εικ. 37: Ινδιάνα προσφέρει φύλλα καπνού στον Χριστόφορο Κολόμβο. Ετικέτα που την επικολούσαν πάνω σε προϊόντα δυτικών καπνοβιομηχανιών, με θέμα την ανακάλυψη της Αμερικής και την ταυτόχρονη ανακάλυψη του καπνού από το μεγάλο θαλασσοπόρο και τους συντρόφους του μετά την αποβίβαση τους στα νησιά του αρχιπελάγους Μπαχάμας.. πηγή Γιακουμάκη Πηνελόπη, *Καθημερινή -Επτά ημέρες* , αφιέρωμα «Ελληνικό τσιγάρο» 16 Νοεμβρίου 1997.σελ. 3

Εικ. 38 Τσίγκινη κούτα των 100 τσιγάρων.»Young Ladies», της εταιρείας Murrati, της όποιας ιδρυτής ήταν ο Έλληνας καπνέμπορος από την Κωνσταντινούπολη Μουράτογλου, με εργοστάσια στο Λονδίνο και το Μάντσεστερ.

Εικ. 39: Τσίγκινη κούτα (6.5x 5.5x5 εκ.)των 100 τσιγάρων» «Ο Νείλος» της ελληνικής καπνοβιομηχανίας στην Αίγυπτο Τ. Κυριακού-Μηλιώτη με λιθογραφημένο τοπίο του Νείλου στην χάρτινη ετικέτα.- Πηγή Γιακουμάκη Πηνελόπη, «Αριστουργήματα μιας εφήμερης τέχνης , Επτά ημέρες, «Ελληνικό τσιγάρο», 1997, σελ 24

Εικ.40 Διαφημιστική αφίσα της ξανθιώτικης καπνοβιομηχανίας του Ανάργυρου Σιγάλα Πηγή- Δοδόπουλος Σοφοκλής ,2004, σελ 129

Εικ. 41 Γράφημα, που απεικονίζει την οικονομική πτώση των τιμών στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης το 1929: [www.professionalreferrals.ca/ article-1073.html](http://www.professionalreferrals.ca/article-1073.html) (τελευταία επίσκεψη, 5/03/2005)

Εικ. 42 Εφημερίδα εποχής, που περιγράφει τον πανικό που επικρατεί μετά το κραχ <http://www.oldhistoricnewspapers.com/Stock%20Crash%20Cleve.jpg> (τελευταία επίσκεψη, 6/03/2005)

Εικ. 42. Καπνοχώραφο στην ορεινή Ξάνθη- πηγή –φωτογραφία(video capture)- απόσπασμα από το ντοκιμαντέρ «Ο καπνός». Για το Μουσείου Καπνού Ξάνθης . Παραγωγή Red film and video Artworks copyright 2003

Εικ 43 Φωτογραφία από καπνοχώραφο στην περιοχή της Καβάλας – Φωτογραφική συλλογή Αντώνη Σ. Μαίλλη ; Λαμπριανίδη Λόη, «Ο καπνός στην Ελλάδα . , Επτά ημέρες, «Ελληνικό τσιγάρο», 1997, σελ 4.

Εικ. 44 Η Καβάλα πριν το 1929. Το λιμάνι της πόλης δεν έχει κατασκευαστεί ακόμη. Διακρίνονται οι καπναποθήκες κοντά στην παραλία, ενώ οι μαούνες γεμίζουν δέματα καπνού με προορισμό τα πλοία.

Εικ. 45 Η καπναποθήκη του Οθωμανικού μονοπωλίου καπνού, γνωστή ως Rejie στη Θεσσαλονίκη . Κτισμένη το 1884 στην αρχή της σημερινής οδού Λαγκαδάς . Απασχολούσε γύρω στους 400 εργάτες και το 1892 είχε ετήσια παράγωγή 22.000 τσιγάρα. –Πηγή Κολωνάς Βασίλης, « Οι καπναποθήκες της Θεσσαλονίκης», Επτά ημέρες, «Ελληνικό τσιγάρο», 1997, σελ 13.

Εικ 46: Το εργοστάσιο της βολιώτικης καπνοβιομηχανίας Ματσάγγου(1902-1972). Σήμερα τα κεντρικά κτίρια της βιομηχανίας ανήκουν στο Πανεπιστήμιου Θεσσαλίας.-πηγή Λαμπριανίδη Λόη, «Ο καπνός στην Ελλάδα , Επτά ημέρες, «Ελληνικό τσιγάρο», 1997, σελ 6.

Εικ 47 Πίνακας που δείχνει τα σημαντικότερα κέντρα εμπορικής επεξεργασίας καπνού- Πηγή Λαμπριανίδη Λόη, «Ο καπνός στην Ελλάδα . , Επτά ημέρες, «Ελληνικό τσιγάρο», 1997, σελ 7

Εικ 48 Σιγαροτοποιητική μηχανή- συλλογή Γ. Πετρίδη(καπνέμπορου); Παραχώρηση Θωμάς Εξάρχου.

Εικ. 49 Μεσότιτλοι με ξένους χαρακτήρες από το ντοκιμαντέρ Αφοί Ν Ματσάγγου στο Βόλο. Πηγές Κωνσταντοπούλου Φωτεινή, «Κινηματογραφικό αρχείο». 2000, σελ. 65-66.).φωτογραφία από πηγή «Έδρα εν Βόλω», σειρά ημιώρων ντοκιμαντέρ Αμήχανη Βιομηχανία», copyright NET(Νέα Ελληνική Τηλεόραση)1999.

Εικ 50, 51 Γενικά πλάνα, όπου εικονίζονται εργάτριες(το προσωπικό ήταν αποκλειστικά γυναίκες) με ομοίμορφες γκριζες στολές, να δουλεύουν στους πάγκους εργασίας και στις μηχανές. Πηγές Κωνσταντοπούλου Φωτεινή, «Κινηματογραφικό αρχείο». 2000, σελ. 65-66.).φωτογραφία από πηγή «Έδρα εν Βόλω», σειρά ημιώρων ντοκιμαντέρ Αμήχανη Βιομηχανία», copyright NET(Νέα Ελληνική Τηλεόραση)1999.

Εικ. 52, 53 Κάρτες τσιγάρων της εταιρείας Μέξι – Πηγή Γιακουμάκη Πηνελόπη, «Κάρτες τσιγάρων» , Επτά ημέρες, «Ελληνικό τσιγάρο», 1997, σελ 29)

Εικ 54 Ο Αβραάμ Μπεναρόγια.(<http://users.otenet.gr/~make/grhistorytuc.htm>)

(τελευταία επίσκεψη, 6/03/2005)

Εικ. 55 Η σφραγίδα της Φεντερασιόν το 1909

(<http://users.otenet.gr/~make/grhistorytuc.htm>)

(Τελευταία επίσκεψη, 6/03/2005)

Εικ 55 Άνεργοι εργάτες στη Νέα Υόρκη.

Εικ 57 Δικτατορία Μεταξά. Πηγή-φωτογραφία(video capture)-πηγή απόσπασμα από το ντοκιμαντέρ Η ηλικία της θάλασσας του Τάκη Παπαγιάννη 1977.

Εικ 58 Φώτο ο Τάσος Τούσης νεκρός

(http://www.vrahokipos.net/history/gr/salonika_may.htm) (τελευταία επίσκεψη, 6/03/2005)

Εικ 59 Η μητέρα του Τάσου Τούση, αυτή η φωτογραφία ενέπνευσε το Γιάννη Ρίτσο και έγραψε τον «Επιτάφιο»

Εικ 60 Χάρτης της Αρχαίας Θράκης (Thracia Vetus), 1705 . Pierre Mortier (1661-1711) Χαλκογραφία, 44,5 X 56,5 εκ.. Από : P Mortier, *Atlas Minor*, 1634-1708. Αναπαραγωγή από το λεύκωμα Χαρτογράφηση της Ελλάδας, κείμενα Χρ. Ζαχαράκης, Αθήνα, Porto Leone, 1994, pin. 71.

- Εικ 61 Είσοδος ανταρτών του ΕΛΑΣ στην Ξάνθη. Συλλογή Νικόλαου Ιωσηφίδη.
- Εικ 62 Σκάλισμα σε καπνοχώραφα στην περιοχή της Ξάνθης. Πηγή Λεύκωμα Θράκης (ΕΛΙΑ)
- Εικ. 63 Πότισμά σε φυτώρια καπνού στην περιοχή της Ξάνθης Πηγή Λεύκωμα Θράκης (ΕΛΙΑ)
- Εικ. 64 Γερόντισσα βελονιάζει καπνόφυλλα στ Αγρίνιο. Αρχές της δεκαετίας του 1950. (Φώτο: Σπύρος Μελετζής) πηγή Λαμπριανίδη Λόη, «Ο καπνός στην Ελλάδα . , Επτά ημέρες, «Ελληνικό τσιγάρο», 1997, σελ 6.
- Εικ. 65 Συγκροτήματα καπναποθηκών στην Ξάνθη. Πηγή Πλιάκα Εύη , Σινανίδης Ιορδάνης, «Η συμβολή της παραγωγικής διαδικασίας του καπνού στην εξέλιξη της πόλης της Ξάνθης. Διπλωματική διατριβή. Τμήμα Αρχιτεκτόνων μηχανικών. ΔΠΘ(Δημοκρίτειο πανεπιστήμιο Θράκης.
- Εικ. 66 Ο δρόμος από το σιδηροδρομικό σταθμό προς το κέντρο της πόλης. Φωτογραφία του 1919. συλλογή Αναστάσιου Τεφρωνίδη.*
- Εικ.67 Ο σιδηροδρομικός σταθμός. Φωτογραφία του 1930. Συλλογή: Δημήτριου Δανδαλίδη.*
- Εικ 68 Φωτογραφία 1908 εικονίζεται το συγκρότημα καπναποθηκών του Οθωμανικού μονοπωλίου και η ευρύτερη περιοχή των καπναποθηκών. Συλλογή Θωμά Εξάρχου.
- Εικ. 69 Καπναποθήκες στην Ξάνθη. Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρία
- Εικ. 70 Καπναποθήκες στην Ξάνθη . Φωτογραφία- πηγή Ρουκούνης Γιάννης και Ρουκούνη-Γιαννοπούλου Μάρω, «Πρόταση για την ανάπλαση της Παλιάς Νομαρχίας», περιοδικό *Θρακικά Χρονικά*, τεύχος 37. Ξάνθη. 1982.
- Εικ. 71. Οδος Αναξαγόρα Εικονίζεται στα αριστερά τμήμα της καπναποθήκης Π και στο βάθος νέοκτιστη επτα όροφη πολυκατοικία. Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρίας
- Εικ. 72 Κατασκευή πολυώροφης οικοδομής στην περιοχή των καπναποθηκών. Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρίας
- Εικ. 73 Εσωτερικό αυλής του καπνομάγαζου Π. Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρία
- Εικ. 74 Διοικητικό κέντρο(αλλοτινή νομαρχία) του καπνομάγαζου Π. Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρία
- Εικ. 74. Είσοδος αυλής καπνομάγαζου Π επί της οδού Καπνεργατών. Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρίας*

Εικ. 76 Αριστερά το δυτικό τμήμα της καπναποθήκης Π και δεξιά το Νότιο. Τα δέντρα είναι οι σημερινοί πλάτανοι του δρόμου(οδός καπνεργατών) που οδηγεί στον σιδηροδρομικό σταθμό. Φωτογραφία του 1905. (αρχείο Δημήτρη Μαυρίδη). Πηγή Εξάρχου Θ., 1999, σελ. 5)

Εικ. 77 Κάτοψη συγκροτήματος καπναποθηκών ή καπνομάγαζου Π. Πηγή Πλιάκα Εύη , Σινανίδης Ιορδάνης, «Η συμβολή της παραγωγικής διαδικασίας του καπνού στην εξέλιξη της πόλης της Ξάνθης. Διπλωματική διατριβή. Τμήμα Αρχιτεκτόνων μηχανικών. ΔΠΘ(Δημοκρίτειο πανεπιστήμιο Θράκης).

Εικ 78 Λεπτομέρεια πόρτας εισόδου σε ένα από τα τρία καπνομάγαζα στο συγκρότημα Π. Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρίας

Εικ. 79 Εξωτερική όψη παραθύρων. Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρίας.

Εικ 80 Καφάσι εσωτερικό παραθύρου. Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρίας

Εικ 81 Εσωτερικό σαλονιού επεξεργασίας , στο καπνομάγαζο Π. Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρίας

Εικ.82 Σαλόνι επεξεργασίας σε καπνομάγαζο στην Ξάνθη. Διακρίνονται μικρά κορίτσια. Πηγή Ιωαννίδης Στέφανος, 1982, σελ. 44.

Εικ 83 Σκαρίφημα αποτύπωσης των διαδρόμων μεταφοράς και επεξεργασίας του καπνού, κατά την εμπορική επεξεργασία. Πηγή Πλιάκα Εύη , Σινανίδης Ιορδάνης, «Η συμβολή της παραγωγικής διαδικασίας του καπνού στην εξέλιξη της πόλης της Ξάνθης. Διπλωματική διατριβή. Τμήμα Αρχιτεκτόνων μηχανικών. ΔΠΘ(Δημοκρίτειο πανεπιστήμιο Θράκης).

Εικ 84 Σαλόνι επεξεργασίας , εικονίζονται δεγκτζήδες την ώρα της επεξεργασίας.

Εικ 85 Σαλόνι επεξεργασίας. Εικονίζονται πασταλτζουδες. Συλλογή Θωμάς Εξάρχου

Εικ 86 Σαλόνι επεξεργασίας. Στο βάθος με το φέσι στο κεφάλι ο επιβλέπων αρχιεργάτης Συλλογή Θωμά Εξάρχου.

Εικ 87 Γενική άποψη της παλιάς πόλης της Ξάνθης.. Πηγή http://www.xan.gr/multimedia/photos/217_05.jpg

(Τελευταία επίσκεψη, 6/03/2005)

Εικ 88. Το αρχοντικό Κουγιουμουτζόγλου <http://yellowpages.greekmarkets-emat.com/kosynthos/mouseio.jpg> (τελευταία επίσκεψη, 6/03/2005)

Εικ 89 Το αρχοντικό Κουγιουμουτζόγλου ανακαινισμένο, σήμερα στεγάζει Λαογραφικό μουσείο Ξάνθης

http://www.geocities.com/tnn_xanthi/xan.laomuseum.jpg.jpeg (τελευταία επίσκεψη, 6/03/2005)

Εικ 90 Διαφημιστική αφίσα της καπνοβιομηχανίας Ζουλιάμη. Πηγή Εξάρχου Θωμάς.

Εικ 91 Καπνεργάτες με δέματα καπνού έξω από καπνεργοστάσιο στην Ξάνθη. Πηγή φωτογραφία εξώφυλλο , Εξάρχου, Εφτά χρόνια μιας πόλης Ξάνθη 1933-1939.\

Εικ. 92. Δίγλωσση προκήρυξη του συνδικάτου των καπνεργατών, η «Αναγέννησις». Πηγή Οι καπνεργάτες και ο Μάης του '36, ΣΥΝΔΙΚΑΤΟ ΚΑΠΝΕΡΓΑΤΩΝ-ΤΡΙΩΝ Ν. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ. ΠΑΝΓΚΑΠΝΕΡΓΑΤΙΚΟ.

Εικ. 93 Φωτογραφία του μουσικού τμήματος του πολιτιστικού σωματείου. Πηγή Παλιά Ξάνθη. Γιορτές παλιάς πόλης 1996 Δήμος Ξάνθης.

Εικ 94 Μέλη του πολιτιστικού συλλόγου ο Αρίων. Πηγή Ιωαννίδης Στέφανος, 1983, σελ 98.

Εικ 95, 96. Φωτογραφίες από τις απεργίες στη Θεσσαλονίκη του Μάιο του 1936. Πηγή-φωτογραφία(video capture)-πηγή απόσπασμα από το ντοκιμαντέρ (διάρκεια 31', Εγχερ, 16 χιλ.) «Τάσος Τούσης», μια ταινία του Βαγγέλη Δημητρίου . Παραγωγή ΥΠΠΟ . 1983.

Εικ 97 Το κάψιμο των αρχείων του ΚΚΕ. Στην πλατεία Βασιλέως Γεωργίου. « Τον Σεπτέμβριο του 1936 έλαβε χώρα η καύση των κομμουνιστικών εντύπων και λαβάρων στην πλατεία. Παρέστησαν οι στρατιωτικές, δικαστικές, διοικητικές και δημοτικές αρχές. Παρέστησαν οι εθνικές οργανώσεις, οι Άλιμοι, οι Πρόσκοποι και το Ορφανοτροφείο. Η φιλαρμονική του Δήμου έπαιζε διάφορα εμβατήρια. Τμήμα Στρατού απέδωσε τιμές. Παίχτηκε το βασιλικό εμβατήριο. Ο καθηγητής της μουσικής Ευσταθιάδης έβγαλε λόγο, ένας λόγος ανεφώνησε « Ζήτω ο βασιλεύς», οι σάλπιγγες σήμαναν «προσοχή» και οι άλκιμοι έβαλαν τη φωτιά. Έγινε παρέλαση προ των επισήμων. (Χρονικό εποχής από εφημερίδα- Συλλογή Ιωαννίδης Στέφανος.).

Εικ 98 Μαθητές σε σχολείο της Ξάνθης κατά τη βουλγαρική κατοχή μαθαίνουν το κυριλλικό αλφάβητο. Συλλογή Στέφανου Ιωαννίδη.

Εικ 99 Παρέλαση βουλγαρικών κατοχικών στρατευμάτων. Ο επίσημοι μπροστά στη σημερινή Λέσχη αξιωματικών. Συλλογή Δημήτριου Μαυρίδη.

Εικ 100 Χάρτης που δείχνει τη Μπελομόρσκα Μπαλγκάρια . Πηγή Ιωαννίδης, 1983, σελ 110.

Εικ 111 Λιτανεία με την εικόνα του Κυρίλλου και Μεθοδίου. Την εικόνα συνοδεύουν νεαρά κορίτσια και τσήτσοι, δηλαδή καθαροί Βούλγαροι), τσηνοβνήκοι (δημόσιοι υπάλληλοι) και στρατιωτικοί. Πηγή Ιωαννίδης, 1983, σελ. 110.

Εικ 112 Φούρνος στη γωνία των οδών Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης και ΑΓ. Ελευθερίου. Διακρίνεται η μπομπότα(ψωμί από καλαμποκίσιο αλεύρι) που ψηνόταν μόνο σε φόρμες. Στη μαύρη αγορά ένα κιλό μπομπότας κόστιζε πενήντα λέβα. Συλλογή Νικόλαου Ιωσηφίδη.

Εικ 113. Το Νοέμβριο του 1944 έφθασε στην Ξάνθη κλιμάκιο της κυβέρνησης Γεωργίου Παπανδρέου από τους Υπουργούς Πορφυρογένη και Λαμπριανίδη. Μίλησαν από τον εξώστη του Καφενείου Κεντρικό. Φωτογραφία από τη συγκέντρωση. Συλλογή Παντελή Δαμιανού.

Εικ 114 Οι Βούλγαροι ντόπιοι δοσίλογου Κοσμά Φώτεφ και Κώστα Δελιάκωφ μπροστά στο εκτελεστικό απόσπασμα στο χώρο μεταξύ του σημερινού εστιατορίου Κληματαριά και του Ωρολογίου . Δικάστηκαν και εκτελέστηκαν από λαϊκό δικαστήριο του ΕΑΜ. Συλλογή Κώστα Νεράντζη.

Εικ 115 Συλλογή Πετράς Μαρίας.

Εικ 116 Απόκομμα εφημερίδας της εποχής, που αναγγέλλει την πρώτη μέρα της δίκης Τακβοριάν. Συλλογή Θωμά Εξάρχου.

Εικ 117 Γυναίκες στην τόγκα.. Πηγή Επτά ημέρες της καθημερινής, Το καπνικό ζήτημα, «Ελληνικό τσιγάρο», 1997, σελ 13

Εικ 118 Γυναίκες στην τόγκα Πηγή –φωτογραφία(video capture)-πηγή απόσπασμα από το ντοκιμαντέρ «Ενθύμιο καπνού», σειρά Αμήχανη Βιομηχανία», copyright NET 1999.

Εικ 119 Μεταπολεμικοί καπνεργάτες. Συλλογή Φιλίτσας Παπακώστα.

Εικ 120 Χώρος ψυχαγωγίας του ΚΑΠΗ(Κέντρο Απασχόλησης Ηλικιωμένων) Ξάνθης. Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρίας. Φωτογράφιση Βασίλης Χριστίδης.

Εικ 121 Χώρος ψυχαγωγίας του ΚΑΠΗ(Κέντρο Απασχόλησης Ηλικιωμένων) Ξάνθης. Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρίας. Φωτογράφιση Βασίλης Χριστίδης.

Εικ 122, 123. Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρίας.

Εικ. 124 Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρίας.

Εικ 125 Φωτογραφία Τζαραλής Κώστας.

Εικ 126 Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρίας.

Εικ 127 128, 129,130,131 Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρίας

Εικ 132 Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρίας. Φωτογράφιση Βασίλης Χριστίδης.

Εικ 133, 134, 135,136,137,138,139,140,141,142,143. Προσωπικό αρχείο Πετράς Μαρίας.Φωτογράφιση Φρόσω Ηλιάσκου.

9. Λεξιλόγιο όρων.....σελ 198-202

10. Βιβλιογραφία.....σελ 203-213

Περίληψη.

Η παρούσα εργασία έχει τον τίτλο «Μια καπναποθήκη της Ξάνθης και οι μνήμες των Δεγκτσήδων». Με επίκεντρο ένα παροπλισμένο βιομηχανικό συγκρότημα και πιο συγκεκριμένα ένα συγκρότημα καπναποθηκών στην πόλη της Ξάνθης, η παρούσα εργασία επιχειρεί να εξετάσει τις πολυεπίπεδες επιδράσεις της βιομηχανικής ιστορίας στην πορεία της πόλης. Βασικός στόχος δεν είναι αποκλειστικά και μόνο η παρουσίαση ενός βιομηχανικού μνημείου· η καπναποθήκη είναι η αφορμή για την απόδοση ενός χρονογραφήματος μιας πόλης, που έχει συνδέσει την καλλιέργεια και την επεξεργασία του καπνού με την ανάπτυξη και την ευμάρεια της. Χρησιμοποιώντας τις μεθοδολογικές αρχές της βιομηχανικής αρχαιολογίας και της σημειολογίας των τεχνικών αφήγησης του κινηματογράφου, η παρούσα εργασία επιχειρεί να θέσει έναν ευρύτερο προβληματισμό, σχετικά με τη διαχείριση των πολιτισμικών πόρων της βιομηχανικής κληρονομιάς.

Η εφαρμογή του ντοκιμαντέρ «Μνήμες Δεγκτσήδων» επιχειρεί να αποτυπώσει τη χρονική «διαδρομή» του βιομηχανικού συγκροτήματος, δίνοντας παράλληλα την σκιαγράφηση των σημαντικότερων χρονικών στιγμών στην πορεία της πόλης από τα τέλη του 19ου μέχρι τις αρχές του 21ου αιώνα. Πέρα από την περιγραφή των γεγονότων του παρελθόντος, στόχος του ντοκιμαντέρ είναι να θέσει ερωτήματα σχετικά με το κατά πόσο η «μνήμη» ενός βιομηχανικού συγκροτήματος εντάσσεται και φιλτράρεται στη συλλογική μνήμη της κοινωνίας, που το περιβάλλει, καθώς επίσης και τους τρόπους και το βαθμό, που αυτή η κοινωνία επιλέγει να επέμβει και να διαχειριστεί τα βιομηχανικά μνημεία, επαναπροσδιορίζοντας έτσι τη σχέση της με αυτά.

Summary.

This dissertation is entitled “mia kapnathiki tis Xanthis kai oi mnimes ton Degktzhdon”. (A tobacco factory in Xanthi and the Degtside’s memories By focusing on a derelict industrial complex and more specifically on a tobacco store complex located in the city of Xanthi, this dissertation tries to examine the different ways that the industrial history affects the course of the city. The main target is not exclusively the presentation of an industrial monument; the tobacco store is just the cause for the making of a chronograph of the city, which has connected the cultivation and the processing of tobacco with each well being. By using the fundamental principles of industrial archaeology and the terminology of cinema making, this dissertation tries to spread a wider speculation, concerning the administration of the cultural resources of the industrial heritage.

The making of the documentary “Mnimes Degtzidon” tries to imprint the path the industrial complex curved through time, by also presenting the most important events in the course of the city

from the 19th till the beginning of the 21st century. Except from just the outline of the past events, the main target of the documentary is to set questions concerning the significance of the memory of an industrial complex in filtering and place between the memory of the society, which surrounds it, as well as the ways and the degree, that this society chooses to intervene and manage the industrial monuments, by reproaching in this manner its relations with those.

«Θα ήταν τρομερό ένας πολιτισμός να μην μπορεί να αναγνωρίσει τον εαυτό του»

Judith Alfrey- Tim Putnam

1.1 Πρόλογος.

Η πόλη σύμφωνα με τον Ledrut «...είναι ένα σημαίνον και ένα σημαινόμενο. Εκφράζει και εκφράζεται. Εκφράζει μέσα από το σημείο που αποτελεί η λέξη «πόλη» και που αυτή έχει ένα σημαίνον και ένα σημαινόμενο. Το να μελετήσουμε τη συμβολική της πόλης σημαίνει να προσπαθήσουμε να αποκωδικοποιήσουμε αυτό που λέει ή που θέλει να πει για μας που τη ζούμε. Υπάρχει επίσης μια άλλη συμβολική Είναι το σύνολο όσων στοιχείων συμβολίζουν την πόλη ή μια συγκεκριμένη πόλη, πάντα μέσα από τα στοιχεία από τα οποία εκφράζεται και εκδηλώνεται. Η πόλη απεικονίζει και απεικονίζεται. Απεικονίζει έναν τρόπο ζωής και απεικονίζεται μέσα από τα μνημεία της». Ένα μνημείο λοιπόν μπορεί να συμβολίζει με μοναδικό τρόπο μια πόλη. Η Αθήνα για παράδειγμα, προσδιορίζεται από την Ακρόπολη, η Θεσσαλονίκη από το Λευκό Πύργο, η Ρώμη από το Κολοσσαίο, το Παρίσι από τον πύργο του Άιφελ κ.ο.κ. Ο Ledrut ονομάζει αυτή τη λειτουργία εμβληματική. (R. Ledrut, 1973, σ.41).

Η συμβολική, λοιπόν διάσταση των μνημείων έχει να κάνει με τη λειτουργία της ιστορικής μνήμης, η οποία έχει διττό ρόλο. Από τη μια δίνει στοιχεία για μια εποχή, για το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον της και από την άλλη είναι ο συνδετικός κρίκος του παρόντος με το παρελθόν και αποδεικνύει τη διαχρονικότητα της πόλης. Η παρουσία του παρελθόντος είναι έντονα παρούσα στη συλλογική μνήμη. Η συνάντηση του παλιού με το καινούργιο άλλες φορές χαρακτηρίζεται από μια αντίφαση και μια συμβολική πάλη, όπου το καινούργιο εκτοπίζει το παλιό και άλλες φορές από μια αρμονική και λειτουργική συμβίωση.

Η λέξη μνημείο είναι παράγωγο του ρήματος μνάομαι - μιμνήσκω, που σημαίνει ανάμνηση ενός γεγονότος· άρα το μνημείο είναι ένα αναμνηστικό σήμα. Στην πιο απλή του μορφή από τα προϊστορικά χρόνια μνημείο μπορεί να ήταν ένας σωρός από χώμα, πέτρες ή ένας όρθιος λίθος. Στη συνέχεια υπήρξαν συνθετότερες μορφές, όπως οι πυραμίδες, τα ταφικά μνημεία, οι θριαμβικές αψίδες, αρχιτεκτονικά μνημεία με λειτουργικό ή τελετουργικό προορισμό.

Για να «έρθει» το 1964 ο ορισμός του “Χάρτη της Βενετίας”,: « η έννοια ενός ιστορικού μνημείου δεν καλύπτει μόνο το μεμονωμένο αρχιτεκτονικό έργο, αλλά και την αστική ή αγροτική τοποθεσία που μαρτυρεί έναν ιδιαίτερο πολιτισμό, μια ενδεικτική εξέλιξη ή ένα ιστορικό γεγονός.

Αυτό ισχύει όχι μόνο για τις μεγάλες δημιουργίες, αλλά και για τα ταπεινά έργα που με τον καιρό απέκτησαν πολιτιστική σημασία» (Χάρτης της Βενετίας, 1964, άρθρο 1). Το μνημείο είναι μια οντότητα με ιστορικές και αισθητικές αξίες. Για να κριθεί όμως ένα έργο ως μνημείο θα πρέπει να συγκεντρώνει τέσσερις βασικές ιδιότητες:

- Πρωτοτυπία ή γνησιότητα. Κάθε μνημείο είναι προϊόν της ανθρώπινης δραστηριότητας σε μια χρονική στιγμή. Για τη δημιουργία του συνέβαλλαν διάφοροι παράγοντες, όπως το ιδεολογικό, οικονομικό, κοινωνικό πλαίσιο της εποχής, οι τεχνολογική γνώση, το φυσικό περιβάλλον, η ιδιοφυΐα του καλλιτέχνη κ.τ.λ. Όλοι αυτοί οι παράγοντες μαζί έδωσαν στο έργο τη μοναδικότητα και την πρωτοτυπία.
- Χρόνος ή ιστορικότητα. Από τη στιγμή της σύλληψης και της υλοποίησης του από το δημιουργό του, το έργο υφίσταται φυσικές αλλοιώσεις, αλλά και τροποποιήσεις από τον άνθρωπο μέχρι να φτάσει στα χέρια των σύγχρονων μελετητών. Όλες αυτές οι μεταβολές του έργου που οφείλονται στην ανθρώπινη παρέμβαση και στη δράση του χρόνου, αποτελούν την ιστορικότητα.
- Ποιότητα. Η αξιολόγηση της ποιότητας ενός έργου έχει χαρακτήρα υποκειμενικό και αστάθμητο και συνδέεται με τα ιδεολογικά, πολιτιστικά, τεχνολογικά και αξιολογικά ζητήματα αισθητικής της κάθε εποχής. Παρά τον υποκειμενικό χαρακτήρα, που έχει η ερμηνεία της ποιότητας κάθε έργου, η ιδιότητα αυτή πολλές φορές κρίνει τον τρόπο αντιμετώπισης και προστασίας ή μη του έργου.
- Ιδέα ή συμβολισμός. Κάθε μνημείο είναι φορέας ενός μηνύματος του παρελθόντος, έχει δηλαδή ένα πνευματικό περιεχόμενο και μπορεί να μεταφράζεται διαφορετικά ακόμα και από ομάδες ανθρώπων της ίδιας εποχής.

Όταν ένα έργο φέρει τις δύο πρώτες ιδιότητες μπορεί να είναι ιστορικό ντοκουμέντο· αν πάλι φέρει τις δύο τελευταίες είναι υποκατάστατο μνημείου. Μόνο και οι τέσσερις ιδιότητες μαζί χαρακτηρίζουν ένα έργο ως ολοκληρωμένο μνημείο. (Γ. Καραδέδος, 2003) .

Ο ορισμός και οι προϋποθέσεις, που δόθηκαν πιο πάνω για τον καθορισμό ενός έργου ως μνημείου καλύπτει σε γενικές γραμμές και την έννοια του βιομηχανικού-τεχνικού μνημείου· πιο εξειδικευμένα : «Με τον όρο τεχνικό μνημείο εννοούμε υλικά κατάλοιπα της βιομηχανικής, οικονομικής και τεχνικής ανάπτυξης με την πιο ευρεία έννοια των όρων. Σ' αυτά περιλαμβάνονται μηχανές, εξοπλισμοί και εγκαταστάσεις, κτίρια και εργοτάξια παραγωγής, που μπορούν να δια φωτίσουν και να εξηγήσουν την ιστορική εξέλιξη και τις αντίστοιχες συνθήκες εργασίας στους τομείς της παραγωγής και κατεργασίας πρώτων υλών, του εμπορίου, των συγκοινωνιών, των

δικτύων των οργανισμών κοινής ωφέλειας και της διάθεσης των καταλοίπων»(Rainer Slotta, μνημεία και βιομηχανική αρχαιολογία». Περιοδικό Τεχνολογία, τεύχος 4, σελ. Η διαφορά με τα αντίστοιχα ιστορικά-καλλιτεχνικά μνημεία, έγκειται στον τρόπο αντιμετώπισης, καθώς τα τεχνικά μνημεία, αντιμετωπίζονται όχι τόσο από πλευράς καλλιτεχνικής αισθητικής του αρχιτέκτονα, αλλά από την ποιότητα τους ως τεκμήρια του επιπέδου ανάπτυξης της παραγωγής, των συγκοινωνιών και των δικτύων των οργανισμών κοινής ωφέλειας

Τα μνημεία της βιομηχανικής κληρονομιάς αποτελούν μαρτυρίες των συνθηκών εργασίας και παραγωγής μιας ορισμένης εποχής. Αν και για πολλά χρόνια δε θεωρούνταν ως ιστορικά μνημεία με την ευρύτερη έννοια του όρου, εξαιτίας αισθητικών αντιλήψεων σχετικά με το τι είναι ωραίο και τι άξιο προστασίας, σήμερα ολοένα και περισσότερο επαναπροσδιορίζεται ο ρόλος και η περαιτέρω διευρυμένη χρήση τους, έτσι ώστε το δομημένο περιβάλλον του παρελθόντος να αποτελεί σημείο αναφοράς για το σύγχρονο αστικό τοπίο.(Jacques Pinard, 1991, σελ 9-11).

1.2 Στόχοι της εργασίας- μεθοδολογία-περιληπτική ανάλυση των κεφαλαίων.

Η παρούσα εργασία έχει τον τίτλο «Μια καπναποθήκη της Ξάνθης και οι μνήμες των Δεγκτσήδων». Για την πόλη της Ξάνθης τα καπνομάγαζα αποτελούν τα βιομηχανικά μνημεία-σύμβολα, όπου γινόταν στο παρελθόν η επεξεργασία του καπνού, του προϊόντος που σημάδεψε την πορεία της πόλης σε όλα τα επίπεδα. Βασικός στόχος της παρούσας εργασίας δεν είναι αποκλειστικά και μόνο η παρουσίαση ενός βιομηχανικού μνημείου· η καπναποθήκη είναι η αφορμή για την απόδοση ενός χρονογραφήματος μιας πόλης, που έχει συνδέσει την καλλιέργεια και την επεξεργασία του καπνού με την ανάπτυξη και την ευμάρεια της.. Όπως φαίνεται και στο διάγραμμα 1, το κτίριο είναι ο κεντρικός κύκλος, γύρω από τον οποίο απλώνονται ακτινωτά, διάφορες πτυχές της ζωής της πόλης. Γιατί όμως το συγκεκριμένο καπνομάγαζο, και όχι η παρουσίαση της ευρύτερης πολεοδομικής ζώνης (εικ 1)των καπναποθηκών, που παρά τις δραστικές αλλοιώσεις-τσιμεντοποιήσεις των τελευταίων τριών χρόνων, αποτελεί μοναδική περίπτωση ίσως στην Ελλάδα, διατήρησης ολόκληρης ζώνης καπναποθηκών, με εξαιρετικό πολεοδομικό και αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον; ή ακόμα και η παρουσίαση κάποιου άλλου καπνομάγαζου(εικ 2, 3).

Το συγκρότημα του Οθωμανικού μονοπωλίου Καπνού(Regie Co Interesse des Tabacs de l' Empire Ottoman ή το «Ρεζί», όπως το αποκαλούσαν οι παλιοί Ξανθιώτες), η αλλιώς η καπναποθήκη Π (εικ 4,5), όπως λανθασμένα ονομάζεται σήμερα, αφού πρόκειται για ένα συγκρότημα τριών καπναποθηκών, που σχηματίζουν στην ένωση τους το γράμμα Π, πέρα από το γεγονός, ότι

αποτελεί όντως ένα εντυπωσιακό αρχιτεκτονικό σύνολο(οι αποθήκες έχουν συνολικό εμβαδόν 5.160 m² και όγκο 49.043 m³), επομένως άκρως δελεαστικό ως αντικείμενο μελέτης, παρ' όλο αυτά δεν ήταν ο κυριότερος λόγος της επιλογής. Οι λόγοι επιλογής του συγκεκριμένου μνημείου είναι οι παρακάτω:

- Αποτελεί εξαιρετικό δείγμα της βιομηχανικής αρχιτεκτονικής της περιοχής.
- Έχει κριθεί διατηρητέο μνημείο της βιομηχανικής κληρονομιάς, με απόφαση του υπουργείου πολιτισμού και δημοσίευση στην εφημερίδα της κυβέρνησης(Ν. 1460/50/1985)
- Σώζεται σε αρκετά καλή κατάσταση, εξαιτίας της σχεδόν αδιάκοπης χρήσης τμημάτων του μνημείου με διαφορετικές χρήσεις και λειτουργίες.
- Οι αλλαγές στο ιδιοκτησιακό καθεστώς του μνημείου και η ποικιλομορφία των λειτουργιών και των χρήσεων, που κατά καιρούς φιλοξένησε. Από την εποχή , που άνηκε στο Οθωμανικό Μονοπάλιο Καπνού , πουλήθηκε σε έναν ιδιώτη, τον Τακβόρ Τακβοριάν, ο οποίος κατηγορήθηκε ως συνεργάτης των Βουλγάρων, κατά τη διάρκεια του Β' παγκοσμίου πολέμου, με αποτέλεσμα τη δήμευση της περιουσίας του από το ελληνικό δημόσιο, μέχρι τη λειτουργία μέρους των καπναποθηκών ως Νομαρχίας(εικ. 6), και ως εργαστηρίου από το Πολυτεχνείο δίνονται αμέσως αμέσως συγκεκριμένα χρονικά στίγματα: οικονομική πολιτική κατά την οθωμανική αυτοκρατορία, βουλγαρική κατοχή, τοπική αυτοδιοίκηση, ίδρυση του πανεπιστήμιου την πόλη.
- Έχει εγκριθεί από το Υπουργείο Οικονομικών και με γνωμοδότηση του Συμβουλίου Εθνικών Κληροδοτημάτων(συνεδρίαση αριθμ. 30/6-10-2003), η από 8-05-2002 σύμβαση παραχώρησης χρήσης του βόρειου τμήματος των καπναποθηκών(εικ. 7) από το Δήμο Ξάνθης στο Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης , για είκοσι (20) χρόνια, με την υποχρέωση από πλευράς του ιδρύματος της αποκατάστασης και ανακαίνισης του κτιρίου, με σκοπό τη δημιουργία πολιτιστικού κέντρου.

Η όλη έρευνα περιλαμβάνει δύο στάδια (διάγραμμα 2):1) Το θεωρητικό 2) του ντοκιμαντέρ, διάρκειας τριάντα λεπτών. Το θεωρητικό κομμάτι θα περιλαμβάνει τα ακόλουθα κεφάλαια:

2)Βιομηχανική κληρονομιά. Στο κεφάλαιο αυτό αναλύονται οι έννοιες της βιομηχανικής κληρονομιάς και της βιομηχανικής αρχαιολογίας, οι μέθοδοι, το νομικό πλαίσιο προστασίας των βιομηχανικών μνημείων, και παραδείγματα από τον διεθνή χώρο και την ελληνική πραγματικότητα. Η κατανόηση της υπάρχουσας πραγματικότητας στο χώρο της βιομηχανικής , θα δώσει τα

κατάλληλα εργαλεία για την ανάπτυξη πολιτικών διατήρησης και διαχείρισης του βιομηχανικού συγκροτήματος, που εξετάζεται.

3) Στο τρίτο κεφάλαιο δίνονται ιστορικά στοιχεία για τον καπνό, την «έλευση» και εξάπλωση του από την Αμερική στην Ευρώπη, και στη συνέχεια στην Οθωμανική αυτοκρατορία, όπου μια αναπτύχθηκε μια ξεχωριστή ποικιλία, τα λεγόμενα ανατολικά καπνά, η εμπορία των όποιων δημιούργησε μια ακμάζουσα οικονομία, στις περιοχές παραγωγής του προϊόντος. Στην συνέχεια δίνονται στοιχεία για τη βιομηχανική κληρονομιά του καπνού στην Ελλάδα, με αναφορά στην έννοια της καπνούπολης και όλου του δικτύου ανάπτυξης της βιομηχανίας του καπνού στην χώρα. Τέλος, αναλύεται η κοινωνική και πολιτική προέκταση του καπνικού ζητήματος, που απασχόλησε πολύ έντονα την ελληνική κοινωνία του μεσοπολέμου.

4) Στο τρίτο κεφάλαιο, που αποτελεί και το κύριο μέρος της εργασίας, δίνονται στοιχεία και πληροφορίες σχετικές με το καπνομάγαζο, και γίνεται μια ιστορική αναδρομή των διάφορων επεμβάσεων στο μνημείο μέχρι τη σημερινή προοπτική επαναχρησιμοποίησης του ως Πολιτιστικό κέντρο.

5) Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύονται τα στάδια δημιουργίας του ντοκιμαντέρ (το θέμα, το γράμμα το σενάριο, δραματουργική και σκηνοθετική προσέγγιση), το οποίο βρίσκεται στο πρώτο στάδιο του μοντάζ, και στα πλαίσια της παρούσας μεταπτυχιακής διατριβής θα παρουσιαστεί ένα δίλεπτο trailer.

Τέλος, σαν επίμετρο αναπτύσσεται σε μορφή δοκιμίου, ένας σχολιασμός για το φαινόμενο της «καπνολαγνείας» στην Ξάνθη, και όλων των σχετικών μυθευμάτων σχετικά με το «ένδοξο» καπνικό παρελθόν της πόλης, με σκοπό να δοθεί ένας προβληματισμός για την επανεξέταση της βιομηχανικής κληρονομιάς της πόλης.

Ως μεθοδολογικά εργαλεία της εργασίας (διάγραμμα 3), επιλέχθηκαν δάνεια από 1) την βιομηχανική αρχαιολογία (Rainer Slotta, Τεχνολογία, 19) καταγραφή των ακόλουθων πηγών : (α)πρωτογενής πηγή, δηλ το κτίριο, β)δευτερογενείς πηγές: i) αρχεία, φωτογραφίες, ταχυδρομικά δελτάρια κτλ, ii) oral history-προφορικές μαρτυρίες-συνεντεύξεις, στα πλαίσια της λεγόμενης “αρχαιολογίας της εργασίας»,ακριβώς γιατί ζητούμενο θα πρέπει να είναι όχι μόνο η παρουσίαση των βιομηχανικών συμφραζομένων, που εξυμνούν τα τεχνολογικά επιτεύγματα και την οικονομική εξέλιξη, αλλά και η μελέτη όλων των σχετικών θεμάτων με την ανθρώπινη εργασία και τους εργατικούς αγώνες, ή όπως πολύ χαρακτηριστικά αναφέρει ο Donald Jones, «η βιομηχανική μας κληρονομιά περιλαμβάνει και ανθρώπους. Β) από τη σημειολογία των τεχνικών της αφήγησης, που χρησιμοποιούνται ευρέως στο θέατρο και τον κινηματογράφο. Από τις σημαντικότερες μορφές

επικοινωνίας η αφήγηση (narrative) και η διήγηση ιστοριών (storytelling)- ήδη από την αρχαιότητα- επιτέλεσαν και επιτελούν κοινωνικές, συναισθηματικές, γνωστικές και εκφραστικές λειτουργίες. Η δομή και η δραματική ένταση μιας αφήγησης , που για πρώτη φορά εμφανίστηκε μέσα από τον κόσμο των παραμυθιών, συμβάλλει στη ανακατασκευή εικόνων και αφηρημένων εννοιών, για αυτό και κρίθηκε σκόπιμο να χρησιμοποιηθεί ως μεθοδολογικό εργαλείο.

Συνοπτικά οι στόχοι της εργασίας είναι οι εξής:

- Μέσα από την ιστορική πορεία του βιομηχανικού συγκροτήματος, να σκιαγραφηθούν σημαντικές πτυχές της πόλης και γεγονότα σταθμοί, που επηρέασαν και ενδεχομένως συνεχίζουν να την επηρεάζουν.
- Να γίνει αντιληπτή η ιστορία της πόλης μέσα από την ιστορία της βιομηχανικής της εξέλιξης.
- Να γίνει αντιληπτό το βιομηχανικό γεγονός ως σημαντικός συντελεστής της πολεοδομικής εξέλιξης της πόλης.
- Να δοθεί το ευρύτερο βιομηχανικό και ιστορικό πλαίσιο σε τοπικό-εθνικό και διεθνές επίπεδο. Πως επηρέασε για παράδειγμα την πορεία της οικονομίας του καπνού, το οικονομικό κραχ του 1929 στην Αμερική.
- Να παρουσιαστούν τεκμήρια, που αναδεικνύουν το βιομηχανικό παρελθόν ως πολιτιστική κληρονομιά.
- Να παρουσιαστούν οι βασικές λειτουργίες ενός παραδοσιακού καπνομάγαζου, και οι τεχνολογικές αλλαγές, που επηρέασαν τους τρόπους παραγωγής και τις συνθήκες εργασίας.(παράδειγμα η είσοδος της τόγκας και οι αντιδράσεις των καπνεργατών).
- Να παρουσιαστούν οι συνθήκες εργασίας και οι διεκδικήσεις των καπνεργατών(«αρχαιολογία της εργασίας»).
- Να εξεταστούν οι συνέπειες της εξάρτησης της οικονομίας της πόλης από την παραγωγή και τη μεταποίηση του καπνού ` οι συνέπειες της συστηματικής μονοκαλλιέργειας.
- Να εξεταστούν οι προοπτικές επαναχρησιμοποίησης του κτιρίου, και η προτεινόμενη πρόταση αναστήλωσης μέρος του συγκροτήματος από το Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και παράδοσης.
- Να επανεξεταστεί η διαλεκτική σχέση της πόλης με τα βιομηχανικά μνημεία της και το καπνικό παρελθόν της.

- Ένα μέρος των πληροφοριών της θεωρητικής έρευνας να παρουσιαστεί δραματοποιημένα με τη μορφή του ντοκιμαντέρ μικρού μήκους, διάρκειας 30 λεπτών.

Η ολιστική οπτική θέαση των πραγμάτων είναι το ζητούμενο και αυτό, που γενικά καθορίζει και ορίζει την όλη φιλοσοφία της παρούσας εργασίας, αν και αποδυναμώνεται από την εν μέρει απουσία της μεθοδολογικής αρχής της διεπιστημονικότητας . Στα πλαίσια και στο πνεύμα του μεταπτυχιακού διπλώματος του τμήματος Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας, έγινε μια προσπάθεια επιλογής και μείξης των κατάλληλων θεωρητικών και τεχνολογικών εργαλείων, για την παρουσίαση και την ερμηνεία μιας σειράς πληροφοριών.

2. Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

2.1 Βιομηχανική επανάσταση: οι δραστικές επιδράσεις μιας νέας εποχής και οι αλλαγές που επέφερε στις ανθρώπινες κοινωνίες.

Οι τεχνολογικές, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις , που ξεκίνησαν στη δυτική Ευρώπη από το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα, έφεραν στο προσκήνιο της ανθρώπινης ιστορίας την άνοδο και την επέκταση της βιομηχανίας, μεταβάλλοντας ριζικά όχι μόνο το φυσικό περιβάλλον, αλλά και τη μορφή των ανθρώπινων κοινωνιών. Η ευρεία εισαγωγή μηχανών στην παραγωγική διαδικασία(εκμηχάνιση) στη Μεγάλη Βρετανία, έδωσε με τη σειρά της τη θέση στην εκβιομηχάνιση και το έναυσμά για τη λεγόμενη «βιομηχανική επανάσταση», όπως ορίστηκε το σύνολο των μετασχηματισμών που είχαν συντελεστεί τόσο σύντομα.

Η βιομηχανική επανάσταση ήταν ένα ιδιαίτερα σύνθετο σύστημα τεχνικών, οικονομικών και κοινωνικών ανακατατάξεων, οι οποίες οδήγησαν τις ευρωπαϊκές κοινωνίες από την αγροτική στη βιομηχανική μορφή τους. Παρά το γεγονός ότι η βασική συνιστώσα, που ώθησε τα πράγματα, ήταν η τεχνολογική ανάπτυξη, δεν επρόκειτο για μια ακόμη τεχνολογική εξέλιξη, όπως πολλές φορές η ανθρώπινη ιστορία είχε να επιδείξει, αλλά για μια ουσιαστική μετάλλαξη των ανθρώπινων κοινωνιών και των σχέσεων τους με το φυσικό περιβάλλον. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι το φαινόμενο ξεκίνησε από τη Μεγάλη Βρετανία, παρ' όλο , που από τη σημερινή σκοπιά δεν φαίνεται να υπήρχαν σημαντικές διαφορές μεταξύ των μεγάλων χωρών της Ευρώπης, (Βρετανία, Γαλλία, Γερμανία), όσο αφορά τον τεχνολογικό τομέα. Μια σειρά παραγόντων, όπως: η σταθερότητα του πολιτικού συστήματος (σταθεροποίηση μετά την «ένδοξη επανάσταση»- glorious revolution, 1688), η μετάβαση της εξουσίας στα χέρια της νέας αστικής τάξης (το κοινοβούλιο απέκτησε, ως αντιπροσωπευτικό όργανο της λαϊκής βούλησης, μεγάλη σημασία), η μεταβολή της παραδοσιακής δομής της μεγάλης αγροτικής ιδιοκτησίας και η μετάβαση του αγροτικού πληθυσμού στις πόλεις, που αποτέλεσε το νέο εργατικό δυναμικό της βιομηχανίας και άλλες αποφάσεις σε συνδυασμό με τις τεχνολογικές εξελίξεις και την ανάπτυξη των μεταφορών, μπορούν να αιτιολογήσουν, γιατί ξεκίνησε το φαινόμενο στη μεγάλη Βρετανία (<http://sfr.ee.teiath.gr/historia/historia/selida501.htm#1>).

Αν και η εκβιομηχάνιση παρουσιάζει σημαντικές διαφορές από χώρα σε χώρα , έχει κάποια γενικά χαρακτηριστικά:

- Δραστική ανάπτυξη της τεχνολογίας (ανάγκη συνεχούς τεχνολογικής ανανέωσης), της επιστήμης και των εμπορικών σχέσεων.
- Συνεχής οικονομική ανάπτυξη και τάση για νέες ανακαλύψεις .
- Δημιουργία εσωτερικών και εξωτερικών αγορών.
- Αύξηση της αγροτικής παραγωγής και μαζική παραγωγή αγαθών της βιομηχανίας.
- Συσσώρευση των κεφαλαίων.
- Εκμηχάνιση της παραγωγής .
- Αλλαγή της γεωγραφίας του χώρου: Ανάπτυξη των πόλεων, των μεταφορών
- Συσσώρευση του εργατικού δυναμικού (προλεταριάτου) στις πόλεις.
- Βελτίωση των συνθηκών υγείας και αύξηση του ορίου ηλικίας. Μακροπρόθεσμα, ωστόσο και δημιουργία νέων ασθενειών, που προήλθαν από την άκρατη βιομηχανική εκμετάλλευση και τη μόλυνση του περιβάλλοντος.
- Νέοι τρόποι ζωής και εργασίας.
- Φανερή διάκριση ανάμεσα στους κατέχοντες τα μέσα παράγωγής και στους μισθωτούς

Όλες αυτές οι αλλαγές , που διαμορφώθηκαν σταδιακά και όχι με την ίδια χρονική, ποιοτική και ποσοτική έκταση σε όλες τις περιοχές του πλανήτη, οι νέες μορφές εργασίας, κατοικίας και ζωής, οι βιομηχανικές εγκαταστάσεις, η ανάπτυξη της τεχνολογίας στις διάφορες μορφές της , η ανάπτυξη της πόλης, η κουλτούρα του ελεύθερου χρόνου, η μόδα κ .α, διαμόρφωσαν τη σύγχρονη κοινωνία, με τα όποια προβλήματα και προτερήματα της. «Η βιομηχανική επανάσταση» είναι η εννοιολογική κατασκευή, η όποια απέβλεπε να ορίσει το σύνολο των μετασχηματισμών, που είχαν συντελεσθεί τόσο σύντομα, και αναφέρεται βέβαια φανερά στις προεκτάσεις, τους καημούς και τις προσδοκίες που είχε γεννήσει η γαλλική επανάσταση του 1789.»(Λαζαρίδης Παντελής, Benevolo Leonardo, 1977, σελ. 35)

Από εκείνη την εποχή των πρώτων τεχνολογικών ανακαλύψεων μέχρι τα σημερινά τεχνολογικά επιτεύγματα, η βιομηχανία ανακαλύφθηκε τρεις φορές:α) πρώτα από την επιχειρηματική αστική τάξη ως εργαλείο της οικονομικής και κοινωνικής κυριαρχίας, β) από την τέχνη ως εργαλείο αισθητικής ανανέωσης και κοινωνικής κριτικής, στη διάρκεια της δεκαετίας του 1920, με κορυφαίο παράδειγμα τον Fernand Leger γ) από την επιστήμη ως εργαλείο διατήρησης της μνήμης (βιομηχανική κληρονομιά.). (Καλόγηρη Παναγιώτα, Μαργαρίτη Φωτεινή, Τσοκόπουλος Βασίλης,

Αρχαιολογία, «Η βιομηχανική αρχαιολογία στον ελληνικό χώρο: μια πρώτη προσέγγιση», 1986, σελ. 8).

2.2 Βιομηχανική αρχαιολογία.

2.2.1. Ορισμός- σύντομη ιστορική αναδρομή- προβλήματα χρονολογικής οριοθέτησης.

Η τελευταία «ανακάλυψη», της βιομηχανίας από την επιστήμη ως εργαλείο διατήρησης της μνήμης (βιομηχανική κληρονομιά) είναι το αντικείμενο και το πεδίο έρευνας της επιστήμης της βιομηχανικής αρχαιολογίας, που γεννήθηκε στην Αγγλία-τη χώρα, δηλ. από όπου ξεπήδησε η βιομηχανική επανάσταση δύο αιώνες πριν- στα μέσα της δεκαετίας του 1950. Η βιομηχανική αρχαιολογία, «γεννήθηκε» αρχικά ως αντίδραση ενάντια στην καταστροφή των βιομηχανικών καταλοίπων της πρώιμης βιομηχανικής περιόδου, και στη συνέχεια, όπως θα αναλυθεί παρακάτω εξελίχθηκε σαν αυτόνομος επιστημονικός κλάδος με κύριο μέλημα την καταγραφή, τεκμηρίωση και ερμηνεία του βιομηχανικού πολιτισμού σε όλες τις εκφάνσεις του.

Οι ρίζες της όμως θα πρέπει να αναζητηθούν πολύ παλιότερα. Το μουσείο, όπου για πρώτη φορά παρουσιάστηκαν μαρτυρίες της τεχνολογικής και βιομηχανικής κληρονομιάς ήταν το Conservatoire des Arts et Metiers (εικ 8) ή Musée des Arts et Métiers («Μουσείο Χειροτεχνίας»), που ιδρύθηκε στο Παρίσι το 1794, από τη Γαλλική Συνέλευση, και συμπύκνωνε τις αρχές και τη φιλοσοφία της γαλλικής επανάστασης. (http://www.cnam.fr/home/presentation/present_angl.htm) Το 1896 ο Σουηδός κοινωνιολόγος Arthur Hazelius δημιουργεί στο Skansen της Στοκχόλμης το πρώτο «ανοικτό μουσείο»(open museum), τμήμα του οποίου ήταν αφιερωμένο στη βιομηχανική κληρονομιά .

Ο Rainer Slotta σημειώνει, επίσης ότι στη μελέτη των μεταλλείων, που λειτούργησε ως προπομπός , δημιουργώντας την έννοια της « αρχαιολογίας των μεταλλείων», θα πρέπει να αναζητηθούν τα πρώτα ερεθίσματα ανάπτυξης της νέας επιστήμης. Το 1860 ο Theodor Haupt έκανε έρευνα για κοιτάσματα στην Ιταλία λέγοντας ότι « η αρχαιολογία των μεταλλείων είναι σε θέση να αναπληρώσει τα κενά της ιστορίας...» Η λεγόμενη μεταλλευτική αρχαιολογία απέβλεπε στο να βγάλει πληροφορίες για νέα αξιοποιήσιμα κοιτάσματα, είχε δηλαδή καθαρά οικονομικά κίνητρα. Προς τα τέλη, ωστόσο του 19ου αιώνα, στα πλαίσια του κινήματος του ρομαντισμού , που προέβαλε την εθνική κουλτούρα, κατατάχθηκαν ως τεκμήρια της πολιτιστικής κληρονομιάς έργα ορόσημα της τεχνικής εξέλιξης. Στις δεκαετίες του 1920 και 1930, στη Γερμανία ο Oscar von Miller συγκέντρωσε τα στοιχεία ενός μεγάλου αριθμού βιομηχανικών εγκαταστάσεων, που υπέστησαν σοβαρές μετατροπές · το 1928 ιδρύθηκε η Γερμανική Εταιρεία για τη διατήρηση των

Τεχνικών Πολιτισμικών μνημείων. Με την άνοδο του Γ' Ράιχ,(1933-1945), το ενδιαφέρον στράφηκε κυρίως σε κτίρια, τα όποια διαθέτοντας αξιόλογα αισθητικά στοιχεία κατατάσσονταν στα καλλιτεχνικά μνημεία.(Rainer Slotta, Τεχνολογία, «Τεχνικά μνημεία και βιομηχανική αρχαιολογία»,1985, σελ 6-7).

Η ουσιαστική μεταβολή θα έρθει, όπως επισημάνθηκε και στην αρχή του κεφαλαίου από την Αγγλία, και από ανθρώπους που δεν είχαν κάποια προηγούμενη σχέση ακόμα και με τους παραδοσιακούς κλάδους της αρχαιολογίας. Οι καταστροφικές συνέπειες των δύο παγκοσμίων πολέμων του 20ου αιώνα, εξαφάνισαν σημαντικά μνημεία της βιομηχανικής κληρονομιάς της Ευρώπης είτε άμεσα (βομβαρδισμοί, λεηλασία του βιομηχανικού εξοπλισμού) είτε έμμεσα (οικονομική καταστροφή, κλείσιμο και εγκατάλειψη των εργοστασίων). Το γεγονός αυτό ώθησε στην υιοθέτηση μέτρων προστασίας για τα βιομηχανικά μνημεία· πολλά βιομηχανικά μουσεία ιδρύθηκαν πριν και μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Την περίοδο αυτή στην Αγγλία σημειώνεται μεγάλο ενδιαφέρον για τα βιομηχανικά κατάλοιπα , από μια μερίδα ανθρώπων, που έβλεπαν ότι ο αφανισμός της βιομηχανικής κληρονομιάς(κτιριακών υποδομών και του εξοπλισμού τους), ήταν προ των πυλών, και ότι η αναδιοργάνωση- εκσυγχρονισμός των υποδομών του κράτους, θα ολοκλήρωνε το «έργο» των δύο πολέμων. Σήμερα η πλειοψηφία των παλιών βιομηχανικών κέντρων στην Αγγλία , διαθέτει μουσειακές συλλογές ,όπου παρουσιάζονται στοιχεία από το βιομηχανικό παρελθόν τους.

Ανάδοχος του ονόματος της βιομηχανικής αρχαιολογίας ήταν ο Donald Dudley, καθηγητής της λατινικής γλώσσας στο πανεπιστήμιο του Birmingham, ενώ η πρώτη γραπτή αναφορά έγινε σε ένα άρθρο του Michael Rix στο περιοδικό , The Amateur Historian", το 1955. Σύμφωνα με τον πρώτο ορισμό, «η βιομηχανική αρχαιολογία μπορεί να οριστεί ως η καταγραφή, διατήρηση και σε ορισμένες περιπτώσεις έρευνα των τόπων και των δομών της πρώτης βιομηχανικής δραστηριότητας και ειδικά των μνημείων της βιομηχανικής επανάστασης» (M. Rix Industrial Archaeology, 1967).

Το 1963 ο δημοσιογράφος Kenneth Hudson, ένας από τους μαχητικότερους υπερασπιστές του κινήματος διατύπωσε έναν άλλο ορισμό, που εξασφάλισε επιστημονική ισοτιμία στη βιομηχανική αρχαιολογία. Πιο συγκεκριμένα ανέφερε ότι «βιομηχανική αρχαιολογία είναι η οργανωμένη και ανεπτυγμένη σε ειδικό κλάδο έρευνα των υλικών καταλοίπων από βιομηχανίες του παρελθόντος» (Kenneth Hudson, να βρω την παραπομπή). Έτσι στις αρχές της δεκαετίας του 1970, η βιομηχανική αρχαιολογία , μέσα σε ένα διάστημα είκοσι ετών είχε να επιδείξει αξιόλογο ερευνητικό έργο, και ο καθηγητής Hudson έδωσε έναν νέο πιο ολοκληρωμένο ορισμό: « Η βιομηχανική αρχαιολογία είναι ένας τομέας έρευνας, που ασχολείται με την έρευνα, την

κατανόηση, την καταγραφή και σε ορισμένες περιπτώσεις με τη διατήρηση των βιομηχανικών μνημείων. Η σημασία αυτών των μνημείων πρέπει να τοποθετηθεί στο πλαίσιο της κοινωνικής ιστορίας και της ιστορίας της τεχνολογίας» (Kenneth Hudson,).

Από την πλευρά των ερευνητών υπάρχουν δύο προβληματικές, που σχετίζονται με τη χρονολογική οριοθέτηση της έρευνας στη βιομηχανική αρχαιολογία. Σύμφωνα με την πρώτη άποψη το σημείο εκκίνησης της μελέτης στη βιομηχανική αρχαιολογία θα πρέπει ξεκινάει από τους προϊστορικούς χρόνους, δηλ από τις πρώτες προσπάθειες επεξεργασίας των πρώτων υλών και της δημιουργίας των πρώτων «τέχνηρων»(εργαλείων). Όλη η ανθρώπινη ιστορία, χαρακτηρίζεται από τη συνεχή προσπάθεια του ανθρώπου να αξιοποιήσει και να εκμεταλλευτεί τους φυσικούς πόρους· επομένως η βιομηχανική αρχαιολογία ξεκινάει από την προϊστορική περίοδο μέχρι τη σύγχρονη εποχή. Το παράδειγμα των μεταλλείων του Λαυρίου στην Αττική, η εκμετάλλευση των όποιων ξεκίνησε από την αρχαιότητα και συνεχίστηκε μέχρι και τα τέλη περίπου του 20ου αιώνα, φαίνεται ότι θα μπορούσε να ενισχύσει αυτή την άποψη. Παρ' όλα αυτά, η αυτή αντίληψη παρουσιάζει τη βιομηχανία σαν ένα φαινόμενο αυτόνομο και αποκομμένο από την ιστορία, με τους δικούς του κανόνες και τη δική του δυναμική.(Μαχαίρας Γιώργος, Αρχαιολογία,1986, σελ. 17).

Αντίθετα, σύμφωνα με τη δεύτερη άποψη, η όποια φαίνεται ότι έχει επικρατήσει σε μια μεγάλη μερίδα των ερευνητών, μέλημα της βιομηχανικής αρχαιολογίας δεν είναι η καταγραφή της τεχνολογικής εξέλιξης ανά του αιώνες, αλλά ο εντοπισμός, η καταγραφή και η μελέτη του βιομηχανικού πολιτισμού σε όλες τις μορφές του, έτσι όπως διαμορφώθηκε από τα μέσα του 18ου αιώνα μέχρι το σήμερα. Το πεδίο έρευνας της βιομηχανικής αρχαιολογίας εντοπίζεται σε μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο-, κατά την όποια αλλάζει δραστικά η σχέση του ανθρώπου με τη φύση, καθώς και η δομή των κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων στις ανθρώπινες κοινωνίες. «Το βιομηχανικό μνημείο γίνεται το σημάδι ενός άλλου τρόπου παραγωγής και όχι στοιχείο μιας κάποιας φάσης της τεχνολογικής εξέλιξης»(Μαχαίρας Γιώργος, Αρχαιολογία, Βιομηχανική αρχαιολογία η άλλη αρχαιολογία, 1986, σελ. 17).

2.2.2 Τα αντικείμενα μελέτης της βιομηχανικής αρχαιολογίας.

Υιοθετώντας τη δεύτερη άποψη, τα αντικείμενα μελέτης της βιομηχανικής αρχαιολογία είναι εν συντομία τα παρακάτω:

1) Τα βιομηχανικά κτίρια: Η βιομηχανική αρχιτεκτονική αποτέλεσε για τη βιομηχανική αρχαιολογία το πρωτεύων αντικείμενο μελέτης και διατήρησης, και εξακολουθεί ακόμη και σήμερα για

ευνόητους λόγους να έχει προτεραιότητα ειδικότερα όσον αφορά τα θέματα διατήρησης και προστασίας. Η αρχιτεκτονική των κτιρίων της πρώιμης βιομηχανικής περιόδου, αναπαρήγαγε τις υπάρχουσες αισθητικές αντιλήψεις στην αρχιτεκτονική, όπως εμφανίζονταν στις κατοικίες, στα θρησκευτικά κτίρια, με αποτέλεσμα να υπάρχουν εργοστάσια, που θύμιζαν είτε καθεδρικό ναό είτε το παλάτι του ηγεμόνα κ.ο.κ. Για να γίνει αποδεκτή η Τεχνολογία, ενσωματώθηκαν μορφολογικά έννοιες, όπως: η θρησκεία, η πατρίδα, η τέχνη-διακόσμηση. Π.χ Τα βασιλικά μεταλλουργεία στο Bad Lautenberg ,δίνουν την εντύπωση ενός καθεδρικού ναού. Τα ελληνοκλασικά πρότυπα ήταν τα πιο διαδεδομένα διακοσμητικά στοιχεία. «Η αρχιτεκτονική της κλασικής αρχαιότητας ταυτίστηκε με έννοιες, όπως ἠρωική, ωραία, ισχυρή, γεμάτη δύναμη, στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν για να προσδώσουν δυναμική και επιβλητική εικόνα στην εκάστοτε επιχείρηση.(Μάρω Αδάμη, σελ). Μόνο στις αρχές του 20ου αιώνα και με την επικράτηση της λειτουργικότητας έναντι της αισθητικής, η βιομηχανική αρχιτεκτονική θα αρχίσει να αποκτά έναν πιο αυτόνομο χαρακτήρα. Οι όγκοι υπακούν πλέον όχι στο φορμαλισμό, αλλά στη εξοικονόμηση χώρου , χρόνου και υλικών. Ο Le Corbusier έδωσε στο εργοστάσιο εξέχουσα θέση ως πρότυπο μοντέρνας αισθητικής, δίνοντας έμφαση στην εξωτερική μορφή και ιδίως στην πλαστικότητα, των κτιρίων.

2)Ο βιομηχανικός εξοπλισμός, οι μηχανές δηλαδή και τα εργαλεία, που αποτελούν μαρτυρίες εξέλιξης σε επίπεδο τεχνολογίας, αλλαγών στην οργάνωση της παραγωγής και της εργασίας. Τα κατάλοιπα του βιομηχανικού εξοπλισμού, παρουσιάζουν σημαντικές ελλείψεις , όχι μόνο γιατί προτεραιότητα δόθηκε στη διάσωση των βιομηχανικών κτιρίων, αλλά και για δύο άλλους λόγους: α) στην έλλειψη μιας κατάλληλης πολιτικής διατήρησης και προστασίας και β) στο εφήμερο του χαρακτήρα των βιομηχανικών μνημείων. «Η βιομηχανία για να είναι κερδοφόρα, και βιώσιμη πρέπει να ανανεώνεται, επομένως αντίκειται σε οποιαδήποτε ιδέα και διαδικασία διατήρησης»(Βασίλης Παναγιωτόπουλος,1990,σελ)

3) Τα μέσα επικοινωνίας και μαζικής μεταφοράς, η ανάπτυξη των οποίων μπορεί να συγκριθεί με μια δεύτερη βιομηχανική επανάσταση. «Το κύριο μέσο για τη μείωση του χρόνου κυκλοφορίας των προϊόντων είναι η ανάπτυξη των μέσων μεταφοράς»(Κάρλ Μαρξ, Το Κεφάλαιο). Η διάδοση του σιδηροδρόμου, και η βελτίωση των θαλάσσιων συγκοινωνιών, έδωσε την ώθηση για την ανάπτυξη του εμπορίου σε εσωτερικό και κυρίως σε εξωτερικό επίπεδο για κάθε χώρα. Χωρίς την ανάπτυξη των μέσων μεταφοράς, ήταν αδύνατη η ανάπτυξη του παγκόσμιου εμπορίου, στοιχείο βιωσιμότητας για το νέο καπιταλιστικό σύστημα.

4)Οι εργατικές κατοικίες, όπου κατασκευάστηκαν σαν οικισμοί από τους εργοδότες είχαν σαν στόχο να συγκρατήσουν και πολλές φορές να χειραγωγήσουν το εργατικό δυναμικό. Η οργάνωση και η ένταξη των χώρων αυτών στον πολεοδομικό ιστό, δίνει πληροφορίες για την ανάπτυξη της βιομηχανικής παραγωγής, καθώς και των συνθηκών διαβίωσης των εργατών. Από τις εργατικές κατοικίες θα αναπτυχθούν νέες μορφές συμβίωσης και οργάνωσης της κοινωνικής ζωής.(Jacque Pinard, 1985, σελ 92-93). Μετάλλαξη των εργατικών κατοικιών, είναι οι σημερινές πολυκατοικίες.

2.2.3. Μεθοδολογικά εργαλεία της βιομηχανικής αρχαιολογίας.

Τα πρώτα χρόνια ανάπτυξης του κινήματος της βιομηχανικής αρχαιολογίας χαρακτηρίζονται από μια αδυναμία στην εκφορά και διατύπωση επιστημονικού λόγου, ιδιαίτερα στον τομέα της ανάπτυξης μεθοδολογικών εργαλείων, απαραίτητων για την έρευνα. Αυτό ως ένα βαθμό οφείλεται στο «νεαρό της ηλικίας» της ως επιστημονικού κλάδου και στο ότι οι πρωτεργάτες της νέας επιστήμης ήταν ερασιτέχνες (ένας καθηγητής λατινικών και ένας δημοσιογράφος)-με καμία διάθεση υποτίμησης της προσφοράς τους -, οι οποίοι αντιμετωπίζοντας σε μεγάλο βαθμό με νοσταλγικό τρόπο το βιομηχανικό παρελθόν, έδωσαν έμφαση στην καταρχήν διάσωση και συντήρηση των κτιρίων, και πολύ λιγότερο στην εμβάθυνση της μελέτης και έρευνας της βιομηχανικής κληρονομιάς.

Για να καλυφθεί το κενό της επιστημονικής έρευνας και τεκμηρίωσης , αντλήθηκαν μεθοδολογικά δάνεια από άλλους επιστημονικούς κλάδους, όπως η αρχιτεκτονική, η ιστορία, η κοινωνιολογία, η ανθρωπολογία, η μουσειολογία, η ιστορία της οικονομίας, η μεταλλειολογία, η μηχανολογία και φυσικά από την αρχαιολογία. Η καταγραφή, που αποτελεί την πρωτεύουσα και βασική ενέργεια διάσωσης της βιομηχανικής κληρονομιάς εξυπηρετεί τρεις κυρίους στόχους:α) την τεκμηρίωση της βιομηχανικής/ τεχνολογικής διαδικασίας ενός εργοστασίου ή συγκροτήματος πριν από την κατεδάφιση του, β) τη διερεύνηση της κοινωνικής δομής ενός εργασιακού χώρου και γ) την τεκμηρίωση μιας βιομηχανικής εγκατάστασης πριν από την αποκατάσταση της. Οπωσδήποτε ο ερασιμότης και η σύγκριση των διαφόρων πηγών, παλιών χαρτών, εγγράφων, φωτογραφιών, αεροφωτογραφιών, σχεδίων κ.α, βοηθά στην επιστημονική μελέτη και τεκμηρίωση του βιομηχανικού μνημείου. Οι πρακτικές ανασκαφής πολλές φορές στάθηκαν χρήσιμες για την άντληση πληροφοριών και στοιχείων, που κινδύνευαν με άμεση εξαφάνιση. Ειδικότερα χρησιμοποιήθηκε το είδος της σωστικής ανασκαφής, η οποία γίνεται σε θέσεις που τυχαία αποκαλύφθηκαν κατά τη διενέργεια ενός ιδιωτικού ή δημόσιου έργου.(Εικ. 9- σωστική ανασκαφή από το πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, η θέση- <http://www.oxfordarch.co.uk/pages/industrial.htm>).

Οι ανασκαφές αυτές έχουν χαρακτήρα να διασώσουν σε λίγο χρόνο όσα περισσότερα στοιχεία είναι δυνατόν πριν την πλήρη καταστροφή της θέσης. (Χατζή Βαλλιάνου, 1985, Joukowsky, 1999,4-5). Ένα άλλο είδος ανασκαφικής πρακτικής, που χρησιμοποιείται είναι η ανασκαφή σε σωζόμενα κτίρια πάνω από το έδαφος, με κύριο σκοπό να αποκαλυφθούν οι ιστορικές φάσεις του κτιρίου και να ελεγχθεί η στατικότητα του. (Χατζή Βαλλιάνου, 1985).

Το παράδοξο και η κύρια διαφορά με τους υπόλοιπους κλάδους της αρχαιολογίας είναι ότι το περιεχόμενο και το αντικείμενο μελέτης της βιομηχανικής αρχαιολογίας, δηλαδή ό,τι σχετίζεται με τη βιομηχανική επανάσταση, έχει δύο διαστάσεις και ιστορική και σύγχρονη. Πέρα από τη μεγαλύτερη ποικιλομορφία και ποσότητα των υλικών και εμπειρικών καταλοίπων, η βιομηχανική αρχαιολογία αποδείχτηκε πιο δεκτική στην υιοθέτηση σύγχρονων μεθόδων έρευνας.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της ερευνάς στη βιομηχανική αρχαιολογία είναι ότι καλλιέργησε μεθόδους- και ως ένα βαθμό αυτό συνεχίζεται-, που επικεντρώνανε τις έρευνες κυρίως στις μηχανές και τις τεχνολογικές εξελίξεις και λιγότερο στον ανθρώπινο παράγοντα. Παραμέλησε δηλαδή η βιομηχανική αρχαιολογία ένα από τα βασικά αξιώματα της παραδοσιακής αρχαιολογίας, που θεωρεί την κοινωνία και τους ανθρώπους της ως κύριο αντικείμενο της μελέτης της. Για παράδειγμα σε χώρες, όπως η Μεγάλη Βρετανία και οι ΗΠΑ, η έμφαση που δόθηκε στη βαριά βιομηχανία και την τεχνολογική καινοτομία ευνόησε μια μονόπλευρη προβολή των τεχνικών μνημείων, και μια παραμέληση της μελέτης και προβολής των συνθηκών εργασίας στους βιομηχανικούς χώρους. Η αδυναμία αυτή ήταν ένας από τους κύριους λόγους που γέννησαν την ανάγκη της μεθοδολογικής αρχής της διεπιστημονικότητας, μια αρχή που διαφοροποιεί τη βιομηχανική αρχαιολογία από την ιστορία της τεχνολογίας και την οικονομική και κοινωνική ιστορία, καθιστώντας την αυτόνομο επιστημονικό κλάδο. (Judith Alfrey- Tim Putnam, 1992, σελ.18-20).

Είναι δύσκολο να υποδειχτεί μια και μόνο μεθοδολογία για όλα τα προβλήματα της βιομηχανικής αρχαιολογίας. Κάθε τεχνικό μνημείο απαιτεί μια δική του μέθοδο ειδική για την περίπτωση του, η οποία όμως πρέπει πάντοτε να προϋποθέτει την απαραίτητη διεπιστημονική συνεργασία. Το μόνο σταθερό είναι ότι υπάρχουν δύο ειδών πηγές στη βιομηχανική αρχαιολογία :α) οι πρωτογενείς, δηλ. τα τεχνικά μνημεία,(κτίρια, βιομηχανικός εξοπλισμός), και β) οι δευτερογενείς, μεταξύ των κυριοτέρων είναι οι επεξηγηματικές γραπτές πηγές (π. χ τα αρχεία), αλλά και οι προφορικές μαρτυρίες (“oral history”).

Ο Αμερικανός ανθρωπολόγος Paul Shackel επαναπροσδιορίζοντας τις μεθοδολογικές αρχές και τους στόχους, που πρέπει να θέτει η βιομηχανική αρχαιολογία, δίνει προτεραιότητα στην

προσφορά του ανθρώπινου παράγοντα στη βιομηχανία, αναφέροντας χαρακτηριστικά :«Η αναμόχλευση της βιομηχανικής μας κληρονομιάς δεν θα πρέπει να αφορά μόνο τα κτίρια και την τεχνολογία, αλλά και πρέπει επίσης να αφορά και τους ανθρώπους που δούλεψαν σε αυτά τα κτίρια και την πάλι τους σε όλα τα επίπεδα» (<http://www.heritage.umd.edu/CHRSWeb/About%20CHRS/Staff/ShackelSHAPaper.htm>).

Η παράλειψη αναφοράς των εργαζομένων στην ιστορία της τεχνολογίας δεν είναι η εξαίρεση, αλλά ο κανόνας αντιμετώπισης του βιομηχανικού παρελθόντος. Στους χώρους έκθεσης των βιομηχανικών μουσείων, η έμφαση στα επιτεύγματα της τεχνολογικής εξέλιξης όσο εντυπωσιακά και αν είναι, αποτελεί μια αποσπασματική ερμηνεία του βιομηχανικού παρελθόντος, όταν δεν συνδυάζονται με την παρουσίαση μαρτυριών, για τους ανθρώπους που εργάζονταν στα εργοστάσια, για τους τρόπους οργάνωσης, τις συνθήκες εργασίας και τους αγώνες τους.

Οι ερευνητές-αρχαιολόγοι , M Nassaney & Marjorie Abel για την εταιρεία John Russel Cultrey Company, αποκάλυψαν στην ανασκαφή μια σειρά αντικειμένων, που με μια πρώτη ματιά, θα μπορούσε κανείς να τα κατατάξει σε τυπικά βιομηχανικά περισσεύματα. Οι αρχαιολόγοι, ωστόσο πήγαν την έρευνα ένα βήμα παραπάνω, τοποθετώντας τα αντικείμενα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, αυτό των εργασιακών σχέσεων των βιομηχανικών εργατών κατά το 19ο αιώνα, προτείνοντας ότι αυτή η αφθονία των ημιτελών κατασκευών μπορεί να υποδήλωνε και μια απείθεια των εργαζομένων ενάντια στην υλοποίηση-επιβολή ενός νέου εργασιακού συστήματος. (<http://www.heritage.umd.edu/CHRSWeb/About%20CHRS/Staff/ShackelSHA Paper.htm>).

«Το στοίχημα για τους βιομηχανικούς αρχαιολόγους θα πρέπει να είναι όχι μόνο η παρουσίαση των βιομηχανικών συμφραζομένων, που εξυμνούν τα τεχνολογικά επιτεύγματα, αλλά και η μελέτη όλων των σχετικών θεμάτων με την ανθρώπινη εργασία και τους εργατικούς αγώνες.» (<http://www.heritage.umd.edu/CHRSWeb/About%20CHRS/Staff/ShackelSHAPaper.htm>)

2.4 Η διαμόρφωση της έννοιας της «βιομηχανικής κληρονομιάς».

Η συνειδητοποίηση της ανάγκης της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, άρχισε να εκδηλώνεται στις ευρωπαϊκές χώρες από το 19ο αιώνα κάτω από την επίδραση του κινήματος του ρομαντισμού, που υποστήριζε την επιστροφή στις πατροπαράδοτες ρίζες, καθώς και κάτω από την πίεση της ραγδαίας ανάπτυξης και εκβιομηχάνισης των πόλεων, ένα από τα αποτελέσματα της

όποιας ήταν και η αλλοίωση των ιστορικών κέντρων των πόλεων. «Ό,τι προστατεύεται και τιμάται σήμερα ως κληρονομιά είναι αυτό που επέλεξαν οι βιομηχανικές κοινωνίες, επειδή ήταν προ-βιομηχανικό, μη βιομηχανικό, παλιό, σπάνιο, όμορφο, παραδοσιακό, πιο φυσικό, πιο πνευματικό.»(Judith Alfrey- Tim Putnam,1992, σελ. 13).

Οι ενοχές αλλοίωσης του φυσικού περιβάλλοντος από τη μια μεριά και η ανατροπή των κοινωνικών και ηθικών δομών σε συνδυασμό με την ένταση των κοινωνικών συγκρούσεων, οδήγησαν τη βιομηχανική κοινωνία σε μια μυθοποίηση του προ-βιομηχανικού παρελθόντος, γεγονός που είχε συνέπειες όχι μόνο στο τρόπο αντίληψης του παρελθόντος, αλλά και στον τρόπο αντιμετώπισης του παρόντος. Από τη μια υπήρξαν πολλές παρερμηνείες του παρελθόντος και από την άλλη η νοοτροπία αυτή στάθηκε εμπόδιο για τη βιομηχανική κοινωνία να αναγνωρίσει το δικό της χαρακτήρα, τα δικά της προβλήματα και επιτεύγματα. Έτσι, βάση των αισθητικών κριτηρίων της βιομηχανικής κοινωνίας δημιουργήθηκε και ορίστηκε το πλαίσιο της έννοιας της κληρονομιάς.

Στο β' μισό του 20ου αιώνα υπήρξε μια τεράστια διεύρυνση της έννοιας της κληρονομιάς στον εκβιομηχανισμένο κόσμο. Πολλαπλασιάστηκαν εντυπωσιακά ό,τι θεωρούνταν πολιτισμικοί πόροι: αυξήθηκε δραματικά ο αριθμός των πραγμάτων, που κατά κάποιο τρόπο αναγνωρίζονταν και προστατεύονταν, και το σημαντικότερο εμπλουτίστηκε θεματικά η ποικιλία τους. Από τη στιγμή, που η βιομηχανική κοινωνία όρισε την κληρονομιά ως το σύνολο των καταλοίπων της προβιομηχανικής ιστορίας ήταν δύσκολο να θεωρηθεί οτιδήποτε σχετιζόταν με τη βιομηχανική κουλτούρα ως τμήμα της ευρύτερης κληρονομιάς.

Οι Edward και Llurdes σχολιάζουν ότι η βιομηχανική κληρονομιά είναι από τις ελάχιστες γνωστές-αποδεκτές μορφές κληρονομιάς, γιατί η αξία της δεν βασίζεται τόσο στην καλλιτεχνική σπουδαιότητα της, αλλά περισσότερο στην αξία της ως μαρτυρίας της βιομηχανικής εξέλιξης, που άλλαξε τη δομή της κοινωνίας»(Edward και Llurdes, 1996, σελ 341; Liete Gilbert and Adrienne Blattel, 2001). Η βιομηχανική κληρονομιά αντιπροσωπεύει τη συνεχή εξέλιξη της αλλαγής και εκφράζει «τις φυσικές και συμβολικές επιδράσεις της συνεχιζόμενης ανθρώπινης δραστηριότητας πάνω στο φυσικό περιβάλλον.»(Edward και Llurdes, 1996, σελ 358; Liete Gilbert and Adrienne Blattel, 2001;

<http://www.heritage.umd.edu/CHRSWeb/About%20CHRS/Staff/ShackelSHAPaper.htm>)

Η όλη εικόνα ανατράπηκε εξαιτίας μια σειράς παραγόντων και συνθηκών:

- Η βιομηχανία, εκτός από εργαλείο της οικονομικής και κοινωνικής κυριαρχίας της αστικής τάξης, αντιμετωπίστηκε από τους καλλιτέχνες ως εργαλείο αισθητικής ανανέωσης και κοινωνικής κριτικής απέναντι στο ακαδημαϊκό κατεστημένο, γεννώντας-χωρίς αυτό να

σημαίνει ότι η τεχνολογική και μόνο εξέλιξη ήταν ο κυριότερος παράγοντας της καλλιτεχνικής ανανέωσης, τα καλλιτεχνικά κινήματα της πρωτοπορίας. Η αρχιτεκτονική «άνοιξε» το δρόμο, χρησιμοποιώντας τα νέα τεχνολογικά επιτεύγματα βοηθώντας να διαμορφωθεί η αντίληψη ότι η λειτουργικότητα μπορεί να είναι συνώνυμο μιας διαφορετικής αισθητικής. Όλα αυτά βέβαια μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο των κοινωνικών και πολιτικών αλλαγών, που η βιομηχανική κοινωνία διεκδίκησε και πέτυχε. Τα έργα των φουτουριστών, των νταντά, της ρωσικής πρωτοπορίας παρά τις όποιες αντιδράσεις προκάλεσαν στην εποχή τους, απενεχοποίησαν τα επιτεύγματα του βιομηχανικού πολιτισμού. Η μηχανή, έλεγε ο Le Corbusier χαρίζει τολμηρότητα στα όνειρα μας. (Esprit de pouveau 1925) και αυτή η φράση αυτή αντικατοπτρίζει την αναζήτηση εικαστικού υλικού από τους καλλιτέχνες εκείνης της εποχής στα νέα τεχνολογικά επιτεύγματα.

- Τα σημάδια της αποβιομηχάνισης είχαν ως «θύματα» την πρώτη γενιά των εργοστάσιων. Η εξαφάνιση σημαντικών τεκμηρίων της πρώτης βιομηχανικής κληρονομιάς, είχε σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία από μερίδα επιστημόνων, αλλά και ερασιτεχνών ενός κινήματος αντίδρασης, σε αυτή την καταστροφή. Η διάσωση τους ξεκίνησε σαν αντίδραση παρά σαν πρόληψη ` συνήθως οι πόροι της κληρονομιάς αναγνωρίζονται μόνο όταν απειλούνται.
- Τα ερειπωμένα βιομηχανικά κτίρια, όταν άρχισαν να εγκαταλείπονται, απολυτρωμένα πλέον από το βάρος της φτώχειας των εργατών τους και της μόλυνσης του περιβάλλοντος, που συνήθως κουβαλούσαν άρχισαν να ασκούν τη γοητεία του ιστορικού τους παρελθόντος, των σιωπηλών αιθουσών τους.
- Τέλος, η επιστήμη της βιομηχανικής αρχαιολογίας έδωσε την απαραίτητη επιστημονική τεκμηρίωση, αποδοχή και ενσωμάτωση της έννοιας της βιομηχανικής κληρονομιάς, ως τμήμα της ευρύτερης πολιτισμικής κληρονομιάς.

Όλα τα παραπάνω σε συνδυασμό με το γεγονός της διεύρυνσης των πολιτισμικών πόρων και την ακόρεστη ανάγκη για γνώση και μεγαλύτερη ψηλάφηση πολλών πτυχών του ανθρώπινου πολιτισμού, διαμόρφωσαν την έννοια της βιομηχανικής κληρονομιάς, η όποια περιλαμβάνει ό,τι έχει σχέση με το βιομηχανικό παρελθόν κάθε χώρας: βιομηχανικά τοπία, κτίρια, κατασκευές, εξοπλισμοί, γραπτά ντοκουμέντα, προϊόντα, καθώς και την επιστημονική τεκμηρίωση τους από γραπτές και προφορικές μαρτυρίες ανθρώπων, που σχετίζονται με αυτά. Η έννοια της κληρονομιάς, ωστόσο δεν αφορά μόνο τη διατήρηση του παρελθόντος και την προστασία των φυσικών πηγών. Ως κληρονομιά πρέπει να θεωρείται και η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ ανθρώπου και

περιβάλλοντος, καθώς και μια σειρά ερωτημάτων σχετικών με το τι αξιολογείται ως πολύτιμο και άξιο να διασωθεί, από ποιους και για ποιους.

2.5 Διαχείριση και προστασία της βιομηχανικής κληρονομιάς.

Η αποδοχή της βιομηχανικής κληρονομιάς -όχι στο σύνολο της- ως σημαντικού τμήματος του ανθρώπινου πολιτισμού, οδήγησε και στην αντίστοιχη ένταξη-αποδοχή μέτρων προστασίας και διατήρησης των πόρων της βιομηχανικής κληρονομιάς, που παρά το γεγονός ότι είναι αρκετά εκτεταμένοι, παρουσιάζουν μεγάλη αποσπασματικότητα, εξαιτίας της καθυστερημένης και ασαφούς πολιτικής προστασίας τους, καθώς και του βασικού χαρακτηριστικού της βιομηχανίας για συνεχή τεχνολογική ανανέωση και μετασχηματισμό της μορφής της. Αυτή η αποσπασματικότητα πολλές φορές εντάθηκε και από τη χρήση παρόμοιων μεθόδων διαχείρισης και προστασίας της πολιτισμικής κληρονομιάς, που χρησιμοποιούνταν για την ερμηνεία πόρων περισσότερο καλλιτεχνικής και αισθητικής φύσεως, ωστόσο ακατάλληλων να εξηγήσουν τη βιομηχανική κουλτούρα στο σύνολο της.

Πρώτο και καίριο μέλημα των επιστημονικών ειδικοτήτων (βιομηχανικοί αρχαιολόγοι, αρχιτέκτονες, μηχανικοί, ιστορικοί, ανθρωπολόγοι κ. α) ήταν και είναι η καταγραφή των βιομηχανικών καταλοίπων είτε πρόκειται για ολόκληρα βιομηχανικά τοπία και συγκροτήματα, είτε για βιομηχανικό εξοπλισμό, αρχεία, σχέδια, φωτογραφίες; προφορικές μαρτυρίες κ.α, ανεξάρτητα από το τι τελικά επιλέγεται να διατηρηθεί και να προστατευτεί. Η *Διεθνής επιτροπή Διατήρησης της Βιομηχανικής Κληρονομιάς ή γνωστή ως και TICCIH-για* την όποια θα γίνει λόγος στο σχετικό κεφάλαιο για το διεθνές πλαίσιο προστασίας της βιομηχανικής κληρονομιάς, σε θεσμικό και νομοθετικό επίπεδο- από την αρχή της ίδρυσης της έθεσε σαν βασικό στόχο την προώθηση υλοποίησης εθνικών καταγραφών, σε όποιες χώρες υπήρχαν βιομηχανικά μνημεία, για να καθοριστούν η ιεράρχηση και οι όροι προστασίας σε διεθνές επίπεδο. «Γενικό συμπέρασμα, αν και κάπως ακραίο, των διεθνών συναντήσεων, είναι ότι οι καταγραφές αποτελούν τη μόνη ρεαλιστική λύση για τη διάσωση της μνήμης του βιομηχανικού παρελθόντος»(Όλγα-Τραγανού Δεληγιάννη, *Τεχνολογία*, 2001, σελ 5;First international Congress on the Consernation of Industrial Monuments, Ironbrigde 29 May-5 June 1973).

Τα κριτήρια επιλογής και καθορισμού των πόρων της βιομηχανικής κληρονομιάς, με λίγα λόγια το ποια κατάλοιπα αξιολογούνται ως πολιτισμικοί πόροι και επιλέγονται να διασωθούν, είναι αυτά, που καθορίζουν κα τις στρατηγικές διάσωσης των βιομηχανικών καταλοίπων. Σταθερή αρχή είναι ότι δεν είναι δυνατόν να διασωθούν όσον αφορά τουλάχιστον τη φυσική τους υπόσταση, όλα τα

βιομηχανικά μνημεία, αφού κάτι τέτοιο θα φάνταζε ουτοπικό και μάταιο, μιας και η νομοτελειακή αχρηστία τους, στην καλύτερη περίπτωση θα παρέτεινε τη ζωή τους για μια εικοσαετία. (Λουβή Ασπασία, Τεχνολογία, Καταγραφή: ένας τρόπος διάσωσης του βιομηχανικού και προβιομηχανικού κτιρίου στην Ελλάδα», 2001, σελ. 4). Τα κριτήρια επιλογής ήταν και είναι ως ένα βαθμό περισσότερο αισθητικής και καλλιτεχνικής φύσης, με επίκεντρο τις αρχιτεκτονικές όψεις του βιομηχανικού πολιτισμού.

Τα προς διατήρηση κτίρια επιλέχθηκαν με βάση το στίλ και με σαφή ευνοϊκή στάση προς το ακαδημαϊκό παρά προς το κοινότυπο και το λιγότερο εντυπωσιακό, με αποτέλεσμα να χαθούν στοιχεία των βιομηχανικών καταλοίπων, ωφέλιμα για τη μεγαλύτερη κατανόηση των λειτουργιών των βιομηχανικών συγκροτημάτων. Επομένως, οι όποιοι σχεδιασμοί προσανατολίστηκαν στην αξιοποίηση των αισθητικών γνωρισμάτων της αρχιτεκτονικής φτάνοντας στην διαμόρφωση ακραίων αντιλήψεων, που εγκλώβισαν τη μελέτη του βιομηχανικού πολιτισμού στο ειδικό πεδίο της ιστορίας της αρχιτεκτονικής. Η διατήρηση έγινε συνιστώσα του χωροταξικού σχεδιασμού των χρήσεων γης, πολλές φορές με αρνητικά αποτελέσματα. Αποστεωμένα από το βιομηχανικό παρελθόν και ολοκληρωτικά παραδομένα σε αισθητικές φόρμες και μορφές, που θέλγουν το μάτι αισθητικά και περιεχόμενο κυρίως καλλιτεχνικού-ψυχαγωγικού χαρακτήρα, τα βιομηχανικά τοπία παραδίνονται συχνά στη λογική των ωραιοποιημένων και εύπεπτων αναπλάσεων, είτε στα πλαίσια των φιλόδοξων πολιτικών της τοπικής αυτοδιοίκησης είτε ως κερδοφόρες επιχειρήσεις, με αμφιβόλου ποιότητας αναστηλωτικά προγράμματα. (Το πλινθοκεραμοποίο Τσαλαπάτα στο Βόλο και ο πολυχώρος του Μύλου στη Θεσσαλονίκη, αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα, τα οποία θα αναλυθούν στο κεφάλαιο, για τη βιομηχανική κληρονομιά στην Ελλάδα).

Οι πολιτικές αυτές, όπως είναι φυσικό έβαλαν σε δεύτερη και τρίτη μοίρα τη διάσωση και διατήρηση του βιομηχανικού εξοπλισμού, των αρχείων των επιχειρήσεων και των προφορικών μαρτυριών. «Στην καλύτερη των περιπτώσεων οι παροπλισμένες βιομηχανικές μηχανές αντιμετωπίστηκαν σαν ενδιαφέροντα γλυπτά αγνώστου χρήσης και αφέθηκαν στην ετυμηγορία του χρόνου. Σε άλλες περιπτώσεις, που είναι και οι περισσότερες, ακολούθησαν το δρόμο της εκποίησης και της καταστροφής» (Πολύζος Γιάννης, 1999, σελ.18). Τα τελευταία είκοσι χρόνια παρατηρείται μια επανεκτίμηση του εναπομείναντα βιομηχανικού εξοπλισμού, και πλέον οι μηχανές, καθώς επίσης τα αρχεία, τα σχέδια, οι φωτογραφίες, κατέχουν πλέον αν όχι ισότιμη αντιμετώπιση με τα αρχιτεκτονικά τεκμήρια, πάντως μια μερική διάσωση και προβολή των σημαντικότερων και αντιπροσωπευτικότερων στοιχείων και λειτουργιών τους.

Οι βασικές αδυναμίες, που υπάρχουν για τη διατήρηση των τεχνικών-βιομηχανικών μνημείων, οφείλονται στο ότι:

- Τα αντικείμενα, ως επί το πλείστον, οικονομικά δεν είναι χρήσιμα.
- Η κτιριολογική κατάσταση των κτιρίων είναι κατά κανόνα, κακή και απαιτεί μεγάλες δαπάνες για τη συντήρηση ή την αποκατάστασή τους.
- Αρκετές φορές βρίσκονται σε χώρους, που η τωρινή τους χρήση είναι διαφορετική. Η κατάσταση αυτή αποθαρρύνει τις νέες επενδύσεις, επειδή η λειτουργία ενός εργοστασιακού χώρου, δεν επιτρέπει τη συντήρηση των τεχνικών μνημείων, καθώς ανακύπτουν προβλήματα τόσο όσο αφορά την παραγωγή όσο και την ασφάλεια.
- Οι πολεοδομικές εκτάσεις, που καλύπτουν πολλές φορές οι βιομηχανικοί χώροι είναι εν δυνάμει εκμεταλλεύσιμοι και αξιοποιήσιμοι. Καταλαμβάνουν, δηλαδή συνήθως μεγάλες εκτάσεις, που μπορούν να μετατραπούν σε αστική γη με κατακόρυφα ανερχόμενη αξία, θέτοντας το πρόβλημα κατεδάφισης και οικοπεδοποίησης ή διατήρησης και ενσωμάτωσης τους στη ζωή της πόλης με όποιο τίμημα. Το γεγονός αυτό συνδυασμό με το ιδιόμορφο ιδιοκτησιακό καθεστώς των βιομηχανικών κτιρίων, καθιστά πολύπλοκες και χρονοβόρες τις διαδικασίες διατήρησης τους.
- «Παροπλίζονται» όταν σταματήσει η λειτουργία τους, μια και η νοσταλγία δεν μπορεί να περισώσει παραγωγικές δραστηριότητες μη οικονομικά προσοδοφόρες.
- Τις περισσότερες φορές ο μηχανολογικός εξοπλισμός τους δεν λαμβάνεται όσο θα έπρεπε υπόψη στην υπόθεση της διάσωσης του βιομηχανικού ή προβιομηχανικού συνόλου, με αποτέλεσμα το σωζόμενο κέλυφος να αντιμετωπίζεται ως αισθητικό αντικείμενο.

Οι επεμβάσεις διάσωσης και συντήρησης δεν μπορούν παρά να εφαρμοστούν σε ελάχιστα επιλεγμένα συγκροτήματα. Επιβάλλεται, όμως να εφαρμοστεί, αφού έχει αξιολογηθεί το σύνολο των βιοτεχνικών και βιομηχανικών κτιρίων μιας περιοχής. Το αιτούμενο δεν είναι να διασωθούν όλα τα βιομηχανικά κτίρια για παράδειγμα όλα τα καπνομάγαζα της χώρας. Εκτός από ουτοπικό, το εγχείρημα θα ήταν μάταιο, διότι η νομοτελειακή αχρηστία τους στην καλύτερη περίπτωση, θα παράτεινε της ζωής τους για μια εικοσαετία.

2.5.1 Παραδείγματα διατήρησης και διαχείρισης πόρων της βιομηχανικής κληρονομιάς

Η τύχη των βιομηχανικών καταλοίπων, σήμερα, σε διεθνές επίπεδο συνοψίζεται στην εφαρμογή τεσσάρων πρακτικών αντιμετώπισης (Πολύζος Γιάννης, 1998,σελ. 20-21):

1. Της κατεδάφισης και της ολοκληρωτικής καταστροφής των παροπλισμένων βιομηχανιών.
2. Της μερικής καταστροφής εξαιτίας του εκσυγχρονισμού του εξοπλισμού των βιομηχανικών λειτουργιών, και της ανανέωσης των βιώσιμων μονάδων τους.
3. Της διάσωσης του βιομηχανικών κτιρίων μέσω της ριζικής επανάχρησης του, όπου συνήθως διατηρείται το εξωτερικό κέλυφος(facadisme), ενώ το εσωτερικό αλλάζει ολοκληρωτικά μορφή και λειτουργία.
4. Της διατήρησης των βιομηχανικών μνημείων ως ενιαίων συνόλων. Τα κτίρια, οι εγκαταστάσεις, ο εξοπλισμός, παραμένουν στο χώρο, που λειτούργησαν, ως ιστορικό τμήμα των συγκροτημάτων μέσα σε σύγχρονες χρήσεις και αξιοποίηση για εκπαιδευτικούς και μουσειακούς σκοπούς

Κοινή πεποίθηση για τις περισσότερες επιστημονικές ειδικότητες , που εμπλέκονται στο χώρο της βιομηχανικής κληρονομιάς είναι ότι για να μπορέσει να υπάρξει η θεμιτή διατήρηση των βιομηχανικών συγκροτημάτων είναι σχεδόν πάντα απαραίτητη η επανάχρηση τους · είναι δηλαδή κυρίαρχο το διπολικό σχήμα διάσωσης- χρήσης ή αλλιώς επανάχρησης. Η Χριστίνα Αγριαντώνη-καθηγήτρια στο τμήμα Ιστορίας-αρχαιολογίας και κοινωνικής ανθρωπολογίας του πανεπιστήμιου της Θεσσαλίας-αναφέρει δύο άξονες αντιμετώπισης όσον αφορά την επαναχρησιμοποίηση των παλιών βιομηχανιών : « Η επαναχρησιμοποίηση των εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών κτιρίων είναι ένα βασικό ζήτημα που απασχολεί τον κόσμο που ασχολείται με τη διάσωση της βιομηχανικής κληρονομιάς, όπως βεβαία και τους υπεύθυνους του αστικού σχεδιασμού. Η βασική ιδέα , που επικρατεί στους κύκλους αυτούς είναι ότι ο καλύτερος τρόπος επανάχρησης είναι με την εγκατάσταση μιας και πάλι παραγωγικής χρήσης, όπως η αρχική και στην περίπτωση που κάτι τέτοιο δεν γίνεται μιας χρήσης φιλικής προς την αρχική. Για παράδειγμα υπάρχουν πολλές παλιές βιομηχανίες σήμερα, που διασώζουν παλιά τμήματα των εγκαταστάσεων τους, ως βασικό στοιχείο της ιστορικής τους ταυτότητας».(πηγή -απόσπασμα από το ντοκιμαντέρ «Οι κληρονόμοι και η βιομηχανία», σειρά Αμήχανη Βιομηχανία», copyright NET 1999).

Η διατήρηση από κάποιες βιομηχανίες στοιχείων της ιστορικής τους ταυτότητας-το φαινόμενο αυτό ήταν πολύ διαδεδομένο στην Αγγλία ήδη από τη δεκαετία του 1950- είτε είναι συγκροτήματα είτε δείγματα του παλιού μηχανολογικού τους εξοπλισμού, προσδίδει στις βιομηχανίες διαχρονικότητα και κύρος, που αντλείται από το παρελθόν. Είναι δηλαδή ένας πολύ καλός τρόπος διαφήμισης, που ενισχύει την ποιότητα των προϊόντων και υπηρεσιών, που προσφέρει. Το Νεώριο

(εικ 10, στην Ερμούπολη της Σύρου, διατήρησε και αξιοποίησε μέρος των παλιών εγκαταστάσεων του· ένα μικρό δείγμα του παλιού μηχανολογικού εξοπλισμού της ΣΕΚΕ(Συνεταιριστική Ένωση Καπνοβιομηχανιών Ελλάδας) έχει διατηρήσει και η ΣΕΚΑΠ(Συνεταιριστική Καπνοβιομηχανία Ελλάδας) θέλοντας να δείξει την οργανική της σύνδεση με την ΣΕΚΕ. η οποία ίδρυσε την καπνοβιομηχανία το 1980

Οι νεώτερες χρήσεις των παροπλισμένων βιομηχανικών συγκροτημάτων κινούνται προς δύο κατευθύνσεις: ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων, υπηρεσιών κοινωνικής παροχής, όπως η λειτουργία σχολείων, διοικητικών λειτουργιών, πανεπιστημίων· στην τελευταία δραστηριότητα εντάσσονται και προβολής πολιτιστικών προϊόντων. Η ιδανικότερη λύση είναι ο συνδυασμός και των δύο δραστηριοτήτων στους χώρους των βιομηχανικών συγκροτημάτων.

Στις οικονομικές δραστηριότητες περιλαμβάνονται η φιλοξενία επιχειρήσεων, εμπορικών κέντρων ή ακόμα και η ανάπτυξη τουριστικών εγκαταστάσεων, όπως το παράδειγμα η πρόταση αλλαγής των κυλινδρόμυλων των αδερφών Λούλη(εικ11) στο Βόλο σε ξενοδοχειακό συγκρότημα(εικ12) με την πρόθεση και των αρχιτεκτόνων και του ιδιοκτήτη να διατηρήσουν το βιομηχανικό του χαρακτήρα(Κώστας Αδαμάκης- αρχιτέκτονας πηγή -απόσπασμα από το ντοκιμαντέρ «Οι κληρονόμοι και η βιομηχανία», σειρά Αμήχανη Βιομηχανία», copyright NET 1999) Υπάρχουν βιομηχανικά συγκροτήματα, που άλλαξαν μορφή και λειτουργία στεγάζοντας σχολεία ή πανεπιστήμια. Στο Βόλο δύο μεγάλα βιομηχανικά συγκροτήματα, το εργοστάσιο του Μουρτζούκο(εικ 13), το οποίο έχει μετατραπεί σε ένα πολυδύναμο κέντρο σχολείων(δύο γυμνάσια και ένα λύκειο) και η μεταλλοβιομηχανία του Παπαρήγα(εικ 14)(παρήγαγε βιομηχανικά εξαρτήματα) από το πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. (Κώστας Αδαμάκης- αρχιτέκτονας πηγή - απόσπασμα από το ντοκιμαντέρ «Οι κληρονόμοι και η βιομηχανία», σειρά Αμήχανη Βιομηχανία», copyright NET 1999)

Ένα από τα πιο αξιόλογα παραδείγματα αστικής ανάπλασης σε παλιά βιομηχανική ζώνη είναι το Περιβαλλοντολογικό Πάρκο Aker River(Εικ 15) στο Όσλο της Νορβηγίας, κοινό εγχείρημα του Υπουργείου Περιβάλλοντος και της τοπικής αυτοδιοίκησης, το οποίο ενσωματώνει οικονομικές και εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Αναγνωρίζοντας ότι σε μια περιοχή οι βιομηχανίες μπορούν να συνδέουν το παρελθόν με το παρόν το πάρκο ενθαρρύνει τις μικρές βιομηχανίες να εγκατασταθούν στην περιοχή και ταυτόχρονα θεσπίζει προδιαγραφές για την ανάπτυξη τους. Άλλες χρήσεις, που προτείνονται είναι η αναστήλωση βιομηχανικών κτιρίων, και ανακαίνιση παλαιών κτιρίων, αρκετά από τα όποια έχουν γίνει. (<http://www.fmh.no/ifeh/English/programme3.htm>)

Το Lowell National Historical Park (Εθνικό Ιστορικό Πάρκο Κληρονομιάς στο Lowell της Μασαχουσέτης (εικ 16.) στις Η.Π.Α γεννήθηκε στο πλαίσιο των πρωτοβουλιών για την αναγέννηση παρηκμασμένων βιομηχανικών περιοχών και στην περιοχή. Η διατήρηση αυτού του βιομηχανικού πλούτου αρκετά προβληματική δεδομένου ότι υπήρχε ένα τεράστιο απόθεμα πολλών και μεγάλων κτιρίων, με υψηλό λειτουργικό κόστος. Η περιοχή πρόκειται ουσιαστικά σε ένα «βιομηχανικό νεκροταφείο», με πολυάριθμα κτίρια. Τη δεκαετία του 1970 οι φοροαπαλλαγές ευνόησαν τη μετατροπή πολλών από αυτά τα κτίρια σε κατοικίες. Αυτή η αλλαγή ενθάρρυνε και την εγκατάσταση γραφείων και καταστημάτων.

Το ενδιαφέρον της υπηρεσίας Εθνικών Πάρκων των Η.Π.Α ήταν ακριβώς αυτή η εγκαθίδρυση ενός αστικού πάρκου βιομηχανικής ιστορίας σε μια βιομηχανική πόλη, το Lowell της Μασαχουσέτης, που επιλέχθηκε από την υπηρεσία ως η πρώτη «πόλη-φάμπρικα (υπήρξε η πιο πρόωμη κλωστοϋφαντουργική πόλη χτισμένη σε μια περιοχή πλούσια σε υδροηλεκτρική ενέργεια). Σκοπός του προγράμματος ήταν να δημιουργήσει μια αστική υποδομή και εξοπλισμούς στις παλιές βιομηχανικές συνοικίες ,να συνεισφέρει στην ανάκαμψη και να μεταδώσει την ανάγκη διατήρησης και ερμηνείας της βιομηχανική κληρονομιά, δίνοντας έμφαση στη βιομηχανική αρχιτεκτονική και την αρχαιολογία της εργασίας.. Η πρωτοβουλία ανήκει στο ελληνοαμερικάνο γεροϋσιαστή Paul E. Tsongas, προς τιμήν του όποιου έχει δοθεί και το όνομα του κέντρου μελέτης Βιομηχανικής Ιστορίας (Tsongas Industrial History Center) (<http://www.uml.edu/tsongas/index2.htm>)

Τα μουσεία της βιομηχανικής κληρονομιάς γνωρίζουν σήμερα μια ευρύτατη διάδοση και προώθηση, προσπαθώντας να καλύψουν δύο βασικά χαρακτηριστικά του βιομηχανικού πολιτισμού, το ιστορικό παρελθόν και τη σύγχρονη αξιοποίηση του. Αυτή είναι και η κύρια διαφορά και κατά κάποιο τρόπο η διαφορετική δυναμική των βιομηχανικών μουσείων, από τα υπόλοιπα είδη μουσείων. Αφενός επιδιώκουν ανάλογα πάντα με τις οικονομικές τους δυνατότητες , να εμπλουτίσουν τις συλλογές τους,(μηχανήματα, αρχεία, προφορικές μαρτυρίες) και να αναπαραστήσουν στοιχεία της βιομηχανικής ζωής και αφετέρου μέσω οργανωμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων να μεταδώσουν στοιχεία του βιομηχανικού παρελθόντος θέτοντας τα παράλληλα όχι απλά προς έναν νέο προβληματισμό, αλλά και ως προς νέες εφαρμογές πρακτικής κατεύθυνσης σε τομείς, όπως η διαχείριση και αξιοποίηση των φυσικών πόρων και εξοικονόμηση ενέργειας.

Το μουσείο του Φαραγγιού Ironbridge(Ironbridge Gorge Museum)(εικ 17) στο Birmingham είναι το έμβλημα της βιομηχανικής κληρονομιάς στην Αγγλία, αφού πρόκειται για την περιοχή, από όπου ξεκίνησε η βιομηχανική επανάσταση τον 18ο αιώνα. Το μουσείο αποτελείται ουσιαστικά από ένα εκτεταμένο δίκτυο θεματικών μουσείων, τα όποια απλώνονται σε όλη την κοιλάδα . Στο

μουσείο Σιδήρου αναπαριστώνται οι πρώτες κατασκευές του σιδηροδρομικού δικτύου στην Αγγλία., ενώ παράλληλα δίνονται στοιχεία για τις οικογένειες των εργαζομένων. Στο Blists Hill ένα άλλο τμήμα του μουσείου, αναπαριστάται εξ ολοκλήρου μια βικτοριανή πόλη. Αλλά τμήματα είναι το Coalport China Museum, Clay Tobacco Pipe Museum. (<http://www.aboutbritain.com/IronbridgeGorgeMuseum.htm>)

Πολύ διαφορετική προσέγγιση της βιομηχανικής κληρονομιάς προτείνουν τα οικομουσεία, τα όποια χαρακτηρίζονται για τη μη ύπαρξη ισχυρής κεντρικής οργάνωσης . Το Οικομουσείο Berslagen (εικ. 18)στη Σουηδία, είναι ένα από αυτά. Αποτελούμενο από ένα δίκτυο μικρών μουσείων και τοπικών ιστορικών συλλογών(σαράντα θέσεις), (εικ 19)που συνδέονται χαλαρά σε ενιαία εταιρεία, χωρίς να υπάρχει ισχυρή κεντρική οργάνωση, το οικομουσείο του Berslagen, έχει την πρόθεση να είναι ένα μουσείο ολικού περιβάλλοντος», περιλαμβάνοντας εάν εκτεταμένο φάσμα ιστορικών χώρων θεματικά ταξινομημένων. (<http://www.ekomuseum.se/english/index.html>)Οι θεματικές του αφορούν τον εμποικισμό, τα μεταλλεία, τις μεταφορές, την εξόρυξη καυσίμων και των σχηματισμό κοινοτήτων(Judith Alfrey-Tim Putnam, 1992, σελ. 293). Γενικότερα στα περισσότερα οικομουσεία επιδιώκεται η ενεργή και συνεχή συμμετοχή των κατοίκων ,που ζουν και δραστηριοποιούνται μέσα σε αυτά.

Ακόμα πιο πρωτοποριακά' εμφανίζονται τα μουσεία, που δημιουργήθηκαν με πρωτοβουλία των πολιτών και όχι του κράτους, όπως είναι στην πόλη Klevfos της Νορβηγίας το μουσείο χαρτιού έργο των εργατών της επιχείρησης, όταν το εργοστάσιο έκλεισε το 1976. Οι πρώην εργάτες συζήτησαν και πέτυχαν τη δημιουργία μουσείου, διατηρώντας τα παλιά μηχανήματα του εργοστασίου. Εγκαινίασαν ακόμα και προγράμματα και θεατρικές παραστάσεις- performance "Arbesdaer"- (εικ 20, 21) , με τους ίδιους σε ρόλους ηθοποιών και τραγουδιστών , όπου τα τραγούδια τους σχετίζονται με ορισμένα τμήματα του εργοστασίου., όπως το τραγούδι των εργατών του χαρτόμυλου κ. α , όλα βασισμένα στην προφορική παράδοση.(<http://www.skogmus.no/innhold/klevfos/forside.html>)

Μια άλλη έκφανση επανάληψης των βιομηχανικών χώρων είναι η μετατροπή τους σε εκθεσιακούς χώρους. Οι πρώτες εκθέσεις καλλιτεχνικών και εικαστικών δημιουργιών σε βιομηχανικούς χώρους, έγιναν κάτω από την επίδραση των πολιτικών και κοινωνικών αιτημάτων της εξέγερσης του Παρισιού Μάη του 1968. Οι φοιτητές θέλοντας να βγουν από την συμβατική φόρμα των γκαλερί, αναζήτησαν την επικοινωνία-και μέσω της εικαστικής γλώσσας- με τους εργάτες στα εργοστάσια. Αδιάφορο αν πέτυχε ή όχι τελικά η απόπειρα του Μάη γέννησε προβληματισμούς ενθαρρύνοντας τη δημιουργία νέων εικαστικών κινημάτων, όπως η arte povera. Οι πρώτες, ωστόσο

εγκαταστάσεις μουσείων σε βιομηχανικούς χώρους εμφανίζονται από τη δεκαετία περίπου του 1980, όποτε και μεταφέρονται τα μουσεία και τα κέντρα τέχνης σε παλιά βιομηχανικά κτίρια, αλλά και σε σταθμούς αποθήκες κ.α Η επιλογή εγκατάστασης σε αυτούς τους χώρους εγκαινίασε έναν νέο τύπο μουσείου, το οποίο ήταν αντίθετο στα μουσεία, που διακρίνονταν για τους πολυτελείς, υπερσχεδιασμένους και υπερκαλοφινιρισμένους χώρους τους.

Τα κέλυφος των βιομηχανικών κτιρίων, εξαιτίας των μεγάλων διαστάσεων και του μεγάλου ύψους, είναι ιδανικό για την εγκατάσταση χώρων έκθεσης τέχνης, ιδιαίτερα έργων μοντέρνας τέχνης, τα όποια λόγω του όγκου και του μεγέθους τους, απαιτούν τεράστιους χώρους για την έκθεσή τους. Για μια έκθεση έργων τέχνης, η μουσειογραφία του χώρου αποτελεί το 40% της έκθεσης, είναι επομένως ένας βασικότατος παράγοντας ανάδειξης ή «εξαφάνισης» των έργων. Φυσικά και οι προσθήκες-μετατροπές, μπορούν να αλλάξουν την εσωτερική δομή των τεράστιων βιομηχανικών χώρων, με τις αντίστοιχες επιλογές των μουσειολόγων και των επιμελητών της κάθε έκθεσης, έτσι ώστε να δεχτούν με τρόπο «φυσικό» και φιλόξενο τα εκθέματα.

Το Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης της Μασαχουσέτης (Mass Moca εικ 22) έχει σχεδιαστεί από τους Bruner/Cott και συνεργάτες και, βρίσκεται πολύ κοντά στο εμπορικό κέντρο της πόλης. Καταλαμβάνει ένα εργοστασιακό συγκρότημα του 19ου αιώνα έκτασης 68 στρεμμάτων, το οποίο είχε μείνει άδειο για δέκα περίπου χρόνια πριν ξεκινήσει η μετασκευή του σε μουσείο. Οι σχεδιαστικές επιλογές άφησαν κυρίαρχη τη συμβολική την αρχιτεκτονική του τούβλου και του γυαλιού, κυρίαρχη σε κάθε πόλη των ΗΠΑ, την εποχή της Βιομηχανικής Επανάστασης. Το μουσείο σχεδιάστηκε από ξεχωριστά κτίρια, που το καθένα έφερε έναν μοναδικό συνδυασμό στοιχείων Τα κτίρια σε χειρότερη κατάσταση έδωσαν τη δυνατότητα να αφαιρεθούν τμήματα της κατασκευής και να δημιουργηθούν μεγάλης κλίμακας χώροι. Περιοχές με κολώνες γκρεμίστηκαν και ολόκληροι χώροι αφαιρέθηκαν για να δημιουργηθούν μεγάλες αίθουσες, που χρησιμοποιήθηκαν ως εκθεσιακοί χώροι (εικ 23) Αυτοί που αρχικά ήταν οι πιο μεγάλοι, υφιστάμενοι χώροι μετατράπηκαν στις μικρότερες, πιο συμβατικής κλίμακας αίθουσες, στο νέο μουσείο. Με αυτό τον τρόπο διατηρήθηκε η βασική δομή του ιστορικού εργοστασίου, αλλά και σχεδιάστηκε ένα νέο είδος μουσείου. (<http://www.massmoca.org/>)

Ελάχιστοι καλλιτέχνες φαίνεται ότι αντιλαμβάνονται τους κινδύνους, που κρύβει η δημόσια έκθεση της δουλειάς τους στους παλιούς βιομηχανικούς χώρους, που έχουν μετατραπεί σε μεγάλες γκαλερί ή σε θέατρα. Ακόμα και μετά τις απαραίτητες μετατροπές προσθήκες ή αφαιρέσεις, και την προσαρμογή τους σε εκθεσιακούς χώρους, τα κτίρια αυτά κουβαλάνε όλο το φορτίο της βιομηχανικής μνήμης, που είναι ορατό και στην αρχιτεκτονική, αλλά κυρίως στο ιδεολογικό

περίβλημα , που τους έχει δοθεί σήμερα , δηλαδή τον μύθο ή τα μυθεύματα που το συνοδεύουν. Κατά γενική ομολογία οι περισσότεροι μένουν εκστασιασμένοι από την ενέργεια των χώρων αυτών.

Ειδικότερα αυτό είναι δυνατόν να συμβεί στους ηθοποιούς, που έχουν εκ των πραγμάτων μια πιο ενεργητική επαφή με τους χώρο, από ότι σε άλλους καλλιτέχνες, με εξαίρεση αυτούς που ασχολούνται με την performance. Η Ρουμπίνη Βασιλακοπούλου(εικ. 24) μιλώντας για την εμπειρία της παίζοντας στο Θέατρο Χυτήριο(παλιό εργοστάσιο χύτευσης μετάλλων, σήμερα αναστηλωμένο θέατρο(εικ 25), όπου σήμερα τα αποδυτήρια των εργατών είναι τα καμαρίνια των ηθοποιών) στην περιοχή του Γκάζι (Γκαζοχώρι) στην Αθήνα, αναφέρει: «Προσωπικά πρώτη φορά έχω αισθανθεί τέτοια ενέργεια σε έναν χώρο είναι κάτι που δεν μπορεί να εξηγηθεί , να κάτσω να πω αισθάνομαι αυτό αισθάνομαι εκείνο, αλλά πραγματικά πολλές φορές είχα την αίσθηση και κατά την διάρκεια των προβών ότι η πέτρα μερουφούσε, η πέτρα το ξύλο μου δίνανε πράγματα, μου δίνανε μια ιδιαίτερη ενέργεια και με ενέπνευσαν πάρα πολύ και για το έργο..(πηγή -απόσπασμα από το ντοκιμαντέρ «Οι κληρονόμοι και η βιομηχανία», σειρά Αμήχανη Βιομηχανία», copyright NET 1999) Αν ένας καλλιτέχνης δεν έρθει κατάλληλα προετοιμασμένος όσον αφορά τη δουλειά που έχει κάνει αλλά προετοιμασμένος και για τηναναμέτρηση του με την όλη συμβολική φόρτιση του χώρου, τότε πολύ εύκολα ο βιομηχανικός χώρος μπορεί να μετατραπεί σε μια «δίνη», ικανή να ρουφήξει την ενέργεια της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Συμβαίνει πολλές φορές σε αυτούς τους χώρους, η προσοχή του θεατή να αποσπάται από το έργο και να εστιάζεται στο χώρο · χάνει το δάσος βλέποντας το δέντρο.

Στο Norberg της Σουηδίας , η επαναχρησιμοποίηση ενός κυκλικού πυργοειδούς κτίσματός στην είσοδο μεταλλευτικού φρέατος ως θεάτρου αναγνωρίζει τη συμβολική αξία του πύργου-μνημείου, και εκμεταλλεύεται το χώρο και την ακουστική, ενσωματώνοντας τα υφιστάμενα μηχανήματα ως σκηνικά, χρησιμοποιώντας μάλιστα κάποτε την αξία του στην τοπική κληρονομιά ως δραματοουργό στοιχείο. Η προσωρινή λειτουργία του μνημείου ως θεάτρου εξασφαλίζει τη σωτηρία του κτιρίου, ανεξάρτητα από τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα του. Η κατασκευή είναι αρκετά γερή , ώστε δεν χρειαζόταν άμεση και συνεχή συντήρηση. Η χρήση του θεάτρου εκμεταλλεύεται με ελάχιστες μετατροπές, τα δομικά χαρακτηριστικά του κτιρίου. Ερωτηματικά, ωστόσο αφήνονται όσον αφορά τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα ενός μνημείου: για πόσο χρόνο μπορεί να διαρκέσει η παρούσα χρήση.

Σημαντική παράμετρο για την προστασία και διατήρηση των βιομηχανικών μνημείων είναι φυσικά και η δημιουργία των σχετικών νομοθετικών ρυθμίσεων και θεσμικών οργάνων, για την

εκπόνηση κοινών στρατηγικών για τη διαφύλαξη της παγκόσμιας βιομηχανικής κληρονομιάς. Παρακάτω εξετάζεται το διεθνές νομοθετικό και θεσμικό πλαίσιο προστασίας, και παραδείγματα διαχείρισης και προστασίας βιομηχανικών μνημείων.

2.5.2 Διεθνές πλαίσιο προστασίας και διεθνείς οργανισμοί.

Η απουσία ενός εξειδικευμένου νομικού και θεσμικού διεθνούς πλαισίου προστασίας της βιομηχανικής κληρονομιάς αποτέλεσε ένα βασικό έλλειμμα, από τα πρώτα χρόνια της επιστημονικής ενασχόλησης, καταγραφής και διατήρησης των βιομηχανικών καταλοίπων. Για αυτό το λόγο η νομική προστασία ιδιαίτερα των βιομηχανικών μνημείων της αρχιτεκτονικής εντασσόταν στο ίδιο πλαίσιο προστασίας με τα υπόλοιπα αρχιτεκτονικά μνημεία. Αξίζει εδώ, να σταθεί κανείς στη μεγάλη σημασία που έπαιξε για τη μετέπειτα πορεία και πολεοδομική προστασία των παλιών βιομηχανικών ζωνών, η Χάρτα της Αθήνας το 1931. Αποτελεί ουσιαστικά την πρώτη απόπειρα μιας έμμεσης πολεοδομικής οριοθέτησης και προστασίας των βιομηχανικών ζωνών, να και οι διακηρύξεις προστασίας αφορούσαν τα ιστορικά κέντρα. Η Χάρτα της Αθήνας είναι σημαντική γιατί καθόρισε τα πολεοδομικά χαρακτηριστικά(θετικά και αρνητικά)-όσο κι αν στην πράξη παραφράστηκαν κατά διαφορετικούς τρόπους οι αρχές της- των σημερινών πόλεων, την πολεοδομική αντιμετώπιση των ιστορικών κέντρων και τον αυστηρό διαχωρισμό των πόλεων σε ζώνες μιας χρήσεως. Ταξιόμησε, τις λειτουργίες της πόλης σε κατοικία, εργασία, αναψυχή και κυκλοφορία, προσπαθώντας ταυτόχρονα να κωδικοποιήσει τις φυσικές παραμέτρους (αιεφόρος ανάπτυξη) για τις ανάγκες του ευρύτερου πολεοδομικού σχεδιασμού. (http://www.icomos.org/athens_charter.html).

Τα βιομηχανικά κτίρια εντάχθηκαν, χωρίς να λαμβάνονται οι ιδιαίτερες ιδιομορφίες τους στην προστασία και στους κανόνες, Χαρτών και διεθνών συμβάσεων, που αφορούσαν την αρχιτεκτονική κληρονομιά, με βασικό άξονα την Χάρτα της Βενετίας, που θέτει το ζήτημα προστασίας της παγκόσμιας πολιτισμικής κληρονομιάς εν γένει. Η επιλεκτικότητα, όμως προστασίας βιομηχανικών κτιρίων, που έμοιαζαν περισσότερο με ανάκτορα και μεγάλα αρχοντικά άφηνε «εκτός» βιομηχανικά μνημεία, με λιγότερο στυλιζαρισμένα μορφολογικά χαρακτηριστικά και περισσότερη έμφαση στη λειτουργικότητα.

Η όλη κατάσταση άλλαξε σε διεθνές επίπεδο τη δεκαετία του 1970, και πιο συγκεκριμένα το 1973, μέσω της δημιουργίας της Διεθνούς Επιτροπής Προστασίας για τη Διατήρηση της Βιομηχανικής κληρονομιάς (The International Conference for the Conservation of the Industrial Heritage-TICCIH). Το TICCIH οργανώνει κάθε δύο ή τρία χρόνια διεθνή συνέδρια, σε διαφορετικές χώρες,

με προκαθορισμένους τους γενικούς θεματικούς άξονες . Των συνεδρίων προηγούνται προ-συνέδρια, τα όποια γίνονται σε διαφορετικές πόλεις για να γνωρίσουν οι σύνεδροι τις δραστηριότητες της διοργανώτριας χώρας στον τομέα της διατήρησης και προστασίας της βιομηχανική κληρονομιάς. Εκτός, από τους προβλεπόμενους θεματικούς άξονες πραγματοποιούνται και ειδικά σεμινάρια επιμόρφωσης σε θέματα διαχείρισης και προστασίας της βιομηχανικής κληρονομιάς .

Δύο είναι τα βασικά χαρακτηριστικά του TICCIH: πρώτον η διεπιστημονικότητα, αφού επιδιώκει τη στελέχωση του σε διεθνές και εθνικό επίπεδο με ομάδες διαφόρων επιστημονικών ειδικοτήτων, αφήνοντας ,ωστόσο, περιθώριο συμμετοχής ακόμα και ανθρώπων, που δεν είναι επιστήμονες, αλλά ενδιαφέρονται γενικότερα για τη διατήρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς.(<http://www.mnactec.com/TICCIH>). Είναι ενδεικτικό ότι στην ιστοσελίδα του υπάρχει δυνατότητα εγγραφής ως μέλους. Το δεύτερο χαρακτηριστικό, που ώθησε στη δημιουργία και συνεχή εξάπλωση παραρτημάτων του TICCIH σε όλο τον κόσμο είναι η θέση του ότι η καλύτερη μέθοδος προστασίας είναι η καταγραφή του βιομηχανικού πλούτου σε όλες τις χώρες. «Κάθε περιοχή πρέπει να αναγνωρίζει να καταγράφει και να προστατεύει τα υπολείμματα βιομηχανίας που θέλει να συντηρήσει για τις μελλοντικές γενιές

Μια από τις τελευταίες σημαντικότερες πρωτοβουλίες του TICCIH είναι η πρόσφατη δημιουργία της Χάρτας για την Βιομηχανική κληρονομιά στο Nizhny Tagil τον Ιούλιο του 2003. Αποτελεί την πιο ολοκληρωμένη διακήρυξη αρχών προστασίας και διατήρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς, καλύπτοντας τα ακόλουθα θέματα: δίνει εκ νέου ορισμούς για τη βιομηχανική κληρονομιά, τη βιομηχανική αρχαιολογία., αναγνωρίζει τη σημασία της καταγραφής και της έρευνας,, προτείνει ένα γενικό πλαίσιο νομικής προστασίας της βιομηχανικής κληρονομιάς στις διάφορες χώρες, δίνοντας παράλληλα γενικές αρχές διατήρησης και συντήρησης των μνημείων. Τέλος, συνδέει τα ζήτημα της εκπαίδευσης του κοινού και της παρουσίασης και ερμηνείας της βιομηχανίας, με τη δημόσια αποδοχή και ενθάρρυνση του κόσμου-ξεκινώντας από τις μικρές ηλικίες του δημοτικού- , να συμμετέχει ενεργά στην προστασία και διατήρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς.

Ειδικότερα για θέματα νομικής προστασίας η Χάρτα προτείνει τα ακόλουθα: «Η βιομηχανική κληρονομιά θα πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν ένα εσωτερικό μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς γενικότερα. Παρόλα αυτά, η νομική προστασία θα πρέπει να παίρνει υπόψιν της την ειδική φύση της βιομηχανικής κληρονομιάς. Θα πρέπει να είναι ικανή να προστατεύει φυτά και μηχανήματα, στοιχεία του υπεδάφους, όρθιες κατασκευές, συγκροτήματα και σύνολα κτιρίων και βιομηχανικών

τοπίων. Περιοχές με βιομηχανικά απόβλητα θα πρέπει να επανεξεταστούν για την πιθανή αρχαιολογική και οικολογική τους αξία. Προγράμματα για την διατήρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς θα πρέπει να ενσωματωθούν μέσα στις πολιτικές για οικονομική ανάπτυξη και μέσα τον τοπικό και εθνικό σχεδιασμό. Οι πιο σημαντικοί χώροι θα πρέπει να είναι πλήρως προστατευμένοι και καμία παρέμβαση δεν θα πρέπει να επιτρέπεται, η όποια δε θα συμβιβάζεται την ιστορική ακεραιότητα ή την αυθεντικότητα των βιομηχανιών. Η ήπιας μορφής προσαρμογής και επαναχρησιμοποίηση μπορεί να είναι απαραίτητη για να διασφαλιστεί ένας οικονομικά βιώσιμος τρόπος για την επιβίωση των βιομηχανικών κτιρίων και θα πρέπει να ενθαρρύνετε από κατάλληλους νομικούς ελέγχους, τεχνικές συμβουλές, φοροαπαλλαγές και δάνεια.

Οι βιομηχανικές κοινότητες που απειλούνται από ταχύ οικιστική αλλαγή θα πρέπει να υποστηρίζονται από κεντρικές και τοπικές κυβερνητικές αρχές. Σημαντικές απειλές στην βιομηχανική κληρονομιά από τέτοιες αλλαγές θα πρέπει να είναι προβλέπονται, σχέδια για να αποφευχθεί η υιοθέτηση μέτρων ανάγκης. Θα πρέπει να οργανωθούν διαδικασίες, ώστε να υπάρχει γρήγορη ανταπόκριση στο κλείσιμο σημαντικών βιομηχανικών χώρων για να αποφευχθεί η αφαίρεση ή η καταστροφή σημαντικών στοιχείων. Οι αρμόδιες αρχές θα πρέπει να έχουν ένορκες εξουσίες, ώστε να παρεμβαίνουν όποτε κρίνεται απαραίτητο. Η κυβέρνηση θα πρέπει να έχει εξειδικευμένα συμβουλευτικά όργανα που να δίνουν ανεξάρτητες συμβουλές σε ερωτήματα τα οποία σχετίζονται με την προστασία και την διαχείριση της βιομηχανικής κληρονομιάς, και οι απόψεις θα πρέπει να αναζητούνται σε όλες τις σημαντικές υποθέσεις. Πρέπει να γίνεται κάθε προσπάθεια για να διασφαλιστεί η συμβουλή και η συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων στην προστασία και διαχείριση της τοπικής βιομηχανικής κληρονομιάς. Τέλος, σύνδεσμοι και κοινωνίες εθελοντών έχουν ένα σημαντικό ρόλο να διαδραματίσουν στους αναγνωρισμένους χώρους για να προωθηθεί η κοινή συμμετοχή στην βιομηχανική διατήρηση και στην αποκωδικοποίηση της πληροφορίας και έρευνας, και σαν τέτοιοι είναι αναντικατάστατοι «ηθοποιοί» στο θέατρο της βιομηχανικής κληρονομιάς.»(<http://www.mnactec.com/TICCIH>)

Αυτό που γενικά χαρακτηρίζει τη Χάρτα, και παράλληλα τη φυσιογνωμία του TICCIH είναι μια κάποια δημοκρατικότητα πολύ περισσότερη σε σχέση με άλλους αντίστοιχους οργανισμούς (-για παράδειγμα πολιτιστικοί οργανισμοί, που ασχολούνται με τα αρχαιολογικά μνημεία) και η συνειδητοποίηση ότι η επιτυχία προστασίας της βιομηχανικής κληρονομιάς δεν επιτυγχάνεται απλά και μόνο μέσα από τις διακηρύξεις κάποιων επιστημόνων, αλλά περνάει από τη δημόσια συμμετοχή και αποδοχή. Ίσως αυτή η διαφορά να οφείλεται στην ίδια τη φύση της βιομηχανικής

κληρονομιάς, και των βιομηχανικών χώρων, όπου αναπτύχθηκαν οι πρώτες μορφές κοινωνικής αλληλεγγύης.

Παρ' όλο που η θέσπιση νομοθετικών ρυθμίσεων και θεσμικών οργάνων βοήθησε και βοηθάει σημαντικά στην διατήρηση, καλύτερη οργάνωση και βελτίωση των συνθηκών για τα βιομηχανικά κατάλοιπα, από μόνη της η εξαγγελία μέτρων προστασίας- ορισμένες φορές απαγορευτικού χαρακτήρα-, για την προστασία της βιομηχανικής κληρονομιάς, δεν εξασφαλίζει την όποια διατήρηση και διάσωση, αν δεν έχουν το απαραίτητο δημόσιο έρεισμα και τη δημόσια αποδοχή και συμμετοχή. Η πλατειά ανάπτυξη της τεχνικής παιδείας υιοθετήθηκε από τις διακηρύξεις των πρώτων συνεδρίων για την προστασία και διατήρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς, ως μια από τις σημαντικότερες παραμέτρους για τη δημόσια αποδοχή και διαφύλαξη του βιομηχανικού παρελθόντος.

2.5.3. Τεχνική παιδεία και βιομηχανική κληρονομιά .

Τα κατάλοιπα του βιομηχανικού παρελθόντος βρίσκονται συνήθως μέσα σε «ζωντανά» αστικά σύνολα, και για να «επιβιώσουν», πρέπει να γίνουν εκτός των άλλων και αποδεκτά από τις υπάρχουσες κοινωνίες. Σε αρκετές περιπτώσεις έχουν παρατηρηθεί αρνητικές συμπεριφορές από κατοίκους περιοχών, όπου υπήρχαν βιομηχανικά μνημεία, και αυτό οφειλόταν σε δύο κυρίως λόγους:α) στο γεγονός, ότι τα μνημεία βρίσκονται σε αξιοποιήσιμους πολεοδομικά χώρους, επομένως η μη χρησιμοποίηση τους, προκαλεί υποβάθμιση της περιοχής σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο και β) τα βιομηχανικά μνημεία κουβαλούν μνήμες άθλιων συνθηκών εργασίας, σε σημείο που να διατυπώνεται η άποψη του γιατί θα πρέπει να διασώσουμε χώρους και μηχανές, που προκάλεσαν το θάνατο και την εξαθλίωση τόσων ανθρώπων. Ο Robert Vogel είχε κάποτε παρατηρήσει ότι « Η βρωμιά, ο θόρυβος, η άσχημη μυρωδιά, η σκληρή εργασία και άλλα χαρακτηριστικά της εκμετάλλευσης, που είναι συνδεδεμένα με αυτούς τους χώρους (βιομηχανικούς) κάνουν τη διατήρησή τους να φαντάζει «παράλογη». (<http://www.heritage.umd.edu/CHRSWeb/About%20CHRS/Staff/ShackelSHAPaper.htm>)

Αυτή ακριβώς τη σημαντική παράμετρο, δηλαδή της κοινωνικής αποδοχής, προσπαθούν να καλύψουν τα βιομηχανικά μουσεία και τα ιδρύματα που ασχολούνται με την προστασία της βιομηχανικής κληρονομιάς μέσα από την ανάπτυξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Το γενικό συμπέρασμα είναι ότι η ανάπτυξη μιας τεχνική παιδείας για τη βιομηχανική κληρονομιά έχει διττό ρόλο. Αφενός καλλιεργεί στη δημόσια συνείδηση την ανάγκη προστασίας του βιομηχανικού παρελθόντος ως τμήμα της ευρύτερης πολιτιστικής κληρονομιάς με τη συμμετοχή του κοινού σε

διάφορες δραστηριότητες(εκθέσεις, εκπαιδευτικά σεμινάρια) και αφετέρου μέσω της μελέτης των τεχνικών χαρακτηριστικών, των τρόπων οργάνωσης και παραγωγής, των συνθηκών εργασίας, των όποιων συνεπειών στο περιβάλλον κ.α στοιχείων του βιομηχανικού παρελθόντος, μπορεί να βοηθήσει στην κατανόηση και βελτίωση των σημερινών συνθηκών ανάπτυξης της βιομηχανίας..

Ένα από τα πιο αξιόλογα παραδείγματα ανάπτυξης τεχνικής παιδείας είναι στην Ιταλία το τεχνικό Ίδρυμα Aldini Valeriani στην Bologna. Το ινστιτούτο από τον περασμένο αιώνα έως το 1950 συνέβαλε στην εδραίωση, ενός ζωτικού δικτύου μικρών και μεσαίων μηχανολογικών και ηλεκτρομηχανολογικών βιοτεχνιών και έπαιξε έναν ειδικό ρόλο στην τεχνολογική ανανέωση: διδασκαλίες, απόκτηση και παραγωγή μοντέλων και εκπαιδευτικών μηχανών, τεχνικές συμβουλές στις επιχειρήσεις κ.α. Σαν βασικό στόχο η στέγη βιομηχανικής κληρονομιάς της Bologna έχει να εξερευνήσει τη σχέση ανάμεσα στις εφαρμοσμένες επιστήμες, στην τεχνική εκπαίδευση και την ανανέωση της περιφερειακής βιομηχανίας. Το Μουσείο-Εργαστήριο Aldini Valeriani, το οποίο εκδίδει και το περιοδικό «Σχολείο-Μηχανουργείο» με θέμα τις δραστηριότητες του μουσείου, μετατράπηκε το 1990 σε «Οίκο ανανέωσης και βιομηχανικής κληρονομιάς».(<http://www.fav.it/site/pages/ServePage.php3/page/home.html>).

Η πολιτικές της στέγης δίνουν έμφαση και στη χρήση των νέων τεχνολογιών στους τρόπους έκθεσης και παρουσίασης της βιομηχανικής κληρονομιάς. Σε μια έκθεση, που πραγματοποιήθηκε στο Μιλάνο το 2000 με τον τίτλο «Εκατό χρόνια βιομηχανίας», παρουσιάζονταν πλευρές της επαγγελματικής επιμόρφωσης του εργάτη της βιομηχανίας του τέλους του περασμένου αιώνα. Με μια εντυπωσιακή σκηνογραφική αναπαράσταση(η ατμομηχανή, το καμίνι, το τραπέζι με τα εργαλεία, η έδρα του δασκάλου) του σχολείου Aldini-Valeriani, όπως ήταν το 1884, ο επισκέπτης βλέποντας ένα σχετικό φιλμ και ακούγοντας τις φωνές των μαθητών του 1900-1930(οπτικοακουστικό υλικό) είχε τη δυνατότητα να «βιώσει», τις συνθήκες εκπαίδευσης του σχολείου, πριν από 100 χρόνια. (Άννα-Μαρία Μπενεντίνι, Τεχνολογία, τεύχος , σελ. 20-21).

Στη Γαλλία το 1979 , το Υπουργείο Βιομηχανίας ίδρυσε το Κέντρο Έρευνας για την Τεχνική Κουλτούρα με σκοπό να προσδιορίζει και να προωθεί την ενημέρωση για τις κοινωνικές και πολιτισμικές επιπτώσεις των τεχνολογικών αλλαγών.

Αλλά και στην Ελλάδα το Κέντρο Διάδοσης Επιστημών & Μουσείο Τεχνολογίας (πρώην Τεχνικό Μουσείο Θεσσαλονίκης)(εικ. 26) διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον τομέα της τεχνικής παιδείας. Ξεκινώντας το 1978, από μια ομάδα επιστημόνων, που προέρχονταν από το χώρο της εκπαίδευσης (πανεπιστημιακοί καθηγητές, καθηγητές φυσικής στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, μηχανικούς), που δεν είχαν όμως σχέση με την επιστήμη της μουσειολογίας, το μουσείο

εξελίχθηκε και εξελίσσεται σε κέντρο επιστημονικής πληροφόρησης και επιμόρφωσης για το ευρύτερο κοινό, κυρίως όμως για μαθητές ηλικίας 10 έως 18 χρονών, με όσο το δυνατόν περισσότερα «προσπελάσιμα» συμμετοχικά εκθέματα και πολλαπλές ευκαιρίες μάθησης. (<http://www.tmth.edu.gr/el/museum.html>)

Στόχος να γνωρίσει και να κατανοήσει το κοινό την επιστήμη και την τεχνολογία και να προσελκύσει περισσότερους και κατάλληλα καταρτισμένους επιστήμονες σε επαγγέλματα επιστημονικού και τεχνολογικού χαρακτήρα. Το Μουσείο προσπαθώντας τα τελευταία χρόνια να διευρύνει γεωγραφικά το κοινό του έχει αναπτύξει διαδικτυακά εκπαιδευτικά προγράμματα. Παρά τις όποιες ελλείψεις , που παρουσιάζει, είτε λόγο απειρίας είτε λόγω απουσίας του κατάλληλου επιστημονικού δυναμικού, έχει καταφέρει πολλά στον τομέα της τεχνικής παιδείας στην Ελλάδα, αποτελώντας παράλληλα μια «δεξαμενή» εμπειριών, για τη δημιουργία και άλλων τεχνικών μουσείων ή παρόμοιων ιδρυμάτων.

2.6 Βιομηχανική κληρονομιά και ελληνική πραγματικότητα.

Η βιομηχανική επανάσταση «έφτασε» στην Ελλάδα με καθυστέρηση ενός αιώνα, τη στιγμή, που στην υπόλοιπη Ευρώπη είχε ήδη ξεκινήσει η λεγόμενη δεύτερη φάση της. Το ελληνικό κράτος άρχισε να υφίσταται μόλις από το 1831, και οι πρώτες προσπάθειες στο χώρο της βιομηχανίας, ξεκίνησαν από την ύπαρξη και την τεχνογνωσία των βιοτεχνιών, όπως οι νερόμυλοι, τα βυρσοδεψεία, τα ελαιοτριβεία κ.α.

Οι πρώτες βιομηχανικές ζώνες κατασκευάστηκαν στην «καρδιά» των λιμανιών, των πρώτων βιομηχανικών πόλεων του β' μισού του 19ου αιώνα γύρω στα τέλη της δεκαετίας του 1860 με αρχές του 1870. Σε πόλεις, όπως ο Πειραιάς, η Ερμούπολη, η Πάτρα, η Θεσσαλονίκη, αλλά και σε μικρότερες όπως το Πλωμάρι της Λέσβου, άνησαν μηχανουργεία, ελαιουργεία, καπνεργοστάσια, σαπωνοποιεία εργοστάσια σταφίδας, τα όποια κάλυπταν εκτάσεις ίσες σε μέγεθος ή και μεγαλύτερες από αυτές των οικιστικών συνόλων. Στην ηπειρώτικη Ελλάδα, τα σιδηροδρομικά έργα του 1880-1910, και οι χωροθετήσεις των σταθμών στα λιμάνια ολοκλήρωσαν αυτά τα πυκνώματα της βιομηχανίας στις ακτές. Η εξάρτηση, επομένως της ελληνικής βιομηχανίας από τις θαλάσσιες συγκοινωνίες και μεταφορές, ήταν δεδομένη.

Η προσάρτηση νέων περιοχών τις πρώτες δύο δεκαετίες του 20ου αιώνα, (Κρήτη, Μακεδονία, Ήπειρος, Θεσσαλία, Θράκη, νησιά ανατολικού Αιγαίου), με τη συνακόλουθη αύξηση του

πληθυσμού(εργατικό δυναμικό) οδήγησε και σε μια μεγαλύτερη διεύρυνση της βιομηχανίας, καθώς αρκετές από τις περιοχές που ενσωματώθηκαν στο ελληνικό κράτος διέθεταν ήδη βιομηχανικές υποδομές, είτε μεγάλης είτε μικρής κλίμακας(εργοστάσια, βιομηχανικό εξοπλισμό, εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό, μέσα μαζικής μεταφοράς και επικοινωνίας). Ήδη από τη δεκαετία του 1870, υπήρχαν σε αυτές τις περιοχές , αναπτυγμένα ή αναπτυσσόμενα βιομηχανικά κέντρα, όπως η Έδεσσα, η Νάουσα, η Βέροια, η Θεσσαλονίκη, η Καβάλα, η Ξάνθη κ .α

Οι βιομηχανικοί χώροι επεξεργασίας στην Ελλάδα διακρίνονται σε τρεις βασικούς τύπους κτιρίων: Το παραδοσιακό κτίριο, που είναι επηρεασμένο από την αρχιτεκτονική των βιομηχανικών κτιρίων της βρετανικής κυρίως επανάστασης, το μνημειακό κτίριο που είναι επηρεασμένο από την ευρωπαϊκή βιομηχανική αρχιτεκτονική της πρώτης βιομηχανικής επανάστασης και το οδοντωτό κτίριο, που από τυπολογική πλευρά μπορεί να χαρακτηριστεί ως αμιγές βιομηχανικό.

Το παραδοσιακό κτίριο υλοποιείται με παραδοσιακές κατασκευαστικές μεθόδους και υλικά, ενώ βασίζεται στη χρήση τοπικών μορφολογικών στοιχείων και, ορισμένες φορές, νεοκλασικών μοτίβων. Τα πρώτα κτίρια ακολουθούν τυπολογία κατοικιών και κυρίως νεοκλασικών. Βασικά χαρακτηριστικά του τύπου είναι η «άτακτη» άρθρωση των χώρων του εργοστασίου, η ύπαρξη πολλών εσωτερικών χωρισμάτων, ο μη ενιαίος χώρος και οι πολλοί άξονες ανάπτυξης της διαδικασίας παραγωγής. Ο κτιριακός όγκος είναι συνήθως απλός ορθογώνιος με επίπεδες όψεις διάτρητες από σειρά ανοιγμάτων. επικαλύπτεται από δίκλινη ή πτυχωτή στέγη, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται τριγωνικά αετώματα απόληξης στις όψεις. Το κτίριο είναι συνήθως μονώροφο, εκτός από τις περιπτώσεις όπου η διαδικασία παραγωγής επιβάλλει σύμπλεγμα κτιριακών όγκων.

Το μνημειακό κτίριο βασίζεται στη μεταφορά, τη χρήση και τη μεταλλαγή ενός «μνημειακού στυλ» που έχει τις ρίζες του στη βιομηχανική αρχιτεκτονική της Ευρώπης και εκφράζει και προωθεί μια συγκεκριμένη εικόνα της επιχείρησης. Το κτίριο ή το κτιριακό συγκρότημα είναι επιβλητικό λόγω του όγκου ή και της μορφής του, που είναι πλούσια σε μοτίβα και επεξεργασμένες λεπτομέρειες . Στις περισσότερες περιπτώσεις μπορεί κανείς να διακρίνει τον απόηχο νεοκλασικών αρχών όπως η μεγαλοπρέπεια, ογκώδης σύνθεση, συμμετρία, αρθρωμένη τάξη. Ένα άλλο χαρακτηριστικό τύπου είναι ο τονισμός της κεντρικής εισόδου και η κυριαρχία της πρόσοψης.

Το οδοντωτό κτίριο από τυπολογικής πλευράς. όπως έχει ήδη αναφερθεί , μπορεί να χαρακτηριστεί ως αμιγές βιομηχανικό, γιατί υλοποιείται για πρώτη φορά στους εργοστασιακούς χώρους, χωρίς να έχει προηγούμενο σε άλλη κτιριακή κατηγορία. Χαρακτηριστικά του τύπου είναι η δυναμικά απλωμένη οδοντωτή οροφή που στεγάζει το χώρο παραγωγής και εξασφαλίζει μεγάλο ύψος με ομοιόμορφο φωτισμό, η ορθογώνια κάτοψη και η σαφήνεια του κτιριακού όγκου. Οι

διοικητικές λειτουργίες στεγάζονται συνήθως σε προσκτίσματα ανεξάρτητα από το χώρο παραγωγής. (Ρουκούνης Γ.- Γιαννοπούλου Μ., Θρακικά χρονικά τεύχος 45, 1991, σελ. 82)

Όπως στην υπόλοιπη Ευρώπη , έτσι και στην Ελλάδα, η έντονη μεταπολεμική αποβιομηχάνιση, που παρατηρήθηκε μετά τους δύο παγκόσμιους πολέμους, είχε αρνητικές συνέπειες για τη βιομηχανική κληρονομιά της χώρας. Παρά το γεγονός των ίδιων αρνητικών επιπτώσεων, δεν υπήρξε στην Ελλάδα και μια αντίστοιχη κινητοποίηση και υιοθέτηση μέτρων προστασίας και διατήρησης της βιομηχανικής κληρονομιάς. Οι λόγοι θα πρέπει να αναζητηθούν στα ιδιόμορφα χαρακτηριστικά του ελληνικού κράτους και ευρύτερα της ελληνικής κοινωνίας: πολιτική αστάθεια, οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα, δεν επέτρεπαν την ουσιαστική και σε βάθος ενασχόληση και διεύρυνση της πολιτιστικής κληρονομιάς, την όποια εκτός των άλλων εμπόδιζε και η ύπαρξη του αρχαιοελληνικού-αρχαιολατρικού πρότυπου, γύρω από το οποίο οικοδομήθηκε το ιδεολογικό μόρφωμα της συνέχειας του ελληνικού έθνους και της ύπαρξης-διατήρησης του σύγχρονου ελληνικού κράτους. Η βιομηχανική κληρονομιά, δεν θεωρούνταν αξία μελέτης ακριβώς γιατί τα χαρακτηριστικά της δεν συμπίπτανε με την αισθητική του αρχαιοελληνικού κάλλους.

Η όλη στάση απέναντι στα βιομηχανικά κατάλοιπα είχε σαν αποτέλεσμα να αφεθούν στην πλήρη εγκατάλειψη και καταστροφή σημαντικά βιομηχανικά μνημεία της χώρας. Αρκετές φορές, ωστόσο, όσο οξύμωρο-αντιφατικό και αν ακούγεται αυτό, ήταν αυτή ακριβώς η εγκατάλειψη(εφόσον δεν είχε μεγάλη χρονική διάρκεια και σε συνδυασμό με το μέγεθος των φθορών του κάθε μνημείου), που αποδείχτηκε «σωτήρια» για τα μνημεία, αφού δεν υπήρξαν επεμβάσεις και προσθήκες, που θα αλλοιώνανε την αρχική εικόνα. Το πλινθοκεραμοποιείο Τσαλαπάτα στο Βόλο(εικ.27,28)_ ήταν πριν τις επεμβάσεις-αλλοιώσεις των δημοτικών αρχών- το μοναδικό στο είδος του σε ολόκληρη την Ευρώπη, που διατηρούσε όλο τον εξοπλισμό του, ακριβώς γιατί εγκαταλείφθηκε. Κατά αντίστοιχο τρόπο οι περισσότεροι παραδοσιακοί οικισμοί της χώρας διασώθηκαν από τύχη εξαιτίας της ερήμωσης τους σε χρονικές περιόδους δύσκολες για τη διατήρησή τους, όπως η δεκαετία του 1960. Όταν πλέον άρχισαν να ξανά κατοικούνται από τη δεκαετία του 1980 και μετά , οι οικονομικές, αρχιτεκτονικές-αισθητικές συνθήκες και αντιλήψεις είχαν αλλάξει κατά τρόπο ευνοϊκό και τουλάχιστον όχι τόσο καταστροφικό για τα μνημεία

Παρά το γεγονός ότι η προστασία της βιομηχανικής κληρονομιάς αξιολογήθηκε και εκτιμήθηκε με μεγάλη καθυστέρηση στην Ελλάδα, έχουν γίνει σημαντικές προσπάθειες, με τις όποιες ελλείψεις και παραλείψεις, τα τελευταία είκοσι χρόνια. Χρονικοί σταθμοί αλλαγής της πολιτικής αντιμετώπισης των βιομηχανικών καταλοίπων με μια πιο επιστημονική προσέγγιση, είναι οι ακόλουθοι:

- Το αφιέρωμα του περιοδικού «Τεχνολογία» το 1986 και το σχετικό συνέδριο ,που διοργάνωσε το 1988.
- Το Πολιτιστικό ίδρυμα της ΕΤΒΑ, το οποίο ξεκινά στο τέλος της δεκαετίας του 1980 την έκδοση του Περιοδικού Τεχνολογία.
- Η ίδρυση του ελληνικού τμήματος του TICCHI, το οποίο έρχεται να ενισχύσει το συντονισμό διάσπαρτων προσπαθειών για τη διάσωση της ελληνικής βιομηχανικής κληρονομιάς.
- Το πρώτο πανελλήνιο συνέδριο για τη διάσωση της τεχνικής κληρονομιάς (Θεσσαλονίκη, 2-4 Δεκεμβρίου 1994).

Από τις πιο ολοκληρωμένες προσπάθειες συνδυασμού οικονομικών και εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων σε παλιά βιομηχανικά συγκροτήματα στην Ελλάδα είναι το Τεχνολογικό πολιτιστικό πάρκο Λαυρίου(εικ 29,30) Το Λαύριο είναι μια περιοχή με ιστορία 2.000 χρόνων άμεσα συνδεδεμένο με τη λειτουργία των μεταλλείων. Σαν πόλη αργότερα, κατά τα νεότερα χρόνια οφείλει την ύπαρξη του στη βιομηχανική εκμετάλλευση των μεταλλείων, από τη γαλλική εταιρία Compagnie Francaise des Mines du Laurium (Γαλλική Εταιρεία Μεταλλείων Λαυρίου), η οποία ιδρύθηκε το 1873 μετά τη λήξη των γεγονότων της Λαυρεωτικής από τον I. B Serpieri. Η Γαλλική εταιρεία, που εκμεταλλεύθηκε μεταλλεύματα και άλλων περιοχών της Ελλάδας λειτούργησε στο Λαύριο ως το 1982, εκμεταλλεύομενη επί 100 συνεχή χρόνια τον ορυκτό πλούτο της Λαυρεωτικής. (<http://www.ltp.ntua.gr/>) . Σήμερα σώζεται το μεγαλύτερο τμήμα του βιομηχανικού συγκροτήματος και του μηχανολογικού εξοπλισμού. Ο Stuart Smith, γραμματέας της διεθνούς επιτροπής για τη διάσωση της βιομηχανικής κληρονομιάς (TICCIH) αναφέρει για το βιομηχανικό συγκρότημα της Γαλλικής εταιρείας "Απ' όσο γνωρίζω δεν υπάρχει παρόμοια εγκατάσταση στην Ευρώπη και σίγουρα δεν διασώζεται στην Αγγλία τίποτε ανάλογο με την κλίμακα αυτού του μοναδικού τελευταίου επιζώντος μνημείου"...(πηγή -απόσπασμα από το ντοκιμαντέρ «Οι κληρονόμοι και η βιομηχανία», σειρά Αμήχανη Βιομηχανία», copyright NET)

Η αγορά και η κήρυξη ως διατηρητέων μνημείων των κτιριακών και των μηχανολογικών εγκαταστάσεων της Γαλλικής εταιρίας από το Ελληνικό κράτος ,το 1992, άνοιξε το δρόμο της διατήρησης και επαναχρήσης αυτού του σπάνιου βιομηχανικού θησαυρού. Το Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο με επικεφαλής τον καθηγητή Κώστα Παναγόπουλο, πρότεινε και πραγματοποίησε σε συνεργασία με το Υπουργείο Πολιτισμού, τη δημιουργία βιομηχανικού Μουσείου κατά πρώτο λόγο και τη δημιουργία Τεχνολογικού Πολιτιστικού Πάρκου, στο οποίο αναπτύσσονται επιχειρηματικές δραστηριότητες άμεσα συνδεδεμένες με την έρευνα και την ανάπτυξη νέων τεχνολογιών.

Παρόμοιας λογικής, είναι και η δημιουργία στην Ερμούπολη του Κέντρου Τεχνικού Πολιτισμού(Κε.Τε.Πο) (Αγριαντώνη, «Το βιομηχανικό μουσείο της Ερμούπολης»,(εικ 31) Πρακτικά συνεδρίου 1η συνάντηση πολιτισμού-τουρισμού στο νησιωτικό χώρο του Αιγαίου, Πνευματικό Κέντρο Ερμούπολης, Εκδόση Υπουργείο Αιγαίου.2001,σελ . 67), αποτέλεσμα της συνεργασίας του Δήμου Ερμούπολης και του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών (Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών). Η όλη ιδέα του Κέντρου συνδυάζει την ιδέα ανάπτυξης ενός βιομηχανικού Μουσείου(εικ 32) με τη μελέτη και την έρευνα «για την τεκμηρίωση του τεχνικού πολιτισμού της νεότερης και σύγχρονης ιστορίας του Αιγαίου. Το βιομηχανικό μουσείο, που πρωτολειτούργησε τον Μάιο του 2000, διαθέτει πάνω από τετρακόσια σπάνια τεκμήρια της βιομηχανικής κληρονομιάς της Ερμούπολης. (εικ 33) Ο κεντρικός κορμός της έκθεσης περιλαμβάνει είκοσι συντηρημένες μηχανές της συλλογής του Μουσείου, που συνοδεύονται από δεκάδες αντικείμενα, εργαλεία, πρώτες ύλες και προϊόντα της βιομηχανίας, ενώ παράλληλα δίνονται με τη βοήθεια των νέων τεχνολογιών μέσα από ψηφιακό αρχείο εικόνας και ήχου, καταγραφές προφορικών μαρτυριών παλαιών εργατών και τεχνιτών(αρχαιολογία της εργασίας), όπως επίσης και η τρισδιάστατη ψηφιακή αναπαράσταση δημόσιων και βιομηχανικών κτηρίων. Εκτός, από την πολιτιστική ανάδειξη του τεχνικού πολιτισμού, το Κε.Τε.Πο φιλοδοξεί να υποστηρίξει τις σύγχρονες επεμβάσεις στην ευρύτερη βιομηχανική ζώνη της Ερμούπολης, με στόχο την αξιοποίηση των κτιριακών υποδομών και της τεχνογνωσίας του ανθρώπινου δυναμικού με την περαιτέρω επανένταξη τους στην παραγωγική ιστορία του τόπου. (Αγριαντώνη, «Το βιομηχανικό μουσείο της Ερμούπολης», Πρακτικά συνεδρίου 1η συνάντηση πολιτισμού-τουρισμού στο νησιωτικό χώρο του Αιγαίου, Πνευματικό Κέντρο Ερμούπολης, Έκδοση Υπουργείο Αιγαίου.2001,σελ . 68-70).

Τα παραδείγματα του Λαυρίου και τη Ερμούπολης, δυστυχώς αποτελούν εξαίρεση των πολιτικών διαχείρισης της βιομηχανικής κληρονομιάς στην Ελλάδα . Κατά κύριο λόγο , οι περισσότερες προσπάθειες επαναχρήσεις αυτών των κτιρίων εστιάζουν την προσοχή τους στην προώθηση πολιτιστικών πόρων και γενικότερα στην κατασκευής Πολιτιστικών κέντρων. Φυσικά δεν είναι όλα τα πολιτιστικά κέντρα, που στεγάζονται σε βιομηχανικά κτίρια ίδια μεταξύ τους, όπως αντίστοιχα δεν έχουν και όλα τα βιομηχανικά κτίρια τις ίδιες κτιριολογικές δυνατότητες.

Πράγματι υπάρχουν και καλές περιπτώσεις, εκθεσιακών χώρων, όπως η Τεχνοπόλη(εικ. 34, 35), το παλιό εργοστασίου(συγκρότημα διαφόρων κτιρίων) Φωταερίου στο Γκάζι, το οποίο σήμερα λειτουργεί ως πολιτιστικό κέντρο-χώρος περιοδικών εκθέσεων , εκτός από ένα κτίριο που φιλοξενεί το δημοτικό ραδιοφωνικό σταθμό .Στα κτίρια έχει διατηρηθεί η μορφολογία και ο χαρακτήρας του εργοστασίου με πολύ λίγες μετατροπές, και έχει φιλοξενήσει πολύ σημαντικές εκθέσεις, όπως αυτή

της Outlook.(εικ. 36) Στο Γκάζι μια περιοχή της Αθήνας με αρκετά εγκαταλελειμμένα βιομηχανικά κτίρια, και αρκετά υποβαθμισμένη, το τελευταίο χρονικό διάστημα έχει εφαρμοστεί ένα σχέδιο ανάπλασης της περιοχής αλλά και τόνωσης των δυτικών συνοικιών. Η εγκατάσταση του πολιτιστικού κέντρου εντάσσεται μέσα στα πλαίσια αυτής της ανάπλασης, και βοηθά προς αυτή την κατεύθυνση, αν και φαίνεται ότι δεν επηρεάζει τόσο την οικονομική και κοινωνική κατάσταση των κατοίκων της περιοχής.

Στην ίδια περιοχή βρίσκεται και το παλιό πέτρινο ΧΥΤΗΡΙΟ- έχει χαρακτηριστεί διατηρητέο από το ΥΠΕΧΩΔΕ- στον Κεραμικό, πάνω στον άξονα της Ιεράς Οδού, το οποίο χτίστηκε μετά την ίδρυση και λειτουργία του Εργοστασίου Φωταερίου, με το οποίο και γειτονεύει. Το ΧΥΤΗΡΙΟ κατασκεύαζε χυτοσιδερένιες κολώνες μαζί με φανάρια που φώτιζαν τους δρόμους της Αθήνας, χρησιμοποιώντας Φωταέριο από το 1886, οπότε και καταργήθηκε ο φωτισμός με λάδι. Εξυπηρετούσε τις οικοδομές της Αθήνας και των άλλων οικοδομών της χώρας, κατασκευάζοντας διακοσμητικά κάγκελα, καγκελόπορτες κ.α., καθώς και τις βιοτεχνίες και βιομηχανίες. Σήμερα το ΧΥΤΗΡΙΟ(εικ 18) διατηρεί ακόμα τη μεγάλη μαντεμένα καμινάδα ύψους 9 μέτρων, και έχει μετατραπεί σε ένα χειμερινό θέατρο 175 θέσεων, με κλασική Ιταλική σκηνή (διαστάσεων 8 X 6,5 μέτρων), με περιστρεφόμενη σκηνή διαμέτρου 4,5 μέτρων, καθώς και θερινό θέατρο 150 θέσεων στον κήπο. Υπάρχει επίσης φουαγιέ, μπαρ, εικαστικών, βεστιαρίου και βιβλιοθήκης.(<http://www.xitirio.gr/istoriko.htm>).

Γενικότερα η βιομηχανική κληρονομιά στην Ελλάδα παρά το γεγονός των αξιόλογων προσπαθειών, που έχουν γίνει δεν αντιμετωπίστηκε με την ανάπτυξη και τον προγραμματισμό σχεδιασμών καταρχήν καταγραφής και στη συνέχεια προστασίας και διατήρησης των τεκμηρίων του βιομηχανικού πολιτισμού. Η μόνη μεθοδευμένη προσπάθεια που παρατηρείται ήταν η συστηματική καταστροφή του τεχνικού πολιτισμού, με την ανοχή και ευλογία του επίσημου κράτους. Πολλές φορές ακόμα και το Υπουργείο Πολιτισμού ή οι εφορείες Νεοτέρων μνημείων φαίνονται ανάξιες του ρόλου που καλούνται να παίξουν, και ενώ μπορεί να χαρακτηρίσουν ένα μνημείο ως διατηρητέο έχουν το δικαίωμα του αποχαρισμού, όπως συνέβη στην περίπτωση της μεγάλης αποθήκης του Πειραιά από τα πρώτα κτίρια του λιμανιού για εμπορική χρήση, έργο βεβαιωμένα του Σταμάτη Κλεάνθη, το οποίο αφού είχε κηρυχθεί διατηρητέο, αποχαριστίστηκε και κατεδαφίστηκε έναν μόλις ένα χρόνο μετά.

Οι μεγαλύτεροι κίνδυνοι, ωστόσο για τα βιομηχανικά μνημεία δεν φεύγουν ακόμα και αν εξασφαλιστεί η μη κατεδάφιση τους. Τότε ξεκινάει ένας άλλος Γολγοθάς για τα μνημεία, με κυριότερους πρωταγωνιστές τους κατά τόπους δήμους και τοπικούς «άρχοντες», που σπεύδουν να

εφαρμόσουν τα φιλόδοξα πολιτιστικά - πολιτικά επι της ουσίας- προγράμματα με τραγικές απώλειες για τη βιομηχανική μνήμη. Το παράδειγμα της τύχης της Πλινθοκεραμοποιείας Τσαλαπάτα- ένα από τα πιο αξιόλογα βιομηχανικά κτίρια του είδους στην Ευρώπη- , στο Βόλο είναι ενδεικτικό. Ο,τι δεν κατάφερε να καταστρέψει ο χρόνος το κατάφερε μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα ο Δήμος του Βόλου, διαμορφώνοντας πρόχειρες μελέτες, καταστρέφοντας χαρακτηριστικά στοιχεία της αρχιτεκτονικής του μνημείου, όπως ήταν η κατεδάφιση των καμινάδων του εργοστασίου, αντικαθιστώντας τις με κάτοπτρα για εξοικονόμηση ενέργειας, και αποψιλώντας σπάνιο μηχανολογικό εξοπλισμό!

3. Ο ΚΑΠΝΟΣ.

3.1 Η ιστορία του καπνού και η εξάπλωση του από την Αμερική στην Ευρώπη.

Η ανακάλυψη της Αμερικής το 1492 από το Χριστόφορο Κολόμβο(εικ. 37) σήμανε και την ταυτόχρονη ανακάλυψη ενός φυτού, του καπνού ή tobacco που έμελλε στο εξής να παίζει σημαντικό ρόλο στην παγκόσμια οικονομία, προκαλώντας ορισμένες φορές συγκρούσεις μεταξύ κρατών και εμφύλιες συρράξεις(πόλεμος Αγγλίας και Ισπανίας για το νησί Tobago, και ο Πόλεμος για την ανεξαρτησία των ΗΠΑ, που έμεινε γνωστός και ως «Πόλεμος του καπνού»). Στα νησιά Μπαχάμες, όπου αποβιβάστηκαν οι Ισπανοί θαλασσοπόροι η χρήση του φυτού του καπνού ήταν πολύ διαδεδομένη. Οι ιθαγενείς κάτοικοι ή αλλιώς οι Ινδιάνοι, όπως τους ονόμασαν οι Ισπανοί έποικοι, χρησιμοποιούσαν τα φύλλα του σε θρησκευτικές τελετές, στη θεραπεία ασθενειών και πληγών, αλλά και ως καθημερινή απόλαυση. Ο ίδιος ο Κολόμβος αναφέρει στο ημερολόγιο του: «..Συναντούσα πολλούς Ινδιάνους που πήγαιναν στο χωρίο τους με ένα μισοκαμμένο χόρτο στο χέρι για να κάνουν τις καθημερινές θυμιάσεις τους ...αναμμένο στη μια άκρη του και να το πιπιλίζουν από την άλλη ή να το δέχονται με την αναπνοή τους...» (Δοδόπουλος Σοφοκλής, 2004, σελ. 27).

Οι αρχαιολογικές έρευνες έχουν δείξει ότι το φυτό καλλιεργούνταν στην αμερικάνικη ήπειρο επί δύο και πλέον χιλιετίες πριν την ανακάλυψη της Αμερικής το 1492. Στην περιοχή του Yucatan(Λατινική Αμερική) αποκαλύφθηκε σκόνη φύλλων καπνού σε αντικείμενα που χρονολογούνται πριν από 15.000 χρόνια, ενώ στη Γουατεμάλα, βρέθηκε κεραμικό σκεύος χρονολογούμενο περίπου τον 11ο αιώνα π.Χ, το οποίο απεικόνιζε έναν Μάγια- καπνιστή, ο οποίος κρατούσε ένα καπνόφυλλο δεμένο σε κλωστή.(Δοδόπουλος Σοφοκλής, 2004, σελ. 28).

Οι ετυμολογικές ερμηνείες προέλευσης της λέξης tobacco, όπως επικράτησε να λέγεται το φυτό, με εξαίρεση την Ελλάδα, όπου πήρε το όνομα του από την ορατή έκλυση αερίων, υπήρξαν πολλές. Σύμφωνα με κάποιους το όνομα, προέρχεται από το ομώνυμο νησί των Αντίλλων «Tobago», όπου υπήρχε καλλιέργεια του φυτού. Άλλοι ισχυρίζονται ότι με η λέξη tobacco χρησιμοποιούνταν από

τους ιθαγενείς για να χαρακτηρίσουν μια σύριγγα(σωλήνα) με την όποια κάπνιζαν ή από την οποία εισέπνεαν τη σκόνη του καπνού.

Οι Ισπανοί μετάφεραν τον καπνό από την Αμερική στην Ιβηρική χερσόνησο και σύντομα το κάπνισμα διαδόθηκε και στους υπόλοιπους λαούς της Ευρώπης. Οι πρώτες καλλιέργειες αναφέρονται γύρω στα 1550 στην Πορτογαλία και την Ισπανία. Στα μέσα του 16ου αιώνα άρχισε η εξάπλωση του και στις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης. Αρχικά θεωρούνταν ότι έχει θεραπευτική αξία, με το χρόνο όμως αυτό αμφισβητήθηκε και η χρήση του έγινε κατάχρηση. Το κάπνισμα θεωρούνταν ολόκληρη τέχνη και δηλωτικό στοιχείο κοινωνικού κύρους. Στην Αγγλία μάλιστα υπήρχαν τα λεγόμενα smoking parties, όπου «φέρελπιδες» καπνιστές μαθαίνουν την τέχνη του καπνίσματος, ενώ οι μαθητές στα σχολεία, κάπνιζαν με την υπόδειξη και προτροπή των δασκάλων τους.(Γιακουμάκη Πηνελόπη, 1997, Επτά ημέρες, « Η πανάρχαια χρήση του καπνού από τους Ινδιάνους και η μεταφορά του στη Γηραιά Ήπειρο», «Ελληνικό τσιγάρο»,1997 σελ 3).

Μετά από έναν αιώνα, αφότου ο καπνός είχε μεταφερθεί και διαδοθεί στην Ευρώπη, εκδηλώθηκαν και οι πρώτοι πολέμοι του καπνίσματος: στην Ιταλία ο Πάπας αφορίζε τους καπνιστές, στη Ρωσία τους ράβδιζαν και τους έκοβαν τη μύτη , στην Περσία τους έκοβαν τα χείλη και στην Οθωμανική αυτοκρατορία τους απαγχόνιζαν.(Τραϊού Ελευθερία, 1997, Επτά ημέρες, «Ελληνικό τσιγάρο»,σελ 2).Φαίνεται όμως ότι παρά τις διώξεις των καπνιστών, τίποτα δε φάνηκε ικανό να ανακόψει την ανοδική πορεία και εξάπλωση του καπνού, και την παράλληλη υιοθέτηση του ως ρυθμιστικού παράγοντα της οικονομίας στην Οθωμανική αυτοκρατορία και στις ευρωπαϊκές χώρες.

3.2 Η εισαγωγή του καπνού στην Οθωμανική αυτοκρατορία και η ανάπτυξη του εμπορίου ανατολικών καπνών.

Στην Οθωμανική αυτοκρατορία η καλλιέργεια του καπνού απαντάται σύμφωνα με γραπτές μαρτυρίες δυτικών περιηγητών γύρω στα τέλη του 16ου αιώνα. Η εισαγωγή του καπνού έγινε από το λιμάνι της Κωνσταντινούπολης γύρω στα 1580 από Βενετσιάνους ή Γενοβέζους εμπόρους. Η Πόλη εκείνη την περίοδο αποτελούσε το σημαντικότερο διαμετακομιστικό κέντρο μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Αρχικά, καλλιεργήθηκε στην περιοχή του Αξιού κοντά στη Θεσσαλονίκη , στην περιοχή της Ξάνθης, και αργότερα η καλλιέργεια του επεκτάθηκε σε ολόκληρη τη Μακεδονία, τη Θράκη, τις υπόλοιπες σημερινά κράτη των Βαλκανίων, τη Μικρά Ασία και τα παράλια της Μαύρης θάλασσας. Άλλες εκδοχές θέλουν να έχει εισαχθεί στις αρχές του 17ου αιώνα από την Περσία.(Μάντζαρης Αχιλλέας, 1931, σελ 22).

Επί έναν αιώνα η χρήση και η καλλιέργεια του καπνού παρέμενε περιορισμένη εξαιτίας των απαγορεύσεων και διώξεων των καπνιστών, που είχε επιβάλλει ιδιαίτερα ο σουλτάνος Μουράτ ο Α'. Ωστόσο, το 1687, ο Σουλτάνος Σουλεϊμάν ο Β', επιτρέπει την ελεύθερη χρήση του καπνού και τη νόμιμη καπνοκαλλιέργεια επιβάλλοντας παράλληλα φόρους και δασμούς. Απ' εδώ και στο εξής ξεκινά ουσιαστικά η συστηματική καλλιέργεια και εμπορεία καπνού στις διάφορες περιφέρειες της Οθωμανικής επικράτειας. (Μάντζαρης Αχχιλέας, 1931, σελ 26). Το 1867 δόθηκε στους μη μουσουλμάνους υπηκόους της αυτοκρατορίας, μεταξύ των όποιων και οι Έλληνες το δικαίωμα κυριότητας στη γη. Η ιδιοκτησία γης ήταν ο μοχλός ανάπτυξης του ελληνικού στοιχείου, που μαζί με άλλες εθνότητες θα επιδοθεί στην καπνοκαλλιέργεια.

Οι κλιματολογικές συνθήκες και η γεωλογική σύσταση του εδαφών στις περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, και πιο συγκεκριμένα στη σημερινή Βόρεια Ελλάδα(κυρίως Ανατολική Μακεδονία και Δυτική Θράκη) ,στα παράλια της Μικράς Ασίας και τη Μαύρη θάλασσα, ευνόησαν τη δημιουργία μικρόφυλλων γευστικών και πολύ αρωματικών ποικιλιών καπνού, που ονομάστηκαν ανατολικά ή αρχικά τουρκικά καπνά, γιατί εντοπίστηκαν ως ξεχωριστή ποικιλία πρώτα εντός των ορίων της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Πρώτα στις προτιμήσεις των καπνιστών ανά τον κόσμο για τον επόμενο αιώνα, που ακολούθησε, προσέλκυσαν ξένους επενδυτές στις περιοχές της οθωμανικής αυτοκρατορίας και ανέδειξαν τους Οθωμανούς υπηκόους- Έλληνες στην καταγωγή καπνεμπόρους.

Η ανάπτυξη του εμπορίου ανατολικών καπνών.

Με κύρια αιχμή της καλλιέργειας-ποσοτικά και ποιοτικά- και εμπορίας ανατολικών καπνών τις περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, όπου άρχισαν να πραγματοποιούνται οι καπνικές δραστηριότητες, (πολύ νωρίτερα από τις περιοχές των μικρασιατικών παραλίων και της Μαύρης Θάλασσας), τα καπνά διοχετεύονταν στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας και στο εξωτερικό. (Λάμπρου Γ.- Τζανίδης Μ, 1939, σελ 106-107).

Η εμπορεία και η εξαγωγή των ανατολικών καπνών ξεκινά στην Οθωμανική αυτοκρατορία από τα τέλη του 17ου αιώνα, με έναν εντυπωσιακό ρυθμό ανάπτυξης: το 1/3 της ετήσιας καπνοπαραγωγής καλύπτει την εσωτερική κατανάλωση , ενώ τα υπόλοιπα 2/3 εξάγονται κυρίως στην Ιταλία, τη Γερμανία, και την Αίγυπτο. (Μάντζαρης Αχχιλέας, 1931, σελ 26).

Αυτή η ανάγκη τακτικής μεταφοράς και διάθεσης των προϊόντων εντός και εκτός της αυτοκρατορίας, δημιουργήθηκε μια νέα τάξη εμπόρων αυτή των Τουτουντζήδων, δηλαδή των καπνεμπόρων. Στο Ισνάφι των Τουτουντζήδων δραστηριοποιούνται Έλληνες, Εβραίοι, Αρμένιοι

και Τούρκοι. «Από το 1821 συναντάμε στην Κωνσταντινούπολη τον καπνεμπορικό οίκο Μουράτη και Σ.Ι.Α, μακρινό «απόγονο» της σημερινής εταιρείας Murrati Ambassador, που διατήρησε το λογότυπο.(εικ 38)Η εταιρεία εξαγοράστηκε και σήμερα διατηρεί το λογότυπο Murrati Ambassador.)(Γιακουμάκη Πηνελόπη, 1997, Επτά ημέρες, «Ελληνικό τσιγάρο», « Οι καπνοβιομήχανοι της Διασποράς, σελ 16-20).

Η εμφάνιση του τσιγάρου και της σιγαρετοβιομηχανίας θα δώσει άλλη ώθηση στην ανάπτυξη και εξέλιξη της εμπορίας ανατολικών καπνών, που πλέον αναπτύσσεται με γοργότερους ρυθμούς . Γύρω στα μέσα του 19ου αιώνα στη σημερινή Ανατολική Μακεδονία, τη Δυτική Θράκη, τα παράλια της Μικράς Ασίας και της Μαύρης θάλασσα(Πόντος) θα δημιουργηθούν βιομηχανικές μονάδες επεξεργασίας του καπνού, στις οποίες παράγονται αρχικά χειροποίητα και στη συνέχεια μηχανοποίητα καπνά, δημιουργώντας ένα τεράστιο διεθνές δίκτυο εμπορίας φύλλων καπνού και τσιγάρων.(Γιακουμάκη Πηνελόπη, 1997, Επτά ημέρες, «Ελληνικό τσιγάρο», σελ 17). Οι Έλληνες καπνέμποροι ανοίγουν γραφεία των αντιπροσωπειών τους στο εξωτερικό, κατασκευάζουν ακόμα και αποθήκες στις χώρες εξαγωγής των καπνών, για να διευκολύνουν τη διάθεση των προϊόντων τους.

Η οικονομική κυριαρχία των Ελλήνων καπνεμπόρων, θα μειωθεί αισθητά το 1883-μέχρι και το 1867 η κυκλοφορία του καπνού γινόταν ελεύθερα, για κάποιο χρονικό διαστήματα, - όταν ιδρύεται το Οθωμανικό μονοπώλιο Καπνού, το οποίο αποκτά τον απόλυτο έλεγχο στην εκμετάλλευση των καπνών στην αυτοκρατορία, ιδρύοντας καπνομάγαζα σε όλα τα καπνικά κέντρα της επικράτειας. (για το Οθωμανικό Μονοπώλιο Καπνού, θα γίνει εκτενέστερη αναφορά , στο σχετικό κεφάλαιο με το συγκρότημα καπναποθηκών «Π», στην Ξάνθη). Οι Έλληνες καπνέμποροι αναζήτησαν επιχειρηματική διέξοδο στην Αίγυπτο, μια χώρα που η καπνοκαλλιέργεια απαγορευόταν, - το όνομα αιγυπτιακά τσιγάρα, οφείλεται μόνο στον τόπο κατασκευής τους - φτιάχνοντας από το μηδέν τη βιομηχανία κατασκευής τσιγάρων, και εισάγοντας καπνά από την Τουρκία, την Ελλάδα και τη Βουλγαρία .Στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα συναντώνται ελληνικά ονόματα με λατινικούς χαρακτήρες σε τσίγκινα κουτιά, διακοσμημένα με ανατολίτικες λιθογραφίες(εικ 39).(Γιακουμάκη Πηνελόπη, 1997, Επτά ημέρες, «Ελληνικό τσιγάρο», σελ 18).

Οι γεωγραφικές ανακατατάξεις των βαλκανικών πολέμων θα επιφέρουν τον ολοκληρωτικό «τεμαχισμό» των περιφερειών της οθωμανικής αυτοκρατορίας, διαμοιράζοντας τις περιοχές με την καλλιέργεια των ανατολικών καπνών στην Ελλάδα, τη Βουλγαρία, τη Σερβία και την Τουρκία. Η τελευταία έχασε τις καλύτερες ποσοτικά και ποιοτικά καπνικές περιοχές ` είναι ενδεικτικό ότι οι η

καπνική παραγωγή στην Τουρκία μειώθηκε δραστικά, ενώ για την Ελλάδα αυξήθηκε κατακόρυφα μετά την προσάρτηση των περιοχών της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης.

Ο Α΄ παγκόσμιος πόλεμος ή αλλιώς ο Μεγάλος Πόλεμος διέδωσε τη χρήση του τσιγάρου στις τάξεις των στρατιωτών που είχαν γίνει μανιώδεις καπνιστές. Μεγάλη διάδοση άρχισε επίσης να έχει το τσιγάρο και στους κοινωνικούς κύκλους των σουφραζέτων ως σύμβολο της χειραφετημένης γυναίκας, που ζητούσε και απαιτούσε μεταπολεμικά έναν πιο δυναμικό κοινωνικό ρόλο (εικ 40) Η αύξηση της παραγωγής αναγκάζει τις «χώρες των ανατολικών καπνών», στο διάστημα 1923-1925 να αυξήσουν την παραγωγή και μερικές φορές να συνεργαστούν δημιουργώντας μεγάλα τράστ για να ανταποκριθούν στη μεγάλη ζήτηση. Τα ανατολικά καπνά ακριβότερα από τις υπόλοιπες ποικιλίες, εξαιτίας του έντονου αρώματος, της γεύσης και της καυστικότητας τους, χρησιμοποιούνται στη σιγαρετοβιομηχανία είτε αμιγώς είτε μικτά (blended) κυρίως ανάμεικτα σε χαρμάνια, που αποτελούσαν το μυστικό της κάθε βιομηχανίας. Προπολεμικά οι αμερικάνικες βιομηχανίες αναμιγνύανε ανατολικά καπνά σε ποσοστό 30%, μεταπολεμικά, ωστόσο μείωσαν το ποσοστό σε 12%-20%, γιατί η χρήση επεκτάθηκε στις φτωχότερες κοινωνικές τάξεις και η όξυνση μεταξύ των καπνοβιομηχανιών πίεσε για τη μείωση του κόστους της πρώτης ύλης. Έτσι, περιορίστηκε η σχετική ζήτηση των ανατολικών καπνών, οι εξαγωγές μειώθηκαν και η τιμή του προϊόντος συμπίεστηκε.

Μεταπολεμικά οι μεγάλες καπνοβιομηχανίες, εκμεταλλευόμενες την πολιτική και οικονομική αστάθεια των κρατών, όπου παράγονταν τα ανατολικά καπνά, διεισδύουν περισσότερο και ελέγχουν την εμπορεία και τις εξαγωγές, είτε εγκαθιστώντας στα λιμάνια εμπορικές επιχειρήσεις, τις οποίες διευκολύνουν τα αντίστοιχα προξενεία των χωρών καταγωγής της κάθε επιχείρησης είτε χρησιμοποιώντας ντόπιους ή ξένους παραγγελιοδόχους. Είναι χαρακτηριστικό πριν από τη μεγάλη κρίση του 1929 υπολογίζεται ότι το 75%-80% των ελληνικών εξαγωγών ελέγχονταν από ξένους εξαγωγικούς οίκους. (Μάντζαρης Αχιλλέας, 1931, σελ 75-76). Το οικονομικό κραχ του 1929 (εικ. 41) και η μετέπειτα καπνική κρίση, θα πλήξουν σημαντικά την αγορά των ανατολικών καπνών. Μετά το Β΄ παγκόσμιο πόλεμο το «τελειωτικό» χτύπημα για τα ανατολικά καπνά θα έρθει με την παγκόσμια εξάπλωση και κυριαρχία των αμερικάνικης ποικιλίας Βιρτζίνια.

3.2 Ο καπνός στην Ελλάδα:

3.2.1: Η εισαγωγή του καπνού στην Ελλάδα.

Στην Ελλάδα οι πρώτες αναφορές για την εισαγωγή του καπνού εντοπίζονται στο ταξιδιωτικό βιβλίο ενός Γάλλου περιηγητή, του Rouqueville, με τον τίτλο «Περιηγήσεις στην Ελλάδα», έκδοση του 1820. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, ο καπνός εισήχθη στην Ελλάδα (σε περιοχές εκτός των ορίων του μετέπειτα νέου Ελληνικού κράτους) από δύο Γάλλους, που μεταξύ 1583 και 1589 καλλιεργούσαν καπνό στην περιοχή του Αξιού κοντά στη Θεσσαλονίκη.

Κατά τη σύσταση του Ελληνικού Βασιλείου, σύμφωνα με σύγγραμμα του Βαυαρού προξένου Strong, που εκδόθηκε το 1842, η καλλιέργεια του καπνού στην Παλαιά Ελλάδα περιοριζόταν μόνο στις περιφέρειες της Λιβαδειάς (Στερεά Ελλάδα), του Άργους και της Καλαμάτας, και έφθανε τις 450.000 οκάδες. (Γιακουμάκη Πηνελόπη, 1997, Επτά ημέρες, «Ελληνικό τσιγάρο», σελ 3). Οι εκτενείς καπνοπαραγωγικές εκτάσεις της Μακεδονίας και της Θράκης, που θα περιέλθουν στο Ελληνικό κράτος, ιδιαίτερα μετά τους βαλκανικούς, θα αυξήσουν την καλλιέργεια και την εμπορεία του καπνού, που θα γίνει ένα από τα πιο προσοδοφόρα αγροτικά προϊόντα για την οικονομία της χώρας.

Η ευρεία διάδοση της καπνοκαλλιέργειας των ανατολικών καπνών στην Ελλάδα οφείλεται σε μια σειρά παραγόντων, που έχουν να κάνουν με τις ιδιαιτερότητες- χαρακτηριστικά της ποικιλίας και της γεωλογικής σύστασης των εδαφών. Τα ανατολικά καπνά παράγονται σε αντίξοες κλιματικές και εδαφικές συνθήκες, σε εδάφη χαμηλής παραγωγικότητας, ακόμη και σε κεκλιμένα (αναβαθμίδες εικ), γεγονός καθοριστικό για μια χώρα σαν την Ελλάδα, που το μεγαλύτερο ποσοστό της καλλιεργούμενης έκτασης είναι ορεινό ή ημιορεινό.

3.2.2 Η βιομηχανική κληρονομιά του καπνού στην Ελλάδα

Όπως έχει ήδη επισημανθεί και στο κεφάλαιο για τη βιομηχανική κληρονομιά, τα εντυπωσιακά βιομηχανικά κτίρια, δηλαδή η βιομηχανική αρχιτεκτονική είναι μεν πολύ σημαντική, αλλά αποτελεί μόνο μια έκφανση του βιομηχανικού πολιτισμού. Η βιομηχανική αρχαιολογία, ο επιστημονικός δηλαδή κλάδος, που ασχολείται με τα κατάλοιπα του βιομηχανικού παρελθόντος, διαχωρίζει τα αντικείμενα μελέτης της σε τέσσερις κατηγορίες: α) τα βιομηχανικά κτίρια, με τα ιδιαίτερα αρχιτεκτονικά και πολεοδομικά χαρακτηριστικά τους, β) το βιομηχανικό εξοπλισμό, τα αρχεία των επιχειρήσεων, φωτογραφίες, ταχυδρομικά δελτάρια, σχέδια αεροφωτογραφίες, επίκαιρα της εποχής, που έχουν αναφορά στην επιχείρηση σε μια έκθεση για τα καπνά, γ) τα μέσα μαζικής μεταφοράς, όπως η ανάπτυξη του σιδηροδρομικού δικτύου, δ) οι εργατικές κατοικίες, κοντά στα βιομηχανικά συγκροτήματα, και ε) οι συνθήκες εργασίας στους βιομηχανικούς χώρους, που

εντάσσονται στα πλαίσια της λεγόμενης «αρχαιολογίας της εργασίας»· εδώ οι πηγές μελέτης των συνθηκών εργασίας θα πρέπει να αναζητηθούν στα αρχεία των επιχειρήσεων, των συνδικάτων των εργαζομένων σε γενικές εκθέσεις είτε του κράτους είτε της επιχείρησης που αφορούν την εργατική πολιτική έμμεσα ή άμεσα και φυσικά στην αναζήτηση προσωπικών μαρτυριών(oral- history).

Αντίστοιχα, η βιομηχανική κληρονομιά του καπνού περιλαμβάνει όλα τα παραπάνω στοιχεία με κάποιες μικρές διαφοροποιήσεις. Επειδή πρόκειται για έναν κλάδο της βιομηχανίας, που αφορά τη βιομηχανική επεξεργασία ενός αγροτικού προϊόντος, η βιομηχανική κληρονομιά θα πρέπει να περιλαμβάνει και τον τομέα της καλλιέργειας και της χωρικής επεξεργασίας(εικ.43)· με άλλα λόγια η βιομηχανική κληρονομιά ξεκινά από τα καπνοχώραφα, πολλοί, άλλωστε καπνοπαραγωγοί ήταν και καπνεργάτες, και σπανιότερα κάποιοι εξελίσσονταν σε καπνεμπόρους.

Εν συντομία η βιομηχανική κληρονομιά περιλαμβάνει τους παρακάτω τομείς, οι όποιοι θα αναλυθούν παρακάτω διεξοδικά :

- Τα βιομηχανικά κτίρια(πρωτογενής πηγή, η έννοια της καπνούπολης, οι βιομηχανικές ζώνες των καπνομάγαζων.

Γύρω από την καλλιέργεια και την εκμετάλλευση του καπνού δημιουργήθηκαν βιομηχανικές συγκεντρώσεις και δίκτυα επιχειρήσεων, τα λεγόμενα «καπνοχώρια» και οι «καπνουπόλεις». Τόσο, λοιπόν η καλλιέργεια όσο και η βιομηχανική επεξεργασία του καπνού ήταν έντονα συγκεντρωμένη χωρικά, προκειμένου να υπάρχει η ανάπτυξη της παραγωγής, η γρήγορη επεξεργασία, και διάθεση των προϊόντων του καπνού στην αγορά. Οι «καπνουπόλεις», στήριζαν ολόκληρη την οικονομία τους στη λειτουργία των καπνομάγαζων, των βιομηχανικών δηλαδή κτιρίων, όπου γινόταν η επεξεργασία, γιατί ένα σημαντικό μέρος του οικονομικά ενεργού πληθυσμού των πόλεων απασχολούνταν στα καπνομάγαζα. Απαραίτητη, βέβαια προϋπόθεση ήταν η ύπαρξη κατάλληλης υποδομής,(κτίρια), ανθρώπινου δυναμικού(καπνέμποροι και εξειδικευμένοι εργάτες), και υπηρεσιών κοινής ωφελείας , μέσα μαζικής μεταφοράς, οδικό δίκτυο κ.α. Η δημιουργία βιομηχανικών συγκεντρώσεων στις καπνουπόλεις συμπαρέσυρε και άλλαξε την οικονομική, πολεοδομική, και κοινωνική φυσιογνωμία αυτών των πόλεων, που ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ου παρουσιάζουν μια έντονη αστικοποίηση , καθιστώντας τις πυρήνες έντονων κοινωνικών και πολιτικών αλλαγών. Πόλεις, όπως η Καβάλα(εικ 44)-το μεγαλύτερο κέντρο επεξεργασίας καπνού στα Βαλκάνια, μάλιστα κατά την τριετία 1909-1912 έφτασε να είναι και το πρώτο εξαγωγικό λιμάνι της Μακεδονίας, με τετραπλάσιες εξαγωγές σε σχέση με τη Θεσσαλονίκη, ενώ το 1922 είχε γύρω στις 14.000 καπνεργάτες- η Θεσσαλονίκη(εικ 45), η Δράμα, ο Βόλος(εικ 46), ο Πειραιάς, οι Σέρρες και η Ξάνθη, συγκέντρωναν όλη τη μετέπειτα βιομηχανική κληρονομιά

του καπνού. (Εικ 47) Οι εκτάσεις, που «κατελάμβαναν» οι καπναποθήκες ήταν ολόκληρα οικοδομικά τετράγωνα. Οι καπναποθήκες στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη, αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της οικιστικής και πολεοδομικής ανάπτυξης. Αρχισαν να κτίζονται ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα, σε περιοχές των πόλεων με υψηλή υγρασία-απαραίτητη για την αποθήκευση και επεξεργασία του καπνού-, ενώ παράλληλα είχαν και εύκολη πρόσβαση προς τα δίκτυα μαζικής μεταφοράς(δρόμοι, λιμάνια, σιδηροδρομικοί σταθμοί). Στην Καβάλα οι πρώτες καπναποθήκες κτίστηκαν στην παραλία γύρω στα 1860 (Αγγελούδη Σαπφώ, *Αρχαιολογία* τευχ 18 «Η Καβάλα ως καπνούπολη», 1986 σελ 49).

Κτίρια στην πλειοψηφία τους διώροφα, ορθογώνιας κάτοψης, με πολλά και συμμετρικά ανοίγματα στην πρόσοψη και λιγότερα στις όψεις,, κτισμένα με πέτρα και ξύλο Τα τριγωνικά αετώματα στις στέγες έφεραν συχνά φεγγίτες ορθογώνιους ή κυκλικούς. Τα περισσότερα από αυτά τα κτίρια κτίστηκαν από ηπειρώτικα και μακεδονικά εσνάφια μαστόρων, η οικοδομική δραστηριότητα των οποίων εντοπίζεται σε μια τεράστια γεωγραφικά περιοχή από την Ήπειρο, τη Θεσσαλία, μέχρι τη Μακεδονία και τη Θράκη. Η παρουσία ίδιας οικοδομικής και τεχνικής αντίληψης μαστόρων σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι καπναποθήκες έπρεπε να διατηρούν μια συγκεκριμένη εσωτερική διαρρύθμιση για τη διευκόλυνση της επεξεργασίας, δικαιολογούν την μεγάλη ομοιογένεια όσον αφορά τα αρχιτεκτονικά και μορφολογικά στοιχεία, που απαντώνται στις διάφορες καπνουπόλεις.

Οι όποιες οικοδομικές, αρχιτεκτονικής φύσεως διαφοροποιήσεις διαμορφώνονταν από τις αρχιτεκτονικές επιλογές των καπνεμπορικών οίκων-κυρίως ξένων-, που κατασκεύαζαν τα κτίρια. Στην Καβάλα για παράδειγμα συναντώνται κτίρια διαφορετικών τεχνοτροπιών, με μορφολογία άλλοτε λαϊκή νεοκλασική, αλλά και νεότερα δείγματα art-deco, και σπανιότερα μορφολογικά στοιχεία γερμανικού εκλεκτικισμού, που ανήκαν σε διαφορετικούς καπνεμπορικούς οίκους. Όπως, έχει ήδη επισημανθεί και στο κεφάλαιο για τη βιομηχανική κληρονομιά, η επιλογή των αρχιτεκτονικών συμβόλων και οικοδομικών μεγεθών-η έκταση βέβαια καθοριζόταν από την οικονομική ευρωστία των κτητόρων και από το διαθέσιμο οικοδομικό χώρο-με μια ιδιαίτερη «εμμονή» στο νεοκλασικισμό. Αντικατόπτριζαν από τη μία τις αισθητικές αξίες των ιδιοκλήτων, αλλά και το τι θελαν να προβάλλουν δυναμικά προς τα έξω ως εταιρείες.

Η δημιουργία πολεοδομικών βιομηχανικών τετραγώνων επηρέασε σε μεγάλο βαθμό και την πολεοδομική ανάπτυξη των πόλεων. Γύρω από τα καπνεργοστάσια συγκεντρώθηκε η μεγάλη πλειοψηφία των καπνεργατών, δημιουργώντας άτυπα τις πρώτες μη οργανωμένες μορφές εργατικής κατοικίας. Παράλληλα, η κατασκευή των οδικών και σιδηροδρομικών δικτύων, εντός

και εκτός των πόλεων γίνονταν κοντά στα βιομηχανικά κέντρα, για να διευκολύνεται η συνεχή και απροσπέλαστη μεταφορά των εμπορευμάτων.

Οι καπνεμπορικές επιχειρήσεις, που δραστηριοποιούνταν στις πόλεις αυτές είχαν δημιουργηθεί από το ντόπιο και ξένο κεφάλαιο. Με την έννοια ντόπιο κεφάλαιο νοούνται οι Έλληνες, Τούρκοι(όταν οι πόλεις αυτές αποτελούσαν τμήμα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας)αρκετοί Εβραίοι, Αρμένιοι κ.α. Οι Έλληνες καπνέμποροι μαζί με τους Έλληνες εφοπλιστές κατάφεραν να φέρουν το ελληνικό κεφάλαιο στο προσκήνιο των διεθνών αγορών.

Ο μηχανολογικός εξοπλισμός,, τα αρχεία των επιχειρήσεων, φωτογραφίες από ταχυδρομικά δελτάρια, αεροφωτογραφίες, προφορικές μαρτυρίες (oral- history) σχέδια και κατόψεις κτιρίων, επίκαιρα και ντοκουμέντα εφημερίδων (δευτερογενείς πηγές):

Σημαντικό κομμάτι της βιομηχανικής κληρονομιάς, με ελάχιστα απομεινάρια, ο βιομηχανικός εξοπλισμός δείχνει το βαθμό εξέλιξης και εκμηχάνισης του τρόπου παραγωγής και επεξεργασίας του καπνού. Η είσοδος των μηχανών(εικ. 48) και η ανάπτυξη της σιγαρετοβιομηχανίας από τη δεκαετία του 1920 και έπειτα, οδήγησε σε μια αύξηση της παραγωγής και διάδοσης του τσιγάρου· επέφερε ωστόσο και μείωση του εργατικού δυναμικού. Συνήθως ο βιομηχανικός εξοπλισμός είναι το πρώτο «θύμα» της εγκατάλειψης των παλιών βιομηχανικών κελυφών, γι' αυτό και πολλές φορές η συνδρομή των φωτογραφιών, ταχυδρομικών δελταρίων, σχεδίων κ.α είναι δυνατόν να αποκαταστήσει την εικόνα της τεχνολογικής εξέλιξης, όταν έχουν εξαφανιστεί τα αντικείμενα - τεκμήρια των τόπων και τρόπων παραγωγής. Τα αρχεία επίσης των επιχειρήσεων που δείχνουν την οικονομική πορεία και εξέλιξη της κάθε καπνοβιομηχανίας είναι μια σημαντική πηγή γνώσης της οικονομικής πορείας της κάθε επιχείρησης.

Σε εξαιρετικά σπάνιες περιπτώσεις, υπάρχουν και ντοκουμέντα κινηματογραφικά από επίκαιρα εποχής, όπως για παράδειγμα η κινηματογράφιση των χώρων του καπνεργοστασίου της εταιρείας Αφοί Ν Ματσάγγου στο Βόλο, το 1938. Το φιλμ(16 mm, διάρκεια 1'05), είναι προφανές ότι ανήκει στην κατηγορία του διαφημιστικού βιομηχανικού ντοκιμαντέρ., αφού έγινε κατά παραγγελία των ιδιοκτητών και όπως προκύπτει και από μια σειρά άλλων γεγονότων(κατά τους εορτασμούς της εργατικής πρωτομαγιάς το 1939 στο Βόλο, στις μεταξικής επινόησης παρελάσεις, συμμετείχαν και 1000 εργάτες του εργοστασίου Ματσάγγου, στους όποιους μάλιστα απονεμήθηκε βραβείο για την εργατικότητα τους από τον τότε Υπουργό οικονομικών Ανδρέα Αποστολίδη) σε συνεργασία με την κυβέρνηση Μεταξά για την προβολή της βιομηχανικής πολιτικής στο εξωτερικό(ύπαρξη ξένων μεσότιτλων) (εικ 49, –πηγή «Έδρα εν Βόλω», σειρά ημώρων ντοκιμαντέρ Αμήχανη Βιομηχανία», copyright NET(Νέα Ελληνική Τηλεόραση)1999). Στο ντοκιμαντέρ υπάρχουν γενικά πλάνα του

εργοστασίου εξωτερικά και εσωτερικά, στους χώρους εργασίας, όπου φαίνονται εργάτριες(το προσωπικό ήταν αποκλειστικά γυναίκες)(εικ 50, 51) με ομοιόμορφες γκριζες στολές, να δουλεύουν στους πάγκους εργασίας και στις μηχανές (Κωνσταντοπούλου Φωτεινή, «Κινηματογραφικό αρχείο». 2000, σελ. 65-66,).

Οι πληροφορίες από ένα τέτοιο ντοκουμέντο ,ασχέτως αν πρόκειται για διαφήμιση με την όποια δόση ωραιοποίησης των συνθηκών εργασίας, , αφενός δείχνει τους εργασιακούς χώρους και τα μηχανήματα και αφετέρου δίνει ζητήματα της εργατικής και βιομηχανικής πολιτικής, που είχε «ακολουθήσει» η μεταξική κυβέρνηση. Η ύπαρξη αποκλειστικά γυναικών δείχνει την κατάσταση στους χώρους της καπνεργασίας μετά το 1933 και την είσοδο της τούγκας(γίνεται εκτενέστερη αναφορά παρακάτω), κατά την όποια είχαν γίνει μαζικές απολύσεις ανδρών.

Πληροφορίες για τις επιχειρήσεις αντλούνται, επίσης, από εφημερίδες εποχής , καθώς επίσης και από προφορικές μαρτυρίες(oral history) ανθρώπων, που είχαν εργαστεί στη εκάστοτε βιομηχανία. Ειδικά, όσον αφορά τους ανθρώπους, που εμπλέκονταν άμεσα με τα καπνεργοστάσια, χωρίζονταν σε τρεις κατηγορίες : στους καπνέμπορους, τους καπνεργάτες, και τους καπνοπαραγωγούς. Σε αυτούς συμπεριλαμβάνονται και το διοικητικό προσωπικό των εταιρειών, μερικές φορές και πρόσωπα που εμπλέκονται με φορείς που σχετίζονται με την εμπορεία και μεταφορά των προϊόντων, όπως π .χ οι εργαζόμενοι στα αρχεία των αποθηκών, που διατηρούν οι σιδηροδρομικοί σταθμοί και τα λιμάνια ή οι εργαζόμενοι στα μαγαζιά διάθεσης των προϊόντων, όπως τα καπνοπωλεία.

Διαφήμιση και προώθηση των προϊόντων του καπνού-η εικαστική όψη της βιομηχανίας του καπνού:

Εκτός από τα παραπάνω μια άλλη πολύ σημαντική πτυχή στον τομέα της βιομηχανικής κληρονομιάς του καπνού, ήταν οι μορφές διαφήμισης και προσέλκυσης των υπαρχόντων και υποψήφιων καπνιστών. Τα πρώτα καπνοπωλεία στην Ελλάδα ήταν μικρά μαγαζιά που πωλούσαν αρχικά κομμένο καπνό και τουμπέκι για τσιμπούκια και ναργιλέδες, σιφιάρισμα και κατάλληλα επεξεργασμένο για μάσημα. Στη συνέχεια άρχισε να επικρατεί το έτοιμο χειροποίητο στριφτό τσιγάρο και τα καπνοπωλεία μετατράπηκαν σε ένα είδος μικρών βιοτεχνιών. Λίγοι εργάτες ξεχωρίζανε τα φύλλα, και ο καπνός στη συνέχεια ψιλοκοβόταν με το χαβάνι , ζυγιζόταν στη μικρή

ζυγαριά και πουλιόταν στο καπνοπωλείο. Ο χαρμαντζής αναλάμβανε να ανακατεύει τις διάφορες ποικιλίες καπνού και να δημιουργεί τα εύγεστα χαρμάνια.

Η εισαγωγή των μηχανών θα προκαλέσει τη μετάβαση στη βιομηχανική παραγωγή των μηχανοποίητων τσιγάρων πολύ φθηνότερα των χειροποίητων, με τα όποια θα συνυπάρξουν για μια εικοσαετία περίπου. Το 1926 με νόμο της ελληνικής κυβέρνησης καταργείται ως ιδιαίτερη κατηγορία και το χειροποίητο τσιγάρο, και απαγορεύεται η κυκλοφορία του. Οι καπνιστές δείχνουν μια σαφή προτίμηση στα πακέτα τσιγάρων εξαιτίας της πρακτικότητας, καθαριότητας, επιμέλειας, αλλά και οπτικής απόλαυσης, που προσέφεραν. Η διακόσμηση των πρώτων πακέτων, δείγμα των αισθητικών προτιμήσεων των καπνεμπόρων και των καπνοπωλών, αντλούσε τη θεματογραφία από σκηνές της μυθολογίας, όπως η Αθηνά, ο Ερμής, ήρωες της πολιτικής και της επανάστασης του 1821, κ.α μέσα σε πολύπλοκα σχέδια, που «γέμιζαν» ασφυκτικά όλες τις επιφάνειες των τσίγκινων και χάρτινων πακέτων, μια λογική που στη γλώσσα της ζωγραφικής ονομάζεται *horror vacui* (τρόμος του κενού).

Άλλη πρακτική πολύ διαδεδομένη μεταξύ των μεγάλων κυρίως καπνοβιομηχανιών ήταν τύπωση συνοδευτικών καρτών, που υπήρχαν μέσα στα πακέτα των τσιγάρων. Τα ένθετα, όπως ονομάζονταν έκαναν για πρώτη φορά την εμφάνιση τους το 1878, στην Αμερική από τη καπνοβιομηχανία “Marquis of Lorne”, η όποια έβαλε μέσα στο πακέτο των τσιγάρων της το πορτρέτο της ομώνυμης μαρκησίας. Οι μιμητές στη συνέχεια πολλοί, η θεματολογία σχεδόν αποκλειστικά «ύμνος» στη γυναίκα, -η γυναικεία παρουσία στη διαφήμιση των τσιγάρων ακόμη και σήμερα κατέχει σπουδαίο ρόλο, με στόχο να απευθυνθεί σε δύο ειδών χρήστες, οι όποιοι και ερμηνεύουν την ίδια εικόνα με τρόπο διαφορετικό.

Η όψη της γυναικείας χειραφέτησης, για τις γυναίκες και η σεξουαλική- σεξιστική όψη της μοιραίας γυναίκας (για τους άνδρες). Εικόνες από καλλονές της εποχής σε κάθε πιθανή στάση γυμνού, έτσι όπως αποτυπώνονταν για παράδειγμα στις κάρτες της καπνοβιομηχανίας Μέξη (Εικ 51.52), και παρά τον πουριτανισμό της εποχής, δημιούργησαν ένα ευρύτατο δίκτυο συλλεκτών, Στην Αγγλία είχαν δημιουργηθεί λέσχες καρτόφιλων. Εκτός από τη γυναικείο γυμνό, επιστρατεύονταν ακόμα και κινηματογραφικοί αστέρες ή και πολιτικές φυσιογνωμίες. (Γιακουμάκη Πηνελόπη, 1997, «Κάρτες τσιγάρων», Επτά ημέρες, «Ελληνικό τσιγάρο», σελ 21-29).

Σήμερα τα τσίγκινα πακέτα, οι κάρτες, οι διαφημιστικές αφίσες της εποχής, τα διακοσμημένα τσιγαρόχαρτα, τοποθετημένα στις βιτρίνες κάποιων παλαιοπωλείων, αντικατοπτρίζουν τις αισθητικές αξίες των κοινωνιών, που τα χρησιμοποιούσαν και έδειχναν μια σαφή προτίμηση προς

την καλαισθησία και την ικανοποίηση της οπτικής απόλαυσης ,ακόμα και σε αντικείμενα μιας εφήμερης «τέχνης».

3.2.4 Το καπνικό ζήτημα

Μια άλλη πτυχή της βιομηχανικής κληρονομιάς είναι η έρευνα και μελέτη των συνθηκών εργασίας, τον επιστημονικό κλάδο, που κάποιοι ανθρωπολόγοι και βιομηχανικοί αρχαιολόγοι, ονομάζουν «αρχαιολογία της εργασίας». Στην περίπτωση των συνθηκών εργασίας στα καπνομάγαζα οι βιομηχανικοί αρχαιολόγοι, οι ιστορικοί , οι ο ανθρωπολόγοι θα βρουν ένα τεράστιο και πλούσιο πεδίο έρευνας και μελέτης. Στις αρχές του 20ου αιώνα στα καπνομάγαζα της οθωμανικής αυτοκρατορίας και των υπόλοιπων βαλκανικών χωρών εργάζονταν χιλιάδες καπνεργάτες, δημιουργώντας ένα συμπαγές και πολυπληθές προλεταριάτο. Στα καπνομάγαζα ανδρώθηκε και δημιουργήθηκε το πρώτο οργανωμένο εργατικό κίνημα στην Ελλάδα, πυρήνας του Εργατικού κινήματος της χώρας.

Οι καπνεργάτες που αποτέλεσαν τον κορμό του ελληνικού εργατικού κινήματος κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου, αφενός συγκέντρωναν πολλά από τα χαρακτηριστικά της ελληνικής εργατικής τάξης: εποχικότητα απασχόλησης, εργασία με χαρακτηριστικά δεξιοτεχνίας, σαφής κατανομή εργασιών μεταξύ ανδρών και γυναικών και αφετέρου οι πολυπληθείς και συμπαγείς συγκεντρώσεις τους στις καπνουπολεις (Καβάλα, Δράμα, Σέρρες, Θεσσαλονίκη, Βόλος, Αγρίνιο, Ξάνθη κ.ά.), σε συνδυασμό με τις άθλιες συνθήκες εργασίας(φυματίωση, μεροκάματα χαμηλά, επίπονη εργασία, παιδική εργασία) όπλισαν αυτό το κομμάτι της εργατικής τάξης στην Ελλάδα με ιδιαίτερη μαχητικότητα και αποφασιστικότητα.

Κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου το καπνικό ζήτημα, όπως ονομάστηκε η οξεία κοινωνική αντιπαράθεση μεταξύ καπνεργατών και καπνεμπόρων, οι όποιοι είχαν τη συμπαράσταση του επίσημου κράτους, αποτελούσε το πιο καυτό κοινωνικό ζήτημα της εποχής. Το καπνικό ζήτημα αφορούσε με λίγα λόγια το βαθμό επεξεργασίας των φύλλων του καπνού. Οι εργάτες επέμεναν στην αναγκαιότητα της επεξεργασίας των φύλλων, διότι από αυτή εξαρτιόταν το εισόδημα τους. Αντίθετα, οι καπνέμποροι έδειχναν την τάση να εξάγουν στο εξωτερικό όσο το δυνατόν περισσότερο προϊόν ακατέργαστο ή μόνον ελαφρά επεξεργασμένο. Το καπνικό διακρίνεται σε τρεις περιόδους:

Πρώτη περίοδος: Ξεκινά περίπου από τον 18ο αιώνα μέχρι το 1922. περίοδος ,κατά την οποία σχηματίζεται και οργανώνεται η καπνεργατική τάξη. Το κύριο βάρος του καπνεργατικού συνδικαλιστικού κινήματος ξεκινάει από τις περιοχές της σημερινής Βόρειας Ελλάδας, αφού εκεί υπήρχαν οι περισσότερες καπνοκαλλιέργειες και οι περισσότεροι καπνεργάτες, με κύρια αιχμή τις πόλεις της Καβάλας και της Θεσσαλονίκης. Ακόμα και κατά την περίοδο της οθωμανικής αυτοκρατορίας στη Θεσσαλονίκη υπήρχε ήδη οργανωμένο εργατικό κίνημα με κυρίαρχη συνδικαλιστική προσωπικότητα στις τάξεις των καπνεργατών τον Εβραίο σοσιαλιστή Αβραάμ Μπεναρόγια(εικ 54), ο οποίος είχε ιδρύσει μαζί με άλλους εβραίους το 1908, την Φεντερασιόν(εικ 55), τη Σοσιαλιστική Ομοσπονδία Εργατών, φιλοδοξώντας να συσπειρώσει το πολυεθνικό (Τούρκοι, Βούλγαροι, Εβραίοι, Σέρβοι, Αρμένιοι και Έλληνες) προλεταριάτο της πόλης.(Σερέτης Γρηγόρης, , σελ. 18-19, 1995).

Οι προσπάθειες ξένων και ντόπιων καπνεμπορικών επιχειρήσεων να εξάγουν ανεπεξέργαστα τα καπνά κατά το χρονικό διάστημα 1909-από το λιμάνι της Καβάλας- και 1919-1920, συνοδεύτηκε από μια προσπάθεια των καπνεμπόρων να αλλάξουν του όρους διεξαγωγής της εμπορικής επεξεργασίας. Προσπάθησαν να απαλλαγούν από τους ειδικευμένους εργάτες και στη θέση τους να προσλάβουν κυρίως γυναίκες και παιδιά ,των όποιων τα μεροκάματα ήταν πολύ χαμηλότερα. (Φουντανόπουλος Κώστας, 1997, Επτά ημέρες, «Ελληνικό τσιγάρο», σελ 14).

Συνάντησαν, ωστόσο τις μαχητικές αντιδράσεις και απεργίες των καπνεργατών, οι συγκρούσεις συνήθως δεν περιορίζονταν μόνο στις καπναποθήκες αλλά γενικεύονταν σε ολόκληρες τις καπνουπόλεις. Είναι η περίοδος των νικηφόρων καπνεργατικών αγώνων. Το 1914 ο αγώνας των καπνεργατών έχει την πρώτη μεγάλη συνδικαλιστική και πολιτική νίκη. Ύστερα από πολυήμερο απεργιακό αγώνα, βίαιες συγκρούσεις με την αστυνομία υπογράφηκε στις 9 Απριλίου η πρώτη συλλογική σύμβαση των καπνεργατών με τους καπνεμπόρους και του καπνοβιομήχανους, που θεωρείται και η πρώτη σύμβαση της Εργατικής Τάξης στην Ελλάδα. (Οι καπνεργάτες και ο Μάης του '36, ΣΥΝΔΙΚΑΤΟ ΚΑΠΝΕΡΓΑΤΩΝ-ΤΡΙΩΝ Ν. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ. ΠΑΝΓΚΑΠΝΕΡΓΑΤΙΚΟ, σελ 7).

Δεύτερη περίοδος:Η κορύφωση του καπνεργατικού κινήματος θα έρθει το 1922, όποτε και ξεκινά η δεύτερη περίοδος με την άφιξη των προσφύγων από τη Μικρά Ασία, ανατολική Θράκη, και Πόντο., και τη διεθνή οικονομική κρίση το 1929(κραχ στην Αμερική- εικ 56). Το καπνικό ζήτημα οξύνθηκε ακόμη περισσότερο γιατί οι καπνέμποροι ήταν αποφασισμένοι να μειώσουν δραστικά το κόστος της παραγωγής. Το 1922 οι καπνεργάτες εκμεταλλευόμενοι τη δύσκολη θέση της επαναστατικής κυβέρνησης, κατάφεραν να επιβάλλουν το ν. 2869/1922, που απαγόρευε την

εξαγωγή ανεπεξέργαστων καπνών. Ο αριθμός των καπνεργατών είχε φτάσει τους 80.000 και η ισχυρή διαπραγματευτική τους θέση τους καθιστούσε φόβητρο στα μάτια των καπνεμπόρων. Το κράτος πήρε το μέρος των καπνεμπόρων πρώτον γιατί η κόντρα καπνεμπόρων-καπνεργατών αφορούσε ένα βασικό εξαγωγικό προϊόν,(ροή συναλλαγματικών εσόδων), και δεύτερον γιατί ήταν μια πολύ καλή ευκαιρία να μειώσει το ριζοσπαστικό χαρακτήρα των καπνεργατών ,που εκτός των άλλων αποτελούσαν παράδειγμα προς αποφυγή και για άλλους κλάδους εργαζόμενους.. Η πολιτική επιρροή του ΚΚΕ(Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας) είχε εξαπλωθεί ανάμεσα στους καπνεργάτες. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις εκλογές του 1928 οι πρώτοι βουλευτές του ΚΚΕ είχαν εκλεγεί σε τρεις καπνουπόλεις, την Καβάλα, την Ξάνθη και το Βόλο. Την περίοδο μεταξύ 1928 και 1929 πραγματοποιούνται οι μαζικότερες απεργίες των καπνεργατών.

Οι καπνέμποροι απαντούν με συνεχή λοκ-άουτ, ενώ τους πολυάριθμους απεργούς κατεβαίνουν να τους αντιμετωπίσουν ένοπλοι χωροφύλακες, έφιππη αστυνομία και στρατιωτικά τάγματα.. Οι καπνεργάτες θεωρήθηκαν «τάξις επικίνδυνη», με τάσεις ανατροπής του κοινωνικού καθεστώτός – οι πρόσφατες μνήμες από την Οκτωβριανή επανάσταση του 1918 είχαν έντονα χαραχθεί στη μνήμη της αστικής τάξης σε όλο τον κόσμο-, για αυτό και έπρεπε να περιοριστεί ο αριθμός τους. Το 1926 η λεγόμενη και ως «αποσυμφόρηση του επαγγέλματος», δηλαδή η βαθμιαία μείωση του αριθμού των καπνεργατών, θα αρχίσει να γίνεται μέσω του Ταμείου ασφαλίσεως καπνεργατών.(ΤΑΚ), με το οποίο επιβλήθηκε η χρήση του επαγγελματικού βιβλιαρίου, και έτσι καταργήθηκε η ελεύθερη πρόσβαση στο επάγγελμα. (Φουντανόπουλος Κώστας, 1997, Επτά ημέρες, «Ελληνικό τσιγάρο», σελ 15). Παρ' όλα αυτά η ίδρυση του ΤΑΚ, που υπήρξε πρόδρομος του ΙΚΑ ,είχε και θετικές επιδράσεις, κατοχύρωνε το επάγγελμα και έδινε υγειονομική περίθαλψη

Τρίτη περίοδος: Την Τρίτη περίοδο, που διαρκεί από το 1929 μέχρι το 1936, ο καπνεργατικός κλάδος δέχεται ένα νέο πλήγμα. Οι καπνέμποροι αντικαθιστούν τους εξειδικευμένους εργάτες (Ντεγκτζήδες) με τους ανειδίκευτους πασταλτζουδες , που ήταν κυρίως γυναίκες. Το 1933 οι καπνέμποροι εισάγουν ένα νέο σύστημα επεξεργασίας την Τόγκα.. Η επεξεργασία αυτή ήταν απλή και γρήγορη , κατά την όποια τα φύλλα χωρίζονταν μεν ποιοτικά, όμως δεν δεματοποιούνται αμέσως αραδιασμένα κατά μέγεθος, αλλά τσαλακώνονται στα πατητήρια για να δεματοποιηθούν στο τέλος. Η Τόγκα στηρίχθηκε αποκλειστικά στις γυναίκες, γιατί τα μεροκάματα τους ήταν κατά πολύ φθηνότερα των ανδρών. Η διδακτορία της 4ης Αυγούστου το 136(εικ 57) ήρθε να βαρύνει ακόμα περισσότερο το κλίμα. Οι αντιδράσεις των καπνεργατών ήταν άμεσες , και η πορεία των γεγονότων οδήγησε στα δραματικά γεγονότα του Μάη του 1936. Οι καπνεργάτες διεκδικούσαν :

- Αύξηση ημερομισθίου σε όλους τους κλάδους .

- Οριστική εφαρμογή του Νόμου περί Τόγκας.
- Εφαρμογή των κοινωνικών Ασφαλίσεων.
- Δεκάδραχμο επίδομα στους στοιβαδόρους.
- Αύξηση συντάξεων φυματικών και ανιάτων καπνεργατών.
- Πλήρης ιατρική περίθαλψη.
- Ίδρυση σανατορίων.
- Συνδικαλιστικές ελευθερίες.
- Καθιέρωση ορισμένων ποσοστών ανδρών και γυναικών εργαζομένων στις καπναποθήκες.
- Συμμετοχή καπνεργατών στη διοίκηση του ΤΑΚ.
- Απαγόρευση εμπορικής επεξεργασίας καπνών στο εξωτερικό.
- Αφομοίωση καπνεργατών Παλιάς και Νέας Ελλάδας.
- Χορήγηση βιβλιαρίων εργασίας στις γυναίκες.
- Χορήγηση επιδομάτων ανεργίας.
- Παροχή φαρμάκων δωρεάν.
- Εργατική στέγη.
- Αποκατάσταση των εξελθόντων εκ του επαγγέλματος καπνεργατών. (Δοδόπουλος Σοφοκλής, σελ. 62-63,2004)

Ο ριζοσπαστικός χαρακτήρας του κινήματος, πέρα από τα επαγγελματικά αιτήματα τους, πήρε γρήγορα το χαρακτήρα της αντιδικτατορικής πάλης ενάντια στο φασιστικό καθεστώς του Μεταξά. Με επίκεντρο τη Θεσσαλονίκη οι απεργίες γενικεύτηκαν όχι μόνο στις υπόλοιπες καπνούπολεις, αλλά και σε άλλους επαγγελματικούς κλάδους, που έσπευσαν να στηρίξουν τον αγώνα των καπνεργατών. Η Θεσσαλονίκη γνώρισε τις πιο αιματηρές συμπλοκές, και η πόλη καταλήφθηκε από τους καπνεργάτες. Το καθεστώς Μεταξά πανικόβλητο έδωσε εντολή στις αστυνομικές αρχές, που δολοφόνησαν εννέα καπνεργάτες. Ο πρώτος νεκρός εργάτης των γεγονότων της Θεσσαλονίκης, και ίσως το πιο θρυλικό θύμα του εργατικού μεσοπολεμικού κινήματος χάρη στον «Επιτάφιο» του Γιάννη Ρίτσου, ήταν ένας οδηγός, ο Τάσος Τούσης(εικ 58, 59) Οι νεκροί του Μάη στη Θεσσαλονίκη θα ήταν πολλοί περισσότεροι αν δεν επενέβαιναν στρατιώτες, που συγκρούστηκαν με τους αστυνομικούς τους όποιους και εμπόδισαν να συνεχίσουν την εν ψυχρώ δολοφονία. Η απεργία των καπνεργατών έληξε στις 13 Μαΐου, και έδειξε ότι παρά τα όποια πλήγματα, το καπνεργατικό κίνημα δεν έχασε το ριζοσπαστικό του χαρακτήρα. Τα γεγονότα του Μάη αποτέλεσαν και συνεχίζουν ως ένα βαθμό να αποτελούν ορόσημο για την εργατική τάξη της Ελλάδας.

4. ΤΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΩΝ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΜΟΝΟΠΩΛΙΟΥ ΣΤΗΝ ΞΑΝΘΗ:

4.1.1 Η Θράκη στη μυθολογία, αρχαιότητα, ρωμαϊκή περίοδος, βυζαντινή περίοδος:

Η Θράκη στη μυθολογία περιγράφεται ως Κόρη του Ωκεανού και της Σειρήνας Παρθενόπης, αδελφή της Ευρώπης με ετεροθαλείς αδελφές την Ασία και τη Λιβύη. Η ονομασία προέρχεται σύμφωνα με τον Πίνδαρο, τον Αισχύλο και τον Πλάτωνα, από τη λέξη Θρησκεία, με την έννοια του τόπου της ιερής ποίησης(Ορφείας και οι Επτά Μούσες) και της αγνής διδασκαλίας. Τα γεωγραφικά όρια της περιοχής της Θράκης, την οποία οι Έλληνες γεωγράφοι θεωρούσαν ξεχωριστή ήπειρος, εκτεινόταν από τον ποταμό Στρυμόνα στα δυτικά ως το Εύξεινο Πόντο στα ανατολικά και από το Αιγαίο Πέλαγος και την Προποντίδα στα νότια. Περιελάμβανε, δηλαδή τη σημερινή Θράκη (Ελληνική, τουρκική και βουλγάρικη) ολόκληρη τη Μακεδονία. (εικ 60)

Ενδεικτικό στοιχείο του μεγάλου γεωγραφικού εύρους είναι και ο πληθυσμός των Θρακών. Ο Ηρόδοτος αναφέρει χαρακτηριστικά :«Θρηκίων δε έθνος μέγιστόν εστί μετά γε Ινδούς πάντων ανθρώπων», θεωρώντας έτσι τους Θράκες ως τη δεύτερη μεγαλύτερη φυλή του γνωστού κόσμου μετά τους Ινδούς. Οι Θράκες δεν ήταν φυλή ελληνική, κατέβηκαν από τον βορρά προς τα παράλια του Αιγαίου ,τον 11ο αιώνα, με το εποικισμό όμως των θρακικών παράλιων από τις Ελληνικές-πόλεις κράτη της Νότιας Ελλάδας τον 7ο αι π.Χ (περίοδος του β' μεγάλου αποικισμού) αφομοιώθηκαν από τα ελληνικά φύλα. Τα Άβδηρα, η Μαρώνεια, η Μεσημβρία Ζώνη, η Σήστος, η Πέρινθος ,το Βυζάντιο, η Αγχίαλος, η Μεσημβρία είναι μερικές από τις πολυάριθμες ελληνικές αποικίες

Ο περιορισμός των γεωγραφικών ορίων της Θράκης θα ξεκινήσει με την εμφάνιση των ιλλυρικών, αλλά κυρίως των μακεδονικών φύλων. Τον 4ο αιώνα π.Χ ο Φίλιππος ο Β' κατέκτησε και προσάρτησε στο βασίλειο της Μακεδονίας το μεγαλύτερο μέρος της Θράκης. Το έργο του θα ολοκληρώσει ο γιος του Αλέξανδρος ο Μέγας, όπως ονομάστηκε, φτάνοντας μέχρι το Δούναβη.

Από την περίοδο της μακεδονικής κατάκτησης, δυτικό όριο της Θράκης είναι όχι ο Στρυμόνας, αλλά ο ποταμός Νέστος.

Στα ελληνιστικά χρόνια η Θράκη μοιράστηκε στους επιγόνους του Μεγάλου Αλέξανδρου, και πιο συγκεκριμένα αμέσως μετά το θάνατο του, σε έναν αξιωματικό του στρατού του Λυσίμαχου. Οι συνεχείς αντιπαλότητες των ελληνιστικών βασιλείων θα τα αποδυναμώσουν δίνοντας την ευκαιρία στη νέα ανερχόμενη δύναμη από τη δύση, τη Ρώμη να καταλύσει το βασίλειο της Μακεδονίας το 168 π.Χ, γεγονός που σηματοδότησε την αρχή του τέλους της ελληνιστικής περιόδου(ήττα του βασιλιά της Μακεδονίας Περσέα στην Πύδνα) , και την προσάρτηση ολόκληρης της περιοχής στο ρωμαϊκό κράτος. Οι Ρωμαίοι διατήρησαν υπό έλεγχο το βασίλειο των Θρακών Οδρυσών, ως το 46 π.Χ, όποτε και ανακήρυξαν τη Θράκη επαρχία με την ονομασία «Κάτω Μοισία». Η μακρά περίοδος της Pax Romana και γενικότερη πολιτική των Ρωμαίων αυτοκρατόρων, που δημιούργησαν αστικές και αγροτικές υποδομές, όπως η κατασκευή της Εγνατίας οδού, συνέβαλλαν στην οικονομική ανάπτυξη της Θράκης.

Τον 4ο αι ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος μεταφέροντας την πρωτεύουσα από τη Ρώμη στο Βυζάντιο, το οποίο μετονομάστηκε σε Κωνσταντινούπολη, μετέβαλλε τη Θράκη σε μια από τις σημαντικότερες επαρχίες της αυτοκρατορίας. Τον 6ο και 7ο αιώνα η "κάθοδος" των Βουλγαρικών φυλών προς τη νότια βαλκανική, αποκόπτει την άλλοτε ρωμαϊκή επαρχία της Μοισίας (σημερινή Βουλγαρία). Το 1204, όταν οι Φράγκοι καταλαμβάνουν τη Βυζαντινή αυτοκρατορία, ονομάζουν τη Θράκη «Ρωμανία», ένας όρος που χρησιμοποιείται σε όλους τους δυτικούς χάρτες μέχρι τον 19ο αιώνα. Δύο αιώνες αργότερα η Θράκη θα καταληφθεί από τους Οθωμανούς , οι οποίοι την αποκαλούν Rumeli, δηλαδή χώρα των Ρωμαίων. Ήδη από τη βυζαντινή ,αλλά και οθωμανική περίοδο στην περιοχή της Θράκης κατοικούσαν διαφορετικές εθνότητες, κατά κύριο λόγο Έλληνες, Βούλγαροι και Τούρκοι. Ο μεικτός πληθυσμός της περιοχής σε συνδυασμό με την ανάπτυξη των εθνικιστικών κινημάτων τον 19ο αιώνα, στάθηκε η αφορμή και ο κυριότερος λόγος, για να γίνει η Θράκη στο β' μισό του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ου αιώνα πεδίο ανταγωνισμού μεταξύ των τριών εθνότητων, με άμεσο επακόλουθο στην τριχοτόμηση της περιοχής.

Η πορεία διάσπασης της Θράκης ξεκίνησε το 1878, όταν η Βουλγαρική Ηγεμονία προσάρτησε την Ανατολική Ρωμυλία. Οι βαλκανικοί πόλεμοι του 1913, χώρισαν το νότιο τμήμα της Θράκης σε ανατολικό και δυτικό. Η ανατολική Θράκη παρέμενε επαρχία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, ενώ η δυτική Θράκη αν και είχε καταληφθεί από τον ελληνικό στρατό παραχωρήθηκε στη Βουλγαρία.. Ο Α' παγκόσμιος πόλεμος δημιούργησε νέα δεδομένα για την περιοχή, και τα κράτη των Βαλκανίων έσπευσαν να υποστηρίξουν είτε το ένα(Αγγλία, Γαλλία, Ιταλία, Αμερική) είτε το

άλλο(κεντρικές δυνάμεις της Ευρώπης) στρατόπεδο, έχοντας την πρόθεση να καρπωθούν εδάφη. Με τη συνθήκη του Νειγύ(27 Νοεμβρίου 1919) η Δυτική Θράκη παραχωρήθηκε στην Ελλάδα. Ένα χρόνο αργότερα η συνθήκη των Σεβρών(10 Αυγούστου το 1920), έδινε στην Ελλάδα, μια μικρή ζώνη στα μικρασιατικά παράλια με επίκεντρό τη Σμύρνη, και την Ανατολική Θράκη εκτός από την περιοχή της Κωνσταντινούπολης (Σβορώνος Γ. Ν.,1994, σελ. 122).

Μετά τη μικρασιατική καταστροφή το 1922, η Ελλάδα εγκατέλειψε την Ανατολική Θράκη, των πολιτικών συμφωνιών μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων ,της Ελλάδας και της Τουρκίας, αποφασίστηκε η ανταλλαγή των πληθυσμών. Έτσι, με αυτό τον τρόπο προσφυγοποιήθηκαν 1.000.000 Έλληνες από τη Μικρά Ασία, 500.000 μουσουλμάνοι Τούρκοι από τη Μακεδονία και 200.000 περίπου Έλληνες, από την Ανατολική Θράκη. Οι τελευταίοι κατέφυγαν στην Ελλάδα από τον φόβο αντιποίνων και διώξεων από τον τουρκικό στρατό. (Σβορώνος Γ. Ν., 1994 σελ 122-124). Εξαιρέθηκαν της ανταλλαγής οι μουσουλμάνοι(Τούρκοι, Πομάκοι, τουρκόγυφτοι) κάτοικοι της δυτικής Θράκης και οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης και των νησιών της Ίμβρου και της Τενέδου. Με τη συνθήκη της Λοζάννης στις 24 Ιουλίου το 1923 ολοκληρώνεται η τριχοτόμηση της Θράκης: η βόρεια Θράκη ή Ανατολική Ρωμυλία άνηκε πλέον στη Βουλγαρία, η Ανατολική Θράκη στην Τουρκία και η Δυτική Θράκη στην Ελλάδα.(«Η Θράκη των Ελλήνων Θρητικών», σελ. 34-35.)

Η γεωμορφολογική εικόνα της Δυτικής Θράκης χαρακτηρίζεται από ένα έντονο ορεινό τμήμα προς τα βόρεια, που οριοθετείται από την οροσειρά της Ροδόπης. Το εκτεταμένο δίκτυο ποταμών και χειμάρρων, που διαρρέουν από τα ορεινά προς τα πεδινά με κύριους υδροφόρους πυρήνες τους ποταμούς Νέστο και Έβρο, δημιουργούν προς το νότο μέχρι την παράκτια ζώνη προς το θρακικό πέλαγος, εύφορες, πεδινές εκτάσεις με κάποιες λοφώδεις περιοχές, Το κλίμα είναι μεικτό, προς τα νότια μεσογειακό και προς τα βόρεια ηπειρώτικό με δυνατούς και βαρείς χειμώνες ξηρά καλοκαίρια(αν και τα τελευταία χρόνια με την κατασκευή του φράγματος του Θησαυρού στη Δράμα, το κλίμα έχει αλλάξει κατά τους καλοκαιρινούς μήνες παρατηρείται αρκετά συχνά βροχόπτωση ιδιαίτερα στην περιοχή της Ξάνθης) και έντονους ανέμους διεύθυνσης από βορρά προς νότο καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. («Ορεινή Θράκη» φύση- ιστορία- πολιτισμός», σελ 16, 2003)

Βάση της οικονομίας είναι η γεωργία και η κτηνοτροφία, με κυριότερα αγροτικά προϊόντα τον καπνό, το βαμβάκι, και την πατάτα, που είναι και η σημαντικότερη πηγή εσόδων για τους αγρότες της περιοχής. Όσον αφορά την κτηνοτροφία παρά τις όποιες μειώσεις του πληθυσμού των κτηνοτρόφων τα τελευταία χρόνια, εξακολουθούν ακόμα και σήμερα να εκτρέφονται χιλιάδες αιγοπρόβατα, και βοοειδή.

4.1.2 Γενικά ιστορικά στοιχεία για την Ξάνθη:

Στη μυθολογία οι Βίστωνες , λαός που κατοικούσε στην περιοχή ανάμεσα στον ποταμό Νέστο και τη λίμνη Βιστωνίδα, αποκαλούσαν Ξάνθο, το ένα από τα τέσσερα άλογα του μυθικού βασιλιά της Θράκης Διομήδη. Σύμφωνα με νεότερους μελετητές, στις υπώρειες της Ροδόπης, στη σημερινή πόλη της Ξάνθης εντοπίζονται τα ανάκτορα της βασίλισσας των Αμαζόνων Ξανθίππης, οι έρευνες ωστόσο παραμένουν λίγες, για να ειπωθεί κάτι τέτοιο ειδικά όσον αφορά ένα πρόσωπο της μυθολογίας, όπως ήταν η αμαζόνα βασίλισσα. Μια άλλη εκδοχή θεωρεί την Ξάνθη, μια από τις τρεις κόρες του Ωκεανού και της Τιθύος. (Ελευθεριάδης Μ.1974, σ. 55)

Η πρώτη γραπτή πηγή , που φαίνεται να σχετίζεται με την Ξάνθη και την ονομασία προέλευση της είναι γύρω στα τέλη του 6ου αιώνα π.Χ , από τον Αβδηρίτη ιστορικό τον Εκαταίο, ο οποίος στο έργο του «Περί Υπερβορείων», αναφέρει μια θρακική φυλή με το όνομα Ξάνθιοι., ως ένα από τα ισχυρά φύλα(Καλπάκας Δημήτρης, Ημερησία, τεύχος 16, 2004) Στα κείμενα του γνωστού γεωγράφου Στράβων, εντοπίζεται η πρώτη αναφορά σε θρακική πόλη με την ονομασία Ξάνθεια γύρω στα 879. μ. Χ, η οποία μαζί με την Μαρώνεια και τον Ίσμαρο πάλι σύμφωνα με τον Στράβωνα αποτελούν μέρος δικτύου πόλεων των Κικόνων(θρακικής φυλής).(Μελκίδου Χρύσα., 1999, σελ. 18,21). Αντίθετα, με βεβαιότητα έχει εντοπιστεί η θέση της Βυζαντινής Ξάνθης, και πιο συγκεκριμένα τα ερείπια του οχυρωματικού της περιβόλου που βρίσκεται στις παρυφές της Ξάνθης στο περιαστικό δάσος στη βορειοδυτική πλαγιά του λόφου της μονής Παμμεγίστων Ταξιαρχών. (Μελκίδου Χρύσα., 1999, σελ. 24).

Η Ξάνθη μαζί με άλλες μικρότερες και μεγαλύτερες πόλεις της Βόρειας Ελλάδας (Καβάλα, Σέρρες, Βέροια κ.α) ανήκε σε ένα δίκτυο πόλεων-δορυφόρων της Κωνσταντινούπολης, οι οποίες φτιάχτηκαν σχετικά κοντά η μια στην άλλη, για να ενισχύσουν την άμυνα και την προστασία της πρωτεύουσας της αυτοκρατορίας. Η πολιτική αστάθεια, που άρχισε να γνωρίζει η αυτοκρατορία, απόρροια της διαμάχης των διαφόρων επίδοξων δελφίνων του αυτοκρατορικού θρόνου κατέστησαν μαζί με άλλες περιοχές και την Ξάνθη πεδίο ανταγωνισμού μεταξύ των βυζαντινών αυτοκρατόρων. Οι εμφύλιες συγκρούσεις-ήδη από τον 12ο αιώνα- αποδυνάμωσαν την άμυνα, και έδωσαν την

ευκαιρία σε Νορμανδούς, Φράγκους, Καταλανούς Τατάρους και Βούλγαρους να κάνουν συνεχείς επιδρομές, που αποδυνάμωσαν και μείωσαν τον πληθυσμό της περιοχής.

Στη διάρκεια της Νορμανδικής εκστρατείας εναντίον της Μακεδονίας και της Θράκης το 1185, υπάρχουν πληροφορίες για κατάληψη της πόλης. Το 12ο αιώνα τα Βουλγαρικά φύλα επιχειρούν να κατέβουν προς τα θρακικά παράλια, ωστόσο δεν έχουν βρεθεί πληροφορίες για το αν τελικά κατάφερα να καταλάβουν την Ξάνθη. Από εδώ και πέρα η Ξάνθη θα γνωρίσει συνεχείς κατακτητές το 1204 την καταλαμβάνουν οι Λατίνοι στη μεγάλη σταυροφορία. Την άλωση της από τους Λατίνους το 1204 διαδέχτηκε η κατάληψη το 1224 από τον ηγέτη του δεσποτάτου της Ηπείρου Θεόδωρο Κομνηνό και τελικά το 1230 περιήλθε στα χέρια των Βουλγάρων. Το 1261 η πόλη θα επανέλθει στην κυριαρχία των βυζαντινών.

Το 14ο αιώνα η εμφάνιση από τα ανατολικά των τουρκικών φύλων, πρώτοι οι Σελτζούκοι Τούρκοι και στη συνέχεια οι Οθωμανοί. Η εικόνα αλλάζει από το 1301 οπότε και αρχίζουν οι κατακτήσεις των Τούρκων. Η Ξάνθεια βρίσκεται στο επίκεντρο των διεκδικήσεων. Η εμφύλια διαμάχη των βυζαντινών αυτοκρατόρων, έδωσε την ευκαιρία σε ένα βούλγαρο ληστή, τον Μομτζίλο, να καταλάβει την Ξάνθεια και να την κηρύξει προσωρινά πρωτεύουσα του εφήμερου κράτους του.(1344-1345) (Γεωργαντζής Πέτρος, 1976,σελ.32).

Οι Οθωμανοί Τούρκοι, εμφανίζονται πλέον όχι ως περιστασιακοί επιδρομείς, που λεηλατούν και φεύγουν, αλλά ως μόνιμοι διεκδικητές των εδαφών της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Οι αυτοκράτορες του Βυζαντίου είναι που θα φέρουν τους Οθωμανούς Τούρκους στη Θράκη. Ένας από αυτούς μάλιστα ο Καντακουζηνός το 1313 αποτυγχάνοντας να αναρριχηθεί στην εξουσία ζήτησε τη βοήθεια του Ομούρ Μπέη του Τούρκου ηγεμόνα στο Αιδινίου με τον οποίο διατηρούσε φιλικές σχέσεις. Ο Ομούρ αποβιβάστηκε με τα πλοία του κοντά στα Άβδηρα και με το στρατό του προχώρησε και κατέλαβε την Ξάνθεια. (Μελκίδου Χρύσα., 1999, σελ. 31).

Σύντομα οι Οθωμανοί, έχοντας ως στρατιωτικό ορμητήριο τη χερσόνησο της Καλλίπολης (εικ), την οποία οι ίδιοι οι Βυζαντινοί παραχώρησαν στους Οθωμανούς το 1354, μετά τη σύναψη συμμαχίας μαζί τους, απέκτησαν πρόσβαση στην Ευρώπη και τη δυνατότητα να ελέγχουν τα στενά του Βοσπόρου, μια θέση νευραλγική για το θαλάσσιο εμπόριο.(Σβορώνος. Γ. Νίκος, 1998, σελ. 37) Από το 1360/61 έως το 1385/1386 (ημερομηνία κατάληψης της Ξάνθης), οι Οθωμανοί θα καταλάβουν όλες τις θρακικές πόλεις, κάνοντας πρωτεύουσα αρχικά του κράτους τους την Ανδριανούπολη (τουρκικά Edirne), την οποία κατέλαβαν το 1369. (Σβορώνος. Γ. Νίκος, 1998, σελ. 37).

Η κατάληψη της Κωνσταντινούπολης μετά από 100 χρόνια το 1453, ήταν σημαντικό πλήγμα για ολόκληρο το χριστιανικό κόσμο (σε ανατολή και δύση), που ήταν εκείνη την περίοδο ανίκανος να συμμαχήσει και να σταματήσει την προέλαση των Οθωμανών. Η Γένοβα και η Βενετία προτίμησαν να αποκτήσουν εμπορικά προνόμια με τους Οθωμανούς παρά να έρθουν σε πολεμική ρήξη μαζί τους. Όταν αποφάσισαν μεμονωμένα και βλέποντας ότι οι Οθωμανοί δεν σταματούσαν πούθενά, ήταν πλέον αργά. Οι τουρκοβενετικοί πόλεμοι από το 1645 έως το 1715 έληξαν με απώλειες για τους Βενετούς, που έχασαν σημαντικές κτήσεις τους, όπως η Κρήτη και η Πελοπόννησος. Μέχρι το 1715 είχε ολοκληρωθεί η κατάκτηση όλων σχεδόν των περιοχών της άλλοτε κραταιάς Βυζαντινής αυτοκρατορίας.

Ο Σουλτάνος, για να συμυκνώσει τις περιοχές γύρω από την πρωτεύουσα Κωνσταντινούπολη (Istanbul) μετέφερε μουσουλμανικούς πληθυσμούς. Η κατάληψη της περιοχής στην Ξάνθη αναγκάζει τους χριστιανικούς πληθυσμούς να εγκαταλείψουν τα πεδινά και να μετακομίσουν βόρεια προς την οχυρωμένη Ξάνθη για μεγαλύτερη ασφάλεια. Η οθωμανική εξουσία προκειμένου να εδραιώσει την εξουσία της δημιουργεί διοικητικά κέντρα, τους καζάδες για καλύτερο έλεγχο. Επειδή, όμως η Ξάνθη (Iskece, που θα πει παλιά πόλη), είχε σχεδόν αμιγώς χριστιανικό πληθυσμό ο Σουλτάνος επιλέγει να δημιουργήσει την Γενισέα (Yenice-ci Karasu, που πει νέα πόλη) ως διοικητική έδρα του Καζα., μεταφέροντας μουσουλμανικό πληθυσμό, στον κάμπο. Η Γενισέα χτίζεται πάνω στον άξονα, που συνέδεε το βυζαντινό λιμάνι με την Ξάνθεια και διατηρούσε ακόμη την σημασία του ως εμπορικό πέρασμα. (Κοτζαγεώργης Π. Φωκίων, 2001 σελ 71)

Τέλη 15ου αιώνα-αρχές 16ου, η Ξάνθη ήταν μια κωμόπολη με 3200 κατοίκους στην πλειοψηφία τους χριστιανοί. Το 1715 ο χριστιανικός πληθυσμός ενισχύεται με την έλευση προσφύγων από το Σαμάκοβο της Βόρειας Θράκης, οι οποίοι εγκαθίστανται στην βόρεια όχθη του Κόσινθου (σήμερα αυτή η περιοχή ονομάζεται Σαμακώβ) (Γεωργαντζής Πέτρος, 1976, σ. 119.130). Αρχές του 19ου αιώνα, η ανάπτυξη της πόλης χάρις στο καπνεμπόριο, διακόπηκε λίγο απότομα την περίοδο της ελληνικής επανάστασης το 1821. Η εξέγερση των Ελληνικών και υπόλοιπων χριστιανικών πληθυσμών στη Θράκη ήταν αδύνατη, γιατί ο κύριος όγκος του στρατού των Οθωμανών ήταν συγκεντρωμένος στις περιοχές, κοντά στην Κωνσταντινούπολη. Έτσι, όταν το 1821, ο στρατός του Σουλτάνου πέρασε από την Κομοτηνή, την Ξάνθη και την Καβάλα τρομοκράτησε για παραδειγματισμό του κατοίκους των πόλεων και προκάλεσε καταστροφές. (Γεωργαντζής Πέτρος, 1976, σ. 119.138,139). Την περίοδο αυτή μετακινούνται και εγκαθίστανται στην Ξάνθη 200 οικογένειες Ελλήνων χριστιανών από τα Μαδεμοχώρια της Χαλκιδικής και από την περιοχή των Ιωαννίνων. (Ιωαννίδης Στέφανος, Αρχαιολογία. τεύχος 13, 1991, σ. 102).

Το 1829 σύμφωνα με τη γραπτή μαρτυρία ενός καλόγερου στο Μοναστήρι της Παναγίας της Αρχαγγελιώτισσας στην Ξάνθη έγινε ένας μεγάλος σεισμός, που ισοπέδωσε σχεδόν όλη την πόλη αναγκάζοντας τους κατοίκους της να καταφύγουν στη Γενισέα. (Ιωαννίδης Στέφανος, 1982, σ. 1) «1829 Μάρτιο» 30 ημέρα Σάββατο όρες ενέα και μησί εγένετο μέγας σισμός και έπεσαν πολλά σπήτια στην Ξάνθη και στο γενιτζέ καί ης όλο τον κάμπο καί έπεσε και στο μοναστήρι ολήγους κούπες τις εκλίσσας επιτα έγινε απριλίου ηκοστρης ημέρα τρήτη όρες ο μεγαλύτερος σεισμός και βάσταξε ώρες 15 λιπτά καί έπεσε όλι η εκκλησία καί τα τήχη του μοναστηρίου καί θεί(α;) βοηθια δεν (έπαθε;) (δυσανάγνωστος) κανένας». (Γεωργαντζή Α. Π., 1983 , σελ 142).

Από το 1870 όταν η έδρα του Καζά μεταφέρεται από τη Γενισέα στην Ξάνθη, η πόλη αρχίζει να μπαίνει στην πρώτη περίοδο της ακμής της χάρη στην καλλιέργεια και εμπορεία του καπνού, για την όποια θα γίνει εκτενέστερη αναφορά στο σχετικό κεφάλαιο για το συγκρότημα των καπναποθηκών του Οθωμανικού μονοπωλίου. Η όξυνση στις αρχές του εικοστού αιώνα του Ανατολικού ζήτηματος, όπως ονομάστηκε κατά παράδοση το περίπλοκο και μακροχρόνιο πρόβλημα πολιτικής κυριαρχίας στη Νοτιοανατολική Ευρώπη και την Ανατολική Μεσόγειο, από την εποχή των πρώτων τουρκικών κατακτήσεων στη Μικρά Ασία(11ος αιώνας) ως τις αρχές της, τρίτης δεκαετίας του 20ου αιώνα. Το Ανατολικό ζήτημα αφορούσε ουσιαστικά τις προσπάθειες των Μεγάλων Δυνάμεων (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία, Ιταλία και αργότερα και των Η.Π.Α)(Χασιώτης, 2001 Σημειώσεις από το μάθημα «Το Ανατολικό Ζήτημα»), να ελέγξουν τις πλουτοπαραγωγικές πηγές και το εμπόριο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Η ανοδική πορεία της Ξάνθης θα διακοπεί απότομα με την έναρξη των Βαλκανικών πολέμων (προίμιο του Α΄ παγκοσμίου πολέμου). Τον Οκτώβριο του 1912 κηρύσσεται ο πρώτος Βαλκανικός πόλεμος ανάμεσα στις συμμαχικές δυνάμεις Ελλάδα, Βουλγαρία, Σερβία, Μαυροβούνιο και την Τουρκία. Την ίδια χρονιά οι Βούλγαροι προχωρούν στην κατάληψη το 1912 της Ξάνθης .. Ένα χρόνο αργότερα στις 13 Ιουλίου το 1913 ο ελληνικός στρατός θα καταλάβει την Ξάνθη ,αλλά παρ΄ όλα αυτά ολόκληρη η περιοχή της Δυτικής Θράκης θα παραχωρηθεί με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου στη Βουλγαρία. Ο Έλληνας πρόξενος στην Ξάνθη καλεί τους κατοίκους να εγκαταλείψουν την πόλη και να φύγουν για τη Νότια Ελλάδα, γιατί ο ελληνικός στρατός δεν μπορούσε να τους παρέχει την απαραίτητη ασφάλεια (Ζαλιμίδης Σταύρος, 1950. σελ. 28). Η α΄ βουλγαρική κατοχή κράτησε από το 1913 έως το 1919.

Η δολοφονία του βασιλικού ζεύγους της Αυστροουγγαρίας, στο Σεράγεβο πυροδότησε τις εξελίξεις, που οδήγησαν στον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο. Η Ελλάδα με πρωθυπουργό τον Ελευθέριο Βενιζέλο τάχθηκε με το πλευρό στο πλευρό των δυνάμεων της Ανταντ, ενώ η Βουλγαρία -

αντίπαλος και διεκδικητής της περιοχής της Θράκης- στάθηκε στο πλευρό των Κεντρικών δυνάμεων(Αυστροουγγαρίας και Γερμανίας) . Και οι δύο χώρες συμμετείχαν στη «μεγάλη Βαλκανική επίθεση».

Στις 4 Οκτωβρίου του 1919 ο ελληνικός στρατός κάτω από τις διαταγές του γάλλου αρχιστράτηγου Φρανσαί ντ' Εσπεραί, μπαίνει στην Ξάνθη. Επιβάλλεται ένα καθεστώς διασυμμαχικής κατοχής και οι Γάλλοι επιχειρούν να δημιουργήσουν ένα είδους προτεκτοράτου στη Θράκη, το οποίο και ονομάζουν «Χώρα της Θράκης». Οι δημόσιες υπηρεσίες στελεχώνονται με γάλλους και επίσημη γλώσσα του προτεκτοράτου ορίζεται η γαλλική(κάποιες γαλλικές εκφράσεις στην τοπική διάλεκτο διατηρήθηκαν από εκείνη την παραμονή των γάλλων), την ελληνική και την τουρκική. Τελικά το 1920 οι Γάλλοι θα αποσυρθούν και στις 10 Αυγούστου το 1920 με τη συνθήκη των Σεβρών η δυτική Θράκη θα αποδοθεί στην Ελλάδα. (Ιωαννίδης Στέφανος, Θρακικά χρονικά , τεύχος 34, 1978, σελ. 37-40.). Οι Ξανθιώτες που έφυγαν το 1913 επιστρέφουν, η πόλη θα ενισχυθεί πληθυσμιακά πάλι μετά από το δύο χρόνια ,το 1922, δεχόμενη ένα μεγάλο όγκο Ελλήνων προσφύγων από τη μικρά Ασία , την Ανατολική Θράκη και την περιοχή του Πόντου.

Κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου, επικρατεί μια σχετική ηρεμία και η πόλη γνωρίζει μια δεύτερη οικονομική άνθιση πάντα χάρη στον καπνό. Η κήρυξη ενός ακόμα πολέμου του Β 'παγκοσμίου, θα οδηγήσει για άλλη μια φορά στον οικονομικό μαρασμό στην περιοχή. Οι Ναζί του Χίτλερ έχουν καταλάβει σχεδόν όλη την Ευρώπη, εκτός από τη Ρωσία και την Αγγλία., εισβάλλουν στην Ελλάδα , παρά τη σθεναρή αντίσταση που συναντούν. Η Ελλάδα βρίσκεται κάτω από την κατοχή των δυνάμεων του Άξονα(Γερμανία, Ιταλία , Βουλγαρία), οι οποίες ακολουθούν μια πολιτική διαμελισμού της χώρας, για τον καλύτερο έλεγχο της. Οι Ιταλοί καταλαμβάνουν τα Επτάνησα, και οι Βούλγαροι την Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη μέχρι την Αλεξανδρούπολη. Και οι δύο θα εφαρμόσουν –οι Βούλγαροι πιο συστηματικά και με μεγαλύτερη αγριότητα- ένα πρόγραμμα βαθμιαίου αφελληνισμού. Η υπόλοιπη χώρα χωρίζεται σε δύο ζώνες μια γερμανική και μια ιταλική. Οι βούλγαροι μπαίνουν στην Ξάνθη στις 22 Απριλίου το 1940(εικ.34) και πολλοί κάτοικοι της πόλης εγκαταλείπουν τα σπίτια τους και καταφεύγουν στις κατεχόμενες από τους Γερμανούς περιοχές. Στις 11 Απριλίου το 1944 οι μονάδες του ΕΛΑΣ(«Εθνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός») , απελευθερώνουν την Ξάνθη (εικ 61)και εγκαθιδρύουν την αυτοδιοίκηση του Ε.Α.Μ(Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο), που συνενώνει τη μεγαλύτερη πλειονότητα του ελληνικού λαού.(Σβορώνος. Γ. Νίκος, 1994, σελ. σελ. 138-139). Την άνοιξη του 1945 ο εθνικός στρατός θα μπει στην πόλη και η πορεία των πραγμάτων θα οδηγήσει στην συνθήκη

της Βάρκιζας και στον εμφύλιο, που τέλειωσε με την ήττα του ΕΛΑΣ, και την φυγή των μελών του προς τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης.

Μετά το τέλος του εμφυλίου η Ξάνθη θα ακολουθήσει τη μεταπολεμική πορεία των υπολοίπων ελληνικών πόλεων, ιδιαίτερα των επαρχιακών, προσπαθώντας να αναδιοργανώσει και πάλι την κατεστραμμένη οικονομία και να διατηρήσει τον πληθυσμό της, που είχε αρχίσει να μεταναστεύει προς τα μεγάλα αστικά κέντρα της επαρχίας και τις βιομηχανικές χώρες της ανεπτυγμένης δύσης.

Η Ξάνθη σήμερα, παρά το οξύτατο δημογραφικό πρόβλημα, που παρατηρήθηκε ειδικά από τη δεκαετία του 1950 και μέχρι και τη δεκαετία του 1970, παρουσιάζει έντονους ρυθμούς δημογραφικής ανάπτυξης(σύμφωνα με την τελευταία απογραφή του 2001, είναι ο νόμος με το μεγαλύτερο δείκτη γεννήσεων). Στην περιοχή συμβιώνουν παρά τα όποια προβλήματα, πέντε διαφορετικές εθνότητες Έλληνες, Τουρκογενείς, Πομάκοι, Αθίγγανοι και ελάχιστοι Αρμένιοι..

Αυτή ακριβώς η διαφορετικότητα και πολυπολιτισμικότητα που χαρακτηρίζει την Ξάνθη και την ευρύτερη περιοχή της Θράκης είναι που αποτελεί μια ιδιαιτερότητα με θετικές και αρνητικές επιπτώσεις για τους κατοίκους της. Ο μεικτός θρησκευτικά πληθυσμός της αποτυπώθηκε ακόμα και στη μουσική, το 1938 σύμφωνα με μαρτυρίες παλιών Ξανθιωτών ο Μάρκος Βαμβακάρης., σε μια από τις περιοδείες του έπαιξε στο μαγαζί του Μπάρμπα Σταύρου, κοντά στην περιοχή Κασκανέ, ένα τραγούδι κομμένο και ραμμένο στα μέτρα του μεικτού θρησκευτικά πληθυσμού της πόλης, με τους παρακάτω στίχους: «Η Ξάνθη έχει όμορφες έχει και χανουμάκια, όπου τρελαίνουν τον ντουλιά με τα γλυκά ματάκια. Για αυτό κι εγώ αγάπησα μιαν όμορφη τσαχτίνα και θα την κλέψω μια βραδιά να πάμε στην Αθήνα. Και θα την κάνω χριστιανή και θα την βαφτίσω και τότε χανουμάκι μου μαζί σου θε να ζήσω». (Εξαρχου. Θωμάς, 2000, σελ.253-254).

4.2 Η σημασία της οικονομίας του καπνού για την πόλη

Οι πρώτες αναφορές για την εισαγωγή του καπνού στην περιοχή της Ξάνθης γίνονται το 17ο αιώνα από τον περίφημο Τούρκο περιηγητή Εβλιά Τσελεμπί, ο οποίος επισκεπτόμενος την περιοχή της Ξάνθης το 1667 (τότε Iskece), αναφέρει την εισαγωγή της καπνοκαλλιέργειας, που αντικατέστησε την αμπελουργία.(«..σε όλη την περιοχή υπήρχαν αμπέλια, τα όποια ξεπάτωσαν, για να βάλουν καπνά). Από τότε μέχρι σήμερα η οικονομία του καπνού έμελλε να παίζει σημαντικό ρόλο στην οικονομική, πολιτική, κοινωνική, πολιτιστική και πολεοδομική ανάπτυξη της πόλης και της ευρύτερης περιοχής..

Στην περιοχή της Ξάνθης τα φτωχά αργιλοαμμώδη, κεκλιμένα και όχι εύφορα εδάφη και το ξερό κλίμα, ευνόησαν την καλλιέργεια των ονομαστών ανατολικών καπνών, τα όποια όπως έχει ήδη αναφερθεί θεωρούνται τα ευγενέστερα όλων, γιατί η περιεκτικότητά τους σε νικοτίνη είναι μικρή και είναι επίσης μυρωδάτα και γλυκόπιτα, με χρώμα χρυσόξανθο και φύλλα μικρά και ελαστικά(Μιχαλόπουλος Χρήστος, 2004, σελ 1). Η μεγάλη υγρασία, επίσης,- την περιοχή διατρέχουν ποτάμια και χείμαρροι-ευνόησε τη σωστή επεξεργασία και κανονική ζύμωση του προϊόντος, κι όλα αυτά σε συνδυασμό με τη δεξιοτεχνία που αναπτύξαν οι καπνοκαλλιεργητές με την πάροδο του χρόνου. (Σκανδαλης Ελ, 1960, σελ.43)

Μια από τις κατηγορίες ανατολικών καπνών ο «μπασμάς», που σημαίνει «πατημένα φύλλα καπνού, λέξη τουρκική που προήλθε από το σύστημα επεξεργασίας της συγκεκριμένης ποικιλίας, κατά την οποία τα φύλλα δεν δένονται αλλά συγκρατούνται με πίεση, αποτελεί την πιο αντιπροσωπευτική και διαλεχτή κατηγορία των ανατολικών ελληνικών καπνών. Καλλιεργείται κατά κύριο λόγο στις περιοχές της σημερινής Ξάνθης, Καβάλας, Χρυσούπολης, και Δράμας. Όσο κοντά κι αν είναι όμως αυτές οι περιοχές- καλλιέργειας του μπασμά, παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές μεταξύ τους. Η ποικιλία μπασμά της Ξάνθης διαφέρει από την ποικιλία μπασμά της Δράμας. Οι μεγάλες ποιοτικές διαφορές οφείλονται, επίσης στην προέλευση των καπνών, από πλευράς θέσης των χωραφιών. Άλλη η ποιότητα των καπνών που καλλιεργούνται σε βουνά, άλλη αυτών που καλλιεργούνται σε πρόποδες βουνών και άλλης αυτής που καλλιεργούνται σε κάμπους.(«Η ιστορία του ελληνικού τσιγάρου», 1998, σελ 22).

Η ξανθιώτικη ποικιλία μπασμά ήταν η αρωματικότερη και ακριβότερη ποικιλία ανατολικών καπνών, και αποτελούσε τη βάση ανάμειξης (χαρμάνιασμα) των καπνών, δίνοντας το τελικό και φίνο άρωμα. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο καπνός αυτός πουλιόταν στο διπλάσιο της τιμής των υπόλοιπων ποικιλιών, και εξάγονταν σε όλο τον κόσμο σαν εχέγγυο ύψιστης ποιότητας και άφθαρτης απόλαυσης.(Γιακουμάκη Πηνελόπη, 1997, Επτά ημέρες, «Ελληνικό τσιγάρο», σελ 18). Λέει χαρακτηριστικά και κάπως γλαφυρά ο αρχιεργάτης σε διάφορες καπνικές εταιρείες της πόλης(Αμερικαν τομπακο, αφοι Πετρίδη)Κώστας Σολομώντας: «Ποζάρουν» τα δέματα με εξαιρετικής ποιότητας καπνά «γκιουπέκια»(κομμάτια), που προορίζονταν για εξαγωγή, ειδικά για βασιλιάδες, πρίγκιπες και μαχαραγιάδες. Στο εξωτερικό τα καπνά αυτά πουλιόνταν στα περίπτερα με το γραμμάριο μόνο για ανάμιξη με άλλη ποιότητα καπνό και ονομάζονταν μπενικλί τουτούν(κηλίδες ευγενείας).»(Ιωαννίδης, 1982, σελ. 77).

Η καλλιέργεια αυτών των καπνών εξακολουθεί μέχρι και σήμερα να γίνεται-παρά τις δραστικές περικοπές στην καλλιέργεια του καπνού- στις νότιες υπώρειες των ορέων (τζεμπέλια), στους

λόφους οι οποίοι τα πλαισιώνουν (γιακάδες) και στα πεδινά(στους οβάδες): Η παραγωγή συντελείτο κατά κύριο λόγο στις περιοχές των νοτίων υπωρειών της Ροδόπης, Yaka, Küçük Yaka, Suvan Yaka,, Orta Kolu, Ova. Ως Γιακάς ορίζεται το τμήμα των γηλόφων από τη Χρύσα μέχρι το ύψος του Νέστου, Küçük Yaka, οι λοφώδεις προς νότο προβολές της Ροδόπης, κάτω ακριβώς από τον πρώτο Yaka, Orta Kolu, το νοτιοδυτικό τμήμα του σημερινού νομού που έχει μορφή σφήνας προς τον κάμπο, Suvan Yaka, η περιοχή ανάμεσα στη σιδηροδρομική γραμμή και τις απολήξεις της Ροδόπης, από την Ξάνθη μέχρι τον Ιασμό, και Ova, η εδαφική λωρίδα του οποίου μεσολαβεί μεταξύ χωρική επεξεργασία (εικ. 62,63) του καπνού ήταν από τις πιο επίπονες αγροτικές δουλειές. Το φυτό του καπνού σπέρνεται το Μάρτιο. Όταν μεγάλωνε λίγο ο χασλαμάς φυτευόταν σε ευθείες γραμμές τον Ιούνη. Μέσα στον ίδιο μήνα ακολουθούσε το σκάλισμα, δηλαδή η συλλογή των ώριμων φύλλων. Από τον Ιούλιο ως το Σεπτέμβριο με το πρώτο φως του ήλιου, για να μην ξεραθεί ο καπνός κατά τη συλλογή, γινόταν-όπως γίνεται και σήμερα- το διαδοχικό σπάσιμο των φύλλων. Προκύπτουν έτσι οι ομάδες φύλλων των προηγούμενων περιοχών και της θάλασσας (Αλτζιτζόγλου Φαίδων, 1941, σελ. 2-3).

Η καλλιέργεια και η, ούτρας, μάνα,- το καλύτερο φύλλο με το αρύτερο κοτσάνι- δευτερομάνα, ουτσιαλι. (Αγγελούδη- Ζαρκάδα Σαπφώ, Επτά ημέρες, «Ελληνικό τσιγάρο», σελ 10). Τα καπνόφυλλα ωριμάζουν και μαζεύονται από κάτω προς τα πάνω τμηματικά σε λεγόμενα «χέρια» συλλογής. Κάθε χέρι περιλαμβάνει 2-5 φύλλα ανάλογα με το βαθμό ωρίμανσης τους. Συνολικά η κάθε ρίζα καπνού εξαντλείται με τη συλλογή τεσσάρων χεριών. Μετά ακολουθεί το μπούρλισμα ή βελόνισμα(εικ 64) των φύλλων(το πέρασμα στην κλωστή) και το κρέμασμα για να στεγνώσουν τα φύλλα. Η αποξήρανση των καπνόφυλλων γίνεται στον ήλιο αφού οι αρμαθιές (τα ράμματα) ,στα όποια περνιούνται δένονται με σειρά σε οριζόντια ξύλινα πλαίσια., τα Εκεί παραμένουν μέχρι την τέλεια αποξήρανση τους προφυλασσόμενα από τις βροχές με τη χρησιμοποίηση καλυμμάτων από καπνόπανα(σήμερα χρησιμοποιείται πλαστικό (Δοδόπουλος Σοφοκλής, 2004, σελ. 39).

Τον Οκτώβριο από τα ξηραντήρια μεταφέρονταν τα καπνά γινόταν το παστάλιασμα (τοποθέτηση των φύλλων το ένα πάνω στο άλλο) ανά κατηγορία. Τα ξερά φύλλα κρεμιούνται πρώτα σ' ένα ειδικό χώρο, σκαμμένο στο ισόγειο του σπιτιού, στη λόκβα ή γίσβα, όπου η υγρασία τα μαλάκωνε. Όσο διαρκεί το παστάλιασμα, ο νοικοκύρης του σπιτιού μετέφερε λίγα λίγα τα φύλλα, για να μην ξεραθούν εν τω μεταξύ στο δωμάτιο όπου εργάζεται η οικογένεια του. Τον Ιανουάριο γίνονταν τα δέματα, που αποθηκεύονται σε υπόγειο υγρό χώρο, για να διατηρούν το βάρος τους. Το προϊόν παρέμενε στον παραγωγό μέχρι την παράδοση στο μεσίτη ή στον καπνέμπορο. Κατόπιν κάθε Απρίλιο ο καπνός μεταφερόταν στα λιμάνια του Πόρτο-Λάγους(εικ 37) και της Καβάλας. Εκεί

αποθηκεύονταν σε ειδικούς χώρους, υποβαλλόμενος σε ειδική επεξεργασία και μετά φορτωνόταν στα πλοία για εξαγωγή.

Αρχικά βέβαια το καπνικό κέντρο της περιοχής ήταν η Γενισέα και όχι η Ξάνθη. Η Νέα πόλη, όπως είναι η ελληνική ετυμολογία της Yenice, διοικητική έδρα του Καζά της περιοχής, συγκέντρωσε και την οικονομική διαχείριση της καπνοκαλλιέργειας. Άλλωστε σε χωράφια γύρω από την Γενισέα καλλιεργούνταν η ονομαστή χρυσόφυλλη ποικιλία(η ίδια ποικιλία καλλιεργούνταν και στην περιοχή Σαρή-Σαμπάν, της σημερινή δηλαδή Χρυσούπολη Καβάλας)(Αγγελούδη – Ζαρκάδα Σαπφώ, 1997, Επτά ημέρες, «Ελληνικό τσιγάρο», σελ 8). Οι Λάμπρου και Τζανίδης αναφέρουν ότι σύμφωνα με τους πληθυσμιακούς πίνακες του Beaujour που αφορούσαν ελληνικές πόλεις και κωμοπόλεις, υπολογιζόταν ότι η Γενισέα γύρω στο β΄ μισό του 18ου αιώνα είχε γύρω στους 6000 κατοίκους, ενώ η Ξάνθη και η Καβάλα γύρω στους 3000 κατοίκους αντίστοιχα.(Λάμπρου Γ.- Τζανίδης Μ., 1939, ο.π. σελ 105). Η οικονομική και πολιτική σημασία της Γενισεάς, θα διακοπεί απότομα μετά από μια πυρκαγιά το 1870, που θα καταστρέψει όλη την πόλη. Σύμφωνα με μια εκδοχή την πυρκαγιά έβαλε ο Χαλήλ Πασάς, ο οποίος είχε κτήματα στην Ξάνθη, για λόγους αντιζηλίας προς τον Χατζή Εμίν πασά., που είχε τα κτήματα του στη Γενισέα(Ζαλίμιδης, Σταύρος, 1950, σελ. 9).

Έτσι η έδρα του Καζά της περιοχής μεταφέρθηκε στην Ξάνθη, στην οποία συγκεντρώθηκαν όλες οι οικονομικές και εμπορικές δραστηριότητες, κάτοικοι από τα γύρω χωριά, καθώς και παλαιοί ντόπιοι Ξανθιώτες, που επέστρεψαν. Τα χρόνια αυτά, η Ξάνθη αρχίζει να διαμορφώνεται κάτω από την επίδραση της οικονομίας του καπνού, από άσημη κωμόπολη σε διεθνές κέντρο καπνεμπορίου, γίνεται δηλαδή μια καπνούπολη. Η παραγωγή καπνού εντατικοποιείται, μαζί και η εμπορική διοχέτευση του προϊόντος στις αγορές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και των χωρών της Δύσης. Σε δημοσίευμα της εφημερίδας ο Μέντωρ της Σμύρνης, το 1871, αναφέρονται τα εξής: « η πόλις Ξάνθη αριθμεί περί τας δέκα χιλιάδες κατοίκων, οι όποιοι άπαντες ασχολούνται περί την εμπορίαν των καπνών» (Ιωαννίδης, 1982, σελ. 1). Ο ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1877, θα μειώσει τους εμπορικούς διαύλους επικοινωνίας προκαλώντας σε πολλές περισσότερες περιπτώσεις την πτώχευση των καπνεμπορικών εταιρειών.

Σε γενικές γραμμές οι φάσεις ανάπτυξης της εμπορίας του καπνού χωρίζονται σε τρεις χρονικές περιόδους, οι οποίες θα αναλυθούν στο κεφάλαιο, που αφορά το συγκρότημα των καπναποθηκών του Οθωμανικού Μονοπωλίου. Εν συντομία οι φάσεις ανάπτυξης του καπνού στην Ξάνθη είναι οι εξής:

- 1870-1920: Κατασκευή των μεγάλων καπναποθηκών και είσοδος ξένων καπνεμπορικών οίκων.
- 1920-1939: τα χρυσά χρόνια του καπνού. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται ως η bell eroque για την Ξάνθη.
- 1940-1970: Ξεκινάει με τη β' βουλγαρική κατοχή, που κατέστρεψε την οικονομία της πόλης, τα μεταπολεμικά χρόνια και την παρακμή του καπνού.

4.3.1 Η περιοχή των καπναποθηκών: πολεοδομικά, οικονομικά και κοινωνικά στοιχεία.

Από τα καπνοχώραφα και τη χωρική επεξεργασία του καπνού στην εμπορική επεξεργασία, που γινόταν αποκλειστικά και μόνο στους βιομηχανικούς χώρους επεξεργασίας του καπνού, στα συγκροτήματα των καπναποθηκών. Τα κτίρια κατασκευάστηκαν για να στεγάσουν τη βιομηχανική παραγωγή, να προστατεύσουν δηλαδή από τις καιρικές συνθήκες τα μηχανήματα και το ανθρώπινο δυναμικό, ο αριθμός του οποίου είχε αυξηθεί σημαντικά.

Η βιομηχανική ζώνη των καπναποθηκών στην Ξάνθη ήταν κτισμένη στον κάμπο στα νοτιοανατολικά της παλιάς πόλης (εικ. 65) και αποτελούσε ιδιαίτερη συνοικία, διαχωρισμένη σαφώς από την κεντρική περιοχή του εμπορίου και την περιοχή κατοικίας της αστικής τάξης. Η περιοχή κατασκευής της βιομηχανικής ζώνης δεν επιλέχθηκε τυχαία, συμπύκνωνε τα εξής προτερήματα:

- Βρισκόταν κοντά σε υπεραστικούς οδικούς άξονες κυκλοφορίας κυρίως κοντά στους δρόμους, που οδηγούσαν στην Καβάλα, στο Πόρτο- Λάγος και τη Γενισέα, πρώην πρωτεύουσα του νομού και ονομαστό καπνικό κέντρο του 19ου αιώνα. Κοντινό σημείο πρόσβασης, επίσης ήταν ο οδικός άξονας, που οδηγούσε στον σιδηροδρομικό σταθμό(κατασκευασμένος το 1891), της γραμμής Κωνσταντινούπολης-Θεσσαλονίκης(εικ 66,67) και εξυπηρετούσε τη μεταφορά των προϊόντων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας προς τις αγορές της Δύσης, και φυσικά την εμπορική επικοινωνία με άλλες πόλεις.
- Με χαμηλό υψόμετρο συχνά πλημμυρισμένη και υγρή, ήταν ακατάλληλη ως περιοχή κατοικίας, ευνοϊκή όμως- εξαιτίας της σύστασης του εδάφους της- για την κατασκευή ημιυπόγειων χώρων, απαραίτητων στη λειτουργία των καπναποθηκών. (Γιάννης Ρουκούνης, Μάρω Γιαννοπούλου, θρακικά χρονικά, τεύχος 45,1991, σελ).

- Εκτός των παραπάνω η περιοχή ήταν ακατοίκητη (εικ. 68) γεγονός που επέτρεπε την οργανωμένη μελλοντική επέκταση των συγκροτημάτων, αλλά και μεγαλύτερη ευκολία στην προστασία και έλεγχο του καπνού.

Σύμφωνα με τον Πέτρο Γεωργαντζή, η κατασκευή των μεγαλύτερων από αυτά τα συγκροτήματα πρέπει να ξεκίνησε από το 1890 περίπου και ολοκληρώθηκε το 1910 (Γεωργαντζή Π., 1983, σελ 134). Από μορφολογικής άποψης οι καπναποθήκες της Ξάνθης ανήκουν στην πλειονότητα τους στην κατηγορία των παραδοσιακών-υπάρχουν και ορισμένα δείγματα εκλεκτικισμού-(βλέπε κεφάλαιο) βιομηχανική κληρονομιά και ελληνική πραγματικότητα) βιομηχανικών κτιρίων, καθώς είναι κυρίαρχα τα τοπικά θρακομακεδονικά και νεοκλασικά στοιχεία, και η κατασκευή τους με τις παραδοσιακές μεθόδους. (Αναστασίου Μ.- Παπαδόπουλος Μ, 2001, σελ 243.) Τα πρώτα κτίρια ήταν μονόροφα, ορθογώνιας κάτοψης, με πολλά συμμετρικά ανοίγματα στην πρόσοψη και λιγότερα στις υπόλοιπες, μονόχρωμα, χτισμένα από πέτρα και ξύλο και στέγες ξύλινες τετράριχτες και αργότερα δίριχτες. Από τα τέλη του 19ου αιώνα κατασκευάζονται και κάποιες μεγαλύτερες σε ύψος και όγκο καπναποθήκες, και με πιο μνημειακού τύπου προσόψεις, όπως στηθαία, που αποκρύπτουν την απόληξη της στέγης σχηματίζοντας ημικυκλικά ή τριγωνικά αετώματα..(εικ. 69,70) (Γιάννης Ρουκούνης, Μάρω Γιαννοπούλου, θρακικά χρονικά, τεύχος 45, 1991, σελ).

Η πολεοδομική διάρθρωση των καπναποθηκών χαρακτηρίζεται άλλοτε από μια ένταξη τριών ή τεσσάρων καπναποθηκών σε ένα οικοδομικό τετράγωνο, σχηματίζοντας μεσοτοιχίες μεταξύ τους και μικρούς ημι-υπαίθριους χώρους, άλλοτε καταλαμβάνουν ένα ολόκληρο οικοδομικό τετράγωνο. Αρκετές φορές παρατηρούνται και προσθήκες νεότερων περιόδων, διευκολύνοντας με αυτόν τον τρόπο λειτουργίες των συγκροτημάτων κυρίως διοικητικές. (Αναστασίου Μ.- Παπαδόπουλος Μ, 2001, σελ 243.)

Η πολεοδομική ζώνη των καπναποθηκών επηρέασε ευρύτερα την πολεοδομική οργάνωση και ανάπτυξη της Ξάνθης. Γύρω από την περιοχή με τα καπνομάγαζα που όπως έχει ήδη επισημανθεί ήταν ακατάλληλη για κατοικία εξαιτίας της αυξημένης υγρασίας, άρχισαν να δημιουργούνται συνοικίες, στις όποιες είχε συγκεντρωθεί η πλειοψηφία των καπνεργατών. Ήταν τα πρώτα υποτυπώδη και μη οργανωμένα δείγματα εργατικών κατοικιών στην Ελλάδα, από την άποψη της κοινωνικής συγκέντρωσης. Στους μαχαλάδες-συνοικίες, όπως του Χατζησταύρου, ο Τσεκούρ μαχαλάς, ο Χουριέτ μιλιέτ μαχαλάς, τα οβρέγια, ο Ασσά μαχαλάς, ο Κασκανές, η περιοχή των 12 Αποστόλων (εικ. 67), σύμφωνα με μαρτυρίες παλιών κατοίκων, όταν σχολνούσαν οι καπνεργάτες, γινόταν το αδιαχώρητο στους δρόμους των συνοικιών.

Η ανάπτυξη του εμπορίου του καπνού, αύξησε όπως ήταν φυσικό και επόμενο τις ανάγκες, προσωρινής διαμονής και φιλοξενίας ενός μεγάλου όγκου επισκεπτών (έμποροι εποχιακοί εργάτες, αγρότες, απλοί ταξιδιώτες) που ασχολούνταν με την καλλιέργεια και εμπορεία του καπνού. Οι ανάγκες αυτές θα καλυφθούν από τα χάνια, τα όποια στην πλειοψηφία τους κτίζονται παράλληλα με τα συγκροτήματα των καπναποθηκών(1870-1910). Τα χάνι σαν όρος είναι περσικής προέλευσης και χαρακτηρίζει το κτιριακό συγκρότημα που χρησίμευε σαν σταθμός αποθήκη και ξενώνας στους κύριου εμπορικούς δρόμους, και στη συνέχεια εξελίχθηκε σε πανδοχείο στα πιο σπουδαία αστικά κέντρα(Ζαρκάδα Χριστίνα, Θρακικά χρονικά, τεύχος 37, 1982, σελ. 189) .

Σύμφωνα με μαρτυρίες στην Ξάνθη λειτουργούσαν γύρω στα πενήντα χάνια, που κάλυπταν τις ανάγκες προσωρινής παραμονής χιλιάδων ατόμων. Σήμερα σώζονται ελάχιστα έχουν απομείνει (δώδεκα) και ερειπωμένα, τα περισσότερα κήκαν ή κατέρρευσαν, έγιναν οικοπέδα ή πολυώροφες οικοδομές. Τα περισσότερα χάνια στην Ξάνθη ανήκουν στο μοντέλο « Φουρν' , μαγαζί και χαν(ι), δηλαδή σχεδόν πάντοτε το χάνι συνοδεύεται από μια σειρά μαγαζιών και φούρνων. Διώροφα, όπου στον πρώτο όροφο στέγαζαν τα δωμάτια με ξύλινο χαγιάτι σαν κοινόχρηστο χώρο επικοινωνίας, ενώ στο ισόγειο οι βοηθητικοί χώροι, αποθήκες ,στάβλοι και καταστήματα. Η διάταξη και ανάπτυξη των χανιών συντέλεσαν στη διαμόρφωση του νέου τότε εμπορικού κέντρου της πόλης, αλλά και προδιαγράψανε τις κατευθύνσεις και τη ρυμοτομία των μετέπειτα πέντε κύριων οδών της πόλης. (Π. Τσαλδάρη, Μ Καραολή, Δάγκλη και 28ης Οκτωβρίου) ενώ παράλληλα ένωσαν τις μέχρι τότε σκόρπιες συνοικίες. (Γεωργαντζής Πέτρος, 1983, σε 137).

Σήμερα παρά τις δραστικές αλλοιώσεις (Εικ 71,72)και καταστροφές αρκετών καπναποθηκών λόγω αντιπαροχής, που προκάλεσε η μεγάλη ζήτηση κατοικιών(η Ξάνθη αναλογικά με τον πληθυσμό της είναι η πρώτη πόλη σε ανοικοδόμηση σε όλη τη χώρα), αλλά και η αναλγησία της τοπικής αυτοδιοίκησης, με την παροχή υψηλού συντελεστή δόμησης(πολυκατοικίες των επτά ορόφων, για μια πόλη των 50.000 κατοίκων), αργοπορία προώθησης του σχεδίου επέκτασης της πόλης, καθώς επίσης και μη οριοθέτηση και κήρυξη διατηρητέων ζωνών προστασίας, στην περιοχή των καπναποθηκών υπάρχει έναν σημαντικό αριθμός καπνομάγαζων, που διατηρούν ακόμη μια πολεοδομική ενότητα.

4. ΤΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΩΝ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΜΟΝΩΠΩΛΙΟΥ ΚΑΠΝΟΥ ΣΤΗΝ ΞΑΝΘΗ:

Εισαγωγή

Σύμφωνα με τον κύριο Θωμά Εξάρχου, γνωστό ιστοριοδίφη της Ξάνθης, κάθε πόλη έχει το δικό της θαύμα... και η Ξάνθη για θαύμα.. έχει το Ρεζί ή το καπνομάγαζο Π, όπως αρέσκονται να το λένε οι τωρινοί Ξανθιώτες, ...». Καταλαμβάνοντας ένα ολόκληρο οικοδομικό τετράγωνο το συγκρότημα του Οθωμανικού μονοπωλίου Καπνού(Regie Co Interesse des Tabacs de l' Empire Ottoman ή το «Ρεζί», όπως το αποκαλούσαν οι παλιοί Ξανθιώτες), με συνολικό εμβαδόν 5.160 m² και όγκο 49.043 m³, αποτελεί το μεγαλύτερο και εντυπωσιακότερο του είδους του, που σώζεται σήμερα στην Ξάνθη. Το καπνομάγαζο Π συνορεύει στα ανατολικά με το οικόπεδο, όπου βρίσκεται σήμερα το Κτελ Ξάνθης, δυτικά με την οδό Καπνεργατών(παλιά Γεωργίου Κονδύλη) βόρεια με ανώνυμη οδό και νότια με την οδό Αναξαγόρα.(εικ.73,74, 75)

Οι αλλαγές στο ιδιοκτησιακό καθεστώς του μνημείου και η ποικιλομορφία των λειτουργιών και των χρήσεων, που κατά καιρούς φιλοξένησε, το καθιστούν αξιόλογο παράδειγμα κατανόησης αφενός του ρόλου, που έπαιξε η παραγωγική δραστηριότητα του καπνού για την πόλη και αφετέρου «σκιαγραφούν» σημαντικές χρονικές στιγμές στην πορεία της, καλύπτοντας ένα χρονικό διάστημα εκατόν δεκαπέντε (115) χρόνων (από το 1890, έτος ίδρυσης μέχρι το σήμερα 2005 και την ανακατασκευή του και χρήση ως πολιτιστικού κέντρου). Η «διαδρομή» του καπνομάγαζου στο χρόνο διακρίνεται σε τέσσερις φάσεις, οι οποίες αναλύονται παρακάτω:

A) 1890-1920: Ίδρυση και ακμή του καπνομάγαζου:

Στις αρχές του 19ου αιώνα η Οθωμανική αυτοκρατορία πιεζόμενη από τις ισχυρές Κεντροευρωπαϊκές δυνάμεις αναγκάστηκε να καταφύγει στην προστασία άλλων δυνάμεων, και πιο συγκεκριμένα της Γαλλίας, Αγγλίας Ολλανδίας και Ρωσίας. Αυτή η προστασία είχε οικονομικά ανταλλάγματα για τις «προστάτιδες δυνάμεις» σε όλη την επικράτεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Έτσι, επιβλήθηκε το καθεστώς των διομολογήσεων, με το οποίο η κλειστή οικονομία της οθωμανικής αυτοκρατορίας μετατρέπεται σε ανοιχτή εμπορευματική και η παραγωγή της ρυθμιζόταν ανάλογα από τη ζήτηση της εξωτερικής αγοράς(των αναγκών δηλαδή των Μεγάλων δυνάμεων) και όχι από της εγχώριας κατανάλωσης, όπως γινόταν μέχρι τότε. Εντάθηκε η μονοκαλλιέργεια συγκεκριμένων προϊόντων κατά περιοχές. Αλλού επιβλήθηκε η σταφίδα, το σιτάρι και στην περιοχή της Ξάνθης ο καπνός. (Ιωαννίδης Στέφανος, 1994, σελ.105)

Στα τέλη του 19ου αιώνα, η όξυνση του ανατολικού ζητήματος με σημαντικότερη το Ρωσοτουρκικό πόλεμο(1877-1878) «βάθαινε» αυτήν την οικονομική και πολιτική εξάρτηση της οθωμανικής αυτοκρατορίας από τις Μεγάλες δυνάμεις της εποχής(Αγγλία, Γαλλία). Αποτέλεσμα της κρίσης αλλά και του προϋπάρχοντος καθεστώ των διομολογήσεων, ήταν ο έλεγχος της πρωτογενούς παραγωγής, από ξένες εταιρείες όπως η εταιρεία γαλλικών συμφερόντων Régie co-intéressé des Tabacs de l' Empire Ottoman , το Τουρκικό Οθωμανικό μονοπώλιο καπνού. (εικ.76)

Στη Régie, που ιδρύθηκε το 1873, είχε παραχωρηθεί το 1883 από το συμβούλιο του Οθωμανικού Χρέους, το δικαίωμα να καθορίζει μονοπωλιακά την καλλιέργεια των ποικιλιών του καπνού και να επιβάλλει τις τιμές αγοράς και πώλησης των προϊόντων. Η εταιρεία, που είχε την υποχρέωση να προκαταβάλει 75 εκατομμύρια γρόσια στο κράτος έναντι των κερδών της, παραχωρούσε άτοκα δάνεια στους καλλιεργητές, έναντι όμως εγγυήσεως της ίδιας τους της σοδειάς.(Stanford J. Shaw & Ezel Kural Shaw, 1985, σελ. 233) Ακόμα ήταν υπεύθυνη για τη συγκομιδή και την πάταξη του λαθρεμπορίου, για το οποίο είχε δημιουργήσει ένα ειδικό σώμα έμμισθων δικτκών, τους λεγόμενους κουλτζήδες, και απαγόρευε την καλλιέργεια του καπνού χωρίς την ειδική άδεια έμμεσων φόρων, που ονομάζονταν Ιζίν Τεσκερεσί. Τα παράνομα εμπορεύματα κατάσχονταν και «έπεφταν» βαριά πρόστιμα που άρχιζαν από δεκαπέντε τουρκικές λίρες και φτάνανε άμα υπήρχε και νοθεία στις πενήντα χρυσές οθωμανικές λίρες!(Ιστορία του ελληνικού τσιγάρου, 1998, σελ. 57) Η Régie, δραστηριοποιήθηκε ιδιαίτερα στην περιοχή της Ξάνθης, και τα τελευταία χρόνια της οθωμανικής αυτοκρατορίας μέχρι το 1912 διαχειριζόταν μονοπωλιακά τον καπνό όλου του Καζά. Αποτέλεσμα ήταν να κτίσει τις τρεις καπναποθήκες γύρω στα 1890-1892 Το οικοπέδο, όπου ανεγέρθηκαν ανήκε στις Φιντέτ και Σαίμ, θυγατέρες του Σειχ Μολλά Μεμέτ εφέντη. (Εξάρχου, 1999, σελ.6). Η επιλογή του συγκεκριμένου οικοπέδου κοντά στον Τσεκούρ μαχαλά, όπως έχει

ήδη επισημανθεί και στο σχετικό κεφάλαιο για την περιοχή των καπναποθηκών, δε θα μπορούσε να ήταν τυχαία: η απαιτούμενη υγρασία, που υπήρχε στην περιοχή, κοντά στους οδικούς και σιδηροδρομικούς άξονες και το κυριότερο σε μια περιοχή ακατοίκητη, και επομένως πιο εύκολη για τον έλεγχο του λαθρεμπορίου, που είχε αναλάβει η Ρεζί σε ολόκληρη την οθωμανική αυτοκρατορία

Τα σχέδια είχαν φέρει οι Γάλλοι, οι οποίοι κάλεσαν ηπειρώτικα και δυτικομακεδονικά εσναφία μαστόρων, ονομαστοί χτίστες, των όποιων η οικοδομική δραστηριότητα εντοπίζεται στη σημερινή Ήπειρο, Μακεδονία και τη Θράκη. Για το έργο –μαμούθ, εκείνης της εποχής, κινητοποιήθηκαν εκατοντάδες εργάτες, όχι μόνο για την κατασκευή του αλλά και για τη μεταφορά των δομικών υλικών. Σύμφωνα με το Θωμά Εξάρχου(προφορική μαρτυρία): «Η ξυλεία εισήχθη από τη Ρουμανία στο λιμάνι του Πόρτο- Λάγους, από όπου μεταφέρθηκαν με βοϊδάμαξες στην Ξάνθη!». Διαδικασία χρονοβόρα και δύσκολη αρκεί να σκεφτεί κανείς το οδικό δίκτυο και τα μέσα μεταφοράς της εποχής(για τη μεταφορά τεσσάρων ξύλινων δοκών μόνο θα κάνανε λογικά γύρω στις έξι με επτά ώρες για να φτάσουν στην Ξάνθη).

Τα συγκρότημα των τριών καπναποθηκών, που σχηματίζουν στην ένωση τους το γράμμα Π(σήμερα οι ντόπιοι το αποκαλούν καπνομάγαζο Π) (εικ 77) Λόγω αυτής της διάταξης έχει υπαίθριο χώρο στον οποίο συγκεντρωνόταν τα ανεπεξέργαστα καπνά, αλλά και οι εργάτες την ώρα του διαλείμματος. Και οι τρεις καπναποθήκες είναι διώροφες με ημιυπόγειους χώρους, στους οποίους η χαμηλή θέση των παραθύρων και οι περιορισμένες διαστάσεις τους, εμπόδιζαν το καλοκαίρι το φως του ήλιου να περάσει(εικ), και έτσι με αυτόν τον τρόπο η θερμοκρασία παρέμενε σταθερή. Εκτός των άλλων η αποθήκευση των ακατέργαστων καπνών πολύ κοντά και ελάχιστα χαμηλότερα από τον δρόμο διευκόλυνε σημαντικά τη μεταφορά των δεμάτων, που προοριζόταν είτε προς αγορά από τους παραγωγούς είτε προς πώληση από τους καπνεμπόρους. Η κατάλληλη θερμοκρασία και η δροσιά εξασφαλιζόταν και από την εξωτερική τοιχοποιία πέτρινη μεγάλου πάχους (0,50μ.- 0,80μ.) και τοίχους βαρύτετους με επιμήκη θεμελίωση.

Τα αρχιτεκτονικά εξωτερικά στοιχεία των καπναποθηκών χαρακτηρίζονται από τη συμμετρία στην οργάνωση της όψης και της κάτοψης, την αξονική προσπέλαση, το αυστηρό γεωμετρικό περίγραμμα, το μεγάλο ύψος, το στηθαίο που αποκρύπτει την απόληξη της στέγης και σχηματίζει στη βόρεια καπναποθήκη(η καπνοθήκη έχει παραχωρηθεί στο Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης) τριγωνικό αέτωμα. Η μορφολογία των καπναποθηκών είναι λαϊκή νεοκλασική, με πολλά διακοσμητικά πλαίσια στα παράθυρα και στις πόρτες.(εικ 78) Ιδιαίτερα φροντισμένες ήταν οι θύρες εισόδου, εξωτερικά δίφυλλες συμπαγείς είτε ξύλινες με ξυλόγλυπτα μοτίβα, είτε βαριές

μεταλλικές με σφυρήλατο διάκοσμο. Στο ανώτερο τμήμα τους βρίσκουμε ξύλινους ή μεταλλικούς φεγγίτες προστατευμένους με μεταλλικά κιγκλιδώματα. Από τα περίτεχνα μορφολογικά χαρακτηριστικά, γίνεται αντιληπτή η πρόθεση των ιδιοκτητών να αναδείξουν τη δυναμική και τον πλούτο της επιχείρησης. Λειτουργούσαν με άλλα λόγια τα μορφολογικά στοιχεία ως σύμβολα της οικονομικής και κοινωνικής τους θέσης.

Οι καπναποθήκες είχαν μια και μοναδική είσοδο από την πλευρά του δρόμου, σύμφωνα με το νόμο του 1875, που ονομαζόταν «φόρος του καπνού», με τον οποίο το κράτος προσπαθούσε να καταπολεμήσει το λαθρεμπόριο, και έξι εισόδους από τις όψεις των καπναποθηκών, που έβλεπαν προς την αυλή. Το μέγεθός της κάθε εισόδου ήταν κατασκευασμένο, έτσι ώστε να χωράει ακριβώς έναν άνθρωπο φορτωμένο με δέματα καπνού και για να εξασφαλίζει τον καλύτερο έλεγχο της αποχώρησης των καπνεργατών. Σε κάθε κεντρική είσοδο των επιχειρήσεων υπήρχε θυρωρός (καβάζης), που τη φύλαγε. Την ώρα που σχολνούσανε οι εργάτες, τους έψαχνε σε όλο το σώμα, ακόμη και στα πόδια, για να μην έχουν κλέψει καπνά, τις δε γυναίκες τις έψαχνε η καβάζαινα» (Πέγιος Γ., 1984, σελ 27-28)

Η οργάνωση των εσωτερικών όψεων χαρακτηρίζεται από τα πολλά και συμμετρικά ανοίγματα, για να εξασφαλίσουν τον επιθυμητό και ομοιόμορφο φωτισμό στο εσωτερικό, που θα διευκόλυνε τις εργασίες των καπνεργατών, αφού δεν υπήρχε ηλεκτρικό. Για αυτό και οι διαστάσεις των παραθύρων ήταν ιδιαίτερα μεγάλες. (Εικ. 79, 80) Άλλωστε το γεγονός ότι καταλαμβάνει ένα ολόκληρο πολεοδομικό τετράγωνο εξασφάλιζε ακόμη μεγαλύτερο φυσικό φωτισμό, σε σχέση με άλλα συγκροτήματα, που κτίστηκαν το ένα δίπλα στο άλλο. Στην μπροστινή νότια όψη του συγκροτήματος επί της οδού καπνεργατών και Ανάξαρχου υπάρχει μια προσθήκη- προέκταση, ενός αυτόνομου κτίσματος (μετέπειτα νομαρχία) που εξυπηρετούσε τις διοικητικές λειτουργίες της εταιρείας.

Το εσωτερικό των καπνομάγαζων ήταν ενιαίο. (εικ 81.) Στο ημιυπόγειο γινόταν η αποθήκευση των ανεπεξέργαστων καπνών πάνω σε κρεβαταρίες, για να αερίζονται και να μη σαπίζουν. Τη φροντίδα αυτών είχαν οι στοιβαδότες, που μεταφέρουν τα ανεπεξέργαστα δέματα στα σαλόνια της επεξεργασίας, κι όταν αυτά δεματοποιούνται τα μετάφεραν και πάλι στις κρεβατερίες για να στεγνώσουν. Οι στοιβαδότες φρόντιζαν, επίσης να μετακινούν τα δέματα σε τακτά διαστήματα, κυρίως τον Απρίλιο και τον Ιούλιο, μήνες κατά τους οποίους συντελείται η φυσική ζύμωση του καπνού.

Τα σαλόνια βρίσκονταν στα πρώτα πατώματα των καπναποθηκών και εδώ γινόταν με το πρώτο φως της ημέρας η επεξεργασία του καπνού από άνδρες γυναίκες και πολύ συχνά και από παιδιά (η

παιδική εργασία ήταν ιδιαίτερη αυξημένη) (εικ 82) Η ορθογωνική κάτοψη, των σαλονιών και στα τρία καπνομάγαζα, οργάνωνε λειτουργικά εργασίας σε δύο ζώνες, κατά μήκος των μεγάλων πλευρών δηλαδή στις φωτιζόμενες από τα παράθυρα περιοχές, αφήνοντας ανάμεσα τους άνετο διάδρομο (εικ 83) για τη μεταφορά του προϊόντος προς ή από τους ημιυπόγειους χώρους Τα πρώτα χέρια της επεξεργασίας του καπνού κατά ποιότητας γινόταν από τους αχταρματζήδες, γέρους τεχνίτες, παλιούς καπνάδες. (Ζαλίμπα Ζίζη, 2004, σελ. 90)

Στη συνέχεια το καπνό αναλάμβαναν οι εξαστρατζίδες ή δεγκτσήδες (η λέξη συναντάται και ως ντεγκτσήδες) (εικ 84), ειδικότητα που απαιτούσε μεγάλη δεξιοτεχνία στον καπνό. Η λέξη δεγκτσήδες είναι τούρκικη και προέρχεται σύμφωνα με τον Ιωάννη Μπακιρτζή από ρήμα Değmek-e-γγ'ίζω φθάνω και το παραγωγό του D^h/i/fe -ράβδος, απ' όπου το ουσιαστικό με την παραγωγική κατάληξη που δείχνει ιδιότητα -fi, Değnekçi, ο ραβδούχος και συνεκδοχικά ο επικεφαλής συντεχνίας, ο αρχιεργάτης, ο εργοδηγός. Την περίοδο εκείνη τα ημερομίσθια τους ήταν υψηλότερα και η εύρεση εργασίας ευκολότερη. (αυτά τα υψηλά τους ημερομίσθια και ο υψηλός συνδικαλιστική τους συσπείρωση-πολύ μεγαλύτερη από τους ανειδίκευτους εργάτες-είναι που θα τους βάλει στο στόχαστρο της αποσυμφόρησης του επαγγέλματος, όπως θα αναλυθεί παρακάτω) Οι (Μπακιρτζής Ιωάννης, 2002, σελ. 43).

Οι δεγκτσήδες επεξεργάζονταν τα καπνά πρώτης ποιότητας και για να γίνει ένα δέμα απαιτούσε από μια μέχρι είκοσι μέρες, ανάλογα με την ικανότητα του κάθε εργάτη και ποιότητα του καπνού. Τα ακατάλληλα φύλλα οι δεγκτσήδες τα πετούσαν, και από αυτά οι γυναίκες-πασταλτζούδες έκαναν τα παστάλια, ματσάκια με καπνό κατώτερης ποιότητας καπνό. Οι δεγκτσήδες κάθονταν στη συνέχεια στο πάτωμα σε μια ψάθα ανά δύο σε κάθε παράθυρο για περισσότερο φως. Οι καπνεργάτριες, οι πασταλτζίδες, που αναλογούν μια σε κάθε δύο δεγκτσήδες, κάθονται ομοίως σταυροπόδι σε ψάθα απέναντι από τους δεγκτσήδες, σε απόσταση μισού μέτρου. Οι δεγκτσήδες με την βοήθεια των πασταλτζίδων διαλέγουν τα ανεπεξέργαστα καπνά και τα μετατρέπουν σε δέματα ανάλογα με την ποιότητα τους (εικ. 85) (Αγγελούδη Σαπφώ, Αρχαιολογία, σελ 49). 1

Την καλή και γρήγορη επεξεργασία των καπνών επέβλεπε ο αρχιεργάτης ή πρωτομάστορας (εικ 86), και ο οποίος καθόριζε ανάλογα με τον εργάτη το μεροκάματο και ήταν υπεύθυνος απέναντι στη εργοδοσία Ένας αρχιεργάτης με έναν βοηθό διευθύνανε ένα με δύο σαλόνια, με εβδομήντα ως εκατό εργάτες και εργάτριες. Η περίοδος επεξεργασίας του καπνού άρχιζε την άνοιξη και τέλειωνε το φθινόπωρο, έτσι το χειμώνα οι περισσότεροι καπνεργάτες ήταν άνεργοι. Υπολογίζεται ότι αυτή την περίοδο στις καπναποθήκες του οθωμανικού μονοπωλίου απασχολούνταν γύρω στους 1000 εργάτες.

Στις αρχές του εικοστού αιώνα το καπνό είχε μετατρέψει την Ξάνθη από άσημο αγροτικό κέντρο σε αστικό κέντρο. Αναφέρει χαρακτηριστικά η Αγγελική Τσιώμου στο περιοδικό «Ελλάς» στις αρχές του 20ού αιώνα: «Η πόλις Ξάνθη είναι τόπος πλούσιος, ως τόπος εμπορίου και παραγωγής καπνών. Ενταύθα καλλιεργείται επιμελώς ο καπνός χάρις εις τον οποίον πολλαί οικογένειαι ζώσιν ανέτως. Ένεκα λοιπόν της πλουτοπαραγωγού ταύτης φυτείας, βλέπει τις πολλούς ξένους μεταξύ των κατοίκων της και δη Ευρωπαίους». Από το 1870 μέχρι το 1920 η Ξάνθη είχε ίσαμε 55 καπνικές εταιρείες.

Όπως ήταν φυσικό αυτός ο πλούτος διεύρυνε το πολιτιστικό και κοινωνικό επίπεδο της πόλης, παράλληλα όμως δημιουργήθηκαν και οξυτάτες κοινωνικές αντιθέσεις, χωρίζοντας την πόλη στα δύο. Από τη μια μεριά η εύρωστη μεγαλοαστική τάξη των καπνεμπόρων κτίζει τα αρχοντικά της κατά συνοικίες μακριά από τα καπνομάγαζα προς τις υπώρειες της Ροδόπης, όπου το κλίμα ήταν πιο υγιεινό(εικ. 87) Η επαφή με τις χώρες της Κεντρικής και δυτικής Ευρώπης, τη Ρωσία, την Αμερική αντανakλάται στα βαριά και μεγάλα αρχοντικά των καπνεμπόρων. Το αρχοντικό Κουγιουμτζόγλου, στο οποίο σήμερα στεγάζεται το Λαογραφικό μουσείου της πόλης(εικ. 88, 89), δείγμα εκλεκτικισμού, στη συνοικία της Μητρόπολης. Σύμφωνα με την αρχιτέκτονα Πόπη Θεοχαρίδου ο Καπνέμπορας Κουγιουμτζόγλου έφερε έναν Ρώσο αρχιτέκτονα, ο οποίος έκανε τα σχέδια του αρχοντικού(οι πληροφορίες αντλήθηκαν από το ημίωρο ντοκιμαντέρ, «Ξάνθη η αρχόντισσα του Βορρά) . Από την άλλη η τάξη των καπνεργατών με χαμηλότερα και το κυριότερο εποχιακά εισοδήματα μόνο από τα μεροκάματα στα καπνομάγαζα, αλλά με το συγκριτικό πλεονέκτημα της συνεχούς αύξησης του πληθυσμού τους, στοιχείο που θα βοηθήσει στη δυναμικές κινητοποιήσεις ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου. Το μόνο κοινό χαρακτηριστικό είναι ότι τα παιδιά τους ακολουθούν το επάγγελμα των γονιών τους(Ιωαννίδης Στέφανος, 1982, σελ. 3)

Σε πολιτιστικό επίπεδο οι καπνέμποροι μετακαλούν μουσικά σχήματα, και χτίζουν την εποχή αυτή το μοναδικό θέατρο στο χώρο της βόρειας Ελλάδας, το θέατρο «Απόλλων». Εντυπωσιακά επίσης είναι τα εκπαιδευτήρια που ιδρύονται από τους καπνέμπορους, όπως η Ματσίνειος σχολή(σημερινό 1ο δημοτικό): «...Οι κάτοικοι της Ξάνθης της φιλοπάτριδες, νοήμονες και φιλομαθείς ανέπτυξαν από τινών ιδίως ετών μέγιστον προοδον ζήλον ανένδοτον...Την διανοητική και προπάντων μόρφωσιν των τέκνων περί πλείστου ποιούμενοι, συντηρούσιν αξιόλογα εκπαιδευτικά καταστήματα...η δε αλληλοδιδασκτική των αρρένων υπό τον τίτλον «Ματσίνειος», ιδρυθείσα υπό του αείμνηστου Μιχαήλ Ματσίνη και συντηρούμενο εκ της εαυτού περιουσίας...»(Δημοσίευμα από την εφημερίδα ο «Μέντωρ» της Σμύρνης του 1871- πηγή Ιωαννίδης Στέφανος, 1994, σελ 64) Χαρακτηριστικό της οικονομικής αυτοπεποίθησης των καπνεμπόρων, είναι και το παρακάτω

περιστατικό, το οποίο καταγράφηκε σε ένα επιστολικό δελτάριο, γραμμένο στα γαλλικά, «Λόγος γίνεται μεταξύ των λεσχιδών να προσκαλέσουν τη Σάρα Μπερνάρ δια τεσσάρων παραστάσεις στο θέατρο Απόλλων».(Όπως θα φάνει στο κεφάλαιο, που αφορά τη δραματουργική ανάλυση της εφαρμογής του ντοκιμαντέρ, το όλο επεισόδιο κατέληξε σε μύθευμα της πόλης.

Το «Ρεζί», όπως το αποκαλούσαν οι παλιοί Ξανθιώτες καπνεργάτες, εκμεταλλεύτηκε τις αποθήκες μέχρι το 1912. Οι βαλκανικοί πόλεμοι και οι ταραχές, που επακολούθησαν παρά το γεγονός ότι ο ελληνικό στρατός απελευθέρωσε αρχικά την πόλη, οδήγησε τελικά λόγω των πολιτικών παιχνιδιών στην κατάληψη από το βουλγαρικό στρατό, Η α΄βουλγαρική(του 20ου αιώνα) κατοχή της πόλης, όπως ονομάζεται, κράτησε από το 1912 μέχρι το 1919, χρονικό διάστημα κατά το οποίο το Ρεζί δεν έχει καμία δραστηριότητα μέχρι τον Οκτώβριο του 1919, όποτε και αποχωρούν οι βούλγαροι.

Μετά τη λήξη της βουλγαρικής κατοχής, το ελληνικό κράτος θεώρησε τις αποθήκες ως περιουσία του ελληνικού κράτους. Οι πολιτικές, όμως συμφωνίες μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, και πιο συγκεκριμένα η πασίγνωστη «9η Δήλωση», η οποία υπογράφηκε στις 24-7-1923 από τον Ελευθέριο Βενιζέλο(πρωθυπουργό της Ελλάδας, για τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα των Μουσουλμάνων, που εγκαταλείψανε τα εδάφη της Μακεδονίας και της Θράκης(ελληνικά εδάφη) πριν τις 18/10.1912, διευκρίνιζε ότι αυτά δεν υπάγονταν στις κοινές διατάξεις της σύμβασης περί ανταλλαγής των Ελληνικών και Τουρκικών πληθυσμών και περιουσιών. Έτσι, η Ελληνική κυβέρνηση απέδωσε, μετά από έκδοση απόφασης, τις καπναποθήκες στο Οθωμανικό Μονοπώλιο καπνού. (Εξάρχου, 1999. σελ. 6-7)

B)1920-1939: Η κρίση της καλλιέργειας του καπνού και η ανάπτυξη του καπνεργατικού κινήματος.

Η πολιτική ηρεμία στην περιοχή, μετά τη διευθέτηση και ενσωμάτωση στο ελληνικό κράτος το 1920, άνοιξε το δρόμο για μια νέα περίοδο ακμής του καπνού, που διήρκεσε περίπου είκοσι χρόνια(1920-1939). Η μικρασιατική καταστροφή το 1922 και η έλευση χιλιάδων προσφύγων(εικ) από τη Μικρά Ασία, τον Πόντο και την Ανατολική Θράκη, θα τονώσει όχι πληθυσμιακά την πόλη, αλλά και τους τομείς της καπνοκαλλιέργειας και της βιομηχανικής επεξεργασίας. Οι πρόσφυγες προέρχονταν από περιοχές, που είχαν παράδοση στην καπνοκαλλιέργεια, μετέφεραν επομένως την εμπειρία τους και στην περιοχή της Ξάνθης, εκτός των άλλων η οικονομική τους θέση τους καθιστούσε φθηνό εργατικό δυναμικό, πράγμα που το εκμεταλλεύτηκαν οι καπνοβιομηχανίες.

Συνολικά εγκαταστάθηκαν 12.000 άτομα και από 16.000 κατοίκους το 1924(οι πρόσφυγες αποτελούσαν το 41,4% του πληθυσμού), έφτασε να αριθμεί το 1929 36.000 κατοίκους(Καυκούλα Κική, 2002, σ. 77). Δημιουργήθηκαν νέες συνοικίες που δείχνει την Ξάνθη μετά την έλευση των προσφύγων), η πόλη επεκτάθηκε διπλασιάζοντας την έκταση της προς τα νοτιοδυτικά, στους νέους συνοικισμούς: Χηρήτικα, τα όποια ονομάστηκαν, γιατί οι εκτάσεις των οικοπέδων είχαν δοθεί σε χήρες προσφύγων, τα Τσιμεντένια, ο αστικός συνοικισμός, η Κυψέλη, η νέα Χρύσα (Ιωαννίδης Στέφανος, Θρακικά Χρονικά, τεύχος 36. 1980-1981 σ. 12).

Ο α' βουλγαρική κατοχή(1912-1919) και Α' παγκόσμιος πόλεμος, που επακολούθησε των βαλκανικών, δώσανε την ευκαιρία στις ξένες επιχειρήσεις να διεισδύσουν και τελικά να αποκτήσουν τον έλεγχο του καπνεμπορίου. Οι μικρές ντόπιες επιχειρήσεις ήταν τα πρώτα «θύματα», αφού με την εγκατάσταση αγοραστικών οργάνων από τα διάφορα ξένα μονοπώλια στους τόπους παραγωγής, δεν χρειάζονταν και έτσι ο μεταπρατικός μεσολαβητικός χαρακτήρας τους για την προμήθεια καπνών, σταματούσε. (Λάμπρου Γ- Τζανίδης Μ, 1939, σελ .114)

Ο Λάμπρου αναφέρει χαρακτηριστικά σε άρθρο του στο καπνεμπορικό δελτίο του Δεκεμβρίου του 1924: «Το εξαγωγικό καπνεμπόριο της Ανατολικής Μακεδονίας - Θράκης ευρίσκεται σχεδόν εις χείρας αλλοδαπών... είναι λυπηρό να βλέπει κανείς τους Έλληνες καπνεμπόρους, ιδίως εκείνους οίτινες δεν ηθέλησαν να προσαρμοσθώσι προς την εξέλιξη και τις απαιτήσεις του εμπορίου, να εξαφανίζονται οσημέραι υπό την πίεση των δύσκολως συνθηκών άτινας δι' αυτούς εδημιούργησε η μεταπολεμική περίοδος και η δράση του μεγάλου κεφαλαίου».(Ιωαννίδης Ιωάννης. 1998, σελ. 34,34). Επιχειρήσεις, όπως οι :Gary Tobacco Company, Standard Commercial Glen Tobacco Company Incorporated...Standard Commercial Trading Corporation, The American Tobacco Company of the Orient...The New Thracian Tobacco Company.....Company General de Tabac, Tossiete Ανώνυμη de Tabac de Orient et Our Meyer Glen Tobacco Company Incorporated, Standard Commercial Trading Corporation, The New Thracian Tobacco Company., Company General de Tabacc., Tossiete Ανώνυμη de Tabacc de Orient et Our Meyer., The Commercial Company of Salonica Limited (Dagas Alexandros, available <http://users.auth.gr/~adagkas/texts/1Recherches.pdf>) Οι εταιρίες αυτές, που είχαν κάνει την εμφάνιση τους ήδη από τις αρχές του εικοστού αιώνα συναγωνιζόταν ακόμα και το Οθωμανικό Μονοπώλιο καπνού, που υποτίθεται είχε το μονοπωλιακό έλεγχο του καπνού στην οθωμανική αυτοκρατορία.

Η παλιά μεγαλοαστική τάξη των ντόπιων καπνεμπόρων υποσκελίζεται και πολλοί εκπρόσωποι της δουλεύουν τώρα ως αντιπρόσωποι των ξένων επιχειρήσεων. Κάποια βέβαια, όπως ο Ανάργυρος

Σιγάλας, ο Ζουλιάμης(εικ 90), ντόπιοι καπνέμποροι καταφέρνουν να προσαρμοστούν στις νέες εξελίξεις και να σταθούν επάξια δίπλα στους ξένους κολοσσούς. Και η προσαρμογή σήμαινε την εισαγωγή και χρήση των μηχανών των ..μάκινων-όπως αποκαλούσαν το φόβητρο της απόλυσης οι καπνεργάτες-. δηλαδή την εκμηχάνιση της μεταποιητικής διαδικασίας του καπνού. Μαζί με τις κοπτικές μηχανές η μαζική παραγωγή τσιγάρων εισήγαγε και την κυτιοποιεία τυπογραφεία και λιθογραφεία, για την συσκευασία των τσιγάρων σε πακέτα. Μέχρι το 1924 η καπνοβιομηχανία του Δαβίδ Αρδίττη είχε στην Ξάνθη τέσσερις σιγαροποιητικές μηχανές και παρήγαγε 800.000 σιγαρέτα με εξαγωγές στην Αίγυπτο, το Βέλγιο και τη Γερμανία.(Εξάρχου, 2001, σελ. 13).

Το Οθωμανικό Μονοπώλιο Καπνού αναγνωρίζοντας όλες τις κείμενες συμβάσεις και νόμους που απέρρεαν από τα νόμιμα δικαιώματα του και παρέχοντας αμέσως την από την Συνθήκη των Σεβρών οριζόμενη κρατική συνδρομή και προστασία συνέχιζε να εισάγει και να εξάγει, κάτω από το καθεστώς της Ελληνικής Διοίκησης ατελώς τον καπνό του , μέχρι της οριστικής παύσης του, το 1925. (Μιχαλόπουλος, 2004, σελ.4-5) Την χρονιά αυτή οι καπναποθήκες θα πωληθούν σε ένα βέλγο καπνέμπορο τον Ερνέστο Βειλ, Γάλλος υπήκοος κάτοικος Κωνσταντινούπολης, με τιμή αγοράς τις 10.000 αγγλικές χάρτινες λίρες ή 6.537 χρυσές λίρες, δηλαδή 2.615.000 δρχ.

Η έλευση των μηχανών, και οι προσπάθειες των καπνεμπορικών επιχειρήσεων να εξάγουν ανεπεξέργαστα τα κάπνα, (συνήθως ο καπνός εξαγόταν προς την Τεργέστη, όπου υπήρχαν φθηνότερα εργατικά χέρια για την επεξεργασία και διάθεση του στις διεθνείς αγορές(σε συνδυασμό)(Ζαλίμπα Ζίζη, 2004, σελ. 90). Οι αντιδράσεις για τη μη εξαγωγή των ανεπεξέργαστων καπνών ήταν έντονες στις διάφορες καπνουπόλεις . Στην Ξάνθη, στις 12-12-1924, οι καπνεργάτες έσπασαν βαγόνια με ανεπεξέργαστα της Gary Tobacco Company και σκόρπισαν τα καπνά (Δάγκας, Αλέξανδρος, σελ.26)

Εκτός των άλλων οι συνθήκες εργασίας και υγιεινής στα καπνομάγαζα ήταν τραγικές. Ανεπαρκής φωτισμός ξύλινα πατώματα , που ήταν δύσκολο να πλυθούν, κακός αερισμός, τα παράθυρα κατά την επεξεργασία έπρεπε να ήταν κλειστά, γιατί ο αέρας ξέραινε το καπνό και δεν μπορούσε να δουλευτεί από τους καπνεργάτες, η σκόνη και η νικοτίνη, που εισπνέανε κατά τη διάρκεια του δωρου. Τέτοιες συνθήκες υγιεινής δημιουργούσαν εστίες ασθενειών, όπως ελονοσία, ηπατίτιδα, περιπνευμονία και κυρίως φυματίωση. Τα πνευμόνια των περισσότερων καπνεργατών ήταν διαβρωμένα από το μικρόβιο του Κώχ και οι άνθρωποι οδηγούνταν αργά και σίγουρα στο θάνατο εξαιτίας της φυματίωσης. Ο φυματικός της εποχής ήταν κοινωνικά απόβλητος, τον απέφευγαν οι φίλοι , οι συνάδελφοι ακόμα και οι συγγενείς του, αφού η ασθένεια ήταν μεταδιδόμενη. (Δοδόπουλος Σοφοκλής, 2004,σελ. 58-59)

Ήταν, επόμενο και λογικό οι εργαζόμενοι στα καπνομάγαζα, των όποιων το μοναδικό εισόδημα ήταν το μεροκάματο τους, να είναι αποφασισμένοι για κάθε αγώνα. Ο πόλεμος από τα χαρακώματα (βαλκανικοί πόλεμοι, Α΄ παγκόσμιος)είχε μεταφερθεί στα σκονισμένα καπνομάγαζα, και οι καπνεργάτες εξαιτίας των μαχητικών αντιδράσεων τους θεωρούνταν «τάξις επικίνδυνη». Εδώ να σημειωθεί ότι οι απεργίες στους κόλπους των καπνεργατών πρωτοεμφανίστηκαν και επί οθωμανικής αυτοκρατορίας στις αρχές του αιώνα. Η προσάρτηση της Ξάνθης, επίσης στο ελληνικό κράτος δεν εμπόδισε το 1922 την εκδήλωση μια μαχητικής απεργίας στην Ξάνθη, δύο χρόνια μετά την απελευθέρωση και λίγους μήνες πριν τη μικρασιατική καταστροφή. Στις απεργίες των καπνεργατών το κράτος απαντά με συνεχή καταστολή, επιστρατεύοντας πολλές φορές και τις δυνάμεις του στρατού, για να σταματήσει τις πολυπληθείς και αποφασισμένες μάζες των καπνεργατών.

Ενδεικτικό της κοινωνικής συμπεριφοράς και της μαχητικότητας των καπνεργατών είναι τα όσο παραθέτει ο Αλέξανδρος Δάγκας σχετικά με τις μορφές της κοινωνικής συμπεριφοράς των καπνεργατών: «Στατιστική επεξεργασία των στοιχείων για τους καπνεργάτες και καπνεργάτριες κατά τη δεκαετία του 1920, τα οποία περιέχονται σε χρησιμοποιηθείσας ιστορικές πηγές, καταλήγει στην επισήμανση πλευρών κοινωνικής συμπεριφοράς, που χαρακτηρίζουν τη μεγάλη πλειοψηφία τους. Μπορούμε να αναφέρουμε την υπερηφάνεια για το επάγγελμα και την τέχνη τους, τον υψηλό βαθμό ταξικής και συνδικαλιστικής συνείδησης, την οργανωμένη προβολή των διεκδικήσεων και τη μαχητικότητα. Έχει πρόσθετο ερευνητικό ενδιαφέρον η μελέτη των γεγονότων των σχετικών με την έκφραση της μαχητικότητας. Σε ογκώδη πληθυσμό(εικ 91) , όπως οι 30.000 καπνεργάτες της Μακεδονίας-Θράκης (100.000 με τις οικογένειές τους), είναι φυσικό για τον ιστορικό μελετητή να καταγράφεται ένας αριθμός περιστατικών, κατά το ξετύλιγμα κινητοποιήσεων, που χαρακτηρίζονταν από την ύπαρξη βίας. Μία λεπτομερής έρευνα οδηγεί στον εντοπισμό στατιστικά αξιολογήσιμων χαρακτηριστικών της καθημερινής ζωής. Αρκετοί είχαν εξοικείωση με την οπλοφορία (αιχμηρά και τέμνοντα όργανα -σουγιάς, φαλτσέτα, ξυράφι, βελόνη [σακοράφα], κλπ.-, σπανιότερα πιστόλι), ορισμένοι και με την οπλοχρησία. Καταγράφεται, αραιά, η πρόκληση τραυμάτων, έστω απρομελέτητων.»(Δάγκας Αλέξανδρος, σελ. 20).

Στις 13-6-1928, στην Ξάνθη γίνεται απεργία με αίτημα την αύξηση του μεροκάματου και οι διαδηλωτές δέχονται τα πυρά της αστυνομίας και του στρατού, που στοίχισαν 4 νεκρούς (ο στοίβαδότης Ραμαδάν Μουσα, ο Ισμαήλ Ογλού Χασάν, ο καπνεργάτης Σωκράτης Καραβάνας και μια γραία καπνεργάτρια) και 40 τραυματίες και ρίφθηκαν απαντητικά πυρά μέσα από σπίτια και

τραυματίσαν το διοικητή της ΥΕΑ Τσάταλο, τον ανθυπολοχαγό Εμμανουήλ Χειλαδάκη και 5 χωροφύλακες και στρατιώτες. (Δάγκας Αλέξανδρος, σελ. 23).

Η αυξανόμενη δύναμη των καπνεργατών στην Ξάνθη ισχυροποιείται πολιτικά, κοινωνικά, αλλά και πολιτιστικά. Με ισχυρό συνδικάτο την «Άμυνα»(κόκκινο σωματείο - το καπνεργατικό δυναμικό της Ξάνθης εκείνη την περίοδο ανερχόταν στις 5000 καπνεργάτες -καταφέρνουν να εκλέξουν το 1925 δήμαρχο, το Μιχαήλ Λουκοβίκα, που είχε υποστηριχθεί από το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (κοινός υποψήφιος εργατών, προσφύγων και μικροεπαγγελματιών), τον οποίο ωστόσο οι επίσημες αρχές δεν επέτρεψαν να αναλάβει τα καθήκοντα του.(Ιωαννίδης Στέφανος, 1994, σελ.110). Το 1932 και το 1936 η Ξάνθη ως επαρχία του νομού Ροδόπης αναδεικνύει βουλευτή τον υποψήφιο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, τον Βασίλη Βερβέρη (Ελεφαντή, Αγγελική, 1976, σελ. 387).

Μια σημαντική ιδιομορφία του καπνεργατικού κινήματος στην Ξάνθη, είχε να κάνει με το μεικτό θρησκευτικά και εθνοτικά χαρακτήρα του πληθυσμού της πόλης. Η συμμετοχή και μουσουλμάνων –κυρίως Τούρκων- στις απεργιακές κινητοποιήσεις και στη συνδικαλιστική δράση, παρά το γεγονός ότι δεν υπήρξε ποτέ ιδιαίτερα μεγάλης κλίμακας, εξαιτίας πολλών παραγόντων, που είχαν να κάνουν με το βαθμό πολιτικοποίησης της μειονότητας, ήταν μικρή αλλά ουσιώδη. Η συμμετοχή κάποιων μελών της μειονότητας στη συνδικαλιστική δράση του καπνεργατικού κινήματος δε θα πρέπει να υπερτιμηθεί ως δείγμα της «ομοφυχίας και της ενότητας των εργαζομένων της περιοχής», αρκετές φορές αυτή η διαφορετικότητα χρησιμοποιήθηκε από τους εργοδότες ως δούρειος ίππος της διάσπασης του καπνεργατικού κινήματος.(πρόσληψη μόνο χριστιανών ή μόνο μουσουλμάνων εργατών). Από την άλλη βέβαια είναι αλήθεια, ότι ο βαθμός πολιτικοποίησης του καπνεργατικού κινήματος προσπαθούσε να ξεπεράσει και να μετριάσει τις αντιθέσεις των εργαζόμενων, με στόχο την κοινή τους στράτευση στα προβλήματα που τους απασχολούσαν. Αυτή την πρόθεση τουλάχιστον μαρτυρούν οι δίγλωσσες προκηρύξεις της εποχής.(εικ 92)

Η πολιτιστική συμμετοχή των καπνεργατών μέσα από τις τάξεις του αντίστοιχου σωματείου, της Εργατικής Προόδου το οποίο διέθετε μουσικό(εικ 93), και αθλητικό τμήμα και ανέβαζε και θεατρικές παραστάσεις.: «Το 1934 μαζί με άλλα φιλολογικά και κοινωνιολογικά σχόλια, έγραψα και το «Τέρας», ένα τρίπρακτο κοινωνικό- θεατρικό δράμα, εξευτελίζοντας την υψηλή κοινωνία και το 1935, μαζί με τον Πάνο Φιλίππου από τη Λαμία και τον Γιάννη Ζαχαρόπουλο, μουσικοδιδάσκαλο και την συνδρομή του μουσικοαθλητικού συλλόγου «Εργατική Πρόοδος» ανεβάσαμε στη σκηνή του μεγάλου κινηματογράφου, μια σπαρταριστή σατυρική επιθεώρηση, το «Λίγο από όλα», που παίχθηκε επί τρεις συνεχείς παραστάσεις, με πολύ επιτυχία»(Δ. Δημητριάδης,

«βιογραφικό ημερολόγιο» 1906-1966, σελ 64- πηγή Ιωαννίδης, 1982, σελ. 105). Παράλληλα μέλη της εργατικής προόδο, όταν η δικτατορία του Μεταξά το 36 θα διαλύσει τα συνδικάτα και τα σωματεία των εργατών, θα μπουν σε άλλου πολιτιστικούς συλλόγους, όπως ο Ορφεύς, ο Αρίων (εικ 94), ο Παν. Την περίοδο του μεσοπολέμου η πολιτιστική κίνηση ήταν σύμφυτη με την ακμή του καπνεμπορίου.

Το οικονομικό κραχ στην Αμερική θα επηρεάσει αρνητικά και τη ζήτηση των ανατολικών καπνών, και το καπνικό ζήτημα θα εισέλθει σε νέα περίοδο κρίσης. Ένα χρόνο μετά την οικονομική κατάρρευση, η κατάσταση στην περιοχή επιβαρύνθηκε και από μια αναπάντεχη ασθένεια (περονόσπορος ή αλλιώς το νταμάρι) που προσέλαβε τις καπνοκαλλιέργειες, με αποτέλεσμα να καταστραφούν οι καπνοκαλλιέργειες, οι οποίες ελαττώθηκαν κατά το 5%. (Μιχαλόπουλος, 2004, σελ. 21-22). Οι καπναποθήκες κλείνουν η μετά την άλλη με αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων ανέργων, περίπου 1.300.000 κιλά ανεπεξέργαστα καπνά φυγαδεύονται από την Ξάνθη σε άλλες πόλεις. (Εξάρχου, 2000, σ. 52)

Οι προσπάθειες των καπνεμπόρων το '33 για τη αποσυμφόρηση του επαγγέλματος θα ευοδωθούν με την είσοδο της Τόγκας στην επεξεργασία, και την απόλυση των ειδικευμένων εργατών, των Δεγκτσήδων δηλαδή , οι καπνέμποροι θα προσλάβουν στη θέση τους ανειδίκευτο και φθινό εργατικό δυναμικό, κατά πλειοψηφία γυναίκες. Οι απεργιακές κινητοποιήσεις των καπνεργατών γενικεύονται με κορύφωση τα γεγονότα του Μάη του '36 στη Θεσσαλονίκη, τα όποια εξαπλώθηκαν σε όλη τη Βόρεια Ελλάδα. (πηγή απόσπασμα από το ντοκιμαντέρ διάρκεια 31', Εγχερ, 16 χιλ.) «Τάσσοσ Τούσης», μια ταινία του Βαγγέλη Δημητρίου . Παραγωγή ΥΠΠΟ . 1983). (Εικ 95, 96).

Χαρακτηριστικό εδώ το χρονικό μιας απεργιακής εκδήλωσης των καπνεργατών στην Ξάνθη. το βράδυ της 26ης Ιουλίου το 1936 το Σωματείο Καπνεργατών η «Αναγέννηση», προσκείμενο στο ΚΚΕ, εξέδωσε μια προκήρυξη , με την όποια καλούσε του καπνεργάτες της Ξάνθης να ταχθούν αλληλέγγυοι με τους συναδέλφους του στην Καβάλα και τη Θεσσαλονίκη κατερχόμενοι σε απεργία»:

ΑΙΤΟΥΜΕΝ 1) Αύξησης μεροκάματου σύμφωνα με τα 7/25 της Χρυσής αγγλικής λίρας , 2) Κατάπαυση εργοδοτικής και κρατικής τρομοκρατίας και αυστηρή τήρηση του οκταώρου., 3) πρόσληψης και ανδρών στην Τόγκα, 4)Επιδόματα σε όλους του καπνεργάτες 50 δρχ για τους άνδρες και 25 δρχ για τις γυναίκες σε όλο το διάστημα της ανεργίας, ανεξάρτητα των πραγματοποιηθέντων ημερομισθίων. Πλήρης ιατροφαρμακευτική περίθαλψις., 5)Συνδικαλιστικές

και πολιτικές ελευθερίες και ελευθέρα λειτουργία της Καπνεργατικής Ομοσπονδίας Ελλάδος (Κ.Ο.Ε) και την ελευθερία συγκεντρώσεων και συνελεύσεων. (Εξάρχου, 2000, σελ. 52-53).

Σύμφωνα με την Έφη Αβδελά το αίτημα των ανδρών να διατηρήσουν την «κλειστή ειδικότητα» του δεγκτζής και να μην επιτραπεί στις γυναίκες να πάρουν την ειδικότητα αυτή, αλλά επιπλέον και η πρόθεση να ζητήσουν να ισχύσουν ορισμένες αναλογίες ανάμεσα στο γυναικείο και ανδρικό προσωπικό, δείχνει ότι οι γυναίκες-εργάτριες δεν συμμετείχαν στη λήψη των αποφάσεων. (Αβδελά Έφη, 1993, σελ. 176-178). Εντύπωση αποτελεί ωστόσο το γεγονός ότι στις μεγάλες απεργιακές κινητοποιήσεις των καπνεργατών ιδιαίτερα στη Θεσσαλονίκη, η εντυπωσιακή συμμετοχή των γυναικών, που πρωτοστάτησαν ακόμα και σε μάχες σώμα με σώμα(εικ) (Οι καπνεργάτες και ο Μάης του '36 σελ. 41). Παρά την επιβολή του δικτατορικού καθεστώτος, που ολοκλήρωσε το έργο των προηγούμενων κυβερνήσεων-επιβολή του Ιδιώνυμου κατά του κομμουνισμού επί Ελευθερίου Βενιζέλου, και συνεχείς διώξεις και ποινικοποίηση των αγώνων - διαλύει όλα τα σωματεία και τα συνδικάτα των καπνεργατών, οι καπνεργάτες έδειχναν ότι είχαν τα πολιτικά αποθέματα για μια νέα σύγκρουση. Το πολιτιστικό φορτίο της Ξάνθης περιορίζεται στα «Τρία Έψιλον, στους Άλκιμους(εικ 97) και στην ΕΟΝ. Η εμπειρία του καπνεργατικού κινήματος είναι που θα τροφοδοτήσει την ένοπλη και οργανωμένη πάλη κατά τη διάρκεια της γερμανικής, βουλγαρικής και ιταλικής κατοχής, όπως θα αναλυθεί στο επόμενο κεφαλαίο.

Λίγο πριν την έναρξη του β' παγκοσμίου πολέμου, ο καπνός είχε δώσει μια δεύτερη αίγλη και ανάπτυξη στην πόλη, που έφτασε το 1939, να αριθμεί γύρω στους 39.000 κατοίκους, καταλαμβάνοντας της έβδομη θέση μεταξύ των υπολοίπων πόλεων της Ελλάδας. Την ίδια χρονιά το Ρεζί θα αλλάξει και πάλι ιδιοκτήτη, ο οποίος ήταν και πάλι Γάλλος υπήκοος αρμενικής καταγωγής, τον Τακβόρ Χοφσέπ Τακβοριάν. Το συμβόλαιο υπογράφεται στο ξενοδοχείο της Μεγάλης Βρετανίας (στην Αθήνα) στις 26-5-1939. Επειδή ήταν ξένος υπήκοος, για την αγοροπωλησία έχει εκδοθεί πιστοποιητικό της Νομαρχίας Δράμας, που επέτρεπε την αγορά. Να σημειωθεί ότι ο Τακβοριάν ήταν ενοικιαστής των καπναποθηκών για μερικά χρόνια, γιατί εξασκούσε τις καπνεμπορικές του δραστηριότητες και στην Ξάνθη από το 1930. Ο Τακβοριάν έφυγε το 1922 από την Ανδιανούπολη για τη Γαλλία. Στην Ξάνθη είχε εγκατασταθεί ο αδελφός του Αράμ. Η τιμή πώλησης ανέρχονταν στις 3.150 χάρτινες Αγγλικές λίρες ή 1.802 χρυσές Αγγλικές λίρες, ποσό σε δραχμές 1.732.500.(Εξάρχου, 1999,σελ. 8).

Γ) 1940-1946: Β' Βουλγαρική κατοχή- απελευθέρωση-εμφύλιος

Παρά τη σθεναρή αντίσταση των ελληνικών δυνάμεων και την απόθεση των Ιταλών στο Αλβανικό μέτωπο, οι Γερμανοί θα καταφέρουν να διασπασούν το ελληνικό μέτωπο και να εισβάλλουν στην Ελλάδα. Στην Ξάνθη οι γερμανικές δυνάμεις μπαίνουν στις 7 Απριλίου το 1941, όντα όμως απασχολημένοι στο σοβιετικό μέτωπο, θα παραδώσουν την Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη- εκτός από την περιοχή της Αλεξανδρούπολης, που θα παραμείνει υπό γερμανική κατοχή.

Η βουλγαρική κατοχή υπήρξε πολύ σκληρότερη της γερμανικής και της ιταλικής, κι αυτό γιατί επιχειρήθηκε ένας βίος εκβουλγαρισμός (εικ 98) όλων των αλλοεθνών και των αλλόθρησκων και μια προσπάθεια δημογραφικής αλλοίωσης-πραγματικής και πλασματικής- της σύνθεσης του πληθυσμού στις περιοχές, που προσάρτησαν(σε αντίθεση με τις Γερμανούς που ήταν δυνάμεις κατοχής οι Βούλγαροι προχώρησαν σε προσάρτηση της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης). (εικ 99)

Η κυβέρνηση του Βόρη επιχειρεί να φτιάξει τη Μπελομόρσκα Μπαλγκάρια (εικ 100) (την Ασπροθαλασσιτική- Αιγαιοπελαγίτικη Βουλγαρία του Αιγαίου).(Ιωαννίδης,1994,σελ. 111) Οι δημόσιες υπηρεσίες (τσηνόβηκοι, δηλαδή οι δημόσιοι υπάλληλοι) τα σχολεία, η βουλγαρική ασφάλεια(Οχράνα), επανδρώνονται από Βουλγάρους, για την ενίσχυση του βουλγαρικού στοιχείου στέλνονται έποικοι (Τσήτσοι, καθαροί) βούλγαρο από τη Βουλγαρία.(εικ 111) Μαζί με αυτούς γράφονταν ως Βούλγαροι(οι βουλγαρογραμμένοι), όσοι από του βουλγαρόφωνους είχαν μείνει μετά την α' κατοχή των βουλγάρων το 1919, αλλά και άλλοι που εφεύρισκαν βουλγαρική καταγωγή. Όλοι αυτοί δεν στερούνταν τα τρόφιμα, το λευκό ψωμί, τα ρούχα, και ταξίδια προς τη Βουλγαρία. Τα ελληνικά και τουρκικά απαγορεύονταν, όπως επίσης και η είσοδος των μη Βουλγάρων σε δημόσιους χώρους. Οι υποσιτιζόμενοι κάτοικοι της Ξάνθης συνωστιζόταν στους φούρνους για λίγα γραμμάρια μπομποτάς (εικ 112)(καλαμποκίσιο ψωμί), και κάποιοι από αυτούς στέλνονταν στη Βουλγαρία για καταναγκαστικά έργα (να σημειωθεί εδώ ότι η δεντροφύτευση ένα μεγάλο μέρος του περαστικού πευκόφυτου δάσους, περιβάλλει τη σημερινή Ξάνθη, έγινε από γυναικόπαιδα της πόλης, ως καταναγκαστικό έργο. Αντίστοιχα, το σημερινό κολυμβητήριο έγινε πάλι από καταναγκαστικά έργα.

Από τους πρώτους μήνες, της παρουσίας των βουλγάρων στην περιοχή και ενώ η περιοχή τελούσε ακόμη τυπικά κάτω από στρατιωτική διοίκηση, με διαταγή του στρατηγού Δούκας όριζε να παρεμβληθούν εμπόδια και δυσκολίες στις ελληνικές καπνικές εταιρείες που επιθυμούσαν την αγορά καπνών των απελευθερωθεισών χωρών», ώστε να διευκολυνθούν οι βουλγαρικές(Μιχαλόπουλος,2004, σελ. 46). Η διαταγή αυτή φανέρωνε τα σχέδια και τις προθέσεις των Βουλγάρων για την καπνική πολιτική, που θα ακολουθούσαν. Το 1941 δημεύθηκε η σοδειά

του 1940-1941 ως πολεμική λεία και όλα τα καπνομάγαζα της Ξάνθης καταλήφθηκαν από τους Βουλγάρους(με εξαίρεση το Ρεζί, που τότε άνηκε στον Τακβόρ Τακβοριάν). Την ίδια χρονιά το βουλγαρικό κράτος αγόρασε το καπνό από τους καπνοπαραγωγούς, ωστόσο το αντίτιμο της αγοράς αυτής δεν καταβλήθηκε στους δικαιούχους, αλλά κατακρατήθηκε έναντι του χρέους προς την ελληνική Αγροτική Τράπεζα.. (Μιχαλόπουλος,2004, σελ. 47). Το 1943 και 1944 όλη η παραγωγή κατασχέθηκε από την κατοχική βουλγαρική διοίκηση και αφέθηκε στους καπνοπαραγωγούς μόνο το 10%.

Η άσκηση εμπορίας καπνών στην Ξάνθη απαγορεύθηκε σε ξένες επιχειρήσεις, εκτός από εκείνες που δραστηριοποιούνταν στην Βουλγαρία προ του 1937, Επίσης, διαπιστώθηκε ότι για την ενέργεια αγορών καπνών απαιτούνταν άδεια και δυναμικότητα εξαγωγής, οι οποίες δίδονταν από της Διεύθυνσης Εξωτερικού Εμπορίου της Βουλγαρίας. Συγχρόνως έγινε γνωστό ότι επιβλήθηκε η συμμετοχή βουλγαρικών κεφαλαίων κατά ποσοστό ανώτερο του μισού σε όλες τις επιχειρήσεις, που βρισκόταν στην Ξάνθη. (Μιχαλόπουλος,2004, σελ. 47 Η βουλγαρική κατοχή στην Ξάνθη εξάρθρωσε όλη την εγχώρια καπνοπαραγωγή και την απέκοψε από τη διεθνή αγορά, προωθώντας καπνά άλλης προέλευσης.

Οι αντιστασιακοί πυρήνες , που δημιουργήθηκαν όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα ανέπτυξαν δράση στα γύρω βουνά της περιοχής. Η πλειοψηφία των καπνεργατών, που είχαν την εμπειρία της οργανωμένης πάλης, στελεχώνουν τις αντιστασιακές ομάδες, κυρίως τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ(που η πλειοψηφία του επηρεαζόταν από το ΚΚΕ) καπνεργάτες έχοντας την εμπειρία της οργανωμένης πόλης. Είναι ενδεικτικό ότι κατά την αποχώρησή τους οι Βούλγαροι επιχείρησαν να μεταφέρουν στα κρυφά με τα βαγόνια ανεπεξέργαστα καπνά, εμποδίστηκαν όμως από τους καπνεργάτες της πόλης.

Στις εννιά (9) του Σεπτεμβρίου το 1944 οι δυνάμεις του Ε.Λ.Α.Σ. απελευθέρωσαν την πόλη και εγκαθιδρύθηκε η Αυτοδιοίκηση του Ε.Α.Μ., που κράτησε έξι(6) μήνες, μέχρι τον Απρίλιο του 1944. (εικ 113) Διενεργούνται δημοτικές εκλογές, στις όποιες αναδεικνύεται δήμαρχος ο Θεόφιλος Παπαδόπουλος (εικ) και οι διάφορες υπηρεσίες στελεχώνονται με ντόπιους. Λειτουργήσαν, επίσης λαϊκά δικαστήρια και επιβλήθηκαν θανατικές ποινές, όπως των Βουλγάρων δωσίλογων Κοσμά Φώτεφ και Κώστα Δελιάκωφ, που εκτελέστηκαν στην κεντρική πλατεία παρουσία πλήθους κόσμου (εικ 114)

Ακολούθησαν τα Δεκεμβριανά στην Αθήνα , η συμφωνία της Βάρκιζας(12 Φεβρουαρίου 1945), και στη συνέχεια οι δραματικές εξελίξεις του εμφυλίου με χιλιάδες νεκρούς(8.249 για τον εθνικό στρατό και 38.220 για τις δυνάμεις των ανταρτών), ήττα του δημοκρατικού στρατού , εγκατάσταση των επίσημων ελληνικών αρχών , τα στρατοδικεία, καταδίκες, εκτελέσεις, και αθρόες αποκηρύξεις

και δηλώσεις μετανοίας από παλιούς καπνεργάτες, για να μπορέσουν να εξασφαλίσουν το πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων, που θα τους έδινε τη δουλειά στα καπνομάγαζα. (Ιωαννίδης, 1994, σ. 112). Κατά τη διάρκεια του εμφυλίου το μπροστινό κτίριο(εικ 115), που στεγάζε τις διοικητικές λειτουργίες του καπνομάγαζου(μετέπειτα θα στεγάσει και τη Νομαρχία), μετατρέπεται σε στρατιωτικό νοσοκομείο, δραστηριότητα που θα παύει μετά την λήξη του εμφυλίου.

Όπως έχει κατά τη διάρκεια της κατοχής οι Βούλγαροι και οι λεγόμενοι και ως Βουλγαρογραμμένοι είχαν σημαντικά προνόμια έναντι των υπολοίπων. Στην Ξάνθη οι Βουλγαρογραμμένοι σε σχέση με τη γειτονική Καβάλα, όπου πριν το πόλεμο οι Βούλγαροι αποτελούσαν μόλις το 1% του πληθυσμού, ήταν ελάχιστοι. Οι συνθήκες στην Καβάλα (καμία κοντινή πρόσβαση στην αγροτική ενδοχώρα, ανάγκασε πολλούς ανθρώπους να βουλγαρογραφτούν, για να επιβιώσουν, αντίθετα στην Ξάνθη η πρόσβαση με την ύπαιθρό (5 χιλιόμετρα), άρα και στην εύρεση τροφής. Οι περισσότεροι χωρίς να είναι απαραίτητα και δοσίλογοι των Βουλγάρων, ακολούθησαν το βουλγαρικό στρατό για τον φόβο αντιποίνων. Η δόσολογία και η συνεργασία ωστόσο βάραινε στη συνείδηση του λαού, αφού τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν ήταν μεγάλης κλίμακας και αγριότητας(η σφαγή στη Δοξάτο και τη Δράμα, στην Ξάνθη τα λαϊκά δικαστήρια εκτέλεσαν δύο συνεργάτες των Βουλγάρων, με την κατηγορία της ανθρωποκτονία, γιατί έβαζαν στο αλεύρι άμμο, θανατώνοντας με τρόπο βασανιστικό αρκετούς ανθρώπους.

Ακόμα και μετά την εγκατάσταση των επίσημων ελληνικών αρχών, και παρά το γεγονός ότι και στην υπόλοιπη Ελλάδα, πολλά στελέχη των ταγμάτων ασφαλείας, στελέχωσαν την ελληνική χωροφυλακή και ασφάλεια, υπήρξαν περιπτώσεις λειτουργίας ειδικών δικαστηρίων για τους δοσίλογους και συνεργάτες των κατακτητών. Μια τέτοια περίπτωση ήταν και η υπόθεση Τακβοριάν, του ιδιοκτήτη του Ρεζί, για οικονομική συνεργασία με τους Βουλγάρους, οι οποίοι όπως έχει ήδη ειπωθεί ακολούθησαν μια ληστρική καπνική πολιτική, με αρνητικές μετέπειτα συνέπειες, για την πορεία του καπνού στην Ξάνθη.(πέρα από την καταλήστευση της παραγωγής, οι Βούλγαροι είχαν πάρει και το μηχανικό εξοπλισμό από όλα τα καπνομάγαζα των καπναποθηκών της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης- πηγή Καπνέμπορας Ιωάννης Σαπουντζής ντοκιμαντέρ Ενθύμιον Καπνού, copyright NET 1999).

Η δίκη του Τακβοριάν και των συνεργατών ήταν το γεγονός (εικ 116) που απασχολούσε όλη την τοπική κοινωνία της Ξάνθης και όχι μόνο, διχάζοντας την · άλλοι υποστήριζαν την καταδίκη του Τακβοριάν και άλλοι την αθώοτητα του. Τα καπνά του Τακβοριάν και οι αποθήκες του κατάσχονται. Ο ίδιος κατηγορήθηκε για οικονομική συνεργασία και προπαγάνδα με τη Βουλγαρική

Κατοχική Διοίκηση και παραπέμφθηκε σε ειδικό δικαστήριο δοσίλογων .Η δίκη άρχισε στην Κομοτηνή στις 8/5/1946 και περατώθηκε στις 17/5/1946 με καταδικαστική απόφαση φυλάκισης 20 ετών και δήμευση της περιουσίας του που βρισκόταν στην Ελλάδα. Η κατηγορία οικονομική συνεργασία και προπαγάνδα με τη Βουλγαρική κατοχική διοίκηση .

Ο Τακβοριάν επικαλούμενος την ξένη υπηκοότητα του και το ότι κατέβαλε την ορισθείσα από τις Βουλγαρικές Αρχές κατοχής τιμή καπνού προς τους καπνοπαραγωγούς, άρχισε να διεκδικεί το ένα τέταρτο περίπου των διασωθέντων καπνών, δηλαδή περίπου 1.100.000 κιλά (Μιχαλόπουλος, Χρήστος, «Οι διεκδικήσεις του καπνέμπορου Τακβοριάν επί των κρατικών καπνών(1946) μετά την απελευθέρωση της Ξάνθης από τους Βουλγάρους», Εφημερίδα «Αγώνας», Ξάνθη, αρ φύλλου 5163, 14/10/2004) Υπήρξαν έντονες διαμαρτυρίες της Γαλλικής Κυβέρνησης (το '46 η Γαλλία δε δεχόταν τον πρέσβη της Ελλάδας Ραγκάβη, και η πρεσβεία λειτουργούσε μόνο με δεύτερο προσωπικό) , η όποια έδειξε μεγάλη επιμονή για την αποκατάσταση του γάλλου υπηκόου. Μάλιστα είχε υποδείξει την υπαγωγή της υπόθεσης σε κοινή διαιτησία, διορίζοντας ως διαιτητή τον Γάλλο Πρωθυπουργό Μπλούμ. Μιχαλόπουλος, Χρήστος, «Οι διεκδικήσεις του καπνέμπορου Τακβοριάν επί των κρατικών καπνών(1946) μετά την απελευθέρωση της Ξάνθης από τους Βουλγάρους», Εφημερίδα «Αγώνας», Ξάνθη, αρ φύλλου 5163, 14/10/2004)

Τελικά, οι αξιώσεις του Τακβοριάν κρίθηκαν αβάσιμες, γιατί τα καπνά αποκτήθηκαν καθ' όλη τη διάρκεια της βουλγαρικής κατοχής στη Θράκη, κατά τρόπο βίαιο και αρπακτικό, με πληρωμή τιμής σε βουλγαρικά λέβα, η οποία αντιπροσώπευε μόλις το 1/10 ή 1/8 της πραγματικής αξίας τους. Κατά δεύτερο λόγο, τα καπνά εξυπηρέτησαν την πολεμική προσπάθεια του εχθρού, δεδομένου ότι το σύνολο των αφαιρεθέντων καπνών κατά τη διάρκεια της βουλγαρικής κατοχής, εξήχθη ή προοριζόταν για εξαγωγή στη Γερμανία. Με το ίδιο σκεπτικό, η ξένη υπηκοότητα, την οποία επικαλούνταν ο Τακβοριάν, δεν είχε καμία σημασία προς τα πραγματικά περιστατικά της κτήσης των καπνών. Οι φιλοβουλγαρικές απόψεις του Τακβοριάν κατά πολλούς είχαν εκφραστεί και όταν ο ίδιος είχε γράψει ένα βιβλίο για τη Βουλγαρία, για το οποίο τιμήθηκε και επίσημα στη Σόφια. (προφορική μαρτυρία-Θωμάς Εξάρχου.). Από την άλλη η απόφαση δήμευσης της περιουσίας ανεξάρτητα αν ήταν ή όχι συνεργάτης των βουλγάρων, «βόλευε» και άλλους καπνεμπόρους ανταγωνιστές του στην Ξάνθη.

Το 1953 υπεβλήθη από τη γαλλική κυβέρνηση έφεση κατά της απόφασης. Η έφεση εκδικάστηκε τον Ιούνιο του 1953 από το πενταμελές Εφετείο των Αθηνών και η τελική ποινή ήταν κάθειρξη 6 ετών και δήμευση της περιουσίας. Να σημειωθεί ότι η πρωτόδικη και η κατ' έφεση διαδικασία

έγινε ερήμην του κατηγορουμένου. Έτσι, οι αποθήκες περιήλθαν στο δημόσιο. (Εξάρχου, 1999, σελ 6).

Δ) Παρακμή και νεότερες χρήσεις και λειτουργίες στο καπνομάγαζο(1948-1988):

Οι συνέπειες του β' παγκόσμιου πολέμου επηρέασαν και τις μεταπολεμικές εξελίξεις στην Ελλάδα. Η μεταπολεμική Ξάνθη βρέθηκε οικονομικά εξουθενωμένη, αφού η ληστρική πολιτική των Βουλγάρων είχε απομυζήσει όλα τα αποθέματα του καπνού. Κατά δεύτερο λόγο παρατηρείται μια δημογραφική μείωση, που είχε ξεκινήσει τόσο κατά τη διάρκεια της βουλγαρικής κατοχής όσο και μετά την απελευθέρωση προκάλεσε στην πόλη μια μεταναστευτική αιμορραγία προς το εσωτερικό της χώρας, αλλά και προς την Αμερική, και τις υπόλοιπες χώρες της δυτικής Ευρώπης, όπου η αναδιοργάνωση είχε ξεκινήσει με γοργούς ρυθμούς. Στις δημογραφικές απώλειες συμπεριλαμβάνονται και οι πολιτικοί πρόσφυγες, που κατέφυγαν στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης.

Η πολιτική που ακολούθησαν οι καπνοβιομηχανίες με τη συνδρομή του κράτους ήταν η απομάκρυνση των καπνομάγαζων από τις παραδοσιακές καπνυπόλεις, όπως η Καβάλα, έγινε κυρίως για να μειωθεί το κόστος εργασίας μέσω της «αποειδίκευσης των καπνεργατών», έτσι ώστε ο καπνός να γίνει πιο ανταγωνιστικός στη διεθνή αγορά. Η Θεσσαλονίκη έχοντας μεγαλύτερο πληθυσμό, και άρα περισσότερες ευκαιρίες εύρεσης χαμηλόμισθου και ανειδικεύτου εργατικού δυναμικού, διευκόλυνε αυτή τη διαδικασία αποειδίκευσης. Κατά δεύτερο λόγο οι καπνέμποροι επιδίωκαν την απομάκρυνση τους από παραδοσιακές εστίες μαχητικής συνδικαλιστικής δράσης.

Η παρακμή και υποτίμηση των ανατολικών καπνών της Ξάνθης, οφείλεται επίσης και μετά την εισαγωγή του φίλτρου στα τσιγάρα, όπου και έχασε την ιδιαιτερότητα ο αρωματικός καπνός. (Ιωαννίδης Στέφανος, 1994,σε.112-113).

Οι καπνεργάτες αντιδρούν στην ανεργία, αλλά το κράτος καταφέρνει τελικά να πετύχει την μαζική έξοδο χιλιάδων εργατών από την καπνεργασία. Η κυβέρνηση Παπάγου, με το νόμο Μαρκεζίνη (ο μετέπειτα εντεταλμένος πρωθυπουργός της Χούντας) 2348/1953 πέτυχε τη μαζική έξοδο των δεγκτσήδων από το επάγγελμα, στους όποιους δόθηκε εξευτελιστική αποζημίωση. Το ΤΑΚ ενσωματώθηκε στο σημερινό ΙΚΑ, και ενώ αρχικά η κυβέρνηση υποσχέθηκε και έδωσε ένα εφάπαξ στους καπνεργάτες, την επομένη μέρα ο Μαρκεζίνης προέβη σε υποτίμηση της δραχμής έναντι του δολαρίου (από 15 δρχ. το αμερικανικό νόμισμα ανέβηκε στις 30) και έτσι μειώθηκε το εφάπαξ της αποζημίωσης εξόδου από το επάγγελμα. Αντίθετα, επωφελούμενοι από αυτό το

οικονομικό τέχνασμα βρέθηκαν οι καπνέμποροι, οι όποιοι αγοράζοντας φθηνά το καπνό, με την υποτίμηση το πούλησαν ακριβότερα. Οι οικονομικός μαρασμός οδήγησε χιλιάδες καπνεργάτες στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας (αναγκαστική έξοδος των αγροτών προς τα μεγάλα αστικά κέντρα, το φαινόμενο δηλαδή της αστυφιλίας), αλλά και στις βιομηχανικές πόλεις της αναπτυγμένης δύσης, για την εύρεση εργασίας.

Στο Ρεζί μεταφέρονται στο διοικητικό κτίριο του συγκροτήματος οι λειτουργίες της Νομαρχίας, από το 1954 μέχρι το 1968. (Ρουκούνης Γιάννης & Ρουκούνη-Γιαννοπούλου Μάρω, περιοδικό Θρακικά Χρονικά, τεύχος 37.1982, σελ. 207- 208). Τα τρία καπνομάγαζα του συγκροτήματος ενοικιάστηκαν μετά το τέλος του εμφυλίου σε διάφορες εταιρείες, με τελευταία τη ΣΕΚΕ(Συνεταιριστική Ένωση Καπνοπαραγωγών Ελλάδος), δημιούργημα του συνεταιριστικού κινήματος, με πρωτεργάτη τον Ξανθιώτη συνεταιριστή Αλέξανδρο Μπαλτατζή. Το συνεταιριστικό κίνημα ήταν μια τελευταία προσπάθεια να κρατηθεί η οικονομία του καπνού στην Ξάνθη και σε άλλες καπνοπαραγωγικές περιοχές. (εικ 117, 118)

Μετά την καταστροφική βουλγαρική κατοχή κι τις συγκρούσεις του εμφυλίου, που είχαν τις αμεσότερες συνέπειες στη Βόρεια Ελλάδα(είναι χαρακτηριστικό ότι το μεγαλύτερο μεταναστευτικό ρεύμα προς το εξωτερικό, προερχόταν από τις περιοχές αυτές), ως μόνη ελπίδα για το αγροτικό κόσμο ήταν τότε η αυτοδύναμη οικονομική δραστηριότητα. Δεδομένου του ψυχροπολεμικού κλίματος, που είχε δημιουργηθεί από τις δύο υπερδυνάμεις(Σοβιετική Ένωση και ΗΠΑ)ο Αλέξανδρος Μπαλτατζής (εικ υπήρξε από τους πολιτικούς ηγέτες, που κατάφεραν να αμβλύνουν αυτές τις διαφορές(έντονες και μέσα στην Ελλάδα) επιδιώκοντας την οικονομική συνεργασία και με τις δύο δυνάμεις. Υπήρξε ο πρώτος, μεταπολεμικά πολιτικός , που έκανε πράξη την εξωστρέφεια της ελληνικής οικονομίας με το άνοιγμα των ανατολικών αγορών. «Όταν η ελληνική οικονομία έδειχνε την παθογένειά της με πλήρη εξάρτηση από τις εισαγωγές προϊόντων, ο Αλέξανδρος Μπαλτατζής τολμούσε με τα clearing (=ανταλλαγές ελληνικών προϊόντων με προϊόντα ανατολικών χωρών) να προωθήσει τις εξαγωγές καπνών και φρούτων στις ανατολικές χώρες. Με εξαιρετική επιτυχία για την εποχή εκείνη, εφ' όσον η συνεταιριστική εταιρία ΣΕΚΕ (Συνεταιριστική Ένωση Καπνοπαραγωγών Ελλάδος) εκτινάχθηκε στην πρώτη θέση όλων των εταιριών εξαγωγής καπνών». (Κατσανίδης Στέργιος, Ιστορικά Ελευθεροτυπίας, 20004,σελ. 14-15).

Στο εορτασμό των τριάντα χρόνων (30) από τη ίδρυση της ΣΕΚΕ ,Αλέξανδρος Μπαλτατζής: είχε πει χαρακτηριστικά ο «Δεν πρέπει να βασιζόμαστε σε κανένα . Να βασίζεστε προπάντων στον εαυτό σας, στις οργανώσεις σας, στη δύναμη σας»

Η ΣΕΚΕ, η πρώτη συνεταιριστική εταιρεία στην Ελλάδα, ιδρύθηκε το 1947, με μέτοχους αποκλειστικά συνεταιριστικές καπνοπαραγωγικές οργανώσεις και σκοπό την επεξεργασία και εμπορία καπνού. Η ΣΕΚΕ δημιούργησε θυγατρικές εταιρείες για τη διαχείριση των εισαγόμενων προϊόντων και μίσθωσε για τρία χρόνια την τότε κλονισμένη καπνοβιομηχανία Ματσάγγου, την οποία και ανόρθωσε. (Παπαγεωργίου Κώστας Ιστορικά Ελευθεροτυπίας, 20004, σελ. 44).

Στην Ξάνθη το 1951 λειτουργούν γύρω στις δέκα τέσσερις (14) μικρές καπνεμπορικές εταιρείες, εκ των οποίων μεγαλύτερη η «Καπνοβιομηχανία Ξάνθης». Το 1975 ιδρύεται με πρωτοβουλία της ΣΕΚΕ, η ΣΕΚΑΠ Συνεταιριστική Καπνοβιομηχανία Ελλάδος Α.Ε(η μοναδική συνεταιριστική καπνοβιομηχανία σε ολόκληρο τον κόσμο). Σήμερα η ΣΕΚΑΠ διαθέτει μια από τις πιο σύγχρονες (<http://www.sekap.gr/el/ETAIREIA.htm#ΑΛ.%20ΜΠΑΛΑΤΑΤΖΗΣ>) βιομηχανικές μονάδες επεξεργασίας του καπνού και τυποποίησης προϊόντων καπνού, με υψηλή τεχνογνωσία και τεχνολογική υποδομή, σε ένα χώρο 127.000 τ.μ με κτιριακές εγκαταστάσεις 34.000 τ.μ στη βιομηχανική περιοχή της Ξάνθης.

Οι νέες πολιτικές χωροθετήσεις των βιομηχανικών συγκροτημάτων από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 και τις αρχές του 1970, τα τοποθετούν εκτός πόλεων. Έτσι, η ΣΕΚΕ στην Ξάνθη θα μεταφέρει τις εγκαταστάσεις της τέσσερα χιλιόμετρα έξω από την πόλη, κοντά στο χωριό Πετεινός. Το συγκρότημα των καπναποθηκών σταματάει τη βιομηχανική του λειτουργία ως καπνομάγαζο, και αρχίζει η σταδιακή εγκατάλειψη του. Εξάλλου οι νέες τεχνολογικές εξελίξεις των άλλων οι εκμηχάνιση της επεξεργασίας του καπνού

Το 1974 η ίδρυση του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, θα τονώσει οικονομικά και πολιτιστικά την περιοχή. Στην Ξάνθη λειτουργούν τα τμήματα του Πολυτεχνείου, χωρίς όμως την κατάλληλη υλικοτεχνική υποδομή. Το ελληνικό δημόσιο(νόμιμος ιδιοκτήτης των καπναποθηκών) παραχώρησε στο Πολυτεχνείο, το κτίριο της αλλοτινής νομαρχίας, για να λύσει προσωρινά το πρόβλημα στέγασης των λειτουργιών του. Αρχικά, από το 1975 μέχρι το 1977 λειτούργησε ως φοιτητικός ξενώνας. Η επόμενη προσωρινή χρήση του Πολυτεχνείου στο χώρο του καπνομάγαζο, κράτησε γύρω στα δέκα χρόνια., κι ενώ η πλειοψηφία των εγκαταστάσεων-τα ΠΡΟΚΑΤ, όπως λέγονται γιατί πρόκειται για προκατασκευασμένα κτίρια -του Πολυτεχνείου(μεταφέρθηκαν στην περιοχή Ταμπάκ-Χανε, όπου βρισκόταν τα παλιά βυρσοδεψεία και λαχανόκηποι, Στο κτίριο αυτό λειτούργησε από το 1978 μέχρι το 1988 η έδρα το τομέα ηλεκτρομαγνητικής θεωρίας και επικοινωνίας του τμήματος ηλεκτρολόγων μηχανικών και μηχανικών υπολογιστών, με υπεύθυνο τον καθηγητή Νικόλαο Σαρρή. Το πλούσιο υλικό του εργαστηρίου όταν εγκαταλείφθηκε από το πολυτεχνείο, σώθηκε χάρη στην έγκαιρη επέμβαση του Ιδρύματος Θρακικής Τέχνης και

Παράδοσης, για το οποίο θα γίνει αναφορά στο σχετικό κεφάλαιο για τις νεότερες χρήσεις, που θα φιλοξενηθούν στο συγκρότημα των καπναποθηκών.

Με τις ενέργειες της Δημοτικής Αρχής, οι καπναποθήκες παραχωρήθηκαν στο Δήμο Ξάνθης το 1992 έναντι 120.000.000 δραχμών. Σύμφωνα με την απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου.

Το Υπουργικό Συμβούλιο, έχοντας υπ' όψιν:

1. Τις διατάξεις του άρθρου 5 του Α.Ν. 1331/1949, σύμφωνα με τις οποίες με Πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου μπορούν να παραχωρηθούν κατά κυριότητα, δωρεάν ή με τίμημα, ακίνητα του Δημοσίου σε Ιδρύματα και Οργανισμούς Κοινής Ωφελείας για την εκπλήρωση των ειδικών αυτών σκοπών.

2. Την με αριθ. 415/64 γνωμοδότηση του Ν.Σ.Κ., σύμφωνα με την οποία η πιο πάνω διάταξη εφαρμόζεται κατ' αναλογία και επί Δήμων και Κοινοτήτων.

3. Την αριθ. 10231,10/1735/Α0010/10-7-1992 εισήγηση του Υπουργείου Οικονομικών, με την οποία προτείνεται η παραχώρηση κατά κυριότητα των δημόσιων κτημάτων ΒΚ 2404 και 2405 αρμοδιότητας Κτηματικής Υπηρεσίας Ξάνθης, στο Δήμο Ξάνθης, με τίμημα εκατόν είκοσι εκατομμυρίων (120.000.000) δραχμών, αποφασίζει :

Την παραχώρηση κατά κυριότητα και αντί τιμήματος εκατόν είκοσι εκατομμυρίων (120.000.000) δραχμών, εξοφλητέο σε πέντε (5) ισόποσες δόσεις, στο Δήμο Ξάνθης των αριθ. ΒΚ 2404 και 2405 δημοσίων κτημάτων, αρμοδιότητας Κτηματικής Υπηρεσίας Ξάνθης, τα οποία είναι δύο ημιτριώροφα νεοκλασικά κτίρια, επί συνολικού εμβαδού οικοπέδου 5.160 μ² και με όγκο 49.034 μ³, όπως ειδικότερα εικονίζονται στο από 9-10-1957 πρωτόκολλο καταμέτρησης, με διάγραμμα των ακινήτων, με αποκλειστικό σκοπό την δημιουργία Πνευματικού Κέντρου.

Η παραχώρηση γίνεται με τον όρο της ανάκλησης και της αυτοδιοίκησης επαναφοράς και της κυριότητας των ακινήτων στο Δημόσιο, σε περίπτωση κατά την οποία:

- Δεν πραγματοποιηθεί ο σκοπός μέσα σε πέντε (5) χρόνια.
- Δεν καταβληθεί το τίμημα στην οριζόμενη προθεσμία και
- Μεταβιβασθούν τα παραπάνω δημόσια κτήματα σε τρίτους

Η ισχύς αυτής της πράξης αρχίζει από την δημοσίευση της στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Από τότε στο κτίριο έχουν φιλοξενηθεί διάφορες δραστηριότητες του δήμου, προσωρινές, όπως πολιτιστικές εκδηλώσεις, αλλά και μόνιμες, όπως ένας χώρος στο καπνομάγαζο, όπου γίνονται οι πρόβες της φιλαρμονικής του Δήμου Ξάνθης, με πολλά προβλήματα, που έχουν να κάνουν κυρίως με την κακή συντήρηση του κτιρίου: υγρασία, κακοσυντηρημένη στέγη, μη τήρηση των κανόνων υγιεινής και ασφάλειας (όταν συμβαίνουν βροχοπτώσεις, πολύ συχνό φαινόμενο για την Ξάνθη

ακόμα και τους καλοκαιρινούς μήνες –το ταβάνι στάζει στην αίθουσα, όπου κάνουν τις πρόβες τους παιδιά ηλικίας από 10- 25 ετών)(προφορική μαρτυρία υπεύθυνων και μελών της φιλαρμονικής).

4.5 Το σήμερα-προοπτικές επαναχρησιμοποίησης του συγκροτήματος

Στην ιστορία της αρχιτεκτονικής πέρα από τα κτίρια που σχεδιάστηκαν και κατασκευάστηκαν διατηρώντας μια αυτοτέλεια στο χρόνο, υπάρχουν και κτίρια, που «εξελίχθηκαν» με προσθήκες και μετατροπές στο αρχικό τους κέλυφος, οι οποίες πολλές φορές χάνονται στην εικόνα του σήμερα.(Τουρνικιώτης Παναγιώτης, Θέματα Χώρου και Τεχνών, τεύχος 33, σελ. 138.) Από την αρχαιότητα ακόμα η λογική της προσθήκης και της μετατροπής φανερώνεται μέσα από τις αρχιτεκτονικές φάσεις-μετατροπές των προϊστορικών Μεγάρων , τις αλλαγές και τις προσθήκες στον Παρθενώνα και το θέατρο του Μαρκελλού(γνωστό και ως Κολοσσαίο) στη Ρώμη , μέχρι τις σύγχρονες προσθήκεςκουφωμάτων από αλουμίνιο..... σε νεοκλασικά κτίρια. Όλες αυτές οι εικόνες αλλαγής των κτιρίων αποτυπώνουν τις διαφορετικές αισθητικές και λειτουργικές αντιλήψεις που η κάθε εποχή φρόντισε να δείξει μέσω της δικής της αρχιτεκτονικής επέμβασης.

Οι διάφορες ιστορικές προσθήκες πολύ συχνά και κάτω από την επίδραση συγκεκριμένων αισθητικών αντιλήψεων(ειδικά στην Ελλάδα, η αισθητική της αρχαιολατρίας , καθώς και η μεθοδευμένη απομάκρυνση του οθωμανικού παρελθόντος από τα μνημεία) αντιμετωπίστηκαν ως ένα «καρκίνωμα», που έπρεπε να απομακρυνθεί από το μνημείο. Παρ' όλο που οι τρόποι και οι κανόνες συντήρησης κατά καιρούς αλλάζουν, ωστόσο κοινή αντίληψη των διεθνών κανόνων, είναι η συντήρηση και αποκατάσταση όλων των αξιόλογων ιστορικών φάσεων του μνημείου. Στο άρθρο 11 του «Χάρτη της Βενετίας» διατυπώνεται ο γενικός στόχος της αποκατάστασης : «οι αξιόλογες προσθήκες όλων των εποχών στη σημερινή υπόσταση ενός μνημείου πρέπει αν γίνουν σεβαστές, γιατί σκοπός της αποκαταστάσεως του δεν είναι η ενότητα του αρχικού ρυθμού». Ακόμα όμως και αυτή η διευκρίνιση αφήνει ανοιχτά ζητήματα για το τι αξιολογείται ως αυθεντικό και απαραίτητο να συντηρηθεί.

Το δίπολο διάσωση-χρήση είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τη διατήρηση της κτιριακής υπόστασης ενός βιομηχανικού συγκροτήματος. Η επαναχρησιμοποίηση των βιομηχανικών συγκροτημάτων, όπως έχει ήδη ειπωθεί και στο σχετικό κεφάλαιο για τη βιομηχανική κληρονομιά είναι ένα αίτημα των καιρών, και στοιχείο πρόκλησης για τους αρχιτέκτονες, αλλά και για όλους τους τομείς που εμπλέκονται με τη διαχείριση και διατήρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς. Οι διαφορετικοί

βαθμοί και μορφές επέμβασης που θα αποφασισθούν κάθε φορά να χρησιμοποιηθούν είναι ζήτημα πολλών παραγόντων, που έχουν να κάνουν με το ίδιο μνημείο και τις κτιριολογικές αρχιτεκτονικές και ιστορικές ιδιαιτερότητες του, και κατά δεύτερο λόγο από τους σκοπούς και τους στόχους των νέων χρήσεων και λειτουργιών, που θα φιλοξενήσει.

Οι προοπτικές επαναχρησιμοποίησης ενός τόσο μεγάλου βιομηχανικού συγκροτήματος, όπως είναι οι καπναποθήκες του Οθωμανικού μονοπωλίου καπνού στην Ξάνθη, άρχισαν να διαφαίνονται από την πρώτη στιγμή της παύσης λειτουργίας του ως χώρος βιομηχανικής επεξεργασίας του καπνού. Οι «μνηστήρες» του συγκροτήματος υπήρξαν αρκετοί και αρκετές και οι απόπειρες –προτάσεις μελετών, εδώ αναφέρονται οι σημαντικότερες:

Αρχικά η ίδρυση του πανεπιστημίου, το οποίο αναζητούσε να χώρους να στεγάζει τις δραστηριότητες του, έθεσε τον προβληματισμό επαναχρησιμοποίησης του ευρύτερου πολεοδομικού συγκροτήματος των καπναποθηκών, με τη συνακόλουθη κήρυξη ως διατηρητέας ζώνης, για τη στέγαση των λειτουργιών της πανεπιστημιούπολης. Η πρόταση για την ανάπλαση του συγκροτήματος των καπναποθηκών του Οθωμανικού μονοπωλίου το 1983 αποτελούσε ένα παράδειγμα για το πώς το Πολυτεχνείο είχε την πρόθεση να επαναχρησιμοποιήσει τα παλιά βιομηχανικά κελύφη της Ξάνθης.

Στην πρόταση, η οποία κατατέθηκε από τους αρχιτέκτονες Γιάννη Ρουκούνη και Μάρως Γιαννοπούλου- Ρουκούνης, προβλεπόταν η στέγαση η εγκατάσταση της Πολυτεχνικής Σχολής του Δημοκρίτειου πανεπιστημίου Θράκης, και πιο συγκεκριμένα τριών τμημάτων, της Διοίκησης, της Βιβλιοθήκης, της Τεχνικής υπηρεσίας και των εργαστηρίων των ηλεκτρονικών υπολογιστών. Διατηρούνταν μόνο οι εξωτερικοί τοίχοι, το υπερυψωμένο ισόγειο στον όροφο, καθώς και τα υπάρχοντα ανοίγματα, με μικρές μόνο μετατροπές και προσθήκες. Προβλεπόταν η δημιουργία αίθουσας πολλαπλών εκδηλώσεων, βιβλιοθήκη, διοικητικά γραφεία και εργαστήρια. (Ρουκούνης Γιάννης και Γιαννοπούλου – Ρουκούνη Μαρώ, Θρακικά χρονικά τεύχος,33, 1983, σελ. 207-208). Η πρόταση του πανεπιστημίου, ναυάγησε στην αναλγησία και γραφειοκρατία του ελληνικού δημοσίου, που αρνήθηκε να παραχωρήσει το συγκρότημα και επιπλέον να διευκολύνει την περαιτέρω αγορά και των υπολοίπων καπναποθηκών της περιοχής από το πανεπιστήμιο. Βέβαια το πολύπλοκο ιδιοκτησιακό καθεστώς (πολλοί κληρονόμοι) των άλλων καπναποθηκών, ήταν ένα αρκετά σημαντικό πρόβλημα.

Με απόφαση του Υπουργείου πολιτισμού και της 7η εφορείας Νεοτέρων μνημείων, που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα της κυβέρνησης (αριθμός 536, τεύχος Δεύτερο, Αθήνα 10 Σεπτεμβρίου 1985), το συγκρότημα των καπναποθηκών και το προσκολλημένο μικρό κτίριο won

γραφείων (αλλοτινή νομαρχία), που βρίσκεται επί της οδού Γεωργίου Κονδύλη(σήμερα η οδός έχει μετονομαστεί σε οδό Καπνεργατών) κηρύχθηκε ως διατηρητέο μνημείο σύμφωνα με το νόμο 1460/50. Η κήρυξη ολόκληρου του συγκροτήματος και της αυλής ως διατηρητέου σημαίνει μια σειρά δεσμεύσεων από την πλευρά των ιδιοκτητών, και τήρηση ορισμένων κανόνων όσον αφορά την αποκατάσταση και συντήρηση του μνημείου. Δεν επιτρέπονται οι προσθήκες και αλλαγές που θα αλλοιώνουν την αρχική φυσιογνωμία του μνημείου. Εκτός, από τα κτίρια και η αυλή του συγκροτήματος, θεωρείται αυτομάτως διατηρητέα, γεγονός που δεν επιτρέπει την οικοδόμηση της.

Η δεύτερη απόπειρα επαναχρησιμοποίησης έρχεται το 1992, όταν ο Δήμος Ξάνθης αγόρασε το συγκρότημα έναντι 120.000.000 δρχ, με την πρόθεση να κατασκευάσει ένα πολιτιστικό κέντρο, φιλοξενώντας διάφορες εκδηλώσεις εικαστικού, θεατρικού και κινηματογραφικού περιεχομένου. Η πρόταση δημιουργίας πολιτιστικού κέντρου έμεινε στα χαρτιά λόγω οικονομικής στενότητας του δήμου.

Ο Δήμος Ξάνθης, -μετά από γνωμοδότηση του Συμβουλίου Εθνικών Κληροδοτημάτων (συνεδρίαση αριθμ. 30/6-10-2003), το οποίο και ενέκρινε την από 8-5-2002 σύμβαση παραχώρησης χρήσης της βόρειας πτέρυγας του συγκροτήματος των καπναποθηκών από το Δήμο Ξάνθης στο Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης για είκοσι χρόνια, (από 14-2-2002 μέχρι 31-3-2022), με την υποχρέωση του ιδρύματος της αποκατάστασης της Βόρειας Πτέρυγας του ακινήτου, όπως των εξωτερικών όψεων, με σκοπό τη δημιουργία Πνευματικού και Πολιτιστικού Κέντρου. Οι εργασίες αν και είχαν ξεκινήσει έχουν «κολλήσει» τον τελευταίο χρόνο, εξαιτίας διαφόρων γραφειοκρατικών κωλυμάτων, αναμένονται όμως σύμφωνα με διαβεβαιώσεις των ανθρώπων του ιδρύματος να ξαναρχίσουν από το καλοκαίρι του 2005. Το υπόλοιπο τμήμα των καπναποθηκών θα το αξιοποιήσει ο Δήμος Ξάνθης, ενώ μια από τις πολλές πρόσφατες εργασίες, που γίνονται είναι η αποκατάσταση του κτιρίου της αλλοτινής νομαρχίας, το οποίο έχει παραχωρηθεί από το Δήμο για να φιλοξενήσει την έδρα της Υπέρ-νομαρχίας Δράμας -Καβάλας- Ξάνθης..

Το Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης (ΦΕΚ/852/12.8.98) είναι μια Μη Κυβερνητική και Μη Κερδοσκοπική Οργάνωση. με πρόεδρο την κυρία Βιργινία Τσουδερού. Οι σκοποί του ιδρύματος είναι η συντήρηση και μελέτη της θρακικής τέχνης και η ενθάρρυνση της σημερινής καλλιτεχνικής δημιουργίας με σύγχρονες εφαρμογές. Στα μόλις πέντε χρόνια της λειτουργίας το Ίδρυμα έχει να επιδείξει σημαντικό πολιτιστικό έργο όχι μόνο περιοχή της Ξάνθης-όπου είναι και η έδρα του-, αλλά και στην ευρύτερη περιφέρεια. Διοργάνωση εκθέσεων κινηματογραφικών προβολών, παρουσιάσεις βιβλίων, μαθήματα ζωγραφικής, πληροφορικής, αγιογραφίας,

φωτογραφίας, και επεξεργασίας βίντεο. αλλά και λειτουργία εργαστηρίων συντήρησης χαρτιού και βιβλιοδεσίας, συντήρησης ξύλου και ξυλογλυπτικής, προσπαθώντας να δώσει μια επαγγελματική διέξοδο σε ανθρώπους, που θέλουν να ασχοληθούν επαγγελματικά με το χώρο του πολιτισμού.(<http://alex.eled.duth.gr/academy/>).

Η αρχιτεκτονική μελέτη συντήρησης των εξωτερικών όψεων των καπναποθηκών και ανακατασκευής του εσωτερικού τους προβλέπει τη δημιουργία εγκαταστάσεων και λειτουργιών του Ιδρύματος. Μεταξύ άλλων προβλέπονται οι ακόλουθοι χώροι: Ερευνητικό κέντρο και βιβλιοθήκη, πωλητήριο, εργαστήριο Κεραμικής, Γλυπτικής, Χρυσοχοΐας, μεταξοτυπίας, ενδυματολογίας, ζωγραφικής, αγιογραφίας, πληροφορικής, αίθουσα πολλαπλών χρήσεων – εκθεσιακός χώρος για μικρές εκθέσεις, συνεδριακό κέντρο 400 ατόμων, χώρος δημιουργικής απασχόλησης για τα παιδιά κ.α.

Ουσιαστικά η όλη μελέτη κινείται στη λογική του *facadisme*, αφήνει δηλαδή ανέπαφες τις εξωτερικές όψεις του κτιρίου, ενώ το εσωτερικό αποσιλώνεται κέλυφος μένει κενό, για να δεχτεί τις καινούργιες κατασκευές. Τα βιομηχανικά κτίρια έχουν κατά βάση μια πολύ απλή κτιριολογική συγκρότηση, -χωρίς αυτό να σημαίνει ότι όλες οι βιομηχανικές εγκαταστάσεις είναι ίδιες-, όπου οι χώροι παραγωγής είναι συνήθως μεγάλων διαστάσεων και μεγάλου ύψους, και μεγάλα ανοίγματα, κατάλληλοι επομένως να δεχθούν περισσότερες από μια εσωτερικές διατάξεις. Όσο λιγότερο περίπλοκη κτιριολογία έχει ένα κτίριο τόσο πιο εύκολα-και ανάλογα με τις προτάσεις- λύσεις των αρχιτεκτόνων και των μηχανικών- μπορούν να ενταχθούν νέες λειτουργίες στο κτίριο.(Ζήβας Διονύσης, 1997, σελ 151-152). Η εσωτερική αρχιτεκτονική διάταξη των καπναποθηκών είναι ιδιαίτερα απλή –τα σαλόνια, όπου γινόταν η επεξεργασία ήταν χώροι ενιαίοι-, και δεδομένου αυτών των χαρακτηριστικών και εφόσον οι γίνουν οι κατάλληλες μετατροπές, που δεν επηρεάζουν την στατική των κτιρίων, μπορούν να με προσθήκες και αντικατάσταση των ξύλινων δαπέδων, να φιλοξενήσουν τις δραστηριότητες του ιδρύματος. Το κόστος κατασκευής ανέρχεται στο ποσό των 2.500.000.000 δραχμών.

Σε κανένα σημείο της μελέτης, δεν διαφαίνεται η πρόθεση και του Ιδρύματος και των μελετητών, να υπάρξει μια οποιαδήποτε σύνδεση με το βιομηχανικό παρελθόν των καπναποθηκών είτε σε επίπεδο αρχιτεκτονικής επέμβασης είτε σε επίπεδο έκθεσης της ιστορίας του μνημείου. Οι νέες αρχιτεκτονικές επεμβάσεις στο συγκρότημα, και μεν έχουν το ύφος της σημερινής αρχιτεκτονικής παρέμβασης, πράγμα απόλυτα θεμιτό-η κάθε ιστορική περίοδος πρέπει να δίνει το δικό της αρχιτεκτονικό στίγμα, ακόμα και μέσα από τις μετατροπές παλιότερων οικοδομημάτων-, αλλά η οποιαδήποτε αναφορά στο παρελθόν, είναι απύουσα, γεγονός που αποστεώνει το μνημείο από τη

βιομηχανική του μνήμη. Προκαλεί εντύπωση ακόμα και η απουσία πρότασης, έστω μιας μικρής μόνιμης έκθεσης για παράδειγμα η δημιουργία ενός info-kiosk στην είσοδο του μελλοντικού Πολιτιστικού Κέντρου, σε περίπτωση που δεν υπήρχε εκμεταλλεύσιμο χώρος στο εσωτερικό της καπναποθήκης, πράγμα δύσκολο, αφού η συνολική έκταση όλου του συγκροτήματος είναι γύρω στα 5.160 m² και όγκο 49.043 m³!

«Το βιομηχανικό κτίριο δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ένα αισθητικό αντικείμενο και να διασώζεται μόνο το κέλυφος του, είναι προϊόν του τεχνικού πολιτισμού και αν διασωθεί διασώζεται για να μεταδώσει στις επόμενες γενιές και στους επισκέπτες του κάτι από τη γνώση και την αίσθηση του πολιτισμού, στον οποίο ανήκει». (Χριστίνα Αγριαντώνη, Ιστορικός Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών του ΕΙ.Ε- πηγή -απόσπασμα από το ντοκιμαντέρ «Οι κληρονόμοι και η βιομηχανία», σειρά Αμήχανη Βιομηχανία», copyright NET 1999).

5. ΕΠΙΛΟΓΟΣ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Διακόσια χρόνια μετά την έναρξη της βιομηχανικής επανάστασης, οι ανθρώπινες κοινωνίες, που βρέθηκαν στο επίκεντρο αυτού του πολύπλοκου φαινομένου, καλούνται σήμερα να σταθούν κριτικά και να επιλέξουν τα στοιχεία της βιομηχανικής τους μνήμης, είτε αυτά παίρνουν τη μορφή των βιομηχανικών συγκροτημάτων, των μηχανών, των αρχείων, των κωδικών κοινωνικής συμπεριφοράς και πολιτικής συμπεριφοράς είτε των προσωπικών εμπειριών, των ανθρώπων που εργάστηκαν στη βιομηχανία. Και εκτός από τις αναγκαστικές επιλογές, που θα κάνουν καλούνται ακόμη να ορίσουν τι είναι η βιομηχανική κληρονομιά, ορίζοντας επί της ουσίας την ταυτότητα τους ως κοινωνίες στο παρελθόν και το παρόν.

Ο Guido Vanderhulst, μέλος του διοικητικού συμβουλίου του TICCIH, αναφέρει «Η βιομηχανική κληρονομιά είναι ο άνθρωπος. Ποια είναι η θέση του ανθρώπου στη βιομηχανική ιστορία; Ποια είναι η θέση του στη συλλογική μνήμη; Η μελέτη της αρχιτεκτονικής ενός βιομηχανικού κτιρίου δεν αφορά μόνο λίγους ανθρώπους. Τα εργοστάσια ήταν οι πρώτοι χώροι αλληλεγγύης. Δεν αξίζει λοιπόν να σώσουμε ένα εργοστάσιο τόσο για τη μορφή του όσο για τους ανθρώπους που δούλεψαν εκεί και που αγωνίστηκαν για να κατακτήσουν τα δικαιώματα. Το σημαντικότερο στη βιομηχανική ιστορία είναι η βιομηχανική κληρονομιά. Είναι δηλαδή οι ζωντανοί αυτοί χώροι, στους όποιους αναπτύχθηκε η δημοκρατία. Για αυτό δεν μιλώ ποτέ για βιομηχανική αρχαιολογία. Οι βιομηχανικοί χώροι πρέπει να κάνουν φανερή την αρχική τους ταυτότητα. Μια βιομηχανία είναι μια βιομηχανία, μια κατοικία είναι μια κατοικία, ένας σταθμός είναι ένας σταθμός. Αν δεν μπορούμε να αποκαταστήσουμε μια βιομηχανία, τότε εξετάζουμε πως μπορούμε να εξελίξουμε το κτίριο. Βασικός στόχος πρέπει να είναι η επανάχρηση για μια νέα οικονομική δραστηριότητα, πριν προχωρήσουμε στις πολιτιστικές χρήσεις. Άλλωστε ο πολιτισμός ενδιαφέρει ένα μικρό ποσοστό

μόνο του πληθυσμού».(πηγή -απόσπασμα από το ντοκιμαντέρ «Οι κληρονόμοι και η βιομηχανία», σειρά Αμήχανη Βιομηχανία», copyright NET 1999).

Η βιομηχανική αρχαιολογία-ο επιστημονικός κλάδος, που ασχολείται με τη μελέτη της βιομηχανικής κληρονομιάς- με αφετηρία τα τεχνικά μνημεία, τους φορείς δηλαδή της μνήμης της οικονομικής, κοινωνικής και τεχνολογικής ιστορίας, γεννήθηκε σαν ανάγκη επανεξέτασης του άμεσου παρελθόντος, του τρόπου παραγωγής και κατά συνέπεια των αλλαγών στο περιβάλλον, τους ρυθμούς ανάπτυξης και τις σχέσεις των ανθρώπων στις πόλεις. Οι Michael Shanks & Randy McGuire (1996) σημειώνουν ότι η αρχαιολογική πράξη γενικά είναι μια μορφή μνημόσυνου, και όταν κάνουμε αρχαιολογία δημιουργούμε μια μνήμη του παρελθόντος , η όποια ριζώνει στα ζητήματα, που αφορούν το παρόν».

Η έρευνα της βιομηχανικής αρχαιολογίας γεννιέται από την ανάγκη καθορισμού της πορείας των τωρινών κοινωνιών στο μέλλον. Οι σημερινοί βιομηχανικοί ερειπιώνες δεν είναι τίποτε άλλο από «εικονογραφική» αντανάκλαση της κρίσης , των αλλαγών της κοινωνίας και του αστικού περιβάλλοντος. Πέρα από την ανάγκη επαναπροσδιορισμού του πολιτισμικού φορτίου, και μια αίσθηση νόστου για το «ένδοξο βιομηχανικό παρελθόν», που ενυπήρχε από τα πρώτα χρόνια εμφάνισης της βιομηχανικής αρχαιολογίας, ως αυτόνομου επιστημονικού κλάδου, η προσφορά εμπεριέχει και τη διεύρυνση του πολιτισμικού πλούτου της ανθρωπότητας , με τη διαμόρφωση της έννοιας της βιομηχανικής κληρονομιάς.

«Η σπουδή του τεχνικού, του υλικού πολιτισμού έχει ανάγκη πολυεπιστημονικών προσεγγίσεων. Η τεχνική κληρονομιά δεν είναι κάποια κελύφη κτιρίων, κάποιες παλιές μηχανές, ή κάποιο αναστηλωμένο βιομηχανικό μνημείο. Είναι ένα κεφάλαιο της ιστορίας της κάθε χώρας, και η αξιοποίηση και προστασία της πρέπει να είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη δυναμική ένταξη του στο σύγχρονο πνευματικό βίο, ο οποίος περιλαμβάνει παιδεία, έρευνα, καλλιτεχνική δημιουργία, βιομηχανία πολιτισμικών προϊόντων.»(ΣΤ. Παπαδόπουλος, Τεχνολογία, 2000, σελ. 35).

Η μη χρησιμοποίηση των βιομηχανικών μνημείων είναι από τη μια μεριά τουλάχιστον αντικοινωνική, επομένως καταστροφική ως προς τη δημόσια αποδοχή τους. Όταν, ωστόσο η βιομηχανική κληρονομιά αξιοποιείται με μείζονα στόχο την προσέλκυση επισκεπτών ή τις δημόσιες σχέσεις, τότε κινδυνεύουν σοβαρά να παραμεληθούν ή να καταστραφούν οι πόροι που δεν βρίσκονται μέσα στον περιφραγμένο χώρο της αστικής ανάπτυξης. Η επανάχρηση των βιομηχανικών κτιρίων είναι ένα σύνθετο πρόβλημα, αν υπολογίσει κανείς ότι τα κτίρια αυτά:

- Καταλαμβάνουν συνήθως μεγάλες εκτάσεις γης που μπορούν να μετατραπούν σε αστική γη με κατακόρυφα ανερχόμενη αξία, θέτοντας το πρόβλημα κατεδάφισης και οικοπεδοποίησης ή διατήρησης και ενσωμάτωσης τους στη ζωή της πόλης.
- «Παροπλίζονται» όταν σταματήσει η λειτουργία τους, μια και η νοσταλγία δεν μπορεί να περισώσει παραγωγικές δραστηριότητες που οι νόμοι της διεθνούς οικονομίας και αγοράς επιτάσσουν την κατάρρευση ή τη διακοπή τους.
- Είναι συνδεδεμένη με την οικονομική και πολιτιστική ταυτότητα ολόκληρης της πόλης μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο. Όταν η σύνδεση ατονήσει και η ζωή μεταφερθεί σε άλλους χώρους, παραμένει ανοιχτό θέμα ο επαναπροσδιορισμός και η μεταλλαγή της περιοχής πολεοδομική κλίμακα.

Η ίδρυση του TICCIH (The International Conference for the Conservation of the Industrial Heritage) Διεθνούς Επιτροπής Προστασίας για τη Διατήρηση της Βιομηχανικής κληρονομιάς το 1973 ήρθε να συντονίσει κάπως τις διεθνείς προσπάθειες για την προστασία και διάδοση της αξίας της βιομηχανικής κληρονομιάς σε ολόκληρο τον κόσμο. Το βασικότερο θέμα που έθεσε και θέτει μέχρι σήμερα το TICCIH, είναι η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη καταγραφή των βιομηχανικών καταλοίπων σε ολόκληρο τον κόσμο, έτσι ώστε να μούνε κανόνες για τη μετέπειτα διατήρησης και αξιοποίησης των βιομηχανικών καταλοίπων, με κύρια προτεραιότητα την ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων που θα επανασυνδέσουν αυτούς χώρους με τη σύγχρονη παραγωγή ανεξάρτητα αν αυτή η νέα παραγωγική δραστηριότητα είναι ίδια με το παρελθόν ή όχι. Η ύπαρξη του TICCIH, και η έκδοση από την πλευρά του, ενός πλαισίου γενικών δεοντολογικών και ηθικών αρχών της βιομηχανικής κληρονομιάς έδωσε στους επιστήμονες –ιδιαίτερα σε χώρες όπως η Ελλάδα- την απαραίτητη επιστημονική «αυτοπεποίθηση».

Η βιομηχανική κληρονομιά της Ελλάδας αν και δεν παρουσιάζει τα εντυπωσιακά τεχνολογικά επιτεύγματα της δυτικής Ευρώπης και των ΗΠΑ, παρ' όλα αυτά υπάρχει και «αναζητά» το δικό της χώρο πολεοδομικά αλλά και χώρο στο κομμάτι της μνήμης των κοινωνιών που την περιβάλλουν. Τα λάθη του παρελθόντος στον τομέα διαχείρισης της βιομηχανικής κληρονομιάς, αλλά και η επαφή με τη διεθνή εμπειρία και πραγματικότητα «διαμόρφωσαν» μια μερίδα διάφορων επιστημονικών ειδικοτήτων, που σήμερα ασχολούνται στην Ελλάδα με αρκετό ζήλο και σοβαρότητα. Η μεταστροφή του ενδιαφέροντος για τα βιομηχανικά κτίρια αποτυπώνεται στις αντίστοιχες επιστημονικές ημερίδες, στην εξάπλωση των μουσείων- με τα όποια προβλήματα- του τεχνικού πολιτισμού, και κυρίως στην εμπλοκή επιστημονικών φορέων, όπως για παράδειγμα του

ΕΜΠ στο βιομηχανικό χώρο του Λαυρίου. Τα βιομηχανικά κατάλοιπα πλέον δεν... «χαρίζονται» τόσο εύκολα όσο στο παρελθόν στα φιλόδοξα σχέδια τοπικών φορέων.

Η ανάγκη βεβαία για οικονομική ανανέωση με την ηθική της διατήρησης ενισχύει την προσαρμογή εγκαταλελειμμένων κτιρίων σε νέες χρήσεις. Η τάση αυτή δείχνει ότι επιδιώκει κάτι να σωθεί από την ιστορία αυτών των κτιρίων, ωστόσο πολλά σχέδια, ενώ στα χαρτιά φαίνεται να ενδιαφέρονται για τη διατήρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς, στην πράξη ανταποκρίνονται με επιφανειακό τρόπο, στα πολυσήμαντα ίχνη της βιομηχανικής κουλτούρας.

Ένας από τους σημαντικότερους κλάδους της ελληνικής βιομηχανίας, ο κλάδος της βιομηχανικής επεξεργασίας του καπνού, προσέφερε παρά πολλά στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας και όχι μόνο. Η προσφορά της βιομηχανίας του καπνού είναι πολυεπίπεδη. Ακόμα και σήμερα παραμένει το δεύτερο εξαγωγίμο προϊόν, συμβάλλοντας στο ισοζύγιο των εξωτερικών συναλλαγών της χώρας, ενώ παράλληλα η φορολόγηση των προϊόντων του καπνού είναι βασική πηγή εσόδων, γιατί αποτελεί το 10% των έμμεσων φόρων και το 5,7% των κρατικών εσόδων. Με την καλλιέργεια και την επεξεργασία του καπνού απασχολήθηκαν και απασχολούνται πολλοί εργαζόμενοι. Οι τρόποι βιομηχανικής συγκέντρωσης συγκροτήματα καπναποθηκών), στις καπνυπόλεις χρησιμοποιήθηκαν σαν πρότυπα της βιομηχανικής ανάπτυξης(οι τωρινές βιομηχανικές ζώνες). Τέλος, η ανάπτυξη του καπνεργατικού κινήματος, του πρώτου οργανωμένου εργατικού κινήματος στην Ελλάδα, άνοιξε το δρόμο και μετέδωσε την εμπειρία της οργανωμένης πάλης και των πολιτικών, κοινωνικών, και εργασιακών διεκδικήσεων, των εργαζόμενων στην Ελλάδα.

Για την πόλη της Ξάνθης η σημασία της παραγωγικής ιστορίας του καπνού έπαιξε πρωτεύων ρόλο στην ανάπτυξη, και αστικοποίηση της πόλης. Τα βιομηχανικά μνημεία-σύμβολα της πόλης, τα καπνομάγαζα, μετά τον παροπλισμό τους περιμένουν να δεχτούν είτε...την φυσική καταστροφή είτε την κατεδάφιση είτε την επανένταξη τους στον πολεοδομικό και κοινωνικό ιστό. Η παρούσα εργασία ασχολήθηκε με ένα από αυτά τα βιομηχανικά-μνημεία σύμβολα της πόλης, το συγκρότημα καπναποθηκών του Οθωμανικού μονοπωλίου ή αλλιώς της καπναποθήκης Π. Εξετάζοντας τη «διαδρομή» του κτιρίου στο χρόνο, από την περίοδο της ίδρυσης μέχρι τη σημερινή κατάσταση μνημείου, τα συμπεράσματα που προκύπτουν έχουν να κάνουν με δύο βασικές πτυχές:

Η πρώτη αφορά την ιστορική και πολιτισμική αξία του μνημείου, ως πηγή πληροφόρησης της παραγωγικής και πολιτικής ιστορίας της πόλης. Το μνημείο αποτελούσε για την πόλη έναν φορέα της οικονομικής, κοινωνικής και πολεοδομικής της ανάπτυξης. Κάτι τέτοιο, βέβαια αποδεικνύεται και με ένα μεγαλύτερο δείγμα εξετάζοντας στο σύνολο τα βιομηχανικά μνημεία της Ξάνθης. Η ιδιαίτερη ιστορική αξία, ωστόσο του συγκεκριμένου βιομηχανικού συγκροτήματος

εστιάζεται στην φανερή επίδραση των πολιτικών εξελίξεων σε τοπικό και διεθνές επίπεδο. Η ίδρυση του από το Οθωμανικό μονοπώλιο καπνού εταιρία γαλλικών συμφερόντων αποτυπώνει την οικονομική και πολιτική εξάρτηση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας από τις Μεγάλες δυνάμεις την περίοδο των Διομολγήσεων. Η πώληση του στη συνέχεια σε ξένους υπηκόους, φανερώνει την κυριαρχία και τον έλεγχο της παραγωγικής ιστορίας της περιοχής από το ξένο κεφάλαιο. Η καταδίκη του Τακβοριάν για οικονομική συνεργασία και η δήμευση των καπναποθηκών θίγει ένα το οξύτατο κοινωνικό και πολιτικό πρόβλημα της δοσιλογίας στην Ελλάδα. Το βιομηχανικό κτίριο κατ' ανάγκη συμμετέχει στις αλλαγές της πόλης είτε αυτό σημαίνει τη λειτουργία του ως στρατιωτικού νοσοκομείου(περίοδος εμφυλίου) είτε ως εργαστηρίου του Πολυτεχνείου.

Ακόμα και μετά το βιομηχανικό παροπλισμό του, η πόλη φαίνεται ότι προστρέχει σε αυτά τα βιομηχανικά μνημεία, για να στεγάσει τα καινούργια «προσωπεία» της. Ασφαλώς και η έλλειψη κτιρίων, και η κτιριολογική δομή των καπνομάγαζων προσφέρεται ως εναλλακτική λύση, εφόσον απουσιάζουν οι υποδομές στην πόλη(όταν για παράδειγμα ιδρύθηκε το Πανεπιστήμιο). Αλλά αυτή η «επιστροφή», κρύβει επίσης και μια έμμεση επιστροφή στην παλιά δόξα του καπνικού παρελθόντος.

Και εδώ ακριβώς ξεκινάει η δεύτερη πτυχή των συμπερασμάτων, που αφορά τη διαχείριση της βιομηχανικής κληρονομιάς. Πριν γίνει η οποιαδήποτε αναφορά στο πως τελικά γίνεται ή πρόκειται να γίνει η διαχείριση το βιομηχανικού μνημείου, το ερώτημα, που πρέπει να τεθεί είναι το εξής: Σε ποιον ανήκει τελικά το καπνομάγαζο; Στο Δήμο Ξάνθης(που είναι ο νόμιμος ιδιοκτήτης,) στο Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και παράδοσης, στους καπνεργάτες της Ξάνθης, στη διεθνή βιομηχανική κληρονομιά, σε κανέναν;

Το ότι ανήκει νομικά στον Δήμο Ξάνθης, κανείς δεν μπορεί να το αμφισβητήσει, το ότι θα χρησιμοποιηθεί για είκοσι χρόνια από το Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και παράδοσης, επίσης κανείς δεν μπορεί να το αμφισβητήσει, τα ότι όμως ανήκει και στους εργαζόμενους καπνεργάτες και στη διεθνή βιομηχανική κληρονομιά, ο καθένας θα το μνημονεύσει θεωρητικά πρακτικά όμως δεν θα το επικροτήσει και δεν θα το ενθαρρύνει. Σε πολλές περιπτώσεις επανάχρησης βιομηχανικών χώρων που ανήκαν σε δήμους, πραγματοποιήθηκαν επεμβάσεις ασύμβατες με την ιστορικότητα του χώρου και οι νέες χρήσεις με άστοχη επιλογή υλικών οδήγησαν σε «ωραιοποίηση» και εν τέλει αλλοίωση της ταυτότητας και του χαρακτήρα των συγκροτημάτων, στοιχεία που πρέπει να αποτελούν βασικούς στόχους ενός προγράμματος διατήρησης. Όταν δεν ακολουθείτε η διεθνής επιστημονική δεοντολογία και πρακτική, οι κίνδυνοι για τη δημιουργία εφήμερων εμπορικών προτύπων, μπορεί να προξενήσουν την καταστροφή και υποβάθμιση των βιομηχανικών μνημείων.

Πρώτο, λοιπόν μέλημα, του Δήμου Ξάνθης θα έπρεπε να ήταν η πρόσκληση ειδικών σε θέματα διαχείρισης βιομηχανικών μνημείων, -ενδεχομένως μέσω της πραγματοποίησης μιας επιστημονικής ημερίδας-, έτσι ώστε να τεθούν οι διάφορες προτάσεις επανάχρησης του μνημείου. Τη στιγμή όμως που ο Δήμος αποφάσισε να παραχωρήσει μέρος του συγκροτήματος στο Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης για τη δημιουργία Πολιτιστικού κέντρου, η ευθύνη της διαχείρισης δίνεται κατά κάποιο τρόπο-τυπικά ο Δήμος πρέπει να εμποττεύει και να έχει τον τελικό λόγο στις εργασίες αποκατάστασης- στο Ίδρυμα.

Δεδομένου ότι στη μελέτη, δεν διαφαίνεται η πρόθεση και του Ιδρύματος και των μελετητών, να υπάρξει μια οποιαδήποτε σύνδεση με το βιομηχανικό παρελθόν των καπναποθηκών είτε σε επίπεδο αρχιτεκτονικής επέμβασης είτε σε επίπεδο έκθεσης της ιστορίας του μνημείου, αυτή τη στιγμή επιχειρείται μια νέα διαμόρφωση της ταυτότητας του κτιρίου, αποστεμώντας το από το βιομηχανικό του παρελθόν. Κανείς δεν μπορεί να εγγυηθεί ότι μετά είκοσι και τριάντα χρόνια λειτουργίας του βιομηχανικού μνημείου, ως Πολιτιστικού κέντρου, αυτή η χρήση δεν θα έχει ενσωματωθεί ως ταυτότητα στη συλλογική μνήμη της μελλοντικής κοινωνίας. Πρόκειται, ουσιαστικά έστω κι αν γίνεται χωρίς κάποιο δόλο από την πλευρά των υπεύθυνων, για μια αλλοίωση του βιομηχανικού παρελθόντος του μνημείου. Σε είκοσι ή τριάντα χρόνια οι μελλοντικοί επισκέπτες μπορεί να θεωρούν ότι το συγκεκριμένο μνημείο ήταν πολιτιστικό κέντρο από την ίδρυση του!

6. «ΜΝΗΜΕΣ ΔΕΓΚΤΖΗΔΩΝ»-ΤΑΙΝΙΑ-ΝΤΟΚΙΜΑΝΤΕΡ ΜΙΚΡΟΥ ΜΗΚΟΥΣ (ΔΙΑΡΚΕΙΑ 30 ΛΕΠΤΑ)-ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ:

Εισαγωγή: Ένας από τους στόχους της παρούσας εργασίας είναι ένα μέρος των πληροφοριών της θεωρητικής έρευνας να παρουσιαστεί δραματοποιημένα με τη μορφή του ντοκιμαντέρ μικρού μήκους (διάρκειας 30 λεπτών) με τον τίτλο « Μνήμες Δεγκτσήδων». Τα γυρίσματα της ταινίας έχουν ολοκληρωθεί λόγω, όμως απρόοπτων τεχνικών προβλημάτων, η ταινία βρίσκεται ακόμα στην πρώτη φάση του μοντάζ. Αναγκαστικά, λοιπόν, εδώ θα παρουσιαστεί το σενάριο, η δραματουργική και σκηνοθετική προσέγγιση, καθώς κι ένα δίλεπτο trailer, για να δοθεί μια πρώτη γεύση του ύφους και του περιεχομένου της ταινίας.

Προσπαθώντας να καλύψω το κενό σύνδεσης του βιομηχανικού παρελθόντος με το παρόν, έτσι όπως αποτυπώνεται στην τωρινή απόπειρα μετατροπής του βιομηχανικού συγκροτήματος, την πρόταση δηλαδή μελέτης του Ιδρύματος, σκέφτηκα ότι πρέπει η ιστορία του συγκροτήματος να αποτυπωθεί με κάποιο τρόπο. Έχοντας από τη μια την επιθυμία να μιλήσω για το βιομηχανικό παρελθόν του κτιρίου και αποτυπώνοντας με τρόπο σύντομο και κατανοητό το πνεύμα(γλωσσολογικά, ιστορικά, κοινωνικά, πολιτικά) της κάθε ιστορικής φάσης του μνημείου, επαναφέροντας παράλληλα στη μνήμη των θεατών, όρους και έννοιες που έχουν εξαφανιστεί από την τοπική διάλεκτο (μια από τις λέξεις αυτές είναι οι Δεγκτσήδες) θεώρησα ως ιδανικότερη λύση, τη δημιουργία του ντοκιμαντέρ. Οι προτάσεις εικονικής έκθεσης είτε στο διαδίκτυο είτε με τη μορφή CD-ROM, απορρίφθηκαν, γιατί απέκλειαν ένα πολύ σημαντικό τμήμα του κοινού, στο

όποιο απευθύνομαι. Το κοινό αυτό είναι οι ηλικιωμένοι άνθρωποι, που δούλεψαν στα καπνομάγαζα της πόλης, προς τιμήν των όποιων έγινε αυτή η ταινία.

6.1 Το ντοκιμαντέρ κινηματογράφος : ορολογία, είδη, ιστορική αναδρομή.

Οι πρώτες εικόνες της τέχνης του κινηματογράφου ήταν καταγραφές της πραγματικότητας, που έβλεπαν οι πρώτοι δημιουργοί και επιχειρούσαν να τις αποτυπώσουν πάνω στο φιλμ. Ο κινηματογράφος εμφανίστηκε για πρώτη φορά σαν ντοκιμαντέρ ή αλλιώς ο κινηματογράφος του πραγματικού, όπως ονομάζεται στα ελληνικά. «Οι εικόνες των πρωτοπόρων αδερφών Λυμιερ ξεκινούν είναι κινούμενες carte-postales. Ξεκινούν από τις ‘αυτοβιογραφικές’ τους ταινιούλες, που είναι οικιακά ντοκιμαντέρ οικογενειακού ναρκισσισμού με το μωρό, το σπίτι, τους υπηρέτες, τη χλόη, κάτι σαν αρχαιολογία της σημερινής οικογενειακής βιντεοκάμερας και των ‘ωραίων’ στιγμών. Στη συνέχεια, όταν η επιχείρησή τους αρχίζει ν’ αναπτύσσεται, οι οπερατέρ τους θα γυρίσουν όλον τον κόσμο παράγοντας ‘κινηματογραφικές’ carte-postales, τα περίφημα επίκαιρα» (Νικολακάκης Γιώργος, 1998, σελ. 8). Οι αδερφοί Λυμιερ αποτυπώνουν τη σύγχρονη πραγματικότητα, δίνοντας έμφαση στις εικόνες της βιομηχανικής κοινωνίας.

Ο Robert Flaherty με το πολιτικό «ντοκιμαντέρ» του Ο Νανούκ του Βορρά, το 1922, παρουσιάζει ένα φιλμ γυρισμένο στα φυσικά ντεκόρ, χωρίς ηθοποιούς, χωρίς ιστορία και υπόθεση, με μόνο θέμα την καθημερινή ζωή, την εναλλαγή των εποχών και των ασχολιών μίας μικρής ομάδας ανθρώπων.

Την ίδια περίοδο στην επαναστατημένη Ρωσία, εμφανίζεται ένας κινηματογραφιστής και θεωρητικός, ο Dziga Vertov, ο οποίος θεωρεί ότι ο κινηματογράφος οφείλει να διαμορφώσει την οπτική της γλώσσα χωρίς δάνεια και επιρροές από το θέατρο, τη λογοτεχνία ή τη ζωγραφική. Η ταινία «Ο άνθρωπος με την κινηματογραφική μηχανή» είναι το κινηματογραφικό μανιφέστο του Vertov. «Το Kino-pravda, ο κινηματογράφος-αλήθεια, είναι το εργαστήρι του κινηματογράφου-μάτι, είναι τα κείμενα, τα μανιφέστα και η μέθοδος μιας νέας κινηματογραφικής αντίληψης» (Νικολακάκης Γιώργος, 1998, σελ. 12). Ο Vertov έδωσε επίσης μεγάλη έμφαση στο μοντάζ, λέγοντας χαρακτηριστικά: ««Κάθε φιλμ είναι μοντάζ ξεκινώντας από την επιλογή του θέματος, τη λήψη των εικόνων ως την εμφάνιση και την τελική του μορφή. Το φιλμ είναι μοντάζ σε όλη τη διαδικασία της κατασκευής του»».

Η Παγκόσμια Ένωση Παραγωγών Ντοκιμαντέρ το 1948 έδωσε έναν ορισμό του κινηματογραφικού ντοκιμαντέρ υποστηρίζοντας ότι οποιοσδήποτε τρόπος κινηματογράφησης των

γεγονότων, είτε όπως συμβαίνουν στην πραγματικότητα, είτε στην αναπαράσταση, είναι χαρακτηριστικό του ντοκιμαντέρ εφόσον το έργο προκαλεί την λογική ή το συναίσθημα με σκοπό να διευρύνει την ανθρώπινη γνώση και κατανόηση και θέτει προβλήματα και τις λύσεις τους στους τομείς του πολιτισμού, της οικονομίας και των ανθρώπινων σχέσεων.»(Μεταλληνός Νίκος, 2003, σελ. 12).

Οι διαφορές των ντοκιμαντέρ έχουν να κάνουν με την ουσία – περιεχόμενο παρά με την τεχνική. Τα είδη των ντοκιμαντέρ είναι τα παρακάτω(Ρετσίλας Μάριος,1999, σελ 190-191):

1. Ντοκιμαντέρ Ρεπορτάζ: Καταγράφει την πραγματικότητα όπως ακριβώς είναι έξω από εμάς και στη φυσική σειρά, χωρίς να βγαίνουν συμπεράσματα ή να γίνονται σχόλια: κινηματογράφος-θέμα.
2. Ντοκιμαντέρ Επικαίρων. Σκοπός του είναι να μεταδώσει μια είδηση. Είναι σύντομο και επιλέγει τα σημαντικότερα γεγονότα. Η σύνδεση των πλάνων γίνεται αποκλειστικά με ανεξάρτητα ΚΑΤ. Ο λόγος κάνει τη εισαγωγή και τον επίλογο. Στο είδος του ντοκιμαντέρ επικαίρων δεν πρέπει να υπάρχουν κινήσεις. Η σύνδεση των στοιχείων γίνεται μόνο με ΚΑΤ. Η έλλειψη συνέχειας καλύπτεται από το λόγο και τη μουσική.
3. Εκπαιδευτικό Ντοκιμαντέρ. Στο είδος αυτό δεν ισχύει η εφαρμογή των κανόνων της οπτικής τέχνης. Ο λόγος-διήγηση (σπηκάζ) έχει πρωταγωνιστικό ρόλο και είναι προκαθορισμένος. Οδηγεί και διδάσκει. Το μοντάζ ακολουθεί πιστά τη σειρά του σεναρίου. Π.χ. αν πρόκειται για ένα πείραμα φυσικής ή μια εγχείρηση, οι λήψεις ακολουθούν τη σειρά με την οποία θα γίνει το πείραμα ή η εγχείρηση. Ο μοντέρ συνδέει (μηχανικά) τα πλάνα με τη σειρά που γυρίστηκαν. Δραματική σειρά, τάμινγκ και ρυθμός με την έννοια της οπτικοακουστικής ταινίας δεν υπάρχουν.
4. Φανταστικό – Ιδεών Ντοκιμαντέρ. Στο φανταστικό ντοκιμαντέρ από την αντιπαράθεση των πλάνων βγαίνουν συναισθηματικά συμπεράσματα. Στο ντοκιμαντέρ ιδεών τα συμπεράσματα είναι διανοητικά: κινηματογράφος – γραφή.
5. Ανθολόγια – Απάνθισμα Επικαίρων . Είναι η ταινία που περιέχει επίκαιρα μιας περιόδου ή διαφορετικών περιόδων. Η προσπάθεια σε αυτό το είδος της ταινίας είναι να επιλέξουμε, ανάλογα με το αποτέλεσμα που θέλουμε, επίκαιρα που έχουν σχέση με την ιστορία, την τέχνη, την πολιτική, την τεχνολογία κτλ. Και να τα ανασυνθέσουμε με το μοντάζ. Η τελική μορφή τους είναι αποτέλεσμα 100% του μοντάζ, με το οποίο προσπαθούμε να αναπτύξουμε τους κανόνες της οπτικής, ώστε να δημιουργήσουμε μια ταινία συνέχειας. Η προσοχή και ο σεβασμός στα γνήσια αυτά πλάνα πρέπει να είναι ο πρωταρχικός κανόνας.

Ο κίνδυνος που παραμονεύει σε αυτό το είδος ντοκιμαντέρ είναι να βγουν λανθασμένα συμπεράσματα ή ανακρίβειες, αν η σύνδεση των πλάνων δεν είναι η κατάλληλη. Άλλα είδη ντοκιμαντέρ είναι: το εθνογραφικό, λαογραφικό, τουριστικό, ιστορικό κλπ.

6.3 Παραδείγματα παρουσίασης της βιομηχανικής κληρονομιάς μέσω ντοκιμαντέρ.

Ο κινηματογράφος όντας προϊόν της βιομηχανικής επανάστασης, ήταν επόμενο και λογικό να καταγράψει τα διάφορα επιτεύγματα της βιομηχανικής κοινωνίας. Η πρώτη ταινία του Λουι Λυμιερ, «Η έξοδος από το Εργοστάσιο»- η πρώτη ταινία διαφημιστικού βιομηχανικού ντοκιμαντέρ- δείχνει εργάτριες με φουσκωτές φούστες και με καπέλα με φτερά, και εργάτες που σπρώχνουν τα ποδήλατά τους. (εικ 50). Ο κινηματογράφος συντέλεσε στην διάδοση μέσω της εικόνας, των ιδεολογικών μηνυμάτων της βιομηχανικής κοινωνίας.

Στην σημερινή εποχή της λεγόμενης μεταβιομηχανικής κοινωνίας, ο κινηματογράφος καλείται να σταθεί κριτικά απέναντι στα προτερήματα και στις επιπτώσεις του βιομηχανικού πολιτισμού, τμήμα του οποίου αποτελεί και ο ίδιος. Τα ντοκιμαντέρ που ασχολούνται με τη βιομηχανία, καλύπτουν ένα ευρύτατο φάσμα θεμάτων: περιβαλλοντικού – οικολογικού, συνθηκών εργασίας, εκπαιδευτικού, ιστορικού και τέλος πολιτιστικού χαρακτήρα. Παρακάτω δίνονται κάποια παραδείγματα ντοκιμαντέρ που έχουν ασχοληθεί με βιομηχανικά θέματα.

Το BBC πραγματοποιώντας μια σειρά ντοκιμαντέρ αφιερωμένων στον εικοστό αιώνα, με τον τίτλο «Ο αιώνας των λαών» (1900-1999) παρουσίασε σημαντικές πτυχές της ανάπτυξης του εργατικού κινήματος σε όλο τον βιομηχανικό κόσμο. Διαθέτοντας ένα τεράστιο κινηματογραφικό αρχείο από πλάνα και επίκαιρα εποχής, η συγκεκριμένη παραγωγή παρουσίαζε σημαντικές στιγμές του εργατικού κινήματος και των διεκδικήσεων μέσα από την προσωπική εμπειρία και τις αφηγήσεις ανθρώπων-κυρίως εργατών-, που έζησαν τα γεγονότα από κοντά., σε διαφορές περιοχές του πλανήτη.

Στην Ελλάδα οι πρώτες κινηματογραφικές καταγραφές βιομηχανικών χώρων, γίνονται ως διαφήμιση της βιομηχανικής παραγωγής. Τέτοια παραδείγματα είναι τα διαφημιστικά βιομηχανικά ντοκιμαντέρ του καπνεργοστασίου των αφοι. Ματσάγγου και της Κλωστοϋφαντουργίας Παπαγεωργίου, και οι δύο βιομηχανίες βρισκόταν στο Βόλο. Νεότερα δείγματα των κοινωνικών αγώνων των εργατών παράλληλα με τα πολιτικά και κοινωνικά συμφραζόμενα της εποχής στην Ελλάδα, διατυπώνονται στο ντοκιμαντέρ του Τάσου Ψαρά, Ο Μάης (1976), όπου γίνεται αναφορά

στην αιματηρή απεργία των καπνεργατών της Θεσσαλονίκης το 1936, τα δραματικά γεγονότα που προηγήθηκαν και το μηχανισμό που προετοίμασε τη δικτατορία του Μεταξά.

Στις πιο πρόσφατες δημιουργίες ξεχωρίζουν τα ντοκιμαντέρ «Σιωπηλές Μηχανές» του Θανάση Ρεντζή και η «Αγέλαστος Πέτρα» του Φίλιππου Κουτσάφτη καθώς και μία σειρά ημίωρων ντοκιμαντέρ της NET με τον τίτλο «Αμήχανη Βιομηχανία».

Η ταινία ντοκιμαντέρ «Σιωπηλές Μηχανές» του Θανάση Ρεντζή, είναι το επιστέγασμα του ερευνητικού προγράμματος, «Ιστορικός και βιομηχανικός εξοπλισμός στην Ελλάδα», που πραγματοποιήθηκε από το ΕΜΠ και Ε.Ι.Ε κέντρο Νεοελληνικών ερευνών, και είχε σαν στόχο κατά πρώτο λόγο μια αντιπροσωπευτική κατά κλάδο καταγραφή και αποτίμηση αυτού του εξοπλισμού και κατά δεύτερον να συμβάλλει στον αναγκαίο διάλογο που έχει ξεκινήσει για τη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης πολιτικής προστασίας, ανάδειξης και διαχείρισης της βιομηχανικής κληρονομιάς της χώρας. Αποτυπώνοντας τις αρχές του προγράμματος ο Ρεντζής επιχειρεί να επαναπροσέγγιση το βιομηχανικό χώρο του παρελθόντος στο παρόν.

«Ο βιομηχανικός ερειπωμένος χώρος στην ταινία προσλαμβάνεται ως προϊόν και συστατικό του πολιτισμού της κοινωνίας μας στον αιώνα της τεχνολογικής επανάστασης, αλλά ταυτόχρονα και ως στοιχείο μέσα από το οποίο τόσο ο πολιτισμός μας όσο και η ίδια η κοινωνία μορφοποιείται και γίνεται πραγματική. Στην ταινία το βιομηχανικό τοπίο μορφοποιείται με το βλέμμα, αποδίδοντάς του μια πραγματική διάσταση μέσα στο παρόν και όχι στο παρελθόν, μια διάσταση που ορίζεται από το πως ο χώρος ορίζεται την παρούσα, τη δεδομένη στιγμή της κινηματογράφηση» (παραχώρηση από την κύρια Στάθη Ειρήνη, υπό δημοσίευση).

Η οπτική ματιά του νεαρού αρχιτέκτονα είναι η κυρίαρχη, ενώ η παρουσία εργατών παραμένει φευγαλέα και αποσπασματική, σαν να έχουν μείνει τα απομεινάρια τους και μόνο. Ένα άλλο στοιχείο, για το οποίο ωστόσο δεν ευθύνεται ο δημιουργός της ταινίας, αλλά η κατεύθυνση του προγράμματος του ΕΜΠ είναι ότι εντάσσει στα πλαίσια έρευνας και μελέτης της βιομηχανικής αρχαιολογίας, τα αρχαία μεταλλεία του Λαυρίου. Τοποθετεί τα χρονολογικά όρια μελέτης της βιομηχανικής αρχαιολογίας από την αρχαιότητα μέχρι το σήμερα, άποψη που παρουσιάζει την βιομηχανική αρχαιολογία σε μία σφαίρα ανιστορική και άχρονη. Η μεμονωμένη μελέτη εξέλιξης των μεταλλείων του Λαυρίου εντάσσεται περισσότερο στα πλαίσια της ιστορίας της τεχνολογίας, η οποία εξετάζει τα τεχνολογικά επιτεύγματα του ανθρώπου από τα προϊστορικά χρόνια μέχρι σήμερα.

Η ποιητική δημιουργία του Φίλιππου Κουτσάφτη, η «Αγέλαστος Πέτρα» αποτελεί ένα μνημόνιο των επεμβάσεων του 'ανθρώπινου πολιτισμού' σε ένα πολύπαθο κομμάτι της Αττικής, την

Ελευσίνα. Μέσα από τη συστηματική καταγραφή του χώρου, ο Κουτσάφτης επιχειρεί να δώσει όχι απλά ένα κατηγορώ του τρόπου με τον οποίο οι νεότερες βιομηχανικές λειτουργίες ‘ασέλγησαν’ πάνω στην ιερή γη των Ελευσίνιων μυστηρίων, αλλά μία εσωτερική αναμόχλευση μίας περιοχής που ‘προσπαθεί’ να περισώσει την μνήμη του παρελθόντος. Απόδειξη η φιγούρα του σαλεμένου γέροντα που μαζεύει τα πεταμένα αρχαία λείψανα από τους χώρους που θα ‘φιλοξενήσουν’ τις «μοντέρνες» όψεις της Ελευσίνας.

Μία από τις συστηματικότερες καταγραφές της βιομηχανικής κληρονομιάς είναι και η σειρά ημίωνων ντοκιμαντέρ (παραγωγή NET, 1999) με τον τίτλο «Αμήχανη Βιομηχανία». Παρουσιάζοντας τις σημαντικότερες βιομηχανικές πόλεις της χώρας όπως η Θεσσαλονίκη, ο Πειραιάς, Ο Βόλος, η Πάτρα και η Καβάλα, οι παραγωγές αυτές δίνουν ιστορικά στοιχεία του βιομηχανικού παρελθόντος των πόλεων αυτών και παράλληλα τις προσπάθειες που γίνονται για την επαναχρησιμοποίηση των παλιών βιομηχανικών κελυφών. Για πρώτη φορά εμφανίζονται άνθρωποι από διάφορες επιστημονικές ειδικότητες αλλά και από τον καλλιτεχνικό χώρο, οι οποίοι δίνουν επιγραμματικά τα στίγματα των αρχών και των θέσεων, που επικρατούν στον τομέα διαχείρισης και διατήρησης της βιομηχανικής κληρονομιάς.

Τέλος, αξίζει να γίνει αναφορά σε μια διαφορετικού τύπου προσέγγιση καταγραφής της βιομηχανίας στον κινηματογράφο. Η οργάνωση I.A (Industrial archaeology) Recordings , που ιδρύθηκε το 1982 έχει σαν στόχο την καταγραφή σε βίντεο επαγγελματών, που σχετίζονται με τη βιομηχανία, καθώς και τεκμήρια της βιομηχανίας του παρελθόντος. (<http://www.iarecordings.org/>)

6.4 Ανάπτυξη της εφαρμογής:

α) Το θέμα:

Το ντοκιμαντέρ «Μνήμες Δεγκτσήδων» επιχειρεί να αποτυπώσει τη χρονική «διαδρομή» ενός βιομηχανικού συγκροτήματος καπναποθηκών στη Ξάνθη, δίνοντας παράλληλα την σκιαγράφιση των σημαντικότερων χρονικών στιγμών στην πορεία της πόλης από τα τέλη του 19ου μέχρι τις αρχές του 21ου αιώνα. Πέρα από την περιγραφή των γεγονότων του παρελθόντος, στόχος του ντοκιμαντέρ είναι να θέσει ερωτήματα σχετικά με το κατά πόσο η «μνήμη» ενός βιομηχανικού συγκροτήματος εντάσσεται και φιλτράρεται στη συλλογική μνήμη της κοινωνίας, που το περιβάλλει, καθώς επίσης και τους τρόπους και το βαθμό, που αυτή η κοινωνία επιλέγει να επέμβει και να διαχειριστεί τα βιομηχανικά μνημεία, επαναπροσδιορίζοντας έτσι τη σχέση της με αυτά.

β) σύννοψη σεναρίου.

Ξάνθη 2005. Ένας ηλικιωμένος άντρας γύρω στα 80, παλιός Δεγκτζίης(καπνεργάτης) στο επάγγελμα περιπλανιέται μέσα στους χώρους ενός παροπλισμένου καπνομάγαζου, το οποίο σύντομα θα αλλάξει μορφή και λειτουργία. Αναζητώντας τις μνήμες τις δικές του, αναζήτα και εικόνες της πόλης, που χάθηκαν , μέσα από το «βίο» του βιομηχανικού μνημείου. Θα αποτυπώσει τις μνήμες του αυτές σε ένα γράμμα. Παραλήπτης, ο γιος του, αρχιτέκτονας, σε γραφείο

αρχιτεκτονικών μελετών στην Αθήνα, το οποίο έχει αναλάβει τη «μετάλλαξη» του βιομηχανικού μνημείου σε πολιτιστικό κέντρο ποικίλων δραστηριοτήτων

γ) Το γράμμα:

«Ξάνθη, 10/04/2005

Γιόκα μου,

...τούτο το λακιρντί θα σε το πω, με αυτό εδώ το γράμμα. Εγώ ένας γερο-Δεγκτσής ο πατέρας σου...Γιατί, γράμμα θα μου πεις, πότε σε βρίσκω και πότε σε χάνω Γιώργη μου στα τηλέφωνα... πες και εκείνης της γραμματέας σου βρε παιδάκι μου, να μη χάνει εκείνες τις συνδέσεις και με έχει συνέχεια στο περίμενεκαλύτερα γράμμα σε λέω... να ζυγιάσω και να κουμαντάρω εδώ τη σκέψη μου, τα λόγια ...τις μνήμες μου..

Τη μνήμη Γιώργη μου ποιος την ορίζει;... οι άνθρωποι, ...ο χρόνος, αλλάζει, μορφές αλλάζει τοπία, ανθρώπους... κτίρια... οι μνήμες οι παλιές δίνουν τη θέση τους στις μνήμες τις καινούργιες...και ό,τι θα φτιαχτεί σήμερα τίποτα δε θα θυμίζει το χθες.. Μια φορά ήταν μια πόλη, ...Μια φορά Γιώργη μου..... ήταν η Ξάνθη..... Τόπος με πολλούς λαούς, πολλές φωνές.. ..έτσι όπως τα εξήγαγε ένα βράδυ του '38, ο Μάρκος στο μαγαζί του «Μπάρμπα Σταύρου» στο Γκαζχανέ«...Η Ξάνθη έχει όμορφες έχει και χανουμάκια, όπου τρελαίνουν τον ντουλιά με τα γλυκά ματάκια. Για αυτό κι εγώ αγάπησα μιαν όμορφη τσαχπίνα και θα την κλέψω μια βραδιά να πάμε στην Αθήνα. Και θα την κάνω χριστιανή και θα τηνε βαφτίσω και τότε χανουμάκι μου μαζί σου θε να ζήσω...»

Ο καρπός του τόπου ευλογία και κατάρα ήταν το καπνό ...Το καπνό το φυτεύαμε, στους γιακάδες: Yaka, Kucuk Yaka, Suvan Yaka, Orta Yaka, ,... Μπασμάς και εκλεκτά ανατολίτικα καπνά μυρωδάτά, γλυκόπιτα... Τόσο πολύ τα' άρεσε τα χώματα και το ξερό κλίμα μας το καπνό που εύκολα δεν διώχνεται. .Εεμ 300-400 και χρόνια καλλιέργειας, ...έτσι γίνηκε το χώμα μονοφαγάδικ' και σε κάποιες περιοχές δε δέχεται να φυτρώσει τιποτής άλλο παρ' εξ του καπνού.

Την έκαμε το καπνό την Ξάνθη από χωρίο κοτζάμ πόλη.. κι οι έμποροι ερχότανε για να πάρουν τον εκλεκτό της καρπό ...να κάμουνε ..τα πρώτα καπνομάγαζα Από το 1870 μέχρι το 1920 η Ξάνθη είχε ίσαμε 55 καπνικές εταιρείες...

Τη μνήμη μου καλώ και με μια γραμμή όλα θα στα ενώσω κι όλα θα σε τα πω.. , για το καπνομάγαζο,

που μαθαίνω ότι μερεμετίζεις ..για το REZI.... Θα το κάνεις λένε πολιτιστικό κέντρο ... να βολτάρουν και μέσα θεατρίνες και καλλιτέχνες...στο REZI.... ..εκεί θα σε πάω ..πίσω ...

Όλα ξεκίνησαν απ' εδώ πριν 100 χρόνια, έτος ιδρύσεως εκεί γύρω στα 1892, ιδιοκτήτης η εταιρεία Regi co-interesse des Tabacs de l' Empire Ottoman, απ τα λίγα γαλλικά που θυμάμαι το Ρεζί, όπως το λέγαμε...το Τουρκικό Μονοπώλιο καπνού., εταιρεία γαλλικών και αυστριακών συμφερόντων. Το κάμανε λοιπόν το θεριό οι Φραντζέζοι μελετημένα σε μια περιοχή δίπλα στον Τσεκούρ Μαχαλά γιομάτη υγρασία και συχνές πλημμύρες , γιατί Γιώργη μου το καπνό το αποθηκεύεις στην υγρασία για να μπορείς μετά να το δουλέψεις. .. κοντά κι ο δρόμος που οδηγεί προς τον απέραντό κάμπο της Γενισέας, με τα χρυσόφυλλα καπνά... κοντά κι ο σιδηροδρομικός σταθμός, που έφτιαξαν πάλι οι Γάλλοι το 1891... για να «φεύγουν»... τα προϊόντα της Ανατολής για τις αγορές της Δύσης και τανάπαλιν.

Φέραν τα σχέδια οι Φραντζέζοι, κάλεσαν μακεδονικά και ηπειρώτικα εσνάφια, «περιπλανώμενους θιάσους μηχανικών».. Και το πάλευαν οι μάστοροι μέρα νύχτα και το σήκωσαν το θεριό δύο ορόφους με υπόγειο ..με κάτι πέτρινα ντουβάρια '60 και '70 πόντους πάχος.. Παράθυρα μεγάλα. .στη σειρά...να μπαίνει το φως του ήλιου ..που ηλεκτρικό τότες

Μέσα οι χώροι ενιαίοι... τα σαλόνια, ...οι χώροι επεξεργασίας , με ξύλινα πατώματα και δοκάρια, και τα χωρίσματα με τσατμά .. τα έξω ντουβάρια από πέτρα και τα μέσα υλικά λαφριά ...γιατί μη ξεχνάς Γιώργη μου ότι το 1829 εγίνηκε μέγας σεισμός, που ισοπέδωσε σχεδόν όλη την πόλη....μελετημένα όλα

Αρχινάγαμε να δουλεύουμε το καπνό από την άνοιξη και τελειώναμε το φθινόπωρο, όπως καταλαβαίνεις το χειμώνα χιτς παρά γιοκ, δύσκολα τα βγάζαμε πέρα. Στα σαλόνια, άνδρες, γυναίκες, παιδιά η δουλειά πειθαρχείο...έμπαιναν στο σαλόνι οι ντεγκτζήδες ..τα χέρια τους δουλεύανε ρολόι. Πρώτα, δεύτερα, κρινιτιά, ρεφούζια... ..διάλεγαν τα ανεπεξέργαστα καπνά οι ντεξίδες μαζί με τις πασταλτζούδες και τα κάμανε δέματα ανάλογα με την ποιότητα.

Τα δέματα .. όλο πόζα.. διαλεχτά καπνά «γκιουπέκια» , για βασιλιάδες, πρίγκιπες και μαχαραγιάδες.πουλιόνταν στο εξωτερικό με το γραμμάριο μόνο για ανάμιξη με άλλη ποιότητα καπνού και ονομάζονταν μπενικλή τουτούν, δηλαδή κηλίδες ευγενείας.

....Ο κόσμος του καπνομάγαζου.. οι καπνέμποροι και οι καπνεργάτες δύο πόλεις... οι πρώτοι με τα αρχοντόσπιτα τους στους πάνω μαχαλάδες προς το βουνό,.. εκεί το κλίμα καλύτερο γιά στη Μητρόπολη στο Ουζούν Σοκάκι, ...αντίθετα οι καπνεργάτες ..στους κάτω μαχαλάδες, γύρω από τα καπνομάγαζα στην υγρασία, που έσπαγε τα κόκαλα....ο Ασσα μαχαλάς , το Γκατζχανε, , ο τσεκούρ μαχαλας. ...τα οβρέγια....

Και ήταν τότες που κάποιοι σαλτανατζήδες... καπνέμποροι μια νύχτα το συζητούσαν μεταξύ τους να προσκαλέσουν τη μεγάλη Φράντζέζα Σαντόζα τη Σάρα ντε τη Μπερνάρ δια τέσσαρας παραστάσεις...στο

θέατρο Απόλλων.. Άλλο θέλω κι άλλο μπορώ.. ..σιγά μη μας καταδεχόταν ολόκληρη σαντόζα με δικό της σαντοζάδικο στο Παρίσι, αλλά... να ξέρεις Γιώργη μου... η τρίχα εύκολα γίνεται τριχιά και... μερικές φορές γίνεται παραμύθι κι ο κόσμος τα έχει ανάγκη τέτοια... μασάλια....._κι οι Ξανθιώτες ονομαστοί μασαλτζήδες....

Οι ταραχές δεν αφήνανε ήσυχο ποτέ αυτό τον τόπο , βαλκανικοί πόλεμοι, βουλγαρική κατοχή από το 1912 μέχρι το 1919, επτά χρόνια έμεινε αδούλευτο τότες το Ρεζί, ...ώσπου το 1920 έρχεται και η ψωροκόσταινα για να μας χάσει στην ζεστή... μητρική αγκαλιά της.

Μετά την απελευθέρωση...πήραν τα πράγματα να ηρεμήσουν λιγάκι και η πόλη προσπαθούσε να μαζέψει τα αποκαΐδια της και νοιώσαμε μια κάποια ασφάλεια ...αυτήν, που αναζητούσαν τα κυνηγημένα προσφυγάκια...

Οι πόλεμοι δώσανε στις ξένες εταιρείες ...τα γκέμια του καπνεμπορίου.. οι Έλληνες μεγαλέμποροι στη δούλεψη τους... Glen Tobacco Company , Standard Commercial, Αμερικαν Τομπάκο...κάποιοι βέβαια στάθηκαν μόνοι τους ...ο Αρδίττης, ο Σιγάλας ,ο Ζουλιάμης...έρχονται τώρα οι μάκινες ...οι μάκινεςη σιγαρετοβιομηχανία..

Ο πόλεμος από τα χαρακώματα στα υγρά και σκονισμένα καπνομάγαζα... κι οι καπνεργάτες τάξεις ..επικίνδυνη...Μου μιλάς Γιώργη μου για τα κτίρια με την περίτεχνη αρχιτεκτονική..., μην ξεχνάς όμως ...ότι σε αυτά τα κτίρια, δούλευαν άνθρωποι...Να σε πω για τις ξεφυλλίστριες, τι τραβούν οι κακομοίρες. Μαρτυρούν της μάνας τους το γάλα, έτσι που είναι καταχωνιασμένες χειμωνιάτικα κει μέσα Σόμπα τίποτα. Και συχνά ανοιχτά τα παράθυρα. Αντίθετα τα καλοκαίρια κλειστά... Το καπνό λογαριάζεται... όχι ο καπνεργάτης..

Δεν χαμπάριζαν και πολύ οι ... Ντεγκτζήδες στις απειλές Και τι απεργίες !! Όχι όπως τώρα με το γάντι. Κυνήγι η καβαλαρία ξύλο με το μαρκούτσι, σπασμένα κεφάλια. ...στη μεγάλη απεργία του '28 ,που κράτησε 36 ολάκερες μέρες.... Νεκροί ο Καραβανάς και ο Καρά Ισμαήλ....

Θα πεις τι πετύχαιναν;.. πέτυχαν Γιώργη,... να έχουν το πιο δυνατό ταμείο ασφαλίσεως το ΤΑΚ, που ιδρύθηκε το '26 κατοχύρωνε το επάγγελμα και έδινε υγειονομική περίθαλψη... εκλέγανε δικό τους προϊστάμενο στα σαλόνια .. το '25 βγάζουν και δήμαρχο το Μιχαήλ Λουκοβίκα,.. κι αρχές στα ζόρια ..δεν το επιτρέπουν..Το '32 και το '36 και βουλευτή τον Βερβέρη..... λίγα πράγματα δεν είναι !

Και μετά το '29, μας ήρθαν τα ραπόρτα τα κακά από την Αμερική,..πτώχευσης! ..Κι εδώ κάνει και μια αρρώστια στα καπνά ..τας ταμάμ....

Και αποφάσισαν οι καπνέμποροι το '33 αφού τακimiάσανε με την κυβέρνηση να ελαττώσουν το κόστος και.. εισάγουν την Τόγκα. ...Τούτη η επεξεργασία, απλή και εύκολη, τα φύλλα χωρίζονταν ποιοτικά, όμως δεν δεματοποιούνται, αλλά τσαλακώνονται στα πατητήρια....βρίσκουν αφορμήδίνουν το πρώτο φαερόπ

στους Ντεγκτσήδες ...στη θέση τους γυναίκες ..τα μεροκάματα για χαμηλά ...και πάλι φασαρίες

. κι η πόλη να μην χάνει ποτέ το κέφι της ..σωματεία πολιτιστικά, όπως ο Ορφεύς , ο Αρίων, ο Πάν, ο Φοίνιξ , ορχήστρες για όλα τα βαλάντια ...φιλαρμονικές και μπάντες με γιαλαντζί.... νεγράκια που έπαιζαν τη τζαζ στα μέτρα της ανατολής...χοροδιδασκαλεία, όπως το «Ρεκόρ»... θεατρικές παραστάσεις.

Και μη νομίζεις ...ότι οι εργάτες ήταν.... οι παρακατιανοί της υπόθεσης. Η Εργατική Πρόοδος πολιτιστικό σωματείο με μουσικό και αθλητικό τμήμα...θυμάμαι το '35, την Εργατική πρόοδο να ανεβάζει το έργο του Δ Δημητριάδη «Λίγο από όλα» , μια σατυρική επιθεώρηση που χάλασε κόσμο...

όλα αυτά, θα χαθούν το.....'36. στη θέση τους η ΕΟΝ.....τα «Τρία Έψιλον» ...

Αλκιμοί νέοι να βάζουν αδύναμες φωτιές...για να σβήσουν το παρελθόν. .κι οι καπνεργάτες από τη Θεσσαλονίκη, την Καβάλα, τη Δράμα και την Ξάνθη για άλλη μια φορά στο πόδι.....μπροστάρηδες.

Λίγο πριν τη μάχη του Β' μεγάλου πολέμουτο καπνό είχε δώσει μια δεύτερη λάμψη στην πόληφτάνοντας το '39 τις ..32.000 ψυχές...Την ίδια χρονιά αλλάζει νοικοκύρη και το Ρεζί,...τον Τακβόρ Τακβοριάν Γάλλος υπήκοος Όλα θα τα άλλαζε για άλλη μια φορά ο πόλεμος...νέες φουρτούνες...

Είκοσι ...χρόνια ειρήνης ήταν πολλά ,..οι Γερμανοί χώρισαν την ψωροκόσταινα στα τρία, για να την κουμαντάρουν καλύτερα..., τη μοιράστηκαν με Ιταλούς και Βουλγάρους.. Σε μας ξαναήρθαν ..οι Βούλγαροι ... αγριεμένοι και φουριόζοι ...για να φτιάξουν την Μπελομόρσκα Μπαλγκάρια τη Βουλγαρία δηλαδή του Αιγαίου....

Επιβάλλουν παντού τη βουλγαρική γλώσσα , απαγορεύουν τα ελληνικά και τα τούρκικα δίνουν προνόμια σε αυτούς που πήγαιναν στην Οχράνα, τη βουλγαρική δηλαδή ασφάλεια για να γραφτούν ως Βούλγαροι. Οι υπόλοιποι έξω από τα μαγαζιά. .της μπομποτάς ..για να διατηρήσουμε τη σιλουέτα μας πριν τη θερίσει η ...πεινά ή ...διακοπές... εργασίας στη Βουλγαρία. Στο Ρεζί τα καπνά τώρα που δουλεύονται τα στέλνουν στη Βουλγαρία αλλά κυρίως στη Γερμανία..

... 9 του Σεπτέμβρη το 1944 οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ απελευθερώνουν την πόλη και εγκαθίσταται η Αυτοδιοίκηση του ΕΑΜ, μέχρι τον Απρίλιο του 1945... Λαϊκά δικαστήρια, εκτελέσεις δοσίλογων, όπως ο Κοσμά Φώτεφ και ο Κώστα Δελιάκωφ ... Μετά τα δύσκολα χρόνια του εμφυλίουΚαι το Ρεζί να δέχεται τραυματίες , από το 46 μέχρι το 49, το μπροστινό κτίριο στρατιωτικό νοσοκομείο.. και έβλεπες να φέρνουν κάτι παλικάρια ίσαμε κει πάνω σακατεμένα.... Τέλος του εμφυλίου, είσοδος του εθνικού στρατού, οι επίσημες ελληνικές αρχές, στρατοδικεία, καταδίκες, εκτελέσεις, πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων για τους καπνεργάτεςη αρχή του.... «ομαλού» πολιτικού και κοινωνικού βίου..

Η υπόθεση Τακβοριάν, ταράζει την πόλη... η κατηγορία; οικονομική συνεργασία και προπαγάνδα με τους Βουλγάρους Η δίκη άρχισε στην Κομοτηνή στις 8 Μαΐου το '46 και τέλειωσε στις 17 του ίδιου μήνα: 20 χρόνια φυλάκισης και δήμευση της περιουσίας στην Ελλάδα. ... Άλλοι λέγανε ότι η απόφαση βόλεψε τους

καπνεμπόρους που είχαν βάλει στο μάτι το Ρεζί....άλλοι πάλι ότι ο Τακβοριάν βοήθησε τους Βούλγαρους και με το παραπάνω. Αλήθεια ή ψέματα δεν ξέρω...το σίγουρο είναι ότι η γαλλική κυβέρνηση διαμαρτυρήθηκε έντονα γιατί ο Τακβοριάν ήταν εκλεκτό τέκνο της . Το '53 μετά από έφεση της Γαλλίας, βγήκε η τελική απόφαση στην Αθήνα: κάθειρξη 6 ετών και δήμευση της περιουσίας. Και οι δύο δίκες έγιναν χωρίς τον Τακβοριάν.. Οι αποθήκες ανήκαν πλέον στο... ελληνικό δημόσιο.

Οι πολεμικές συγκρούσεις ..λύγισαν.. την πόλη, μεταναστευτική αιμορραγία
..το καπνό δεν είχε ζήτηση πια...μαζί κι οι καπνεργάτες... θα έπρεπε όμως κάπως να μας αποτελειώσουν για να έχουν το κεφάλι τους ήσυχο.

Κατήγησαν, που λες το ΤΑΚ, το ταμείο μας.. και το συγχώνεψαν μέσα στο ΙΚΑ, ..Μαρκεζίνης- Γόνης, επί κυβερνήσεως Παπάγου.. νόμος 23/48/1953...εφάπαξ τάξανε... λεφτά ζαμακώσανε.. Μόλις πήραν οι εφραπαξιούχοι τα λεφτά κάνει Μαρκεζίνης την υποτίμηση. Είχες 18.000; την άλλη μέρα η αξία τους έγινε εννιά. ...λοβιτούρες να δεις..... και ένα ριγάλο στους καπνεμπόρουςαγόρασαν το καπνό με 15 δραχμές το δολάριο, με την υποτίμηση το πουλούν 30. ... κι οι καπνεργάτες , που φάγαν φαερόπ αναζήτησαν την ..τύχη τους σε άλλες φάμπρικες.. της Γερμανίας, της Αμερίκας... της Αθήνας ...

Στο Ρεζί σκάσανε μετά τον πόλεμο μύτη άλλοι νοικάρηδες, ετούτη τη φόρα με χαρτογιακάδες, και γίνηκε κέντρον διερχομένων του νομού.....Νομαρχία δηλαδή που κάθισε από το '54 μέχρι το '68..... Αυτά όλα που σε λέω στο μπροστινό το κτίριο γιατί οι πίσω οι καπναποθήκες το καπνό φιλοξενούσαν πάλι της ΣΕΚΕ του πρωτομάστορα του συνεταιρισμού του κυρ Αλέκου του Μπαλατατζή...

Να σου το πανεπιστήμιο. .από το '78 μέχρι το '86 το χανε το μπροστινό κτίριο την αλλοτινή νομαρχία δηλαδή, εργαστήριο λέει μέτρησης ηλεκτρομαγνητικής μαγνητικής και διαστημικής..., γεμάτο καλώδια καλωδιάκια, κάμανε τα πειράματα τους οι proffesores...

που να φανταζόμουν όταν εμείς ντεγκτζηδες την ώρα που πήγαινε να βραδιάζει έβγαινε το φεγγαράκι και του ρίχναμε το καλωσόρισμα, ...πως μετά από χρόνια κάποιιοι προφέσοριδες... θα είχανε τακτική επικοινωνία..... με το φεγγάρι και άλλα αστέρια και περίεργα ντουινιάδων μακρινών...

Παραδίπλα η μπάντα του δήμου συνεχίζει τις πρόβες, ...κάνοντας που και που καμιά προσευχή να μη βρέξει..., γιατί το νερό μπάζει από την τρύπια στέγη.. πηγαίνει στα τρομπόνια και τα βουλώνει ...κι άντε να παίξεις μουσική... με βραχυκλωμένο τρομπόνι.....σίγουρα θα τα κάνεις θάλασσα....

Με το βαλες Γιώργη μου το Ρεζί στη γυάλα, για να δω πώς θα το φτιάξεις. .. με το βαλές Γιώργη μου το Ρεζί στη γυάλα για να το διώ καλλωπισμένο φρεσκοβαμμένο να έρχεται ο κόσμος να θαυμάζει ...η τωρινή μνήμη ...ας είναι...

Ταμείο Ασφαλίσεως Καπνεργατών ...Σωτήριος Δορμπίδης,... έτος γέννησης 1899,... ειδικότης Δεγκτζής...εθεωρήθει Μάιο 1933.....Σταυρούλα Δημητριάδου, έτος γεννήσεως 1884 Ειδικότης

..Ξεφυλλίστρια, εθεωρήθει 1927...

Αλλάζουν τα χρόνια κι οι συνήθειες . Τόσες πολλές χρήσεις ένα κτίριο πώς να της αντέξει.;

Στο γράμμα το δικό σου Γιώργη μου προς το δικό σου παιδί φρόντισε να μην ντρέπεσαι για τις δικές σου μνήμες, μην πεις γίόκα μου δώκανε κάτι παλιό να το φυλάξω και εγώ το μαγάρισα.....κι αν περισσεύει λίγος χώρος, χώρεσε μέσα και λίγες δικές μου μνήμες.....μνήμες Δεγκτσήδων..

.. Αντί για λίρες ..αυτές τις μνήμες.. σου δίνω..... ένα γράμμα και .λίγο κλεμμένο καπνό, από το Ρεζί την τελευταία μέρα του σαν καπνομάγαζοεις ανάμνησιν.....εις ανάμνησιν

Ο πατέρας σου Λευτέρης

δ) Διασκευή του γράμματος σε σενάριο

<u>Ήχος</u>	<u>Εικόνα</u>	<u>Αφήγηση.</u>
	Τίτλοι αρχής: «Μνήμες Δεγκτσήδων»	
Φυσικός ήχος	ΣΚΗΝΗ 1 / ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ /ΑΙΘΟΥΣΑ ΨΥΧΑΓΩΓΙΑΣ ΚΑΠΗ /ΗΜΕΡΑ Ηλικιωμένοι κάθονται στα τραπέζια, και ασχολούνται με διάφορα: παίζουν χαρτιά, τάβλι, κουβεντιάζουν.....	παύση
	Στον κάτω χώρο	παύση
Μουσικό θέμα		
Φυσικοί ήχοι Μουσικό θέμα	ένας ηλικιωμένος κάθεται μόνος του και σκεπτικός. Μπροστά του έχει ένα κουτί, τρεις λευκές σελίδες, ένα στυλό..	παύση

μουσικό θέμα	ο ηλικιωμένος παίρνει από το κουτί τρίμματα καπνού....	παύση
Voice Over(V.O)- μουσικό θέμα	Ο ηλικιωμένος κάθεται μόνος του στο τραπέζι , αρχίζει να γράφει το γράμμα, και ακούμε τα «γραφόμενα» του.	«Ξάνθη, 10/04/2005 Γιώκα μου τούτο το λακιρντί θα σε το πω με αυτό εδώ το γράμμα, εγώ ένας γερο-Δεγκτζής ο πατέρας σου.....
Μουσικό θέμα- V. O	Ο ηλικιωμένος, συνεχίζει να γράφει το γράμμα, , γύρω του οι υπόλοιποι συνεχίζουν τις ασχολίες του....	Γιατί γράμμα θα μου πεις, πότε σε βρίσκω και πότε σε χάνω Γιώργη μου στα τηλέφωνα..... πες και εκείνης της γραμματέας σου βρε παιδάκι μου, να μη χάνει εκείνες τις συνδέσεις και με έχει συνέχεια στο περίμενε γράμμα λοιπόν ακούμε που σου λέω καλύτερα να ζυγιάσω και να κουμαντάρω εδώ τη σκέψη μου, τα λόγια ...τις μνήμες μου
Μουσικό θέμα- V. O	Συνεχίζει να γράφει το γράμμα.	Τη μνήμη Γιώργη μου ποιος την ορίζει;... οι άνθρωποι, ...ο χρόνος , αλλάζει, μορφές αλλάζει τοπία, ανθρώπους,.. κτίρια... οι μνήμες οι παλιές δίνουν τη θέση τους στις μνήμες τις καινούργιες....Και ό,τι θα φτιαχτεί σήμερα τίποτα δε θα θυμίζει το χθες ...
Μουσικό θέμα -V. O	Φωτογραφίες της πόλης (αρχές του αιώνα)που δείχνουν τον μεικτό θρησκευτικά πληθυσμό της Ξάνθης:εκκλησίες, φωτογραφία από το τζαμί, που κάηκε στο κέντρο της πόλης.	«Μια φορά Γιώργη μου..... ήταν η Ξάνθη..... Τόπος με πολλούς λαούς, πολλές φωνές

Μουσικό θέμα- ταξιμάκι με μπουζούκι- V. Ο	Φωτογραφία του Μάρκου Βαμβακάρη Φωτογραφίες που δείχνουν τον μεικτό θρησκευτικό πληθυσμό της Ξάνθης.	..έτσι όπως τα εξήγακε ένα βράδυ του '38, ο Μάρκος στο μαγαζί του «Μπάρμπα Σταύρου» στο Γκαζχανέ«...Η Ξάνθη έχει όμορφες έχει και χανουμάκια, όπου τρελαίνουν τον ντουνιά με τα γλυκά ματάκια. Για αυτό κι εγώ αγάπησα μιαν όμορφη τσαχπίνα και θα την κλέψω μια βραδιά να πάμε στην Αθήνα. Και θα την κάνω χριστιανή και θα τηνε βαφτίσω και τότε χανουμάκι μου μαζί σου θε να ζήσω
Μουσικό θέμα- V.O	ΣΚ. 2 - ΕΞ. ΚΑΠΝΟΧΩΡΑΦΑ - ΗΜΕΡΑ Καπνοχώραφα και παλιές φωτογραφίες, που δείχνουν την καλλιέργεια του καπνού στην Ξάνθη...	«Ο καρπός του τόπου ευλογία και κατάρα ήταν το καπνό ...Το καπνό το φυτεύαμε, στους γιακάδες: Yaka, Kucuk Yaka, Suvan Yaka, Orta Yaka, ... Μπασμάς και εκλεκτά ανατολίτικα καπνά μυρωδάτά, γλυκόπιπτα... Τόσο πολύ τα' άρεσε τα χώματα και το ξερό κλίμα μας το καπνό που εύκολα δεν διώχνεται. .εεμ 300-400 και χρόνια καλλιέργειας, ...έτσι γίνηκε το χώμα μονοφαγάδικ' και σε κάποιες περιοχές δε δέχεται να φυτρώσει τιποτής άλλο παρ' εξ του καπνού.
Μουσικό θέμα- V.O	Φωτογραφίες της καθημερινότητας του καπνού, γενικά πλάνα της πόλης, τα αρχοντικά και τα καπνομάγαζα της. Φωτογραφίες από διαφημίσεις εταιρειών και τσιγάρων της εποχής.	.. την έκαμε το καπνό την Ξάνθη από χωρίο κοτζάμ πόλη.. κι οι έμποροι ερχότανε για να πάρουν τον εκλεκτό της καρπό ...να κάμουνε ..τα πρώτα καπνομάγαζα Από το 1870 μέχρι το 1920 η Ξάνθη είχε ίσαμε 55 καπνικές

		εταιρείες...
Μουσικό θέμα- V.O	<p>ΣΚ. 3 - ΕΣ. ΑΙΘΟΥΣΑ ΨΥΧΑΓΩΓΙΑΣ ΚΑΠΗ – ΗΜΕΡΑ</p> <p>Ο ηλικιωμένος καπνεργάτης συνεχίζει να γράφει το γράμμα. Σε μια στιγμή κοιτάζει μπροστά...</p> <p>Πολύ κοντινό στο πρόσωπο του.</p>	<p>Τη μνήμη μου καλώ και με μια γραμμή όλα θα στα ενώσω κι όλα θα σε τα πω.. , για το καπνομάγαζο, που μαθαίνω ότι μερεμετίζεις ..για το REZI.... Θα το κάνεις λένε πολιτιστικό κέντρο ... να βολτάρουν κει μέσα θεατρίνες και καλλιτέχνες...στο REZI.... ...εκεί θα σε πάω ..πίσω ...για αυτό θα σε μιλήσω...</p>
Μουσικό λαιτ μότιφ	<p>Μεσότιτλος : «Επί Τουρκίας-το καπνό ανασαίναμε δίχως σταματημό...»</p>	
Φυσικός ήχος	<p>ΣΚ. 3 - ΕΞ. -ΔΡΟΜΟΣ ΚΟΝΤΑ ΣΤΟ ΚΑΠΝΟΜΑΓΑΖΟ – ΗΜΕΡΑ</p> <p>Ο ηλικιωμένος περπατάει σε ένα στενό δρομάκι κατά μήκος του όποιου υπάρχουν καπνομάγαζα.</p>	Παύση
Φυσικός ήχος	<p>ΣΚ. 4 – ΕΞ. ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΚΑΠΝΟΜΑΓΑΖΟ – ΗΜΕΡΑ</p> <p>Ο ηλικιωμένος με την πλάτη γυρισμένη βλέπει τμήμα του συγκροτήματος των καπναποθηκών.</p>	παύση
Μουσικό θέμα- V.O	<p>Η εικόνα γίνεται ασπρόμαυρη και με διπλοτυπία εμφανίζονται παλιές φωτογραφίες του καπνομάγαζου</p>	<p>... Όλα ξεκίνησαν απ’ εδώ πριν 100 χρόνια, έτος ιδρύσεως εκεί γύρω στα 1892,</p> <p>ιδιοκτήτης η εταιρεία Regi co-</p>

Μουσικό θέμα		interesse des Tabacs de l' Empire Ottoman, απ τα λίγα γαλλικά που θυμάμαι το Ρεζί, όπως το λέγαμε...το Τουρκικό Μονοπώλιο καπνού., εταιρεία γαλλικών και αυστριακών συμφερόντων
Μουσικό θέμα- V.O	Παλιές φωτογραφίες της περιοχής γύρω από το καπνομάγαζο	Το κάμανε λοιπόν το θεριό οι Φραντζέζοι μελετημένα σε μια περιοχή δίπλα στον Τσεκούρ Μαχαλά γιομάτη υγρασία και συχνές πλημμύρες , γιατί Γιώργη μου το καπνό το αποθηκεύεις στην υγρασία για να μπορείς μετά να το δουλέψεις
Μουσικό θέμα - V.O	Φωτογραφία από τον κάμπο της Γενισέας..	.. κοντά κι ο δρόμος που οδηγεί προς τον απέραντό κάμπο της Γενισέας, με τα χρυσόφυλλα καπνά...
Μουσικό εφέ για τρένο- V.O	Παλιά φωτογραφία του σιδηροδρομικού σταθμού ΣΚ. 5 – ΕΞ. - ΤΡΕΝΟ - ΗΜΕΡΑ – εικονίζεται ένα τρένο, που κινείται κοντά στο ποταμό Νέστο	κοντά κι ο σιδηροδρομικός σταθμός, που έφτιαξαν πάλι οι Γάλλοι το 1891... για να «φεύγουν»... τα προϊόντα της Ανατολής για τις αγορές της Δύσης και τανάπαλιν.
Φυσικός ήχος- V.O	ΣΚ. 4Α – ΕΞ. ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΚΑΠΝΟΜΑΓΑΖΟ – ΗΜΕΡΑ Ο ηλικιωμένος στέκεται στην είσοδο της αυλής και γυρίζει το βλέμμα του δεξιά προς τη μεριά του μπροστινού κτιρίου.	παύση

φυσικός ήχος- V.O Μουσικό θέμα	ΣΚ. 5 - ΕΞ. – Η ΑΥΛΗ ΤΟΥ ΚΑΠΝΟΜΑΓΑΖΟΥ – ΗΜΕΡΑ Ο ηλικιωμένος στρέφει το βλέμμα του δεξιά προς τη μεριά του μπροστινού κτιρίου. Εκεί εργάτες δουλεύουν για την αναστήλωση του. Κατόπιν κοιτάζει προς το εσωτερικό της αυλής και βλέπει τις προσόψεις του συγκροτήματος των καπναποθηκών	Φέραν τα σχέδια οι Φραντζέζοι και κάλεσαν μακεδονικά και ηπειρώτικα εσνάφια, «περιπλανώμενους θιάσους μηχανικών».. Και το πάλευαν οι μάστοροι μέρα νύχτα και το σήκωσαν το θεριό δύο ορόφους με υπόγειο ..με κάτι πέτρινα ντουβάρια ‘60 και ‘70 πόντους πάχος.
Μουσικό θέμα -V.O	Παρατηρεί τη σειρά των παραθύρων κατά μήκος του αριστερού καπνομάγαζου. Το βλέμμα του σταματάει στο πάνω αριστερό παράθυρο του πρόσθιου τμήματος των καπναποθηκών.	παράθυρα μεγάλα. .στη σειρά....να μπαίνει το φως του ήλιου ..που ηλεκτρικό τότες...
Μουσικό θέμα	ΣΚ. 6 - ΕΞ. - ΕΙΣΟΔΟΣ ΣΤΟ ΚΑΠΝΟΜΑΓΑΖΟ – ΗΜΕΡΑ Ο ηλικιωμένος ανοίγει μια πόρτα και μπαίνει στο καπνομάγαζο.	Παύση
Μουσικό θέμα	ΣΚ. 7 - ΕΣ. ΕΙΣΟΔΟΣ ΣΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΤΟΥ ΣΑΛΟΝΙΟΥ – ΗΜΕΡΑ Ο ηλικιωμένος περπατάει και εμφανίζεται στο απέναντι διαγώνιο παράθυρο. Στέκεται από την εσωτερική πλευρά του παραθύρου.	Παύση
Μουσικό θέμα	ΣΚ. 8 – ΕΣ. Α’ ΣΑΛΟΝΙ - ΗΜΕΡΑ Ο ηλικιωμένος κοιτάζει έξω από το παράθυρο.	Παύση

Μουσικό θέμα	Κατόπιν γυρίζει το βλέμμα του προς το εσωτερικό του κτιρίου.	Παύση
Μουσικό θέμα- V.O	Κοιτάζει το εσωτερικό του σαλονιού και αρχίζει τη διήγηση για το σαλόνι.. φωτογραφίες από εσωτερικούς χώρους καπνομάγαζων.	Μέσα οι χώροι ενιαίοι... τα σαλόνια, ...οι χώροι επεξεργασίας , με ξύλινα πατώματα και δοκάρια, και τα χωρίσματα με τσατμά .. τα έξω ντουβάρια από πέτρα και τα μέσα υλικά λαφριά ...γιατί μη ξεχνάς Γιώργη μου ότι το 1829 εγίνηκε μέγας σεισμός, που ισοπέδωσε σχεδόν όλη την πόλη...μελετημένα όλα
Μουσικό θέμα- V.O	Ο ηλικιωμένος συνεχίζει τη διήγηση στη συνέχεια εμφανίζονται εικόνες - φωτογραφίες εργατών που κυριαρχούν στο πλάνο.	Αρχινάγαμε να δουλεύουμε το καπνό από την άνοιξη και τελειώναμε το φθινόπωρο, όπως καταλαβαίνεις το χειμώνα χιτς παρά γιοκ, δύσκολα τα βγάζαμε πέρα..
Μουσικό θέμα- V.O	Φωτογραφίες: πορτρέτα καπνεργατών και Φωτογραφίες, που εικονίζουν την κλασική ποιοτική επεξεργασία του καπνού.	Στα σαλόνια. ..άνδρες, γυναίκες παιδιά η δουλειά πειθαρχείο...έμπαιναν στο σαλόνι οι ντεγκτζήδες ..τα χέρια τους δουλεύανε ρολόι. Πρώτα, δεύτερα, κιριντιά, ρεφούζια... ..διάλεγαν τα ανεπεξέργαστα καπνά οι ντεξίδες μαζί με τις πασταλτζούδες και τα κάμανε δέματα ανάλογα με την ποιότητα
Μουσικό θέμα- V.O	Φωτογραφίες από αγοραπωλησίες δεμάτων. φωτογραφίες με δέματα από καπνό, μεταφορά και εκφόρτωση.	Τα δέματα!!! .. όλο πόζα.. διαλεχτά καπνά «γκιουπέκια» , για βασιλιάδες, πρίγκιπες και μαχαραγιάδες.πουλιόνταν στο εξωτερικό με το γραμμάριο μόνο για ανάμιξη με άλλη ποιότητα καπνού και

		ονομάζονταν μπενικλή τουτούν, δηλαδή κηλίδες ευγενείας.
Μουσικό θέμα- V.O	Φωτογραφίες καπνεμπόρων και καπνεργατών. Φωτογραφίες από τα αρχοντικά των καπνεμπόρων Φωτογραφίες από τα σπίτια των καπνεργατών	Ο κόσμος του καπνομάγαζου.. οι καπνέμποροι και οι καπνεργάτες δύο πόλεις.... οι πρώτοι με τα αρχοντόσπιτα τους στους πάνω μαχαλάδες προς το βουνό,...εκεί το κλίμα καλύτερο στη Μητρόπολη στο Ουζούν Σοκάκι, ...αντίθετα οι καπνεργάτες ..στους κάτω μαχαλάδες, γύρω από τα καπνομάγαζα στην υγρασία, που έσπαγε τα κόκαλα....ο Ασσα μαχαλάς , το Γκαζχανε, , ο τσεκούρ μαχαλας. ...τα οβρέγια....
Μουσικό θέμα-βάλς V.O ακούγεται η φωνή της Σάρας Μπερνάρ.	Φωτογραφίες καπνεμπόρων και εικόνες από την κοινωνική τους ζωή και τα πολυτελή σπίτια τους Επίκαιρα εποχής από παραστάσεις της Σάρα Μπερνάρ (φωτογραφίες από θεατρικές παραστάσεις της Σάρα Μπερνάρ)	Και ήταν τότες που κάποιοι σαλτανατζήδες... καπνέμποροι μια νύχτα το συζητούσαν μεταξύ τους να προσκαλέσουν τη μεγάλη Φράντζέζα Σαντόζα τη Σάρα ντε τη Μπερνάρ δια τέσσαρας παραστάσεις...στο θέατρο Απόλλων.. Άλλο θέλω κι άλλο μπορώ.. ..σιγά μη μας καταδεχόταν ολόκληρη σαντόζα με δικό της σαντοζάδικο στο Παρίσι ...αλλά να ξέρεις Γιώργη μου... η τρίχα εύκολα γίνεται τριχιά...και μερικές φορές γίνεται και παραμύθι κι ο κόσμος τα έχει ανάγκη τέτοια... μασάλια....._κι οι Ξανθιώτες ονομαστοί μασαλτζήδες....
Μουσικό θέμα-βάλς Χαρούμενο μουσικό θέμα .	Φωτογραφίες από την κοινωνική ζωή της Ξάνθης	

Μουσικό θέμα - V.O	Φωτογραφίες από την έλευση του ελληνικού στρατού στην Ξάνθη, πλάνα επικαίρων από πολεμικές συγκρούσεις κατά τη διάρκεια των βαλκανικών πολέμων.....(από το ντοκιμαντέρ «Η ιστορία της θάλασσας»).	Οι ταραχές δεν αφήνανε ήσυχο ποτέ αυτό τον τόπο , βαλκανικοί πόλεμοι, βουλγαρική κατοχή από το 1912 μέχρι το 1919, επτά χρόνια έμεινε αδούλευτο τότες το Ρεζί, ...ώσπου το 1920 έρχεται και η ψωροκώσταϊνα για να μας χώσει στην ζεστή... μητρική αγκάλη της
Μουσικό λαϊτό μόντιφ	Μεσότιτλος: « Επί Μεσοπολέμου... εποχή ζόρικη και αβανταδόρικη».	
Μουσικό θέμα- V.O	Παλιές φωτογραφίες από την καθημερινότητα της πόλης Φωτογραφίες προσφύγων και πλάνα επικαίρων από την έξοδο των Ελλήνων από τη Μικρά Ασία.....	Μετά την απελευθέρωση...πήραν τα πράγματα να ηρεμήσουν λιγάκι και η πόλη προσπαθούσε να μαζέψει τα αποκαΐδια της και αισθανθήκαμε μια κάποια ασφάλεια ...αυτήν που αναζητούσαν τα κυνηγημένα προσφυγάκια..
Μουσικό θέμα- V.O	Φωτογραφίες Φωτογραφίες Βενιζέλου....	Το ελληνικό κράτος αφότου έληξε η α' βουλγαρική κατοχή..... θεώρησε ότι οι αποθήκες του ανήκαν ...και τα κράτησε για λογαριασμό του...οι πολιτικές συμφωνίες όμως και η γνωστή 9 ^η Δήλωση, για τα ανταλλάξιμα όριζε ότι οι αποθήκες ανήκαν στο Ρεζί,.. το 1925 θα πουληθούν στον Ερνέστο Βειλ
Μουσικό θέμα- V.O	Επίκαιρα των βαλκανικών πολέμων. Φίρμες τσιγάρων και διαφημίσεις	Οι πόλεμοι δώσανε στις ξένες εταιρείες ...τα γκέμια του καπνεμπορίου.. οι Έλληνες μεγαλέμποροι στη δούλεψη τους... Glen Tobacco Company ,

<p>Μουσικό εφέ μηχανών, που κόβουν καπνό</p>	<p>Φωτογραφίες από κοπτικές μηχανές τσιγάρων και χαβάνι (χειροκίνητη κοπτική μηχανή καπνού)</p>	<p>Standard Commercial, Αμερικαν Τομπάκο...κάποιοι βέβια στάθηκαν μόνοι τους ...ο Αρδίτης, ο Σιγάλας ,ο Ζουλιάμης...έρχονται τώρα οι μάκινες ..η σιγαρετοβιομηχανία</p>
<p>Μουσικό θέμα- V.O</p>	<p>Φωτογραφίες από συγκεντρώσεις καπνεργατών</p>	<p>Ο πόλεμος από τα χαρακώματα στα υγρά και σκονισμένα καπνομάγαζα... κι οι καπνεργάτες τάξις ..επικίνδυνη...</p>
<p>Μουσικό θέμα- V.O Ακούγεται απόσπασμα από το ρεμπέτικο τραγούδι «Γεια σου περήφανη και αθάνατη εργατιά»</p>	<p>Φωτογραφίες από τους χώρους επεξεργασίας....</p>	<p>Μου μιλάς Γιώργη μου για τα ..κτίρια με την περίτεχνη αρχιτεκτονική..., μην ξεχνάς όμωςότι σε αυτά τα κτίρια, δούλευαν άνθρωποι...Να σε πω για τις ξεφυλλίστριες, τι τραβούν οι κακομοίρες. Μαρτυρούν της μάνας τους το γάλα, έτσι που είναι καταχωνιασμένες χειμωνιάτικα κει μέσα Σόμπα τίποτα. Και συχνά ανοιχτά τα παράθυρα. Αντίθετα τα καλοκαίρια κλειστά... .Το καπνό λογαριάζεται... όχι ο καπνεργάτης .</p>
<p>Μουσικό θέμα - V.O απόσπασμα από το ρεμπέτικο τραγούδι «Γεια σου περήφανη και αθάνατη εργατιά»</p>	<p>ΣΚ. 8Α – ΕΣ. Α΄ ΣΑΛΟΝΙ - ΗΜΕΡΑ Ο ηλικιωμένος κάθεται σε μια καρέκλα . Η αφήγηση συνοδεύεται από φωτογραφίες καπνεργατών. Φωτογραφίες διαδηλώσεων. Φωτογραφία ή πλάνο από το μνημείο των νεκρών καπνεργατών, το οποίο</p>	<p>...Δεν χαμπάριζαν και πολύ οι ... Ντεγκτζήδες στις απειλές Και τι απεργίες !! Όχι όπως τώρα με το γάντι. Κυνήγι η καβαλαρία ξύλο με το μαρκούτσι, σπασμένα κεφάλια. ...στη μεγάλη απεργία του 1928 που κράτησε 36 ολάκερες μέρες.... Νεκροί: Καραβανάς,</p>

	βρίσκεται μπροστά από το εργατικό κέντρο Ξάνθης...	Καράμπελας, Κοτσώνης, Θεοδοσίου και Ραμαντάν Ογλού
Μουσικό θέμα- V.O	Φωτογραφίες καπνεργατών- πλάνα εργατών (ντοκιμαντέρ BBC)	Θα πεις τι πετύχαιναν;.. πέτυχαν Γιώργη,... να έχουν το πιο δυνατό ταμείο ασφαλίσεως το ΤΑΚ, που ιδρύθηκε το '26 κατοχύρωνε το επάγγελμα και έδινε υγειονομική περίθαλψη... εκλέγανε δικό τους προϊστάμενο στα σαλόνια .. το '25 βγάζουν και δήμαρχο το Μιχαήλ Λουκοβίκα,.. κι αρχές στα ζόρια ..δεν το επιτρέπουν..Το '32 και το '36 και βουλευτή τον Βερβέρη..... λίγα πράγματα δεν είναι !
Φυσικό ήχος	ΣΚ. 8B – ΕΣ. Α' ΣΑΛΟΝΙ - ΗΜΕΡΑ. Εμφανίζονται από μια πόρτα δύο νεαροί μουσικοί που πάνε για τις πρόβες της φιλαρμονικής σε κάποιο άλλο δωμάτιο του καπνομάγαζου. Μιλούν μεταξύ τους. Ο ηλικιωμένος εξακολουθεί να κάθεται στην καρέκλα. Οι νεαροί μουσικοί περνάνε δίχως να δώσουν σημασία στον ηλικιωμένο. Ξαφνικά ο ένας μουσικός βαράει τα πιάτα-κύμβαλα.	Παύση
Μουσικό θέμα - V.O	Επίκαιρα από το κραχ του 1929 στην Αμερική και πλάνα από ανέργους εργάτες.....	Και μετά το '29, μας ήρθαν τα ραπόρτα τα κακά από την Αμέρिका, πτώχευσης ...Κι εδώ αργότερα κάνει και μια

		αρρώστια στα καπνά ..τας ταμάμ....
Μουσικό θέμα- V.O	Φωτογραφίες γυναικών στην τογκα	Και αποφάσισαν οι καπνέμποροι το '33 αφού τακιμιάσανε με την κυβέρνηση να ελαττώσουν το κόστος της.. και εισάγουν την Τόγκα. ...Τούτη η επεξεργασία ...απλή και εύκολη, τα φύλλα ...χωρίζονταν ποιοτικά, όμως δεν δεματοποιούνται, αλλά τσαλακώνονται στα πατητήρια...βρίσκουν αφορμή ...δίνουν το πρώτο φαερόπ στους Ντεγκτζήδες ...στη θέση τους γυναίκες ..τα μεροκάματα για χαμηλά και πάλι φασαρίες
Μουσικό θέμα- V.O	Φωτογραφίες από την πολιτιστική ζωή της πόλης.	.. κι η πόλη να μην χάνει ποτέ το κέφι της ..σωματεία πολιτιστικά, όπως ο Ορφεύς , ο Αρίων, ο Πάν, ο Φοίνιξ , ορχήστρες για όλα τα βαλάντια ..μαντολινάτες, φιλαρμονικές και μπάντες με γιαλαντζί..... νεγράκια που έπαιζαν τη τζαζ στα μέτρα της ανατολής.
Μουσικό θέμα- V.O	Φωτογραφίες από την Εργατική Πρόοδο παράλληλα με ζωντανά πορτρέτα των μουσικών που κάνουν πρόβα. Φωτογραφία από θεατρική παράσταση	Και μη νομίζεις ...ότι οι εργάτες ήταν.... οι παρακατιανοί της υπόθεσης ..με πολιτιστικό σωματείο την «Εργατική Πρόοδο» ,με μουσικό και αθλητικό τμήμα...θυμάμαι το '35, την Εργατική πρόοδο να ανεβάζει το έργο του Δ Δημητριάδη «Λίγο από όλα» , μια σατυρική επιθεώρηση που χάλασε κόσμο

<p>V.O</p>	<p>ΣΚ. 9 – ΕΣ. Β' ΣΑΛΟΝΙ - ΗΜΕΡΑ</p> <p>Ο ηλικιωμένος περνάει μια μαύρη αφίδα και μπαίνει στο β' »σαλόνι». Ανεβαίνει μια διαμορφωμένη εξέδρα, από όπου βλέπει το χώρο του β' σαλονιού.</p> <p>Επίκαιρα της περιόδου του Μεταξά.</p> <p>Φωτογραφία από την κεντρική πλατεία της Ξάνθης: νεαροί Άλκιμοι της νεολαίας του Μεταξά καίνε τα αρχεία του ΚΚΕ στην κεντρική πλατεία της πόλης.</p> <p>Φωτογραφίες από διαδηλώσεις στην Καβάλα, Θεσσαλονίκη, Δράμα. Μάης του '36.</p>	<p>παύση</p> <p>όλα αυτά, θα χαθούν το.....'36.. στη θέση τους η ΕΟΝ....</p> <p>..τα «Τρία Έψιλον» ...</p> <p>άλκιμοι νέοι να βάζουν αδύναμες φωτιές...για να σβήσουν το παρελθόν....κι οι καπνεργάτες από τη Θεσσαλονίκη, την Καβάλα, τη Δράμα και την Ξάνθη</p> <p>για άλλη μια φορά στο πόδι.....μπροστάρηδες....</p>
<p>Μουσικό θέμα- V.O</p>	<p>Γενικό πλάνο από επίκαιρα της εποχής που απεικονίζει την πόλη, την εποχή πριν τον πόλεμο –φωτογραφίες.</p>	<p>Λίγο πριν τη μάνητα του Β' μεγάλου πολέμουτο καπνό είχε δώσει μια δεύτερη λάμψη στην πόληφτάνοντας το 1939 τις ..32.000 ψυχές... Την ίδια χρονιά αλλάζει νοικοκύρη και το Ρεζί,...τον Τακβόρ Τακβοριάν Γάλλος υπήκοος.. όλα θα τα άλλαξε για άλλη μια φορά ο πόλεμος... νέες φουρτούνες...</p>
<p>Μουσικό λαϊτό μόντιφ</p>	<p>Μεσότιτλος: «Επί Οχράνας ..η μπομπότα "έρεε" άφθονη...»</p>	

Φυσικός ήχος- V.O	ΣΚ. 9Α – ΕΣ. Β' ΣΑΛΟΝΙ - ΗΜΕΡΑ Ο ηλικιωμένος σηκώνει ένα σπασμένο τζάμι από κάτω.	
Μουσικό θέμα - V.O	Επίκαιρα από τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο Φωτογραφίες: χάρτης που δείχνει την τριχοτόμηση του κατεχόμενου ελληνικού κράτους Φωτογραφία που δείχνει χάρτη της μεγάλης Βουλγαρίας και κοντινή λεπτομέρεια στην περιοχή της Ξάνθης.(Ksanthi)	Είκοσι χρόνια ...ειρήνης ήταν πολλά .οι Γερμανοί χάρισαν την ψωροκόσταινα στα τρία, για να την κουμαντάρουν καλύτερα..., τη μοιράστηκαν με Ιταλούς και Βουλγάρους.. Σε μας ξαναήρθαν ..οι Βούλγαροι ... αγριεμένοι και φουριόζοι ..για να φτιάξουν την Μπελομόρσκα Μπαλγκάρια τη Βουλγαρία δηλαδή του Αιγαίου....
Μουσικό θέμα- V.O	Φωτογραφία που δείχνει μαθητές της εποχής που μαθαίνουν το κυριλλικό αλφάβητο.	Επιβάλλουν παντού τη βουλγαρική γλώσσα , απαγορεύουν τα ελληνικά και τα τούρκικαδίνουν προνόμια σε αυτούς που πήγαιναν στην Οχράνα, τη βουλγαρική δηλαδή ασφάλεια για να γραφτούν ως Βούλγαροι.
Μουσικό θέμα- V.O	Φωτογραφίες από την περίοδο της κατοχής	Παύση
Μουσικό θέμα- V.O	Φωτογραφίες από την περίοδο της κατοχής. Φωτογραφία- από φούρνο που πουλούσε ψωμί μπομπότας και φωτογραφίες της κατοχής που δείχνουνε την πείνα που επικρατούσε....	Οι υπόλοιποι έξω από τα μαγαζιά. της μπομπότας ..για να διατηρήσουμε τη σιλουέτα μας πριν τη θερίσει η ...πείνα ή ...διακοπές... εργασίας στη Βουλγαρία

Μουσικό θέμα- V.O	ΣΚ. 10 – ΕΞ. ΑΥΛΗ ΚΑΠΝΟΜΑΓΑΖΟΥ - ΗΜΕΡΑ Βλέπουμε από ένα παράθυρο του καπνομάγαζου την αυλή του συγκροτήματος.	Στο Ρεζί τα καπνά τώρα που δουλεύονται τα στέλνουν στη Βουλγαρία αλλά κυρίως στη Γερμανία.
Ακούγονται πυροβολισμοί (μουσικό εφέ)	ΣΚ. 9B – ΕΣ. Β' ΣΑΛΟΝΙ - ΗΜΕΡΑ Ο ηλικιωμένος γυρίζει το βλέμμα του ξαφνιασμένος προς ένα παράθυρο	παύση
V.O	Επίκαιρα από αντάρτες του ΕΛΑΣ και φωτογραφίες από την είσοδο και υποδοχή του ΕΛΑΣ στην πόλη.	.. 9 του Σεπτεμβρη το 1944 οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ απελευθερώνουν την πόλη και εγκαθίσταται η Αυτοδιοίκηση του ΕΑΜ, μέχρι τον Απρίλιο του 1945
Φυσικός ήχος-	ΣΚ. 9Γ – ΕΣ. Β' ΣΑΛΟΝΙ - ΗΜΕΡΑ Ο ηλικιωμένος στέκεται στην άκρη του δωματίου. Περνά ένας μουσικός της φιλαρμονικής, που παίζει ρυθμικά ένα τύμπανο. Ο νεαρός κάνοντας μιας ημικυκλική κίνηση κατεβαίνει τη σκάλα συνεχίζοντας να παίζει το τύμπανο. Το βλέμμα του ηλικιωμένου τον ακολουθεί.	παύση
Μουσικό εφε τύμπανο.- V.O	Φωτογραφίες από λαϊκό δικαστήριο στην Ξάνθη και από την πλατεία με το πλήθος συγκεντρωμένο να παρακολουθεί την εκτέλεση δύο Βουλγάρων δοσίλογων.	Λαϊκά δικαστήρια και εκτελέσεις δοσίλογων, όπως ο Κοσμά Φώτεφ και ο Κώστα Δελιάκωφ ...

Μουσικό θέμα - V.O	Πλάνα από επίκαιρα με συγκρούσεις, φωτογραφίες από τον εμφύλιο, φωτογραφία της αλλοτινής Νομαρχίας.	Μετά τα δύσκολα χρόνια του εμφυλίου ...Και το Ρεζή να δέχεται τραυματίες , από το 46 μέχρι το 49, το μπροστινό κτίριο στρατιωτικό νοσοκομείο.. και έβλεπες να φέρνουν κάτι παλικάρια ίσαμε κει πάνω σακατεμένα.....
Μουσικό θέμα- V.O	Φωτογραφίες στρατιωτών του εθνικού στρατού και πλάνα επικαίρων από τους ηττημένους αντάρτες	Τέλος του εμφυλίου, είσοδος του εθνικού στρατού, οι επίσημες ελληνικές αρχές, στρατοδικεία, καταδίκες, εκτελέσεις, πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων για τους καπνεργάτεςη αρχή του.... «ομαλού» πολιτικού και κοινωνικού βίου..
Μουσικό θέμα- V.O	Φωτογραφίες συγκεντρωμένου πλήθους, πλάνα εφημερίδων της εποχής...	Η υπόθεση Τακβοριάν, ταραίζει την πόλη... η κατηγορία.. οικονομική συνεργασία και προπαγάνδα με τους Βουλγάρους Η δίκη άρχισε στην Κομοτηνή στις 8/5/1946 και τέλειωσε στις 17/5/1946: 20 χρόνια φυλάκισης και δήμευση της περιουσίας στην Ελλάδα.
Μουσικό εφέ, ακούγεται ένα συγκεντρωμένο πλήθος- V. O	Φωτογραφίες συγκεντρωμένου πλήθους	... άλλοι λέγανε ότι η απόφαση βόλευε τους καπνεμπόρους που είχαν βάλει στο μάτι το Ρεζί.....άλλοι πάλι ότι βοήθησε τους Βούλγαρους και με το παραπάνω
Μουσικό θέμα- V. O	Φωτογραφίες, που δείχνουν τη γαλλική πρωτεύουσα ΣΚ. 9Δ – ΕΣ. Β’ ΣΑΛΟΝΙ - ΗΜΕΡΑ Ο ηλικιωμένος κοιτάζει μέσα σε μια λεκάνη γεμάτη νερό.	Αλήθεια ή ψέματα δεν ξέρω...το σίγουρο είναι ότι η γαλλική κυβέρνηση διαμαρτυρήθηκε έντονα γιατί ο Τακβοριάν ήταν εκλεκτό τέκνο της το '53 μετά από έφεση της Γαλλίας, βγήκε η τελική απόφαση στην Αθήνα: κάθειρξη 6 ετών και δήμευση της

	Στο τέλος η εικόνα σβήνει σε μαύρο...	περιουσίας. Και οι δύο δίκες έγιναν χωρίς τον Τακβοριάν.. Οι αποθήκες ανήκαν πλέον στο... ελληνικό δημόσιο
Μουσικό λαϊτό μοτίβο	Μεσότιτλος : «Επί παρακμής...οι καπνεργάτες τρώνε φαερόπ.....»	
Μουσικό θέμα - V.O	ΣΚ. 9Ε – ΕΣ. Β' ΣΑΛΟΝΙ - ΗΜΕΡΑ Ο ηλικιωμένος προχωράει προς τη μικρή εξέδρα, με σφιγμένες τις γροθιές του κάθεται στην άκρη της εξέδρας, Δείχνει κουρασμένος...	Οι πολεμικές συγκρούσεις ..λύγισαν.. την πόλη, μεταναστευτική αιμορραγία ..το καπνό δεν είχε ζήτηση πια...μαζί κι οι καπνεργάτες... θα έπρεπε όμως κάπως να μας αποτελειώσουν για να έχουν το κεφάλι τους ήσυχο.....
Μουσικό θέμα - V.O	Μεταπολεμικές φωτογραφίες από καπνεργάτες Φωτογραφία του Μαρκεζίνη Φωτογραφίες καπνεργατών Φωτογραφίες από εργοστάσια στην Αμερική και την Γερμανία.	.. Κατήγησαν, που λες το ΤΑΚ, το ταμείο μας.. και το συγχώνεψαν μέσα στο ΙΚΑ, ..Μαρκεζίνης- Γόνης, επί κυβερνήσεως Παπάγου.. νόμος 23/48/1953....εφάπαξ τάξανε... λεφτά ζαμακώσανε.. Μόλις πήραν οι εφάπαξιούχοι τα λεφτά κάνει Μαρκεζίνης την υποτίμηση. Είχε 18.000; την άλλη μέρα η αξία τους έγινε εννιά. ...λοβιτούρες να δεις..... και ένα ριγάλο στους καπνεμπόρους ...αγόρασαν το καπνό με 15 δραχμές το δολάριο, με την υποτίμηση το πουλούν 30. ... κι οι καπνεργάτες , που φάγαν φαερόπ αναζήτησαν την ..τύχη τους σε άλλες φάμπρικες.. της Γερμανίας, της Αμερικής... της Αθήνας

<p>Ακούγεται ήχος - V.O γραφομηχανής...</p> <p>Μουσικό θέμα..</p>	<p>ΣΚ. 11 - ΕΞ. ΕΙΣΟΔΟΣ ΠΡΩΗΝ ΝΟΜΑΡΧΙΑΣ ΞΑΝΘΗΣ- ΗΜΕΡΑ</p> <p>Ο ηλικιωμένος στέκεται στη είσοδο της αλλοτινής Νομαρχίας.</p> <p>Φωτογραφίες από χώρους γραφείων με στοιβαγμένους φακέλους...</p> <p>Φωτογραφίες από τις αποθήκες της ΣΕΚΕ</p> <p>Φωτογραφία του Αλέξανδρου Μπαλτατζή.</p>	<p>Στο Ρεζί σκάσανε μετά τον πόλεμο μύτη άλλοι νοικάρηδες, ετούτη τη φόρα με χαρτογιακάδες, και γίνηκε κέντρον διερχομένων του νομού.....Νομαρχία δηλαδή που κάθισε από το '54 μέχρι το '68..... Αυτά όλα που σε λέω στο προσπινό το κτίριο γιατί οι πίσω οι καπναποθήκες το καπνό φιλοξενούσαν πάλι της ΣΕΚΕ του πρωτομάστορα του συνεταιρισμού του κυρ Αλέκου του Μπαλτατζή.</p>
<p>Μουσικό θέμα</p>	<p>ΣΚ. 11Α - ΕΞ. ΕΙΣΟΔΟΣ ΠΡΩΗΝ ΝΟΜΑΡΧΙΑΣ ΞΑΝΘΗΣ- ΗΜΕΡΑ</p> <p>Ο ηλικιωμένος στέκεται στην είσοδο της πόρτας της αλλοτινής νομαρχίας , με το χέρι του ακουμπάει στην την ταμπέλα του εργαστηρίου ηλεκτρομαγνητικής μαγνητικής και διαστημικής και μπαίνει στο εσωτερικό του κτιρίου¹</p>	<p>παύση</p>
<p>V.O</p>	<p>ΣΚ. 12 – ΕΣ. ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ - ΗΜΕΡΑ :</p> <p>Το βλέμμα του ηλικιωμένου «στέκεται» ένα γραφείο με καλώδια, παλιούς υπολογιστές, και διάφορα άλλα μηχανήματα, που το εργαστήριο χρησιμοποιούσε.</p>	<p>Να σου και το πανεπιστήμιο.. ..από το '78 μέχρι το '86 το χανε το προσπινό κτίριο την αλλοτινή νομαρχία δηλαδή, εργαστήριο λέει μέτρησης ηλεκτρομαγνητικής μαγνητικής και διαστημικής..., γεμάτο καλώδια καλωδιάκια, κάμανε τα πειράματα τους οι proffesores...</p>

<p>Ακούγεται το «Ταξίμι», μουσική σύνθεση Δημήτρη Παπαδημητρίου.</p>	<p>Φωτογραφίες που απεικονίζουν το φεγγάρι και άλλους πλανήτες. Η εικόνα μαυρίζει αργά</p>	<p>που να φανταζόμουν όταν εμείς ντεγκτζηδες την ώρα που πήγαινε να βραδιάζει έβγαινε το φεγγαράκι και του ρίχναμε το καλωσόρισμα, ...πως μετά από χρόνια κάποιοι προφέσοριδες... θα είχανε τακτική επικοινωνία..... με το φεγγάρι και άλλα αστέρια και περιέργα ντουνιάδων μακρινών.....</p>
<p>V.O Φυσικοί ήχοι</p>	<p>ΣΚ. 13 - ΕΣ. ΑΙΘΟΥΣΑ ΠΡΟΒΩΝ ΦΙΛΑΡΜΟΝΙΚΗΣ – ΗΜΕΡΑ Ο ηλικιωμένος στέκεται έξω από την πόρτα μιας αίθουσας, όπου γίνονται οι πρόβες της μπάντας .. ακούει την μπάντα να παιανίζει έναν πένθιμο ύμνο. Ανοίγει ένα πιάνο και πατάει μερικά πλήκτρα του. Στο τέλος της αφήγησης η εικόνα μαυρίζει</p>	<p>«Παραδίπλα η μπάντα του δήμου συνεχίζει τις πρόβες, ...κάνοντας που και που καμιά προσευχή να μη βρέξει..., γιατί το νερό μπάζει από την τρύπια στέγη πηγαίνει στα τρομπόνια και τα βουλώνει ...κι άντε να παίξεις μουσική.... με βραχυκλωμένο τρομπόνι....σίγουρα θα τα κάνεις θάλασσα....</p>
<p>Μουσικό θέμα-V.O</p>	<p>ΣΚ. 14 – ΕΣ. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΣΤΟ Α' ΣΑΛΟΝΙ - ΗΜΕΡΑ Ο ηλικιωμένος κινείται γύρω από τη μακέτα, που δείχνει πως θα μετατραπεί το κτίριο σε πολιτιστικό κέντρο.</p>	<p>Με το βαλες Γιώργη μου το Ρεζί στη γυάλα, για να δω πώς θα το φτιάξεις. .. με το βαλές Γιώργη μου το Ρεζί στη γυάλα για να το διώ καλλωπισμένο φρεσκοβαμμένο να έρχεται ο κόσμος να θαυμάζει ...η τωρινή μνήμη ...ας είναι...</p>
<p>Φυσικός-ήχος-</p>	<p>ΣΚ. 15 – ΕΣ.-ΔΩΜΑΤΙΟ ΠΡΟΒΟΛΗΣ ΤΑΙΝΙΩΝ- ΗΜΕΡΑ Ο ηλικιωμένος μπαίνει σε δωμάτιο, στο οποίο γίνονται προβολές ταινιών από τους υπεύθυνους του πολιτιστικού κέντρου. Κοιτάζει τους εργαζόμενους του πολιτιστικού κέντρου, που στήνουν</p>	<p>παύση</p>

	τις καρέκλες για την προβολή. Ο υπεύθυνος του πολιτιστικού κέντρου τους δίνει οδηγίες, για το στήσιμο της σκηνης και των θέσεων των θεατών.	
V.O –μουσικό θέμα	ΣΚ. 16 - ΕΣ. ΣΚΑΛΑ ΤΕΛΟΥΣ - ΗΜΕΡΑ Ο ηλικιωμένος ανεβαίνει τη ρημαγμένη σκάλα στην όποια υπάρχουν πεταμένες φωτογραφίες και παλιά δελτάρια καπνεργατών. Στέκεται και διαβάζει μερικά ονόματα από τα δελτία των καπνεργατών , παίρνει κάποια από αυτά μαζί του και συνεχίζει να ανεβαίνει τη σκάλα..	«Ταμείο Ασφαλίσεως Καπνεργατών ...Σωτήριος Δορμπίδης,... έτος γέννησης 1899,... ειδικότης Δεγκτζής...εθεωρήθει Μάιο 1933.....Σταυρούλα Δημητριάδου, έτος γεννήσεως 1884 Ειδικότης ..Ξεφυλλίστρια, εθεωρήθει 1927...
V.O	ΣΚ. 16 – ΕΣ. ΑΠΟΘΗΚΗ -ΗΜΕΡΑ Στο τέλος της σκάλας βλέπουμε την πλάτη του. Βρίσκεται σε ένα χώρο του καπνομάγαζου, που έχει μετατραπεί σε αποθήκη με «απομεινάρια» (χρωματισμένα αγάλματα από φελιζόλ), της τελευταίας καρναβαλικής παρέλασης... Κινείται ανάμεσα στα φελιζολένια αγάλματα και βγαίνει από το δωμάτιο από μια πόρτα.	Αλλάζουν τα χρόνια κι οι συνήθειες Τόσες πολλές χρήσεις ένα κτίριο πώς να της αντέξει.;
Μουσικό θέμα-V.O	ΣΚ. 17 - ΕΣ. ΑΙΘΟΥΣΑ ΨΥΧΑΓΩΓΙΑΣ ΚΑΠΗ – ΗΜΕΡΑ Τελειώνει το γράψιμο βάζει το γράμμα σε ένα φάκελο και μαζί με τα υπόλοιπα αντικείμενα που μάζεψε στο καπνομάγαζο, τα τοποθετεί στο	Στο γράμμα το δικό σου Γιώργη μου προς το δικό σου παιδί φρόντισε να μην ντρέπεσαι για τις δικές σου μνήμες, μην πεις γίόκα μου δώκανε κάτι παλιό να το φυλάξω και εγώ το μαγάρισα.....κι αν περισσεύει λίγος χώρος, χώρεσε μέσα κει λίγες δικές μου μνήμες.....μνήμες

Τραγούδι: Ο Ξένος	σεντουκάκι και σηκώνετε και φεύγει. Βλέπουμε, άδεια, την καρέκλα που καθόταν ο ηλικιωμένος...	Δεγκτσήδων.. .. Αντί για λίρες ..αυτές τις μνήμες.. σου δίνω..... ένα γράμμα και λίγο κλεμμένο καπνό, από το Ρεζί..... την τελευταία μέρα του σαν καπνομάγαζοεις ανάμνησιν.....εις ανάμνησιν Ο πατέρας σου Λευτέρης
Συνέχεια του τραγουδιού	<i>Ανακεφαλαίωση --φωτογραφίες του χθες και του σήμερα.</i> τίτλοι τέλους – ευχαριστίες	

6.5 Δραματουργική και σκηνοθετική προσέγγιση- μεθοδολογικά εργαλεία:

Η όλη δομή το σεναρίου αναπτύχθηκε μέσα από το διαχωρισμό συγκεκριμένων χρονικών περιόδων από την πορεία του βιομηχανικού συγκροτήματος στο χρόνο. Οι χρονικές περιόδους χωρίστηκαν σε τέσσερις φάσεις, που δηλώνονται με μεσότιτλους: α) Επί Τουρκίας το καπνό ...ανασαίναμε δίχως σταματημό». (1890-1920), β) «Επί Μεσοπολέμου...εποχή ζόρικη και αβανταδόρικη (1920-1939), γ) Επί Οχράνας...η μπομπούτα έρεε άφθονη ..», δ) «Επί παρακμής...οι καπνεργάτες τρώνε φαερόπ». Σε κάθε ιστορική περίοδο το καπνομάγαζο «παρακολουθεί» τις εξελίξεις και «βιώνει» αλλαγές, που στιγματίζουν την πορεία της πόλης μέσα στο χρόνο. Η γλωσσολογική έρευνα είτε μέσω βιβλιογραφικής είτε μέσω επιτόπιας έρευνας κρίθηκε απαραίτητη για να φαίνεται αληθοφανής η διήγηση του ηλικιωμένου δεγκτζή.

Αφού φωτογραφήσαμε διάφορους χώρους(ререгае), με επίκεντρο το καπνομάγαζο , επιλέχθηκαν οι ακόλουθοι χώροι, «πάνω» στους όποιους θα «αποτυπωνόταν» η δραματοποιημένη διαδρομή του καπνεργάτη στο χώρο:

1. Στο ΚΑΠΗ Ξάνθης.(εικ 120, 121)
2. Στο δρόμο για το καπνομάγαζο.(Εικ 122,123),
3. έξω από το καπνομάγαζο Π. (Εικ 124.)
4. Στην αυλή του καπνομάγαζου Π. (Εικ 125)
5. Στο α΄ σαλόνι.(Εικ. 126, 128)

6. Στο β' σαλόνι.(Εικ 129, 130)
7. Σκάλα τέλους (εικ 131)
8. Στην αποθήκη με τα απομεινάρια της καρναβαλικής παρέλασης. (Εικ 132)

Τα γυρίσματα της πρώτης σκηνής έγιναν στο ΚΑΠΗ Ξάνθης, για να δειχθεί η καθημερινότητα του γέρου- Δεγκτζή(εικ 133), αλλά και γιατί είναι ένας χώρος φορτισμένος με τις μνήμες του καπνού, αφού πολύ πριν φιλοξενήσει τις δραστηριότητες του ΚΑΠΗ , ήταν παλιό καπνομάγαζο. Στην πρώτη σκηνή ο πατέρας- δεγκτζής αρχίζει να γράφει το γράμμα ξεκινώντας έναν υποθετικό διάλογο με το γιο του, ή όπως χαρακτηριστικά λέει «*Γιόκα μου τούτο το λακριντί θα σε το πω με αυτό εδώ το γράμμα, εγώ ένας γερο-Δεγκτζής ο πατέρας σου*».

Ξεκινάει την αφήγηση του με ένα παράπονο, για τις δυσκολίες επικοινωνίας με το γιο του. Η πρώτη εσωτερική σύγκρουση μεταξύ γιου και πατέρα εμφανίζεται μέσα από τον ορισμό της μνήμης .Ο μεικτός θρησκευτικά πληθυσμός της πόλης δηλώνεται με έμμεσο τρόπο, με αυτοσχέδιους στίχους, που σύμφωνα με μαρτυρίες παλιών Ξανθιωτών, είχε συνθέσει ο Μάρκος Βαμβακάρης, όταν επισκέφτηκε την Ξάνθη. στη συνέχεια του ανακοινώνει γιατί σκοπεύει να του μιλήσει δίνοντας το γεωγραφικό στίγμα της Ξάνθης.. Η αφήγηση επικεντρώνεται στη συνέχεια στο προϊόν του καπνού, και τη μεγάλη σημασία που έχει παίζει για την ανάπτυξη της πόλης σε αστικό κέντρο. Ταυτόχρονα, όμως γίνεται κι ένας υπαινιγμός για τις επιπτώσεις της μονοκαλλιέργειας του καπνού στην περιοχή. («εεμ 300-400 και χρόνια καλλιέργειας, ...έτσι γίνηκε το χώμα **μονοφαγάδικ'** και σε κάποιες περιοχές δε δέχεται να φυτρώσει τιποτής άλλο παρ' εξ του καπνού»)Στο τέλος της πρώτης σκηνής του ανακοινώνει ότι θα του μιλήσει για την ιστορία του καπνομάγαζο, ενώ παράλληλα μαθαίνουμε το ρόλο και την ιδιότητα του γιου του(*Τη μνήμη μου καλώ και με μια γραμμή όλα θα στα ενώσω κι όλα θα σε τα πω.. , για το καπνομάγαζο, που μαθαίνω ότι μερεμετίζεις ..για το REZI.... Θα το κάνεις λένε πολιτιστικό κέντρο ... να βολτάρουν και μέσα θεατρίνες και καλλιτέχνες...στο REZI.... ..εκεί θα σε πάω ..πίσω ...για αυτό θα σε μιλήσω*). Τα πλάνα που επιλέχθηκαν στην πρώτη σκηνή, καταγράφουν το χώρο και τις δραστηριότητες, που εκτυλίσσονται στο ΚΑΠΗ. , και περιέχουν ακόμα σφιχτά μεσαία πλάνα, του ηλικιωμένου, και κοντινές λεπτομέρειες, που λειτουργούν σαν σφήνες, όπως αυτή των τριμμάτων καπνού στη χούφτα του.(εικ 134).

Από την πρώτη σκηνή και έπειτα η δομή του σεναρίου διαρθρώνεται σε πέντε χρονικές ενότητες, από τις οποίες οι τέσσερις δηλώνονται με την ύπαρξη μεσότιτλων και είναι οι ακόλουθες:

«Επι....Τουρκίας το καπνό ανασαίναμε δίχως σταματημό».

1. «Επι Μεσοπολέμου....εποχής ζόρικη και αβανταδόρικη»

2. «Επί Οχράνας...η μπομποτά έρεε άφθονη»
3. «Επί παρακμής οι καπνεργάτες. ...τρώνε φαερόπ»

Η τελευταία περίοδος, αναφέρεται στη σύγχρονη μετατροπή του καπνομάγαζου σε πολιτιστικό κέντρο.

1. Η πρώτη φάση με τον μεσότιτλο «Επί Τουρκίας το καπνό ...ανασαίναμε δίχως σταματημό».(1890-1920), σηματοδοτεί την ίδρυση και λειτουργία του καπνομάγαζου, δίνονται επίσης στοιχεία για την αρχιτεκτονική του μνημείου, όπως θα μιλούσε ένας παλιός μάστορας χτίστης, (εικ 135) Ειδικότερα κατά την περιγραφή των δομικών υλικών (πέτρα και ξύλου), που χρησιμοποιήθηκαν από τους μαστόρους, ο πατέρας είναι σαν κάνει μια υπόδειξη στον γιο αρχιτέκτονα, ότι η μελετημένη χρήση δομικών υλικών, όπως η πέτρα και το ξύλο, έχει σχέση με την υψηλή αντισεισμικότητα του βιομηχανικού συγκροτήματος(τα έξω ντουβάρια από πέτρα και τα μέσα υλικά λαφριά ...γιατί μη ξεχνάς Γιώργη μου ότι το 1829 εγίνηκε μέγας σεισμός, που ισοπέδωσε σχεδόν όλη την πόλη....μελετημένα όλα).Στη συνέχεια δίνονται στοιχεία για την επεξεργασία και τις συνθήκες εργασίας μέσα στο καπνομάγαζο. Η ταξική αντίθεση καπνεμπόρων και καπνεργατών δηλώνεται μέσα από την περιγραφή των συνοικιών τους και από ένα περιστατικό, που δείχνει την οικονομική αυτοπεποίθηση αλλά και έπαρση των καπνεμπόρων. Το περιστατικό με τη Σάρα Μπερνάρ, είναι σήμερα από τα μεγαλύτερα μυθεύματα τη πόλης.

2. Η δεύτερη φάση ξεκινάει με τον μεσότιτλο «Επί Μεσοπολέμου...εποχή ζόρικη και αβανταδόρικη». Εδώ γίνεται περιγραφή της ανάπτυξης του καπνεργατικού κινήματος του μεσοπολέμου, και ο πολιτικός, κοινωνικός, και πολιτιστικός ρόλος , που έπαιξε η τάξη των καπνεργατών στη ζωή τη πόλης. Το ξαφνικό και αναπάντεχο γεγονός του οικονομικού κραχ το 1929, «αναγγέλλεται» όχι από την αφήγηση του καπνεργάτη, αλλά από το «εύρημα» της εμφάνισης των δύο μουσικών (Εικ 136) της φιλαρμονικής του Δήμου, δραστηριότητες της οποίας στεγάζει το καπνομάγαζο. Το χρονικό πέρασμα στη δικτατορία του Μεταξά', δηλώνεται όταν μέσα σε ένα γενικό πλάνο φιγούρας , ο ηλικιωμένος περνάει από μια μαύρη αψίδα, στο Β' σαλόνι. (Εικ 137)

3. Η τρίτη φάση αφορά τη βουλγαρική περίοδος του καπνομάγαζου κατά τη βουλγαρική κατοχή στο Β παγκόσμιο πόλεμο. «Επί Οχράνας...η μπομποτά έρεε άφθονη ..»(1940-1948). Δίνονται ιστορικά στοιχεία της περιόδου, και οι αλλαγές που προκύπτουν στο ιδιοκτησιακό καθεστώς(υπόθεση Τακβοριάν και δήμευση της περιουσίας του) του συγκροτήματος και των χρήσεων(λειτουργία του κτιρίου διοίκησης ως στρατιωτικού νοσοκομείου κατά τη διάρκεια του εμφυλίου) .

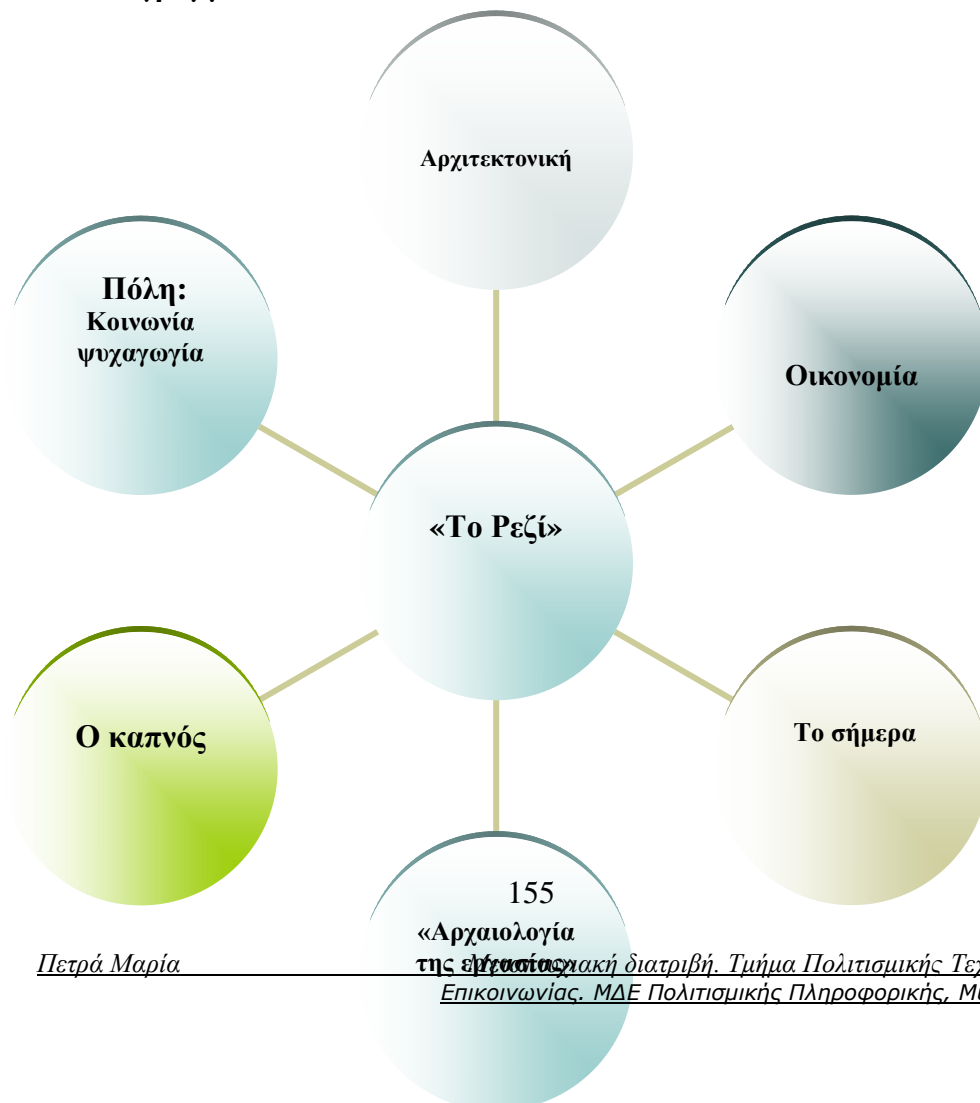
Η τέταρτη φάση αφορά την παρακμή του καπνομάγαζου: Επί παρακμής...οι καπνεργάτες τρώνε φαερόπ», καλύπτει ένα τεράστιο χρονικό διάστημα, από το 1950 μέχρι και το 1988. Περιγράφεται αρχικά η μεταπολεμική περίοδος, η παρακμή του καπνομάγαζου και η μαζική έξοδος των καπνεργατών από το επάγγελμα, η προσπάθεια ανάπτυξης του συνεταιριστικού κινήματος («οι πίσω οι καπναποθήκες το καπνό φιλοξενούσαν πάλι της ΣΕΚΕ του πρωτομάστορα του συνεταιρισμού του κυρ Αλέκου του Μπαλατατζή») και η φιλοξενία διαφόρων δραστηριοτήτων στο καπνομάγαζο(νομαρχία, πανεπιστήμιο). Οι αναπαραστάσεις της νομαρχίας και του εργαστηρίου, έγιναν με υλικά που βρέθηκαν στους χώρους του καπνομάγαζου. (Εικ 138, 139)

Οι νεότερες χρήσεις του καπνομάγαζου δηλώνονται στην 14η σκηνή, όπου ο καπνεργάτης αντικρίζοντας μια μακέτα της μελέτης του Πολιτιστικού κέντρου(εικ 140) , ασκεί κριτική στο γιο του για τις επιλογές ωραιοποίησης και διαμόρφωσης της καινούργιας μνήμης. (σχεδιασμοί εξωραϊσμού των βιομηχανικών κτιρίων) (Με το βαλες Γιώργη μου το Ρεζί στη γυάλα, για να δω πώς θα το φτιάξεις. .. με το βαλές Γιώργη μου το Ρεζί στη γυάλα για να το διώ καλλωπισμένο φρεσκοβαμμένο να έρχεται ο κόσμος να θαυμάζει ...η τωρινή μνήμη ...ας είναι...)

Στο τέλος της διαδρομής του ανεβαίνει τη «σκάλα τέλους», (Εικ 141)απ' όπου μαζεύει κάποια απομεινάρια (δελτία καπνεργατών)της βιομηχανικής μνήμης του κτιρίου. Στο τέλος της σκάλας, βρίσκεται στην αποθήκη , όπου υπάρχουν φελιζολένια αγάλματα της καρναβαλικής παρέλασης η τωρινή μνήμη. Στο τέλος της αφήγησης του επιστρέφει και πάλι στο ΚΑΠΗ , για να τελειώσει το γράμμα προς το γιο του.

Εικόνες – Διαγράμματα

Διάγραμμα 1

Εικ. 1

Εικ. 2

Εικ. 3 Το Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και παράδοσης)

Εικ. 4 Το συγκρότημα των καπναποθηκών Π

Εικ 5

Εικ. 6 Παλιά Νομαρχία Ξάνθης

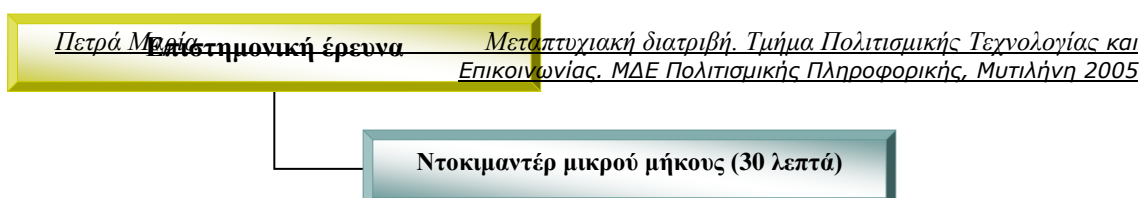

Εικ 7

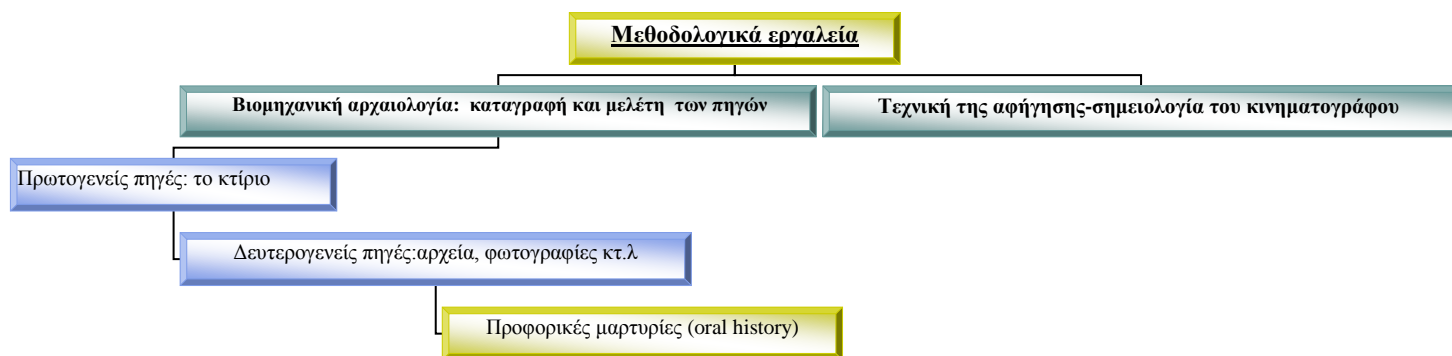

Διάγραμμα 2

158

Διάγραμμα 3

Εικ 8

Εικ 9

Εικ 10

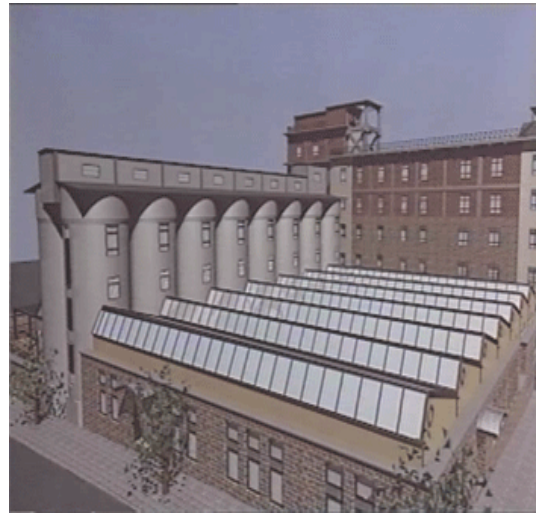

Εικ 11

Εικ 12

Εικ.13

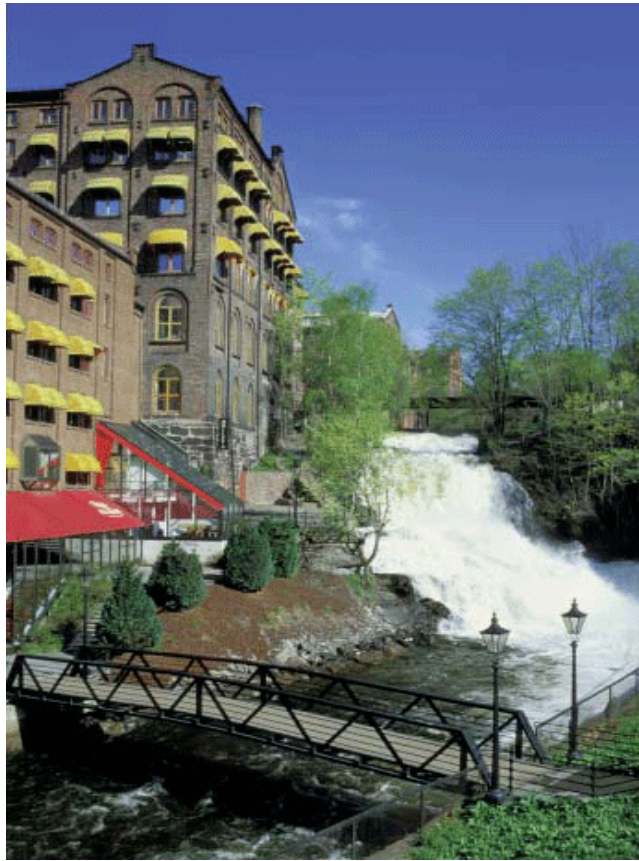

Εικ 14

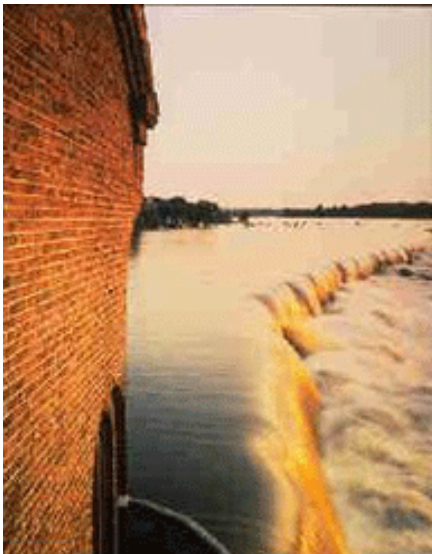
Εικ. 15

Εικ. 16

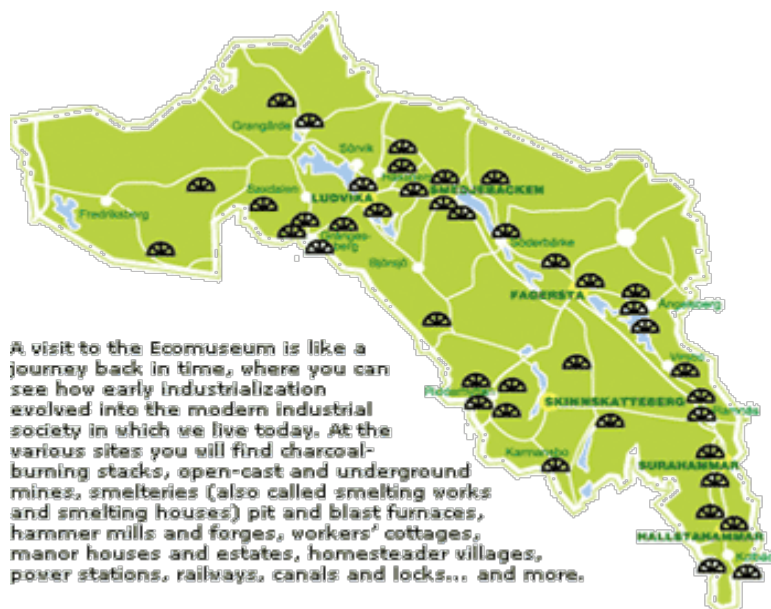
Εικ. 17

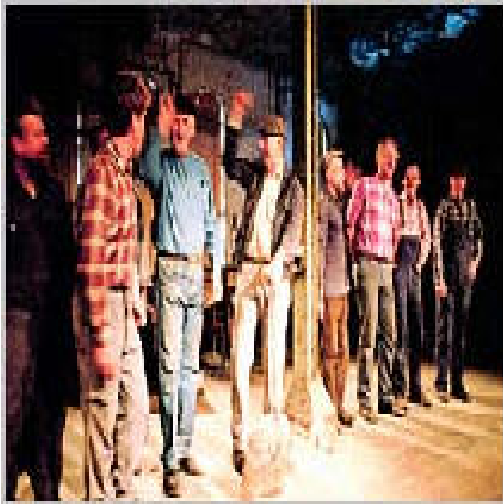
Εικ. 18

Εικ. 19

Εικ 20

Εικ 21

Εικ. 22

Εικ 23

Εικ 24

Εικ 25

Εικ. 27

Εικ 28

εικ. 29

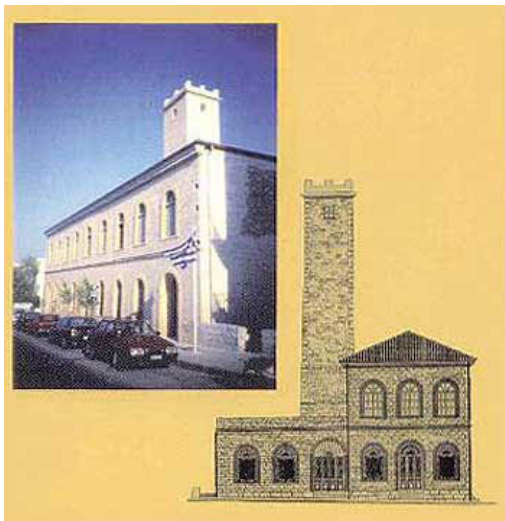
Εικ 30.

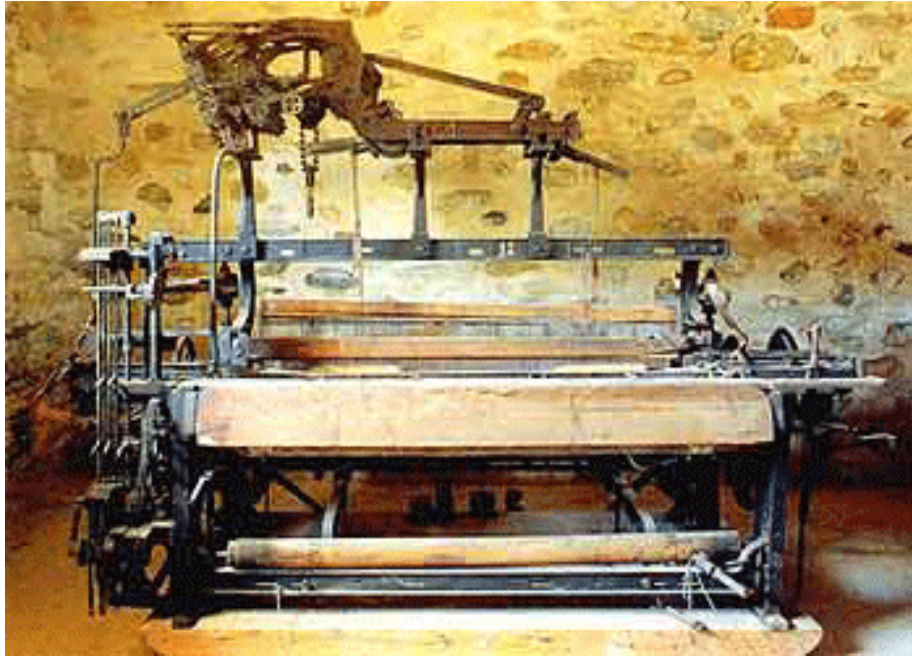
Εικ. 31

Εικ 32

Εικ. 33

Εικ. 34

Εικ 35

Εικ. 36

Εικ. 37

Εικ. 38

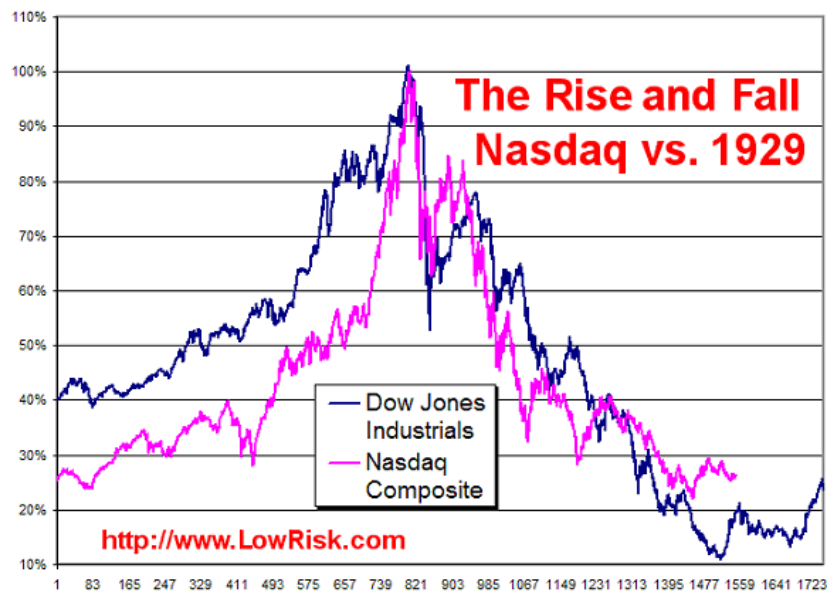
Εικ. 39.

Εικ. 40

Εικ. 41

Εικ. 42

Εικ. 43

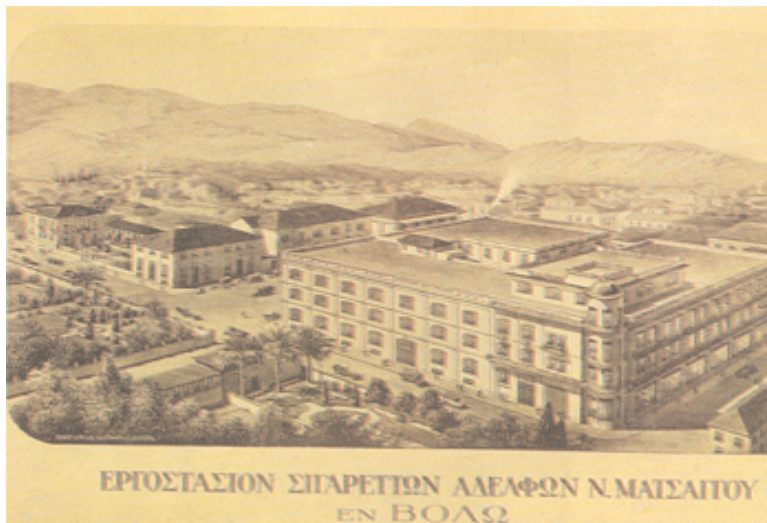
εικ. 44.

Εικ. 45

Εικ. 46

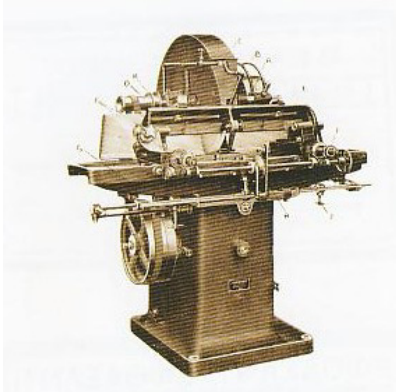

Εικ 47

Τα σημαντικότερα κέντρα εμπορικής επεξεργασίας καπνού

Πόλη	1925/ '29	1930/ '49	1945/ '54	1955/ '64	1965/ '74	1975/ '84
Θεσσαλονίκη	12,3	21,8	30,7	40,6	67,1	80,3
Καβάλα	28,8	29,7	36,1	25,2	13,6	9,7
Ξάνθη	14,1	7,3	7,5	6,8	3,1	3,6
Δράμα	8,1	4,4	6,2	4,2	1,3	1,0
Βόλος	5,1	10,5	3,7	7,3	4,9	2,1
Σέρρες	5,5	4,2	5,0	3,9	2,4	1,2
Πειραιάς	3,9	5,5	3,4	3,4	3,2	0,1
Αγρίνιο	3,5	5,0	3,7	3,4	4,3	1,5
Σάμος	2,9	1,9	1,2	1,0	0,1	0,1
Κομοτηνή	2,8	0,9	0,8	0,7	0,3	0,2
υπόλοιπες	3,0	8,8	1,7	3,5	0,3	0,3
ΣΥΝΟΛΟ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
αριθμός πόλεων	48	61	17	16	12	10

Εικ. 48

Εικ. 50

Εικ. 49

Εικ. 51

Εικ. 52

Εικ 53

Εικ. 54

Εικ 55

Εικ 56

Εικ 57

Εικ 58

Εικ 59

Εικ 60

Εικ 61

Εικ. 62

Εικ. 63

Εικ. 64

Εικ. 65

Εικ. 66

Εικ. 67

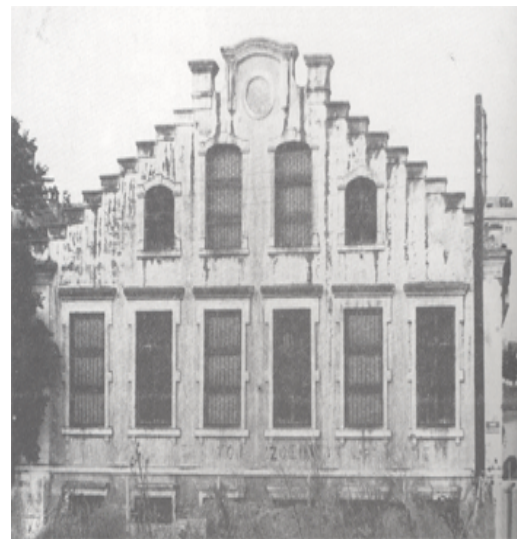
Εικ. 68

Εικ. 69

Εικ 70

Εικ. 71

Εικ.72

Εικ. 73

Εικ 74

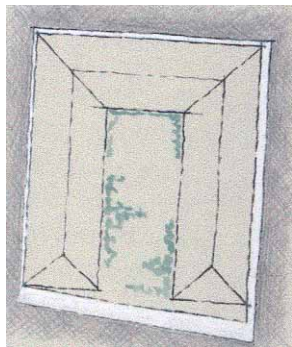
Εικ. 75

Εικ. 76

Εικ. 77

Εικ 78

Εικ 79

Εικ 80

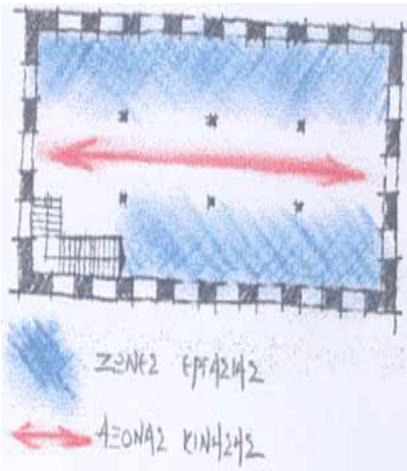
Εικ 81.

Εικ 82

Εικ 83

Εικ. 84

Εικ. 85

Εικ 86

Εικ 87

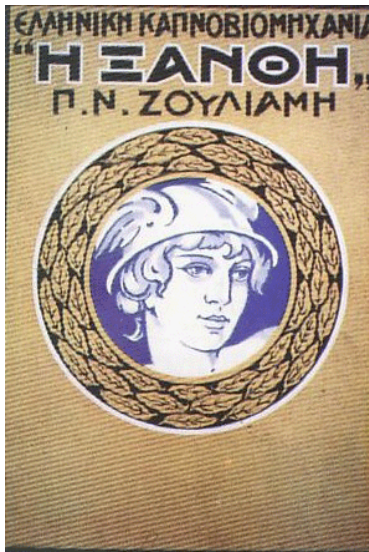
Εικ 88

Εικ 89

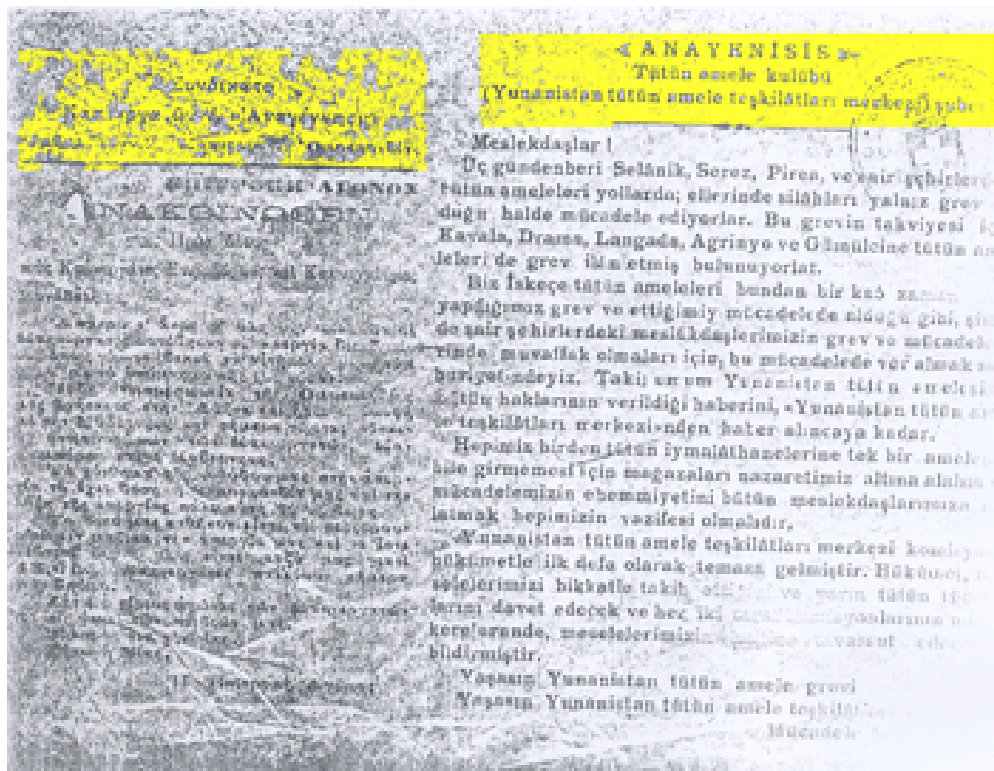
Εικ 90

Εικ 91

Εικ 92

Εικ 93

Εικ 94.

Εικ 95

Εικ 96

Εικ. 97

Εικ 98

Εικ 99

Εικ 100

Εικ 111

Εικ 112

Εικ 113

Εικ 114

εικ 115

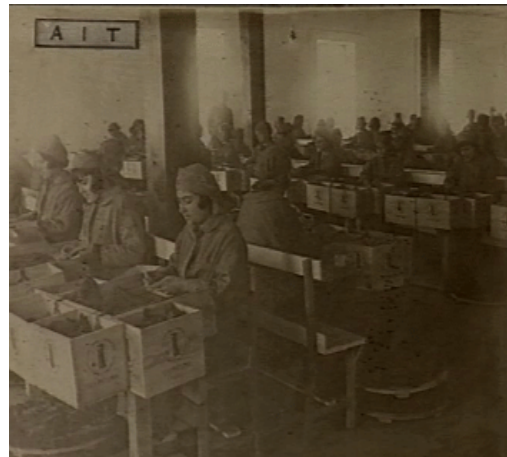
Εικ 116

Εικ 117

Εικ 118

Εικ 119

Εικ 120

Εικ 121

Εικ 122

Εικ 123

Εικ 124

Εικ 125

Εικ 126

Εικ 127

Εικ 128

Εικ 129

Εικ 130

Εικ 131

Εικ 132

Εικ 133

Εικ 134

Εικ 135

Εικ 136

Εικ 137

Εικ 138

Εικ 139

Εικ 140

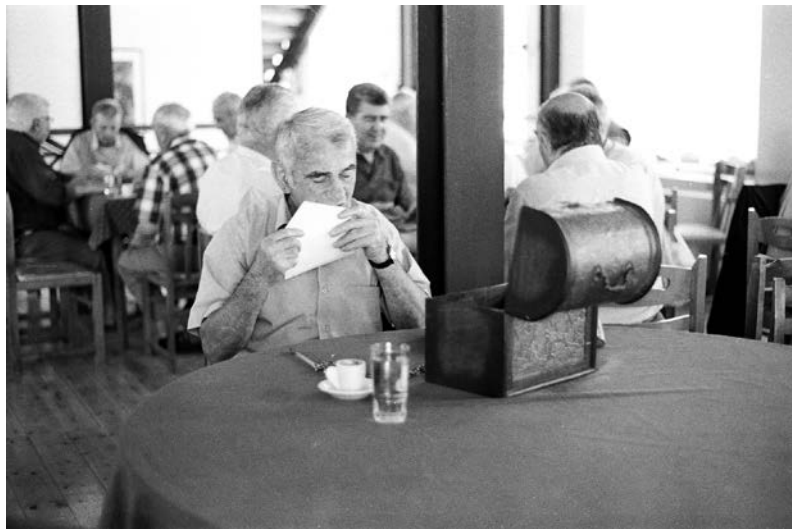
Εικ 141

Εικ 142

Εικ 143

Λεξιλόγιο όρων:

Αρμαθιά, αρμάθα	:	[από το αρμάθι<μτγν. Ορμάθιον, υποκοριστικό αρχ.>σύνολο από όμοια πράγματα περασμένα σε νήμα, σύρμα ή κρίκο.
Δεγκτσή ή Δεγκτζής ή Δεξίς ή Ντεγκτσή:		Τούρκικη λέξη πιθανότατα από το ρήμα Degmek –αγγίζω φθάνω και το παράγωγο του Degnek –ράβδος, απ’ όπου το ουσιαστικό με την παραγωγική κατάληξη που δείχνει ιδιότητα –ici, Degneki, ο ραβδόχος και συνεκδοχικά ο επικεφαλής συντεχνίας, ο αρχιεργάτης, ο εργοδηγός. Τα μεροκάματα τους ήταν τα υψηλότερα και η εύρεση εργασίας ευκολότερη.
T.I.C.C.I.H(the International Committee for the conservation of the Industrial Heritage):		Η Διεθνής Επιτροπή για τη διατήρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς ιδρύθηκε στη Σουηδία, στις 4 Ιουνίου 1978, στη διάρκεια του τρίτου Διεθνούς Συνεδρίου Διατήρησης των Βιομηχανικών μνημείων. Σύμφωνα με το καταστατικό της , σκοπός του T.I.C.C.I.H, είναι η προώθηση της διεθνούς συνεργασίας όσο αφορά τ διαφύλαξη, συντήρηση, διερεύνηση, μελέτη και τεκμηρίωση της βιομηχανικής κληρονομιάς., καθώς και η προώθηση της εκπαίδευσης στον τομέα αυτό.
Παστάλιασμα:		
Καπουτζής, θηλ. καπουτζήδαινα		Ο θυρωρός στα καπνομάγαζα.
Οκά, πληθυντ.:οκάδες.		<τουρκική λέξη: okka> μονάδα βάρους στερεών και υγρών ίση με 1280 γραμμάρια.
τσατμάς		
Σινάφι- σινάφια ή εσνάφια		Εσνάφι<τουρκική λέξη esnaf, με παρετυμολογική επίδραση του συναφής> σημαίνει συντεχνία/ κοινωνική τάξη/ εδώ δηλώνει τη συντεχνία των μαστόρων-οικοδόμων, που πήγαιναν από περιοχή σε περιοχή για την κατασκευή

	κτιρίων.
Φαερόπ	Από την αγγλική έκφραση I' ve got fire= απολύθηκα , και εδώ έχει την ίδια σημασία, η έκφραση κατά πάσα πιθανότητα προήλθε από τους χώρους των καπνομάγαζων, που ανήκαν σε ξένες αμερικάνικες ή αγγλικές καπνεμπορικές εταιρείες, που δραστηριοποιούνταν στην περιοχή.
Μασάλι, μασάλια	<τουρκική λέξη masal> το παραμύθι, εδώ έχει και την έννοια του ψέματος.. Έκφραση αρκετά συνηθισμένη στην περιοχή.. «Τι με πουλάς μασάλια;» Μασαλτζής: ο παραμυθάς, ο ψεύτης.
Σαλτανατζής	<τουρκική λέξη, saltanji> ο υπερόπτης και πομπώδης άνθρωπος, που αρέσει να επιδεικνύεται ειδικά μέσω του χρήματος.
Σουφραζέτα	<γαλλικό suffragette> έτσι ονομαζόταν η γυναίκα , που κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου διεκδικούσε δικαίωμα ψήφου η φεμινίστρια.
Τραστ	<αγγλική λέξη trust>, συνένωση πολλών ομοειδών επιχειρήσεων σε μία
Ταχυδρομικά δελτάρια	Τα δελτάρια ήταν μικρά και λεπτά χαρτόνια, που χρησιμοποιούνταν συνήθως για ανοικτές επιστολές. Τα ταχυδρομικά δελτάρια είχαν αντικαταστήσει
Τουμπέκι	Ψιλοκομμένος καπνός κατάλληλος για ναργιλέ
Χαβάνι	Στρογγυλή μικρή σκάφη μονόξυλη με «αφαλό», ψηλό, πλατύ και επίπεδο στη μέση , που πάνω του ψιλοκοβόταν ο καπνός , με ένα κυρτωμένο μαχαίρι στερεωμένο στη σκάφη. Στη συνέχεια ο καπνός ζυγίζόταν στη μικρή ζυγαριά και πουλιόταν στο καπνοπωλείο.
Horror vacui	«Λατινική έκφραση» τρόμος του κενού· η απαρésκεια για τα κενά διαστήματα σε καλλιτεχνική σύνθεση, σελίδα εντύπου, κτλ.

Προλεταριάτο	Το σύνολο των προλετάρων ως κοινωνική τάξη, η εργατιά . Η ονομασία προέρχεται από τη λατινική λέξη proletarius, που σημαίνει ο φτωχός που δίνει στο κράτος μόνο τα παιδιά του (<proles= παιδί). Στην αρχαία Ρώμη ονόμαζαν προλετάρους , τους άπορους πολίτες, οι οποίοι μπορούσαν να προσφέρουν στην πολιτεία μόνο τα παιδιά τους ως στρατιώτες άτομο που ζει μόνο από το μεροκάματο.
Πιλοποιείο	<λέξη σύνθετη πίλος+ ποιω. Κάλυμμα της κεφαλής, κατασκευάζω καπέλο . Το Πιλοποιείο είναι το εργοστάσιο ή το κατάστημα κατασκευής καπέλων, το καπελάδικο.
Φεντερασιόν	<αγγλική λέξη federation=ομοσπονδία> σοσιαλιστική Ομοσπονδία Εργατών, ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1908 από εβραίους εργάτες, και συσπείρωνε εργάτες και άλλων εθνικοτήτων, η εφημερίδα που έβγαζε τυπωνόταν σε όλες τις γλώσσες της πολυεθνικής Θεσσαλονίκης των αρχών του 20 ^{ου} αιώνα. φεντεραλισμός στην πολιτειολογία σημαίνει την υποστήριξη του ομοσπονδιακού συστήματος ως του καλύτερου για τη διακυβέρνηση μιας χώρας.
Λακριντί ή λακριντί	<τουρκική λέξη lakirdi (συνομιλία, φλυαρία) .Το κουβεντολόι
Λοκ- άουτ	<αγγλικ. Lock out> Ανταπεργία. Η διακοπή της λειτουργίας επιχειρήσεων, με πρωτοβουλία των ίδιων των επιχειρηματιών, που επιδιώκουν έτσι να πλήξουν απεργία του προσωπικού τους.
Σανατόριο	< λατινική sanatorium> Θεραπευτήριο για νοσηλεία φυματικών.
Στρυμόνας	Ποταμός, που διαρρέει το νομό Σερρών και εκβάλλει στο Αιγαίο.
Νέστος	Ποταμός, που πηγάζει από τη Βουλγαρία, εκβάλλει στο Αιγαίο, και αποτελεί το φυσικό σύνορο μεταξύ Ανατολικής Μακεδονίας και Δυτικής Θράκης.

Pax Romana	<pax, pacis η ειρήνη, romana ,ρωμαϊκή> η ειρήνη μεταξύ των εθνών της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, που επιβλήθηκε με την πίεση των ρωμαϊκών στρατιωτικών δυνάμεων
Δελφίνος	<γαλλική λέξη dauphin<λατινικά delphinu. Σήμαινε το διάδοχο του γαλλικού θρόνου , κατά την εποχή της βασιλείας γενικά σήμερα κάθε επίδοξος διάδοχος σε οποιοδήποτε θέση, κυρίως εξουσίας, το χρησιμοποιούν στα πολιτικά κόμματα.
Κασκανές	Παραφθορά της τουρκικής λέξης Gashane: Gas το γκάζι το πετρέλαιο hane το σπίτι, δηλαδή οι αποθήκες πετρελαίου. Περιοχή στην Ξάνθη, και βρίσκεται κοντά στον σιδηροδρομικό σταθμό. είναι σχετικά υποβαθμισμένη περιοχή, καθώς πολλοί κάτοικοι της είναι τσιγγάνοι-μουσουλμάνοι.
Χρυσούπολη	Πρωτεύουσα της επαρχίας Νέστου του νομού Καβάλας.
Στηθαίο	Δομική κατασκευή, που περιβάλλει τα άκρα εξώστη, γέφυρας κτλ.
Εκλεκτικισμός	Στυλιστικό ρεύμα, που διαδέχθηκε τον Ρομαντισμό, τον κλασικισμό και τον Ιστορισμό. Αφορούσε την εκλογή μοτίβων και στοιχείων διαφόρων τεχνοτροπιών στο ίδιο κτίριο, έναν δηλαδή μορφολογικό πλουραλισμό.
Τσεκούρ μαχαλας	Το έδαφος σε αυτήν τη συνοικία έχει μια απότομη κλίση προς τον νότο , για αυτό και οι Τούρκοι έδωσαν τον όνομα Τσεκούρ, που στα τουρκικά σημαίνει λάκκος
Ασσά Μαχαλάς	Κάτω μαχαλάς ή αλλιώς η γειτονιά των παρακατιανών όπως ονομάζονταν για να δηλωθεί η παρουσία φτωχότερων κοινωνικών τάξεων κυρίως των μουσουλμάνων
Σουνέ Μαχαλάς	Ανω- μαχαλάς, η γειτονιά των πλούσιων μουσουλμάνων.
Τα γεγονότα των Λαυρεωτικών ή Λαυριακών	Σοβαρό οικονομικό και πολιτικό ζήτημα που απασχόλησε την Ελλάδα από το 1869 μέχρι το 1875 και είχε σχέση με την παράνομη εκμετάλλευση των εκβολάδων του Λαυρίου

	<p>από τη μεταλλευτική εταιρεία Roux-Serpièri-Fressynet C.E. που ίδρυσε ο Σερπιέρι το 1873. Όταν το ελληνικό κράτος αντέδρασε, επενέβησαν οι κυβερνήσεις της Γαλλίας και της Ιταλίας, απειλώντας με βίαια μέτρα. Δημιουργήθηκε κυβερνητική κρίση, παραιτήθηκε η κυβέρνηση Βούλγαρη και ανέλαβε πρωθυπουργός ο Επαμεινώνδας Δεληγεώργης που υποστήριξε απόψεις που ήταν και πάλι αντίθετες στα συμφέροντα των ξένων. Απειλήθηκαν πολεμικά επεισόδια και ύστερα από διπλωματικές ενέργειες η κρίση εκτονώθηκε όταν η εταιρεία παραχώρησε τα δικαιώματά της αντί 11.500.000 γαλλικών φράγκων στην τράπεζα της Κωνσταντινούπολης και ιδρύθηκε η Ελληνική Εταιρεία Μεταλλουργιών Λαυρίου. Η νέα εταιρεία έκανε σύμβαση με το Δημόσιο (29/4/1873), σύμφωνα με την οποία δινόταν στο κράτος το 44% των καθαρών εσόδων της εταιρείας. Το ζήτημα όμως δεν τέλειωσε εκεί. Οι μετοχές της εταιρείας των 200 δρχ. που κυκλοφορούσαν αγοράζονταν από το κοινό 310 δρχ. Επειδή, ύστερα από λίγο έγινε φανερό ότι τα κέρδη από τις μετοχές ήταν μικρά, η Βουλή με απόφασή της μείωσε πάρα πολύ το ποσοστό του 44% του Δημοσίου. Η τιμή των μετοχών σημείωσε κατακόρυφη πτώση και έτσι πάρα πολλοί άνθρωποι, από διάφορες κοινωνικές τάξεις, καταστράφηκαν οικονομικά.</p>
--	--

Βιβλιογραφία- πηγές.

Ελληνική Βιβλιογραφία:

1. Αβδελά Έφη, «Θεσσαλονίκη: ο σοσιαλισμός των "άλλων"», Τα Ιστορικά , τ. 18-19, Ιούνιος –Δεκέμβριος 1993.
2. Αργυροπούλου Χριστίνα, Μαυρίδου Αναστασία, Χατζηαβραμίδου Μαρία(Ερευνητική εργασία,
3. Αγγελούδη Σαπφώ, , «Η Καβάλα ως καπνούπολη», Περιοδικό Αρχαιολογία τευχ.18 1986. Αθήνα.
4. Αγριαντώνη Χριστίνα, «Το βιομηχανικό μουσείο της Ερμούπολης», Πρακτικά συνεδρίου 1η συνάντηση πολιτισμού-τουρισμού στο νησιωτικό χώρο του Αιγαίου, Πνευματικό Κέντρο Ερμούπολης, Έκδοση Υπουργείο Αιγαίου.2001
5. Αδάμη Μάρω, «Αισθητική και Βιομηχανικός Εξοπλισμός,- Ιστορικός Βιομηχανικός εξοπλισμός στην Ελλάδα». Πανεπιστημιακές Εκδόσεις ΕΜΠ. Εκδ Οδυσσέα. Α' εκδ 1998.
6. Αναστασίου Μ.- Παπαδόπουλος Μ « Απόψεις και προτάσεις για ήπιας μορφής επεμβάσεις στις καπναποθήκες της Ξάνθης», «Πρακτικά 1^{ου} εθνικού συνεδρίου Ήπιες επεμβάσεις και προστασία ιστορικών κατασκευών», Θεσσαλονίκη 2001.
7. Γεωργαντζής Πέτρος :
 - «Ξάνθη η κυρά της Θράκης, χθες και σήμερα», Ξάνθη.1991.
 - «Συμβολή εις την ιστορίαν της Ξάνθης. Ξάνθη». 1976.
 - «Τα χάνια της Ξάνθης και η συμβολή τους στη διαμόρφωση της πόλης» περιοδικό *Θρακικά Χρονικά*, τεύχος 38, 1983. Ξάνθη.

8. Γιακουμάκη Πηνελόπη, *Καθημερινή -Επτά ημέρες*, αφιέρωμα «Ελληνικό τσιγάρο» 16 Νοεμβρίου 1997.
9. Δάγκας Αλέξανδρος «Ο χαφιές. Το κράτος κατά του κομμουνισμού. Συλλογή πληροφοριών από τις υπηρεσίες Ασφαλείας Θεσσαλονίκης, 1927.(available-
<http://users.auth.gr/~adagkas/texts/4khafies.pdf>, τελευταία επίσκεψη 7/7/ 2005)
10. Δοδόπουλος. Χ. Σοφοκλής, «Καπνός και κάπνισμα. Ένα πολυσύνθετο και δυσεπίλυτο Ζήτημα», εκδόσεις Αθ. Σταμούλη Α.Ε Αθήνα, 2004
11. Ελευθεριάδης Μ., Ξάνθη(Ιστορικά-Γεωγραφικά- Τουριστικά Πληροφορία), εκδόσεις Σύλλογος Ξανθιωτών Θεσσαλονίκης «ο Δημόκριτος», 1974.
12. Ελεφαντή, Αγγελική, «Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης», εκδόσεις «Ολκός», Αθήνα. 1976.
13. Έξαρχου Θωμάς:
 - «Οι καπναποθήκες του Οθωμανικού μονοπωλίου (*Régie*) στην Ξάνθη, εκδόσεις ΠΑΚΕΘΡΑ. 1999
 - Έξαρχου Θωμάς. Εφτά χρόνια μιας πόλης.1933-1939», εκδόσεις ΠΑΚΕΘΡΑ.2000. Ξάνθη.
 - «Ξάνθη, ματιά στο χτες της πόλης μέσα από φωτογραφίες». Έκδοση Πολιτιστικό Αναπτυξιακό Κέντρο Θράκης (Π.Α.Κ.Ε.ΘΡΑ). Ξάνθη.1997 «Εφτά χρόνια μιας πόλης Ξάνθη 1933-1939» Πολιτιστικό Αναπτυξιακό Κέντρο Θράκης. Ξάνθη.2000.
 - «Ξάνθη: Καπνοβιομήχανοι 1918-1978», εκδόσεις Πολιτιστικό αναπτυξιακό Κέντρο Θράκης. Ξάνθη(ΠΑΚΕΘΡΑ) .2001
14. Ζαλιμίδης Σταύρος, «Ξάνθη», Ξάνθη. 1950.

15. Ζαλίμπα Ζίζη, « Γυναίκες εργάτριες στην ελληνική βιομηχανία και στη βιοτεχνία(1870-1922)», Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς . Ιστορικό αρχείο Νεολαίας. Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών ΕΙΕ. Αθήνα. 2004
16. Ζαρκάδα Χριστίνα, «Τα χάνια της Ξάνθης», περιοδικό *Θρακικά Χρονικά*, τεύχος 37. Ξάνθη. 1982.
17. Ζήβας Διονύσης, «Τα μνημεία και η πόλη». Εκδόσεις LIBRO. 1997. Αθήνα.
18. Ιωαννίδης Β. Ιωάννης, « Το καπνικό στην Καβάλα», Εκδ. ΕΙΑΚΔΜΚ, Καβάλα. 1998
19. Ιωαννίδης Στέφανος,
 - «Ξάνθη, περίοδοι ακμής κατά τα τελευταία εκατό χρόνια», περιοδικό *Αρχαιολογία*. Τεύχος 13, 1991.
 - Ξάνθη, 1870- 1940 εικόνες και μαρτυρίες από την ιστορία της. Εκδόσεις Χ. Καμπουρίδης. Ξάνθη. 1982.
 - «1928. Το στίγμα μιας εποχής· από αφορμή ένα γραφικό στατιστικό πίνακα». Περιοδικό *Θρακικά Χρονικά* , τεύχος 34. Εκδόσεις στέγη Γραμμάτων και καλών Τεχνών. Ξάνθη. 1978.
 - «Ξάνθη . 1870- 1920, στοιχεία από την ιστορία της», *Θρακικά Χρονικά*, τεύχος 36. 1980-1981.
 - «Οι Ντεγκτζήδες και άλλα διηγήματα», Εκδόσεις ΑΣΕ Α.Ε ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ. Θεσσαλονίκη. 1979.
20. Γ. Καραδέδος, “Έννοιες –θεωρητική προσέγγιση “Πρακτικά σεμιναρίου Διατμηματικού μεταπτυχιακού προγράμματος Πολυτεχνικής Σχολής ΑΠΘ Προστασία Συντήρηση και αποκατάσταση μνημείων πολιτισμού, με θέμα «Προστασία, συντήρηση και αποκατάσταση αρχαίων μνημείων

21. Κατσανίδης Στέργιος, « Ο Αλέξανδρος Μπαλατατζής στο ξεκίνημα του», περιοδικό *Ιστορικά* (εφημερίδα –Ελευθεροτυπία), 20004.
22. Καυκούλα Κική, «ελληνική πολεοδομία 1828-1940, εκδόσεις Υπηρεσίας Δημοσιευμάτων Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 2002.
23. Κοτζαγεώργης Π. Φωκίων, «Ο καζάς της Γενισέας (kaza-i Yenice-i Karasu) μέσα από τις οθωμανικές πηγές τον 15ου-16ου αι. Προβλήματα και προοπτικές της έρευνας», «ΠΕΡΙ ΘΡΑΚΗΣ», επιστημονική περιοδική έκδοση, πρώτος τόμος, Ξάνθη 2001, ΠΑΚΕΘΡΑ
24. Λαζαρίδης Παντελής ,Benevolo Leonardo, “Η βιομηχανική επανάσταση. Βιομηχανική πόλη/ Η δύναμη των αλλαγών. & « Η κοινωνική προέλευση της σύγχρονης πολεοδομίας. Εκδοτικός οίκος Α. Λιβάνη. Νέες εκδόσεις. Αθήνα. 1977.
25. Λάμπρου Γεώργιος .-Τζανίδης Μιλτιάδης, «Τα ανατολικά καπνά», Καβάλα. 1939.
26. Λουβή Ασπασία, Καταγραφή: ένας τρόπος διάσωσης του βιομηχανικού και προβιομηχανικού κτιρίου στην Ελλάδα « Περιοδικό *Τεχνολογία*, τεύχος 9. Εκδόσεις Πολιτιστικό Ίδρυμα Πειραιώς. Αθήνα. 1999.
27. Λυδάκης-Τάκης Στέλιος, Βογιατζής, «Σύντομο Λεξικό όρων της Ζωγραφικής». Εκδόσεις οίκος «Μέλισσα». Αθήνα 1977.
28. Μαργαρίτη Φωτεινή, Βάσιλης Τσοκόπουλος, «Η βιομηχανική αρχαιολογία στον ελληνικό χώρο: μια πρώτη προσέγγιση Περιοδικό *Αρχαιολογία*, τεύχος 18.Εκδόσεις ΑΘΗΝΑΪΚΑ ΝΕΑ Α.Ε. - ΙΔΡΥΜΑ ΜΕΛΕΤΩΝ ΛΑΜΠΡΑΚΗ Copyright ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ.1986
29. Μάντζαρης Αχιλλέας, «Τα καπνά μας», εκδόσεις Πυρσού, Αθήνα, 1931.
30. Μαχαίρας Γιώργος, « Βιομηχανική αρχαιολογία η άλλη αρχαιολογία Περιοδικό *Αρχαιολογία*, τεύχος 18. Εκδόσεις ΑΘΗΝΑΪΚΑ ΝΕΑ Α.Ε. - ΙΔΡΥΜΑ ΜΕΛΕΤΩΝ ΛΑΜΠΡΑΚΗ Copyright ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ.1986

31. Μελκίδου Χρύσα «Τα μουσουλμανικά μνημεία της Ξάνθης και η συμβολή τους στην πολεοδομική εξέλιξη της πόλης», διδακτορική διατριβή. ΑΠΘ, Τρίπολη. 1999.
32. Μεταλληνός Νίκος,» Παραγωγή Τηλεοπτικού ντοκιμαντέρ,» Εκδόσεις Έλλην. 2003.
Αθήνα
33. Μιχαλόπουλος Μ.. Χρήστος,
 - « Ο καπνός στην Ξάνθη μετά την απελευθέρωση της», Ξάνθη. 2004. (υπό δημοσίευση) .
 - (Μιχαλόπουλος, Χρήστος, «Οι διεκδικήσεις του καπνέμπορου Τακβοριάν επί των κρατικών καπνών(1946) μετά την απελευθέρωση της Ξάνθης από τους Βουλγάρους», Εφημερίδα «Αγώνας», Ξάνθη, αρ φύλλου 5163, 14/10/2004
34. Μπακιρτζής Ν. Ιωάννης, «Μια υπόθεση στο Ιεροδικείο της Ξάνθης». Η εκκαθάριση των χρεών του υφασματέμπορου Στάθη Χασιρτζόγλου (1896). Εκδόσεις Σπανίδη. Ξάνθη. 2002.
- 35.
36. Μπενεντίνι, Άννα-Μαρία « Συνετευξη με τον Roberto Curti- η περίπτωση του Μουσείου-εργαστηρίου Aldini –Valeriani Περιοδικό Τεχνολογία, τεύχος 4 . Εκδόσεις Πολιτιστικό Ίδρυμα Πειραιώς. 1985
37. Σ. Νικολαΐδου, « Η κοινωνική οργάνωση του αστικού χώρου» . Εκδ. Παπαζήση , Αθήνα,1993.
38. Νικολακάκης Γιώργος, «Εθνογραφικός κινηματογράφος και ντοκιμαντέρ. Θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις. Εκδόσεις Αιγόκερως.1998. Αθήνα..
39. Παπαγεωργίου Κώστας, «Το θαύμα των συνεταιριστικών Βιομηχανιών» *Ιστορικά* Ελευθεροτυπίας , εκδόσεις Χ.Κ ΤΕΓΟΠΟΥΛΟΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ Α.Ε. Αθήνα, 20004.

40. Πολύζος Γιάννης, « Παρελθόν και μέλλον για τις Σιωπηλές μηχανές» Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο. Τμήμα Αρχιτεκτόνων & Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. «ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟΣ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ». Επιστημονικοί υπεύθυνοι: Γιάννης Πολύζος, Βασίλης Παναγιωτόπουλος. Επιστημονικοί επιμέλεια: Χριστίνα Αγριαντώνη, Ν. Μπελαβίλας. Καλλιτεχνική επιμέλεια: Σιμόνη Ζαφειρίου. Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ(Εθνικού Μετσόβειου Πολυτεχνείου) και Εκδόσεις Οδυσσέας. Α' έκδοση 1998. Αθήνα.
41. Γ. Πέγιου «Από την ιστορία του συνδικαλιστικού κινήματος της Καβάλας(1922-1953)», έκδοση ΟΑΕΔ, Αθήνα .1984.
42. Πλιάκα Εύη , Σινανίδης Ιορδάνης, «Η συμβολή της παραγωγικής διαδικασίας του καπνού στην εξέλιξη της πόλης της Ξάνθης. Διπλωματική διατριβή. Τμήμα Αρχιτεκτόνων μηχανικών. ΔΠΘ(Δημοκρίτειο πανεπιστήμιο Θράκης.
43. Rainer Slotta, «Τεχνικά μνημεία και βιομηχανική αρχαιολογία». Περιοδικό Τεχνολογία, τεύχος 4 . Εκδόσεις Πολιτιστικό Ίδρυμα Πειραιώς. 1985.
44. Ρετσίλας Μάριος, « Εισαγωγή στη Θεωρία του Μοντάζ Ντεκουπάζ» & Σκρούμπελας Θανάσης, «Σενάριο και Μοντάζ. Κινηματογράφος –Τηλεόραση», εκδόσεις Έλλην», 1999. Αθήνα
45. Ρουκούνης Γιάννης και Ρουκούνη-Γιαννοπούλου Μάρω, «Πρόταση για την ανάπλαση της Παλιάς Νομαρχίας», περιοδικό *Θρακικά Χρονικά*, τεύχος 37. Ξάνθη. 1982.
46. Σβορώνος. Γ. Νίκος, «Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας»-τίτλος πρωτότυπου “Historie de la Grece Moderne”, μετάφραση Ασδραχά Αικατερίνη. Εκδόσεις Θεμέλιο. 1994. Αθήνα.
47. Σκάνδαλης Ελευθέριος, ««Ο καπνός εν τω πλαίσιω της γεωργικής οικονομίας της Β. Ελλάδος», Εμπορική Τράπεζα Ελλάδος, Αθήνα 1960.

48. Σερέτης Γρηγόρης, , «Ιστορία της Καπνεργατικής τάξης 1900-1975» ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΗ ΚΑΠΝΕΡΓΑΤΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ.. Φίλμ-Μοντάζ- Επιμέλεια. Εκτύπωση: Αποχρώσεις .Θεσσαλονίκη .1995.
49. Σεραμέτη- Βεικού Κατίνα, «Ξαθιώτικα»- τετράστιχα λαογραφικά. Εκδόσεις Θρακικές λαογραφικές εορτές. Ξάνθη. 1978.
50. Τραγανού -Δεληγιάννη Όλγα, Τεχνολογία, 2001, σελ 5;First international Congress on the Conservation of Industrial Monuments, Ironbridge 29 May-5 June 1973).
51. Τραίου Ελευθερία, *Καθημερινή -Επτά ημέρες* , αφιέρωμα «Ελληνικό τσιγάρο» 16 Νοεμβρίου 1997.
52. Τουρνικιώτης Παναγιώτης, « Η αρχιτεκτονική σημασία της προσθήκης», περιοδικό *Θέματα Χώρου και Τεχνών*, τεύχος 33, 2002.
53. Jacques Pinard, « Η βιομηχανική αρχαιολογία» (μετάφραση: Γεώργιος Σπανός) Εκδόσεις Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ. Αθήνα..1991
54. «Judith Alfrey- Tim Putnam, «Η βιομηχανική κληρονομιά». Διαχείριση Πόρων και χρήσεις. Μετάφραση Ελέανα Βλάχου. Εκδόσεις Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ. Αθήνα. 1996
55. Χατζή Βαλλιάνου Δ. (1985) Συντήρηση Μνημείων, Τεχνικές Ανασκαφών, Α΄ πρόγραμμα επιμόρφωσης, βώροι.
56. « Αλέξανδρος Μπαλτατζής ο πρωτεργάτης του συνεταιριστικού κινήματος. Ένθετο *Ιστορικά , εφημερίδα Ελευθεροτυπία*. 7 Οκτωβρίου 2004. Αθήνα, εκδόσεις Χ.Κ ΤΕΓΟΠΟΥΛΟΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ Α.Ε.

57. «Η ιστορία του ελληνικού τσιγάρου». Β' έκδοση. Ε.Λ.Ι.Α(Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο) Αθήνα. 1998. Χορηγός ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΣ Α.Β.Ε.Σ.
58. Η ΠΑΛΙΑ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΞΑΝΘΗΣ Φωτογραφημένη σε ταχυδρομικά δελτάρια. Παρουσίαση και σχόλια: Δημήτρης Α. Μαυρίδης. Εκδόσεις ΠΑΚΕΘΡΑ .Δήμος Ξάνθης. Ξάνθη. 2004 .
59. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ. «Κινηματογραφικό αρχείο». Επιμέλεια: Φωτεινή Κωνσταντοπούλου. Εκδόσεις Καστανιώτη.2000. Αθήνα.
60. «Η ιστορία του ελληνικού τσιγάρου», ΧΟΡΗΓΟΣ ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΣ Α.Β.Ε.Σ. Β' έκδοση. Ελληνικό λογοτεχνικό και ιστορικό αρχείο(Ε.Λ.Ι.Α) Αθήνα. 1998.
61. «ΟΡΕΙΝΗ ΘΡΑΚΗ» φύση- ιστορία- πολιτισμός». Εκδόσεις Χ.Κ ΤΕΓΟΠΟΥΛΟΣ Α.Ε .2004.
62. Σημειώσεις από το μάθημα «Το Ανατολικό Ζήτημα». Εαρινό εξάμηνο 2001-2002. Διδάσκων Χασιώτης Ι. Κ. Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας. Α.Π.Θ.
63. Χάρτης της Βενετίας,1964, Σημειώσεις από το μάθημα «Προστασία Μνημείων και συνόλων. Βασικές έννοιες ιδεολογία και Μεθοδολογία Εαρινό εξάμηνο 2001-2002. Διδάσκων Λαββιάς Π. Γιώργος Ι. Κ. «Τμήμα Αρχιτεκτόνων». Α.Π.Θ.
64. «Παλιά Ξάνθη. Γιορτές παλιάς πόλης 1996 Δήμος Ξάνθης.

Ξένη Βιβλιογραφία.

1. DAGKAS, Alexandros « RECHERCHES SUR L'HISTOIRE SOCIALE DE LA GRÈCE DU NORD:LE MOUVEMENT DES OUVRIERS DU TABAC, 1918-1928» (available: <http://users.auth.gr/~adagkas/texts/1Recherches.pdf>) (τελευταία επίσκεψη 10/07/2005)
2. Joukowsky M. (1999), A complete manual of field archaeology, tools and techniques of field work for archaeologists, Prentice Hall Press, New York.

3. Shackel Paul Industrial landscape - “Remembering the American industrial landscape” by. Paper presented in the Plenary Session of the Annual Meetings of the Society for Historical Archeology Providence, Rhode Island January 2003.
4. "<http://www.heritage.umd.edu/CHRSWeb/About%20CHRS/Staff/ShackelSHAPaper.htm> (τελευταία επίσκεψη 14/04/2005).
5. http://www.cnam.fr/home/presentation/present_angl.htm). τελευταία επίσκεψη 20/04/2005
6. Ledrut, R. “Les imagew de la ville”.Ed. Anthropos, Paris, 1973.
7. Stanford J. Shaw & Ezel Kural Shaw, «History of the Ottoman empire and modern Turkey, 2. Cambridge. 1985.
8. <http://www.fav.it/site/pages/ServePage.php3/page/home.html>). τελευταία επίσκεψη 29/04/2005)
9. <http://sfr.ee.teiath.gr/historia/historia/selida501.htm#1>) τελευταία επίσκεψη 20/04/2005
10. <http://www.ironbridge.bham.ac.uk/>
11. http://www.cnam.fr/home/presentation/present_angl.htm (τελευταία επίσκεψη, 12/01/2005)
12. <http://www.oxfordarch.co.uk/pages/industrial.htm>(τελευταία επίσκεψη, 12/01/2005
13. <http://www.fmh.no/ifeh/English/programme3.htm>). (τελευταία επίσκεψη, 12/02/2005).
14. <http://www.uml.edu/tsongas/index2.htm>) (τελευταία επίσκεψη, 15/02/2005)
15. <http://www.ekomuseum.se/english/index.html> (τελευταία επίσκεψη, 12/01/2005)
16. <http://www.skogmus.no/innhold/klevfos/Arbesdaer.html>. (τελευταία επίσκεψη, 6/01/2005)

17. http://www.absolutearts.com/cgi-bin/news/arts-news-elaborate.cgi?output_number=20&find=7163 (τελευταία επίσκεψη, 12/02/2005)
18. <http://www.tmth.edu.gr/el/museum.html> (τελευταία επίσκεψη, 19/01/2005)
19. <http://www.demekav.gr/tsalapatas.html> (τελευταία επίσκεψη, 25/01/2005)
20. www.ntua.gr/vitruvius/tppl.htm (τελευταία επίσκεψη, 29/01/2005)
21. <http://www.ltp.ntua.gr/>, (τελευταία επίσκεψη, 28/01/2005)
22. <http://www.spin.gr/spin/story.jsp?id=216> (τελευταία επίσκεψη, 6/03/2005)
23. <http://www.nyloo.com/html/ent/077/ent.17077.2.asp> (τελευταία επίσκεψη, 6/03/2005).
24. <http://www.spitia.gr/greek/exhibitions/outlook1.htm>(τελευταία επίσκεψη, 6/03/2005)
25. www.professionalreferrals.ca/article-1073.html (τελευταία επίσκεψη, 5/03/2005)
26. <http://users.otenet.gr/~makine/grhistorytuc.htm> (τελευταία επίσκεψη, 6/03/2005)
27. <http://yellowpages.greekmarkets-emat.com/kosynthos/mouseio.jpg> (τελευταία επίσκεψη, 6/03/2005)
28. http://www.vrahokipos.net/history/gr/salonika_may.htm (τελευταία επίσκεψη, 6/03/2005)
29. http://www.geocities.com/tnn_xanthi/xan.laomuseum.jpg.jpeg (τελευταία επίσκεψη, 6/03/2005)
30. <http://www.iarecordings.org/> τελευταία επίσκεψη, 13/07/2005)

Οπτικοακουστικό υλικό:

1. «Ξάνθη η αρχόντισσα του Βορρά», παραγωγή copyright EPT, 1992.
2. «Σιωπηλές μηχανές», μια ταινία του Θανάση Ρεντζή παραγωγή ΕΚΚ
3. «Αγέλαστος Πέτρα», Παραγωγή ΕΚΚ και Φίλιππος Κουτσάφτης.
4. «Το εργατικό κίνημα». Σειρά « Ο αιώνας των λαών».Παραγωγή BBC.
5. Η οικονομική κατάρρευση . Σειρά « Ο αιώνας των λαών».Παραγωγή BBC
6. Σειρά ημίωρων ντοκιμαντέρ με Αμήχανη Βιομηχανία, copyright NET 1999:
 - «Ενθύμιο καπνού»
 - «Έδρα εν Βόλω».

- «Οι κληρονόμοι της βιομηχανίας.»
7. «Η καπνοβιομηχανία Ματσάγγου στο Βόλο». Παραγωγή καπνοβιομηχανία Ματσάγγου.1939.
 8. «Τάσσος Τούσης», ντοκιμαντέρ (διάρκεια 31΄, Εγχρ, 16 χιλ.) «Τάσσος Τούσης», μια ταινία του Βαγγέλη Δημητρίου . Παραγωγή ΥΠΠΟ . 1983